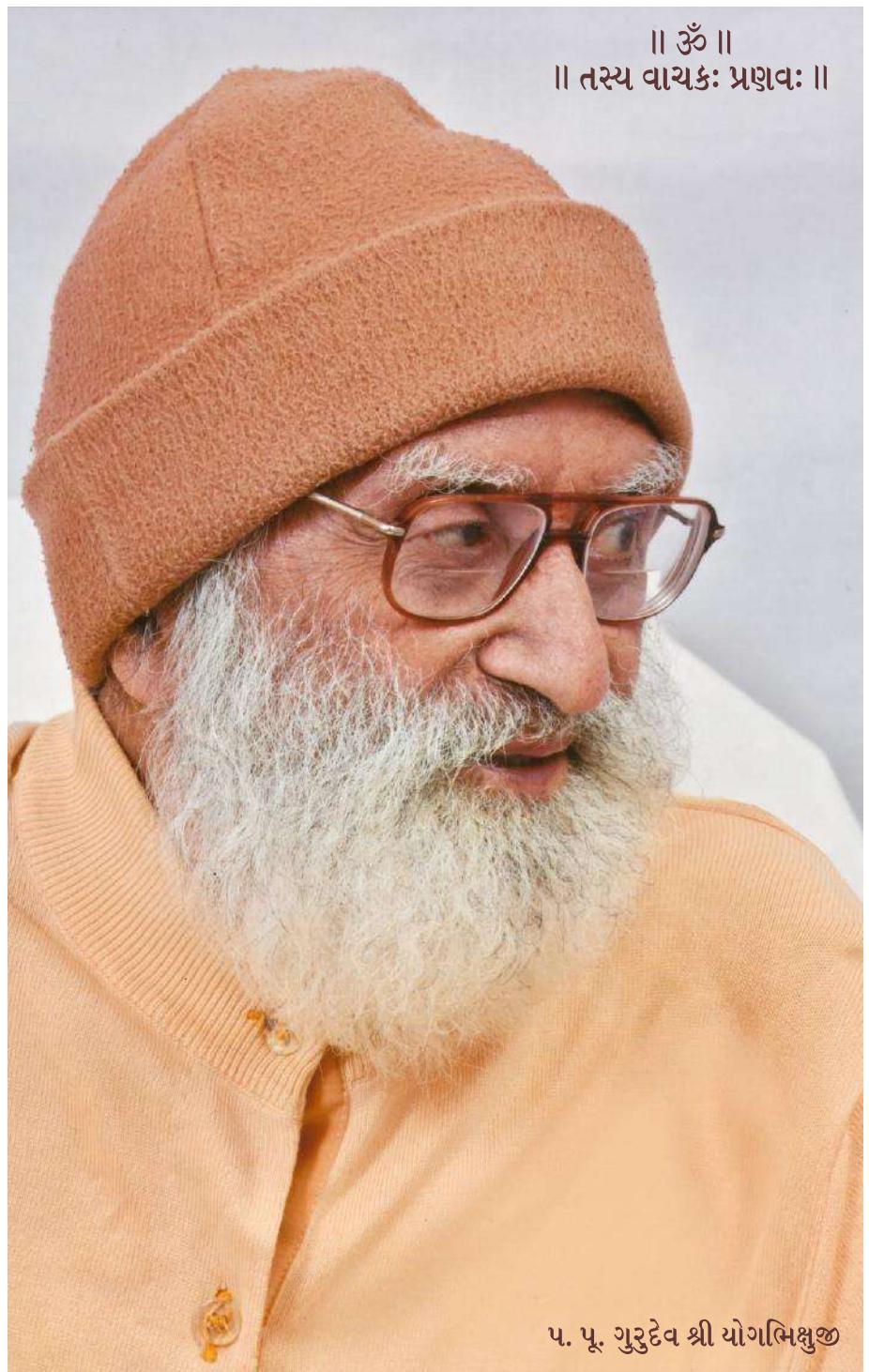

॥ॐ ॥
॥ तस्य वाचकः प्रणवः ॥

કરું અમૃત
- યોગભિક્ષુ

॥ ॐ ॥
॥ तस्य वाचकः प्राणवः ॥

प. पू. गुरुटेव श्री योगभिक्षुज्ञ

॥ ॐ ॥
॥ तस्य वाचकः प्रणवः ॥

કાવ્ય અમૃત

જ્યનારાયણ ગ્રંથાવલિ
પુષ્પ - તેરમું
(ચોથી આવૃત્તિ)

— યોગભિક્ષુ —

સંકલન - નૈષધરાય

પ્રકાશક અને પ્રાપ્તિસ્થાન :

ઓમૃગુરુ પ્રેમસમર્પણધ્યાનભિક્ષુ પરિવાર ટ્રસ્ટ વતી
ડૉ. સદ્ગુરુસમર્પણભિક્ષુ
૩/૬, પલિયડનગર સોસાયટી, સેન્ટ એવિર્યર્સ સ્કૂલ રોડ,
નારણપુરા, અમદાવાદ - ૩૮૦૦૧૩. ફોન : ૦૭૯-૨૭૮૯૯૯૮૫

આવૃત્તિ :

પ્રથમ - ગુરુપૂર્ણિમા તા. ૧૮-૭-૧૯૮૮
દ્વિતીય - ભિક્ષુભોધોત્સવ તા. ૩૧-૧૨-૧૯૮૮
તૃતીય - ગુરુપૂર્ણિમા તા. ૩૦-૭-૧૯૯૬
ચોથી - ગુરુપૂર્ણિમા તા. ૧૮-૭-૨૦૧૬

પ્રતિ : ૧૦૦૦

૦૮ સર્વ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાධીન

કિંમત : રૂ. ૮૦.૦૦

સંકલન : નૈષધરાય

મુખ્યપૃષ્ઠ : કિશોર મકવાણા

મુદ્રક : એસ.એન. કોપોરિશન
બી-૬, રંભા કોમ્પ્લેક્સ, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ સામે,
ઇન્કમ ટેક્સ, આશ્રમ રોડ, અમદાવાદ-૧૪. ફોન : ૦૭૯-૨૭૫૪૯૩૦૬

Web : www.aumparivar.com
E-mail : aumparivar@yahoo.com
Facebook : [yogabhikshu.aumparivar](https://www.facebook.com/yogabhikshu.aumparivar)

પ્રસ્તાવના

(ચોથી આવૃત્તિ પ્રસંગે)

‘ગુજરાત સમાચાર’માં ‘પ્રેરણાબિંદુ’ શીર્ષક નીચે પ્રગટ થયેલા પ.પૂ.ગુરુદેવ શ્રી યોગાભિકુળના થોડા લેખો ‘પ્રેરણાસિંહ’ નામના પુસ્તકમાં રજૂ થયા છે. તે પુસ્તકને સારો આવકાર મળવાથી ‘પ્રેરણાબિંદુ’માં પ્રગટ થયેલા બીજા થોડા લેખો ‘કડવું અમૃત’ નામના આ પુસ્તકમાં પ્રગટ કરતો આનંદ થાય છે. આ પુસ્તકમાંના થોડા લેખો ‘ધર્મધારા’ અને ‘સાગર’ નામના સામયિકમાં પ્રગટ થયેલા. આશા છે કે પુસ્તકમાંના લેખો સમાજને ખૂબ ઉપયોગી નીવડશે.

લેખોમાં ક્યાંક-ક્યાંક ધારદાર થતી ભાષા, સંતહદયની કરુણાને તો પ્રગટ કરે જ છે, પરંતુ સાથે-સાથે પ્રગટ કરવા ધારેલી મૂળ સમસ્યાને પણ ધારદાર કરીને જવંત-મૂર્તિમંત કરી દે છે. સંતોની કલમની આ જ વિશેષતા છે.

સંતો લખવા માટે નથી લખતા, પરંતુ તેઓની કરુણા જ્યારે ભીતરમાં સમાઈ નથી શકતી ત્યારે તે; અક્ષરો, શબ્દો અને વાણીના માધ્યમથી બહાર નીકળવા મથે છે, તેમની કરુણાનાં અશુભિંદુઓ આ રીતે ટપકે છે. જેમ બીમાર બાળકને કડવી દવા પિવડાવવાની કડવી જવાબદારી તેની માને ઉપાડવી પડતી હોય છે, તેમ સમાજને ‘કડવું અમૃત’ પિવડાવવાની જવાબદારી સંતોએ ઉપાડવી પડતી હોય છે. આ પુસ્તકા પૃષ્ઠ તેનો જ એક નમૂનો છે.

બધી જ રીતે બધા જ પ્રકારનો સાથ-સહકાર આપવા બદલ આપ સૌનો આભાર.

— ડૉ. સદ્ગુરુસમર્પણાભિકુ

‘ધર્મમેદ્ય’

‘પ્રસંગ્યાને અખ્ય કુસીદ્ય સર્વથા વિવેકભ્યાતેરૂ ધર્મમેદ્ય: સમાધિ:’

અર્થ: ‘અંતઃકરણ અને શરીરથી જીવાત્મા જુદો છે’ એવી સમજણમાં પણ રાગરહિતપણાની પ્રાપ્તિ તેનું નામ ‘ધર્મમેદ્ય’ સમાધિ છે. (પાતંજલ યોગદર્શન કેવલ્યપાદ સૂત્ર-૨૮)

‘તિજ્ઞતે સોઅપિ સ દેશ: પુષ્યભાજન: (ગુરુગીતા-૧૬૮)’

અર્થ: તેઓ જ્યાં નિવાસ કરે છે, તે દેશ - (‘ધર્મમેદ્ય’ ઉચ્ચ, ચંદ્રનગર કોલોની, મણિનગર, અમદાવાદ), ‘મહાપવિત્ર’ પુષ્યશાળી છે.

સમાધિની ‘ધર્મમેદ્ય’ અવસ્થાને પહોંચીને યોગી પરમાત્મતત્ત્વના પરમ પદે પહોંચી જાય છે, જ્યાં પહોંચ્યા બાદ યોગીને માટે કોઈ જ પતન નથી. તેઓ કેવલ્યને પ્રાપ્ત કરી લે છે. તેઓમાંથી કલેશો અને કર્માની સંદર્ભ નિવૃત્તિ થાય છે જે ઈશ્વર માટેની પ્રથમ ઓળખ છે. આવી અલાય અને અપ્રાપ્ત એવી અલૌકિક ‘ધર્મમેદ્ય સમાધિ’નો પરમાનંદ પામી ચૂકેલી વિભૂતિ પૂજ્યશ્રી સ્વરૂપે જગતમાં પ્રગાઠી ચૂકી છે અને તે, ‘બહુજનહિતાય - બહુજનસુખાય’ માટે, પરમસત્તાના આદેશ પ્રમાણે વિચરી રહી છે તે, જગત માટે ખૂબ જ આશાસ્પદ ભાવિનું સૂચક છે.

આપણે સૌ અનેક મંદિરો અને પવિત્ર તીર્થોમાં ભગવાનનાં દર્શને જઈએ છીએ. શા માટે? ભગવાનને પામવા માટે. પરમાત્માના પ્રતીક રૂપે ક્યાંક પથ્થરમાંથી તો ક્યાંક અલગ-અલગ ધાતુમાંથી ઘડેલી મૂર્તિ હોય છે, તો ક્યાંક ચિત્રમાં દોરેલી છબી હોય છે. ઈશ્વરને માત્ર આવાં-આવાં પ્રતીકોમાં જ પૂજવાને ટેવાયેલા આપણે એ સાચી હકીકતને અપનાવવા માટે ટેવાયેલા હોતા નથી કે નથી તો તે સત્ય હકીકતને અપનાવવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો હોતો કે એક સીધોસાદો જગતાતો માનવી પોતાની સાધનાના બજે, પોતે જ ઈશ્વર બની જાય છે. અને તે જ ઈશ્વરની સ્થાપના મંદિરોમાં મૂર્તિ રૂપે અને ચૈતન્ય પરમાત્માના પ્રતીક રૂપે કરવામાં આવેલી હોય છે. અહીં એમ કહેવાનો આશય નથી કે આપણે મંદિરોમાં જવાનું બંધ કરવું જોઈએ. અહીં કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ભગવાનના સ્વરૂપે મંદિરમાં મુકાયેલાં આ મૂર્તિ-પ્રતીકો તો આવા ‘ચૈતનપુરુષો’નાં જ છે કે જેઓ જાગતા નર હતા અને તેથી આવાં મૂર્તિ-પ્રતીકો તેવાં જ્ઞાની ગુરુજનોને ઓળખવા અને પામવા માટે જ છે.

ઈશ્વરને શોધવા માટે આપણે બહાર અને ઘણે દૂર જ ફાંફાં મારીએ છીએ

પણ તેઓ આપણી અંદર અને આપણી સામે જ છે, તે ભૂલી જવાય છે.

પરમાત્મા ગુરુદેવશ્રી હિમાલયની ટોચેથી કેટલાં પગથિયાં નીચે ઉત્તરીને જવોના કલ્યાણ માટે આવતા હોય છે, તે તો આપણે લઘુજીનો બુદ્ધિના લઘુ સીમાડાઓ વડે કેવી રીતે જાણી શકીએ? કારણકે બુદ્ધિના લઘુ સીમાડા જ્યાં પૂરા થાય છે, ત્યાંથી જ તો પરમાત્માને પહોંચવાના માર્ગની માત્ર શરૂઆત થતી હોય છે. પરમાત્મા ગુરુદેવશ્રીનું યથાર્થ અમૃતવચન છે કે, ‘ગુરુજીનો અને સંતજીનોનાં ચરણોમાં બુદ્ધિપૂર્વક નિર્ભુદ્ધ થઈને બેસવું એ જ બુદ્ધિમાનપણું છે.’ (ગુરુમિહિમા-૩૦૫) બુદ્ધિ પોતે તો આખરે મૂળ પ્રકૃતિમાંથી આવેલી વિકૃતિમાત્ર છે અને મૂળ પ્રકૃતિ પોતે તો સ્વભાવથી જ જડ અને પરિણામી નિત્ય છે. તેને પોતાનો આગવો પ્રકાશ કે સાતત્ય તો છે જ નહીં. તેથી મૂળ પ્રકૃતિની વિકૃતિ રૂપે બુદ્ધિ પણ પોતાના સ્વભાવે તો જડ જ છે. તેને પોતાનો આગવો પ્રકાશ કે સાતત્ય હોઈ શકે જ નહીં. એક, અંડ, એકરસ, અપરિણામી નિત્ય એવા ચેતનતત્ત્વના પ્રકાશ અને સાતત્યને કારણે જગત પ્રકાશિત અને સાતત્યપૂર્ણ ભાસી રહ્યું છે. બાકી તો જગત પોતાના સ્વભાવથી જ મિથ્યા છે. મિથ્યા એટલે તેનું અસ્તિત્વ જ નથી તેમ નહીં, પરંતુ જે હરકણો પરિણામ પામતું રહે છે, પોતાના નામ-રૂપને હર કણો બદલતું જ રહે છે. એટલે તેના નામરૂપમાં અંડપણું રહેતું નથી. પણ લક્ષને તે બંડપણું ઈન્દ્રિયો વડે હરકણો અનુભવી ન શકતું હોય! જે અપરિણામી હોય તે જ અંડ રહી શકે.

એક, અંડ, એકરસ, અપરિણામી નિત્ય એવા પરમાત્મતત્ત્વમાં ઐક્ય અનુભવી ચૂકેલાં ગુરુજીનોના અનંત, અલૌકિક અને અતિ અલભ્ય એવા શક્તિ સ્વરૂપને એક અતિ બુદ્ધિમાન પણ પોતાના સીમાડાબદ્ધ બુદ્ધિપ્રદેશમાં કેવી રીતે સમાવી શકે? તેથી કલ્યાણકારી તો એ જ છે કે આપણે ગુરુજીનો સાથેના વ્યવહારમાં અતિ નમૃતા ધારણ કરીએ; તેઓની સાથે વાદવિવાદમાં ઉત્તરીને તેઓની અનંત અને અલૌકિક ‘ગુરુતા’ માપવાનો વ્યર્� પ્રયત્ન ન કરીએ કે જેમાં માત્ર સીમાબદ્ધ બુદ્ધિતત્ત્વ વડે અસીમને માપવાનો નિરર્થક શ્રમ જ હોય છે.

સાગરને ગાગરમાં સમાવી શકાય નહીં. સાગરસ્વરૂપનાં આવાં પરમાત્મગુરુજીનો, એકમાત્ર સાચા પ્રેમરૂપી સાગરમાં જ સમાઈ શકે.

જગતમાં જ્યારે ઈશ્વર પ્રગટે છે, ત્યારે તે નિરાકાર બ્રહ્મ, સાકાર રૂપે કેવો પ્રેમ આપે છે, તે તો પૂજયશ્રીના સાંનિધ્યમાં અનુભવ્યું હોય તે જ જાણો અને સત્તના આનંદનો લાભ મેળવે. બાકી શબ્દોના માધ્યમ દ્વારા સીમિત કરીને તે અસીમને વર્ણવી

શકતો નથી. તેથી તો પરમત્વનાં ગુણગાન ગાતાં-ગાતાં વેદો પણ ઉપરામ પામીને નેતિ-નેતિ-નેતિનો પોકાર કરી ઊઠે છે. તે નિરાકાર બ્રહ્મ જ્યારે સાકાર રૂપે પ્રગટે છે, ત્યારે સાકારરૂપમાંનું તેઓનું જીવનકવન વેદો-ઉપનિષદોને પણ પ્રમાણિત કરે છે. વેદો-ઉપનિષદો પોતે જ પૂજ્યશ્રીના જીવનકવન દ્વારા પોતાની સચ્ચાઈ સાબિત કરે છે; અને જ્ઞાણે ધન્યતા અનુભવતા પોકારી રહ્યા છે કે, ‘આવો અને અનુભવો. પૂજ્યશ્રીના જીવનકવનના સંગીતના સૂરો સાંભળો. પૂજ્યશ્રીના જીવનકાવ્યને વાંચવાનો પ્રયત્ન કરો. તમને અમારી સચ્ચાઈનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ મળી રહેશે.’

આવાં ગુરુજનો કે જેઓ પરમાત્મતત્વને પામવાની પાવનકારી યાત્રા પૂરી કરી ચૂક્યાં હોય છે, તેઓના સહવાસમાં રહેવાથી આપણાને જીવનમાં સાચી સમજ પ્રાપ્ત થાય છે; જીવનને મૂલવવાનો સાચો દિષ્ટિકોણ પ્રાપ્ત થતાં સુખ કે દુઃખમાં સમાધાન પ્રવર્તે છે.

આવો, આપણે સૌ, પરમાત્મા ગુરુદેવશ્રીને તેઓની ‘અહૈતુકી કૃપા’ વરસાવવા માટે વંદીએ કે જેથી આપણે પણ તેઓને તેઓના પૂર્ણસ્વરૂપને ઓળખવા માટે અધિકારી બની શકીએ.

ઓમ્ પરિવારના સર્વ ગુરુપ્રેમીઓના કોટિ કોટિ વંદન હજો આવા ગુરુદેવશ્રીને, કે જેઓ જનકલ્યાણનો જેખ ધારણ કરીને, એ પરમસત્તાના આદેશ મુજબ ‘બહુજનહિતાય-બહુજનસુખાય’ માટે, લોકોપકારને માટે વિચરણ કરી રહ્યા છે.

- ગુરુધ્યાનભિક્ષુ

વેદ એટલે જાણવું અને જાણવાનો જ્યાં અંત
આવી જાય તે વેદાંત. તેમ જીવન અને જીવનના અંત
ભાગમાં જીવનના નીચોડ રૂપે જે રજૂ થયેલું તે જ
જીવનાંત અર્થાત્, વેદાંત.

- યોગભિક્ષુ

અનુક્રમ

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧.	પાપ-પુણ્યને બિન્ન-બિન્ન દણિકોણથી સમજૂએ.....	૧
૨.	સૌથી સહેલો સાક્ષાત્કાર.....	૪
૩.	રચનાત્મક કાર્ય એટલે શું?.....	૬
૪.	આશ્રમ.....	૭
૫.	ઉદરીએ આસન કાપ્યું.....	૭
૬.	જો ગુરુ બાદ તો આપણે બાદ!.....	૮
૭.	ગુરુની શોધ.....	૧૧
૮.	તુલસી તીનોં ના ગયેઃ ધાર, માર, આકાર.....	૧૪
૯.	સાચી ઉદારતા.....	૧૭
૧૦.	ગુરુદ્રોહનું પ્રાયશ્ચિત્ત કુમારિલ ભણે કેવી રીતે કર્યું?.....	૧૮
૧૧.	સૌને સ્વાર્થ ફસાવે છે.....	૨૩
૧૨.	ભારતના સંતોની ભારતમાં જરૂર નથી?.....	૨૭
૧૩.	બાપુને મેં ચ્યમકાવ્યા!!.....	૩૦
૧૪.	‘હું કરું - હું કરું’ના હાથી ઉપરથી હવે તો હેઠા ઊતરીએ!.....	૩૪
૧૫.	અહંકારની બોલબાલા!.....	૩૬
૧૬.	જરૂરત વખતે અન્યોની સહાય ન લેવી એ પણ સૂક્ષ્મ અભિમાન છે.....	૩૮
૧૭.	જમડા ઘર ભાળી ગયા એનું મહા દુઃખ છે.....	૪૦
૧૮.	વટલાયા ક્યારે કહેવાઈએ?.....	૪૫
૧૯.	આંતર્શોચ અને વિવેકનું મહત્ત્વ.....	૪૮
૨૦.	અપની નાવ સમુક્રમે, ના જાને ક્યા હોઈ?.....	૪૩
૨૧.	બધી પરબોનું મૂળ સાચી સમજણ છે.....	૫૬
૨૨.	મૌન-વ્યાખ્યાનની મહત્ત્વા.....	૫૮
૨૩.	વિજ્ઞાનના અપ્રચલિત નિયમો ચમત્કારમાં ગણાતા હોય છે.....	૫૯
૨૪.	એક સાધે સબ સધે.....	૬૨

૨૫.	એક ટૂક કે કારને, શાન ધરોધર જત!	૬૬
૨૬.	પતિ અને બાળકોની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થયેલી સ્ત્રીએ પોતાનું કલ્યાણ કેવી રીતે સાધવું?	૬૮
૨૭.	ભલું થયું ભાંગી જંજાળ!	૭૧
૨૮.	પ્રાણિ માટે પ્રાપ્ત બનીએ	૭૩
૨૯.	ગળે કોણ ઉતારે છે, તારો બાપ?	૭૬
૩૦.	શક્તિની વ્યાપકતા	૭૮
૩૧.	સ્ત્રીપુરુષ અને પશુપક્ષી - દરેકનાં શરીરો પંચમહાભૂતનાં જ છે	૮૧
૩૨.	પ્રયાણે વિસ્મય કૃતઃ	૮૩
૩૩.	સ્મશાન એ તો મહાવિદ્યાલય છે	૮૬
૩૪.	પુષ્યદાન કરવા છતાં પણ જો દુઃખ ન ટળે, તો તે બધું શા માટે કરવું?	૮૮
૩૫.	ત્રણ આંગળની બીડી સાડા ત્રણ મણની કાયાને ઉઠાડી શકે!?	૯૧
૩૬.	તમાંક જોડે સ્વાધ્યાય!!!	૯૩
૩૭.	ધંતૂરા કરતાં સોનાની પાદકતા અનેક ગળી છે	૯૬
૩૮.	સાલો, ભિખારી લાગે છે!	૯૮
૩૯.	આપણે સૌ ભિખારીઓના મોટા સરદાર!	૧૦૦
૪૦.	ધૂતરાષ્ટ્ર અને દુર્યોધન હજુ આપણા હદ્યમાં હ્યાત છે!	૧૦૩
૪૧.	‘સ્વધર્મેનિધનં શ્રેયः’ એટલે શું?	૧૦૬
૪૨.	સદાય દુઃખી!	૧૦૭
૪૩.	આધ્યાત્મિક જન્મોત્સવ શા માટે?	૧૦૮
૪૪.	એ પણ એક ભૂમિકા અને આ પણ એક ભૂમિકા	૧૧૨
૪૫.	ટ્રસ્ટ, ટ્રસ્ટી અને આધ્યાત્મિક વડા	૧૧૪
૪૬.	શિવાભ્યુ અને શિવાભ્યુકલ્પ - એક દણિપાત	૧૧૬
૪૭.	શિવાભ્યુ-પ્રચારકોમાં અને ચિકિત્સકોમાં પણ પરસ્પર મતભેદ!	૧૨૩
૪૮.	!? શિવાભ્યુ?! - બાઈબલનો ખુલાસો	૧૨૪

आश्वर का बोधक (नाम) प्रणव/ओम् है।

(समाधिषाद के द्वारा का भाषावृद्धि)

- (२४) क्लेश, कर्म, कर्मफल और वासना जिसमें नहीं है ऐसा पुरुषविशेष/चेतनविशेष आश्वर है।
- (२५) आश्वर संपूर्ण सर्वज्ञ है।
- (२६) आश्वर पूर्वकाल के गुरुओं के भी गुरु हैं और काल की मर्यादा से (जन्म-मृत्यु से) पर है।
- (२७) आश्वर का नाम प्रणव/ओम् है।
- (२८) अर्थ के चिन्तन सहित ओम् का जप करना।
- (२९) चिन्तन सहित जप करने से अन्तरालों का अभाव और आत्मसाक्षात्कार होता है।

॥ ॐ ॥

॥ તસ્� વાચકઃ પ્રણવઃ ॥

પાપ-પુણ્યને ભિન્ન-ભિન્ન દર્શિકોણથી સમજુએ

પવિત્ર શ્રાવણ માસમાં પ.પૂ. ગુરુદેવ શ્રી યોગબિજુજીને ડાકોર તથા ઉમરેઠ ચાર-૭ દિવસ રહેવાનું થયું. તે દરમિયાન ઉમરેઠ મુકામે પૂજ્યશ્રીએ પાપ-પુણ્ય, ધર્મ-અધર્મ ખૂબ સરળતાથી સમજાય તે માટે થોડાં દાણાંતો દ્વારા સમજવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. તેને યથાશક્તિ અહીં રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ:

દેશ, કાળ, પરિસ્થિતિ, વ્યક્તિ, સંસ્કાર વગેરે પ્રમાણે પાપ-પુણ્યની, ધર્મ-અધર્મની વ્યાખ્યા બદલાતી હોય છે, તેથી તેની વ્યાખ્યાને દફપણે-જડપણે વળગી રહેવાથી લાભ થતો નથી, નુકસાન પણ થઈ શકે છે. તેને જુદી-જુદી રીતે સમજવવાનો પ્રયત્ન કરીએ :

(૧) એક ભાઈને આખા શરીરે કોઢ નીકળ્યો. લોકો કહે કે તેણે બહુ પાપ કર્યા હશે. તેણે શું પાપ કર્યા હતાં? તેણે આરોગ્યના નિયમનો ભંગ કરવાનું પાપ કર્યું હતું. તેને રાત્રે ઈલાયચી ખાવાની ટેવ હતી, ઈલાયચીની સાથે ઈલાયચીની ઈયળ પણ ખવાઈ ગઈ. આયુર્વેદમાં કહ્યું છે કે રાત્રે ઈલાયચી ખાય, તો તેના ઘચરકાથી કરોળિયા નીકળે છે અને તેની ઈયળ ખાવામાં આવે, તો કોઢ નીકળે છે.

(૨) એક ભાઈને ભયંકર પેટપીડા ઊપડી. લોકો કહે કે તેણે પાપ કર્યું હશે, તેણે હવે પુણ્ય કરવું જોઈએ. કયું પુણ્ય કરવું જોઈએ? બ્રહ્મભોજનનું કે તીર્થયાત્રાનું કે દાનદક્ષિણા વગેરેમાંથી તેણે કયું પુણ્ય કરવું જોઈએ? પણ પુણ્ય કરતાં પહેલાં તેણે કયું પાપ કર્યું છે, તે તપાસવું પડે. તે ભાઈએ વધુ પડતું વાલનું શાક ખાધું હતું અને તેથી ખૂબ વાયુ થવાના કારણે તેને પેટપીડા ઊપડી હતી. તો, આ પાપને દૂર કરવા તેણે એક-બે દિવસના ઉપવાસરૂપી પુણ્ય કરવું જોઈએ, તો પેટપીડા મટે.

(૩) એક ભાઈનો કાન કપાઈ ગયો હતો. કયા પાપનું આ ફળ હશે? એક બહેનને બે-ત્રણ ગુંડાઓ કનડતા હતા, ત્યારે તે તેને બચાવવા કૂદી પડ્યો હતો, ત્યારે તેણે પોતાનો કાન ગુમાવ્યો હતો. તેના આ પરોપકારી કાર્યને પુણ્ય કહેવું કે પાપ કહેવું? તેનું બૂચાપણું (એક કાનનું કપાઈ જવું) તેના માટે દૂષણરૂપ ગણવું કે ભૂષણરૂપ ગણવું?

શ્રીકૃષ્ણ જરાસંધ જોડે યુદ્ધ કરતાં અનેક વાર રણ છોડી છોડીને ભાગ્યા. રણ

ઇંગ્રીને ભાગવું એ તેમના માટે દૂષણરૂપ હતું. ક્ષત્રિયનો દીકરો યુદ્ધમાંથી પાછો આવે, તો જીતીને જ આવે અથવા શહીદ થઈ જાય પણ યુદ્ધનું રણ ઇંગ્રીને કદી પાછો ભાગે નહીં. જો તે રણ ઇંગ્રીને પાછો આવે, તો તેની પત્ની તેને ઘરમાં પેસવા ન હે. પણ શ્રીકૃષ્ણને તો તેમના ભક્તોએ ‘જય રણધોડ-જય રણધોડ’ કહીને બિરદાવ્યા. કેમ? કારણકે તેમનું તે યુદ્ધ જનકલ્યાણ માટે હતું માટે. ક્યારેક જે બાબત નિંદાને પાત્ર બને છે, ક્યારેક તે જ બાબત પ્રશંસાને પાત્ર બનતી હોય છે! કયું કર્મ નિંદાને પાત્ર બનશે કે પ્રશંસાને પાત્ર બનશે - પાપરૂપ ગણાશે કે પુણ્યરૂપ ગણાશે - અધર્મરૂપ ગણાશે કે ધર્મરૂપ ગણાશે, તેનો આધાર દેશ-કાળ, પરિસ્થિતિ વગેરે ઉપર છે.

(૪) એક પત્ની, એક વચન, એક બાળ તેને રામાયણમાં એક આદર્શ તરીકે વર્ણિત્વાં છે. અત્યારે ‘બે બાળકો બસ’નો આદર્શ ચાલી રહ્યો છે, પરંતુ હાલમાં પણ જે દેશમાં વસ્તી ખૂબ ઓછી છે, ત્યાં દરેક બાળકના જન્મ વખતે, ત્યાંની સરકાર તરફથી તે માતાપિતાને વધુ સુખ-સગવડો આપીને ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે.

વળી, મહામારી કે મહાયુદ્ધો પછી પુરુષ-સંખ્યા ખૂબ ઘટી ગઈ હોય છે, ત્યારે વધુ પત્નીઓ કરનારા અને વધુ બાળકો ઉત્પન્ન કરનારને પુણ્યશાળી ગણવામાં આવે છે. કારણકે એ પરિસ્થિતિમાં એવી જરૂરત ઊભી થઈ હોય છે. એ વખતે જો એક પત્ની કે ઓછાં બાળકોને ‘આદર્શ’ ગણવા જાય, તો દેશની આબાદીનું શું? તો દેશ બેઠો ક્યારે થાય?

(૫) ચાંગદેવ જ્ઞાનેશ્વરને એક કાગળમાં ખૂબ પ્રશ્નો લખી મોકલ્યા. તેના જવાબમાં જ્ઞાનેશ્વરે કોરો કાગળ મોકલ્યો કેમકે ચાંગદેવ જેવા માટે હવે પ્રશ્નોથી ઉપરામ થઈ જવું તે યોગ્ય ગણાય. પણ અન્યો માટે તો ‘પરિપ્રેક્ષન સેવયા’ અર્થાત્ પ્રશ્નો પૂછીને જિજ્ઞાસા સંતોષવી તે યોગ્ય ગણાય. અસ્તુ.

મુક્તાબાઈ જે જગ્યાએ (જે ઓરડામાં) સ્નાન કરી રહ્યાં હતાં, ત્યાં ચાંગદેવ ભૂલથી પ્રવેશે છે અને મુક્તાબાઈને સ્નાન કરતાં જોઈને તુરત સંકોચ અનુભવીને પાછા ફરવા લાગે છે, ત્યારે મુક્તાબાઈ ઠપકાના રૂપમાં ચાંગદેવને કહે છે કે ‘ફર્દુ નુગરા!’ આ ફિટકાર સાંભળીને ચાંગદેવ ઊભા રહી જાય છે અને પૂછે છે કે ‘મને નુગરો (ગુરુ વિનાનો) કેમ કહ્યો?’ ત્યારે જવાબ મળ્યો કે ‘બારસો વર્ષનું તમારું આયુષ્ય થયું, જ્ઞાનેશ્વર જેવાને તમે ગુરુ બનાવ્યા પણ તોય તમારા મનમાંથી હજુ સ્ત્રી-પુરુષના કે સવસ્ત્ર-નિર્વસ્ત્રના ભેદ ગયા નથી!’ આવી ટકોર મુક્તાબાઈ જેવા જ કરી શકે અને ચાંગદેવ જેવાને જ ઉપરોગી નીવડી શકે. ‘તેજણાને ટકોર’ બસ. ચાંગદેવમાં જેટલી

કચાશ હતી, તે આ ટકોરથી નીકળી ગઈ અને તેઓ અભેદ ભાવનામાં - આત્મભાવમાં વધુ સ્થિર થયા.

ચાંગાદેવ માટે સ્ત્રી-પુરુષ-મર્યાદા ભલે પાપરૂપ ગણાય, પણ અન્યો માટે તો તે મર્યાદાનું પાલન જ પુણ્યરૂપ ગણાય.

(૬) એક ભાઈને ગોસનો ભારે વાધિ થયો. ઘણી દવાઓ કરી પણ મટે નહીં. તો, કયા પાપનું ફળ હશે? હોમિયોપથીના ડોક્ટરે કહ્યું કે ‘આ રિઓક્શન છે. મેલેરિયા મટાડવા જે ક્લિનાઈન ખાદેલી, તેનું આ રિઓક્શન છે.’ તો વળી એ પ્રશ્ન થયો કે મેલેરિયા કેમ થયો? કોઈ પાપ કર્યું હશે ત્યારે મેલેરિયા થયોને? હા, મેલેરિયા થયો તે પાપનું જ ફળ છે. પણ કયું પાપ? મચ્છરદાની નાખ્યા વગર સૂતા તે પાપ, મચ્છરદાની નાખ્યામાં આળસ કરી તે પાપ. મચ્છરદાની નાખ્યામાં વધુ પરિશ્રમની પણ જરૂરત નહોતી કે વધુ પૈસા ખર્ચવાની પણ જરૂરત નહોતી. જરૂરત હતી માત્ર આળસ છોડવાની. આળસ, એ જીવનમાં મોટું પાપ છે.

(૭) એક મનુષ્ય વ્યભિચારી છે, તોય ખાસ્સો તંદુરસ્ત છે અને બીજો એક મનુષ્ય એક-પત્નીપ્રત્તિપત્તિ ત્રત્વાળો છે, તોય ખાસ્સો બીમાર રહે છે! આમ કેમ? કારણકે વ્યભિચારી મનુષ્ય એક વરસમાં બે-ચાર વખત જ વ્યભિચાર કરે છે અને એક-પત્નીપ્રત્તિપત્તિ પોતાની ધર્મપત્ની જોડે રોજે અસંયમ આચરે છે. પહેલો વ્યભિચારી હોવા છતાંય તેના વીર્યનો વ્યય અતિ અલ્પ પ્રમાણમાં થાય છે અને બીજો એક-પત્નીપ્રત્તિપત્તિ હોવા છતાંય રોજે અસંયમનું આચરણ કરવાથી તેના વીર્યનો વ્યય ખૂબ થાય છે, તેથી તે સદા બીમાર જ રહે છે. સ્વપત્ની દ્વારા પણ જો તંદુરસ્તીના નિયમનો ભંગ થાય, તો નુકસાન ન થાય? થાય જ.

વ્યભિચારી મનુષ્ય સામાજિક નિયમનો ભંગ કરે છે, તેથી તેને તે નિયમના ભંગથી જે અગવડો પડવાની હોય તે પડે જ, પણ તેના આરોગ્યરક્ષાના નિયમનો ભંગ ઓછો થાય છે, તેથી તેનું આરોગ્ય સારું રહે - ઓછું કથળો. અને બીજો મનુષ્ય સામાજિક નિયમનું પાલન બરોબર કરે છે, તેથી તેને તે નિયમના પાલનના કારણે જે સગવડો મળવાની હોય તે મળે જ, પણ આરોગ્યના નિયમનો ભંગ ખૂબ થતો હોવાથી તેનું આરોગ્ય ખૂબ કથળે જ. અસ્તુ.

આ દાદાંત દ્વારા વ્યભિચારનું સમર્થન કરવાનો આશય બિલકુલ નથી, પરંતુ તંદુરસ્તીના નિયમનો, કોઈ પણ રીતે પણ જો ભંગ થાય, તો નુકસાન થાય જ તે બતાવવાનો આશય માત્ર છે, વિવેકબુદ્ધિનો આશરો લઈને સાવધાન થઈ જવાનો આગ્રહ માત્ર છે.

સુખ-શાંતિની પ્રાપ્તિ માટે મનુષ્યે થોડા અંતર્મુખ થઈને સૂક્ષ્મ અર્થાત્ સાચી સમજણ કેળવવી જોઈએ. સુખ-શાંતિ કોઈ સ્થૂળ પદાર્થોમાં નથી જ. અસ્તુ.

ચોરી, જારી, ખૂન, લૂંટ વગેરેને આપણે પાપ ગણીએ છીએ અને ઉપર વર્ણવ્યાં તેને પાપ સમજતા નથી! જે પાપ માટે જે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાની જરૂરત હોય તે પ્રાયશ્ચિત્ત કરીએ તો જ તેમાંથી મુક્ત થવાય. પુણ્ય-પાપ વિશે મનુષ્યે અતિ સૂક્ષ્મ રીતે વિચારવું ધટે. સાચી સમજણના અભાવે ‘વાસીદામાં જ સાંબેલું’ જતું હોય છે!

પરહિત સમ ધર્મ નહીં ભાઈ,

નહીં પરપીડા સમ અધમાઈ.

અર્થ : અન્યનું છિત કરવું, તેના જેવો બીજો એકેય ધર્મ નથી અને અન્યોને દુઃખી કરવા, તેના જેવો બીજો એકેય અધર્મ નથી.

ઉપર કરેલી ધર્મ-અધર્મની વ્યાખ્યા ખૂબ સચોટ અને ત્રિકાલ-અભાધિત લાગે છે. પરંતુ આ વ્યાખ્યાને પણ સૂક્ષ્મ રીતે છણતાં તેમાં બાંધછોડને અવકાશ જણાય છે. ડોક્ટર ઓપરેશન કરે છે, ત્યારે ખૂબ પીડા આપે છે. પણ તેનાથી તે દરદીને સુખી કરવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે, તેથી તેના તે કર્મને અધર્મ ન કહી શકાય. માતાપિતા કે ગુરુજનો પોતાનાં સંતાનોને કે શિષ્યોને જે કાંઈ ગમતું હોય તેવું જ કરે છે, ત્યારે તેમને તે બહુ સારું લાગે છે, પરંતુ લાંબા ગાળે તેથી તેનું અકલ્યાણ જ થતું હોય છે.

તો આમ, પાપ-પુણ્યને - ધર્મ-અધર્મને અનેક દણિકોણથી વિચારવાં જોઈએ - મૂલવવાં જોઈએ. તો જ તેનો સાચો લાભ મળે અને તેનાથી ઊભા થતાં ભ્રમોમાંથી બચી શકાય.

ઉપર જે-જે કહેવામાં આવ્યું તે બધાનો મુખ્ય ધ્વનિ શું છે તે ગ્રહણ કરવો ધટે. ભાષાને વળગે શું ભૂર, જે રણમાં જીતે તે શૂર. હજુ પણ ઘણા દણિકોણથી આ સૂક્ષ્મ વ્યાખ્યાને સમજ શકાય, પણ આચરણ કરવાની ધગશવાળાઓ માટે આટલું બસ છે.

સૌથી સહેલો સાક્ષાત્કાર

જીવન માટે આત્મસાક્ષાત્કાર જો અત્યંત આવશ્યક હોય, તો તે અતિ સરળ અને સાવ સસ્તો હોય. જો તે અતિ સરળ અને સસ્તો ન હોય, તો જીવન માટે તેની અત્યંત આવશ્યકતા ન હોઈ શકે. આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક તથ્ય છે. વિશ્વમાં બધે આ જ નિયમ પ્રવર્તતો અનુભવાય છે. જીવન માટે જે અતિ આવશ્યક છે, તે સાવ સસ્તું અને

સાવ સહજતાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે અને જે જેટલું ઓછું જરૂરતનું છે, તે તેટલું કઠિનતાથી વધુ કિંમતે પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવી વ્યવસ્થા કુદરતમાં જોવા મળે છે, જેમકે :

વસ્ત્રો, અન્ન, પાણી અને હવા તે અનુકૂમે એકબીજાંથી વધુ અગત્યનાં છે, તેથી અનુકૂમે એકબીજાંથી વધુ સસ્તાં ને વધુ સરળતાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવાં છે. હવા વિના જીવન થોડી કાણો પણ ટકી શકે તેમ નથી, તેથી હવા સાવ મફત, ખૂબ સરળતાથી અને સર્વ ઠેકાણેથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવી વ્યવસ્થા છે.

જેમજેમ તત્ત્વની સૂક્ષ્મતા તેમતેમ તેની આવશ્યકતા અને વ્યાપકતા વધુ. જેમજેમ આવશ્યકતા અને વ્યાપકતા વધુ તેમતેમ તેની પ્રાપ્તિની સરળતા વધુ અને જેમજેમ પ્રાપ્તિની સરળતા વધુ તેમતેમ તેની અમૂલ્યતા વધુ. અમૂલ્યતા એટલે જેનું મૂલ્ય આંકી જ ન શકાય તેટલું મૂલ્યવાન; તેથી તે સાવ મફત મળે!

આત્મસાક્ષાત્કાર અતિ આવશ્યક છે, પરંતુ આત્મસાક્ષાત્કાર કોણો કરવાનો છે? શાનાથી કરવાનો છે? ચૈતન્યતત્ત્વ-આત્મતત્ત્વ દ્વારા તો બધા જરૂર પદાર્થોનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. ચૈતન્યે ચૈતન્યનો સાક્ષાત્કાર શા માટે કરવો? કેવી રીતે કરવો? ચૈતન્ય તો ચૈતન્યમાં સુસ્થિર છે જ. એ સાક્ષાત્કાર જ છે.

સાક્ષાત્કાર તો નિત્ય-નિત્ય અખંડપણો પ્રાપ્ત છે;
કેડ છોકરું ને બીજે ગોતવા જેવી આ વાત છે!

સાક્ષાત્કાર નિત્ય-અખંડ સહજ-સરળ પ્રાપ્ત છે, તેથી તે ‘પ્રાપ્ત નથી’ તેવો આભાસ થાય છે. યથાયોગ્ય સમજણ દ્વારા જ તેની પ્રતીતિ સંભવ છે. તેના માટે કોઈ સ્થૂળ સાધન કામ નહીં આવે.

સ્વખનમાં, ધ્યાનમાં કોઈ ઈતર અવસ્થામાં દેવ-દેવીનાં કે સંતમહાત્માઓનાં કોઈ અદ્ભુત દર્શયો દેખાય કે ચિત્રવિચિત્ર પ્રકાશ (જ્યોતિ) ભળાય કે અનેકવિધ ધ્વનિઓ (નાદ) સંભળાય કે થોડી અલોકિકતા પ્રાપ્ત થાય તેથી શું? તેનાથી જીવનમાં શું ફર્ક પડે છે? કઈ વિશેષતા આવે છે? જેમ ચલચિત્ર જોતાં હોઈએ, ત્યારે થોડો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે અને પછી હતા તેવા ને તેવા! તેમ આમાં પણ આવું જ બને છે! આ સાચો સાક્ષાત્કાર નથી.

સાક્ષાત્કારની અસર સમગ્ર જીવનને આવરી લે છે - સંપૂર્ણ જીવન પર પથરાઈ જાય છે. સાક્ષાત્કારીના જીવનમાં પરિપૂર્ણ સમાધાન પ્રવર્તે છે, તે નિત્ય તૃપ્ત બની જાય છે.

જેની પ્રાપ્તિ અતિ ઘણી કઠિન હોય છે, તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે, તેને સમજવા

માટે અન્યની સહાયની જરૂર પડે છે. તેમ જે અતિ ધારું સરળ હોય છે, તે પણ જાતે નથી પ્રાપ્ત કરી શકાતું - જાતે નથી સમજ શકાતું. તેના વિશેની સમજણ પણ તેના વિશેષજ્ઞો પાસેથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. સાક્ષાત્કારની સમજણ અપનારને સદ્ગુરુ કહે છે.

એ ભુલાવું ન જોઈએ કે આત્મ સાક્ષાત્કાર બેહદ સરળ છે અને તેથી તેનો અભાવ લાગે છે. ‘તરણા ઓથે કુંગર, તો એ કુંગર કોઈ દેખે નહીં’ અને ‘કસ્તૂરી કુંલ બસે, મૃગ હૂંઠે વનમાંઢી’ એવી દયનીય સ્થિતિ છે!

રચનાત્મક કાર્ય એટલે શું?

પોતે જે કાર્ય કરતા હોઈએ તે રચનાત્મક લાગે છે. તે વિશેની સૌની વ્યાખ્યા પણ જુદી-જુદી હોય છે. વળી, જીવનભર એક વ્યાખ્યાને વળગી પણ રહી શકતા નથી. દેશ, કાળ, પરિસ્થિતિ, ઉભર અને અનુભવ વગેરે અનુસાર વ્યાખ્યામાં પરિવર્તનો આવ્યાં કરે છે. ક્યારેક વ્યાખ્યા પ્રમાણે કાર્ય કરતા હોઈએ છીએ, તો ક્યારેક કાર્યને અનુરૂપ વ્યાખ્યા કરતા હોઈએ છીએ - કરવી પડતી હોય છે!

જ્યારે જે સત્ય લાગે છે, ત્યારે તે પ્રમાણે વર્તવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. એ સિવાય બીજું કરી પણ શું શકીએ? કારણકે ખરેખર શું સત્ય છે, તે તો જે ‘સત્ય’ છે તે જ જ્ઞાનાત્મક હશે. ઈશ્વરના સ્વરૂપ વિષે નેતિ-નેતિ કહ્યું છે. સત્ય પણ તેમનું સ્વરૂપ છે, તેથી તેને પૂણીયાની માણી, જ્ઞાની કે પામી શકીએ. એક સિક્કાની બે બાજુની જેમ સત્યની બીજી બાજુ અસત્ય છે. સત્ય જેટલું જ અગમ્ય અસત્ય છે. અસત્ય પણ નેતિ-નેતિ છે. એકની પ્રતીતિ થતાં બીજાની પ્રતીતિ અનાયાસે થઈ જાય છે.

રચનાત્મક કાર્ય છે-તેથી તે ઉત્તમ છે તેમ પણ કયા આધારે કહી શકીએ. સ્વયં ‘ઉત્તમતા’ને પણ પોતાનો કોઈ સ્વતંત્ર આવાર છે? ભાવનાત્મકતામાંથી જ રચનાત્મકતાનો જન્મ થાય છે. અનુક્રમે વિચાર, આચાર, પ્રચાર અને પ્રસાર - આ ચાર અતિ મહત્વનાં સોપાનો છે.

સદા ચિંતન-મનનમાં નિમગ્ન રહેનાર, સામાન્યજનને રચનાત્મક નથી લાગતો, પરંતુ રચનાત્મકનું મૂળ ઝોત તો ચિંતક છે. બાધ્યદાદિએ નિર્જિય લાગતો ચિંતક અસંખ્યોને સંક્રિય કરી શકે છે, રચનાત્મક બનાવી શકે છે.

ચિંતકનાં ચિંતન-મનનના નિયોગ રૂપે નિર્ઘન થયેલા સિદ્ધાંતોનું આચરણ કરીને રચનાત્મક બનનારા મનુષ્યો શાશ્વામાં ખપવા લાગે છે કે જેઓ એક કાળે ચિંતન-

મનન કરનારને ધૂની અને પાગલ ગણતા હતા. વિશ્વના કલ્યાણ કાજે સદા ચિંતન-મનનમાં નિમગ્ન રહેનારાઓ દઢતાપૂર્વક પોતાના ધ્યેયમાં મચેલા જ રહે છે. પછી ભલે કોઈ તેઓને રચનાત્મક કહે કે ન કહે, જે કહેવું હોય તે કહે.

આશ્રમ

ગૃહ+સ્થ+આશ્રમ = ગૃહસ્થાશ્રમ. અર્થાત્ ગૃહમાં સ્થિત થઈને - સ્થિર રહીને આશ્રમી જીવન જીવવાનું છે. ગૃહસ્થજીવન પ્રારંભ કરીને એવું આદર્શ જીવન જીવવાનું છે કે જેથી ઘર પણ એક આશ્રમ બની રહે.

ચાર આશ્રમોમાં ગૃહસ્થાશ્રમને ઉત્તમ કર્યો છે. કારણકે બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને સન્યસ્ત આશ્રમ એ ત્રણેનો મુખ્ય આધાર ગૃહસ્થાશ્રમ પર છે.

ગૃહસ્થાશ્રમીને શક્તિ વિના ચાલે નહીં. શક્તિ વિનાના શિવ પણ શવ સમાન છે. અને જો શવમાં પણ શક્તિ આવે, તો તે શિવ થઈ જાય છે. કળિયુગમાં શક્તિ સંઘમાં-જૂથમાં રહેલી કહેવામાં આવે છે. સંઘ અર્થાત્ જૂથ સંપન્ન આધારે બની શકે છે - ટકી શકે છે અને સંપત્ત્યારે જ રહી શકે છે, જો સહનશક્તિ હોય. સહનશક્તિ સૌને ઉપયોગી છે, પરંતુ ગૃહસ્થીઓને અતિ ઉપયોગી છે.

બધા જ આશ્રમોમાં શ્રમશક્તિની અત્યંત અનિવાર્યતા છે. ‘આશ્રમ’ શબ્દમાં ‘શ્રમ’ શબ્દ ખૂબ સાર્થક છે; આશ્રમ એટલે શ્રમમય. શ્રમશક્તિ અને સહનશક્તિ તે આશ્રમોનો પાયો છે. સહનશક્તિ સંપન્ને પોષણ આપીને સંઘશક્તિને વિસ્તારશે અને શ્રમશક્તિ તન-મન-ધનને નિર્દોષ બનાવીને આશ્રમને નિરામય બનાવશે - નિરોગી રાખશે.

જે આશ્રય આપે તે આશ્રમ, જ્યાં આશ્રય મળે ત્યાં આશ્રમ. આશ્રય તે જ આપી શકે જે સહનશક્તિરૂપી મંત્રને અખંડ ગુંજતો રાખી શકે અને શ્રમશક્તિને મહામૂર્તી અને ગૌરવદાત્રી માની શકે. શ્રમશક્તિ-તરંગો વિના વિચારધારાઓ ગંધાર્દ જાય છે અને સહનશક્તિ-પાણી વિના આત્મીયતા કરમાઈ જાય છે. પછી આશ્રમમાં બચી રહે છે માત્ર સ્થૂળ અને જડ આચારોની બેંકાર ભૂતાવળ!

ઉંદરડીએ આસન કાચ્યું

પૂજારુમ ખોલતાં જ જણાયું કે ઉંદરડીએ મૂલ્યવાન પૂજા-આસન કાચ્યું છે. શિષ્ય આ જોઈને ગુરુસામાં કહેવા લાગ્યો કે આ ઉંદરડીને તો મારી જ નાખવી જોઈએ ને.

ગુરુદેવ કહેવા લાગ્યા, શા માટે મારવી જોઈએ? આટલા મામૂલી નુકસાનમાં

પ્રાણદંડ આપવો? કેટલો અન્યાય? આટલા મામૂલી નુકસાન માટે આપણને કોઈ મોતની સજા કરે, તો આપણને કેવું લાગે? બારણાંમાં ફસાવાથી આપણો કીમતી કોટ ફાટે છે, તો શું કરીએ છીએ? બારણું તોડી નાખીએ છીએ? પોળમાં કિકેટ રમતા છોકરાઓ દ્વારા ફેંકાયેલો ઢો આપણાં કપ-રકાબીને ફોડી નાખે છે તો શું કરીએ છીએ? તેને એક થખડ પણ મારી શકીએ છીએ? થોડો બડબડાટ કરી રહી જઈએ છીએ!

આપણે આસન ન ફાટે એટલું જ જોવાનું છે ને? ઉંદરીને પીંજરામાં પકડીને બહાર ફેંકી દઈએ તોપણ તે થઈ શકે તેમ છે. પરંતુ આપણે તે ઉપાય પસંદ કરતા નથી. ઉંદરીને મારી નાખવાનો જ ઉપાય પસંદ કરીએ છીએ! કારણકે ઉંદરીનો પક્ષ કરીને આપણું માથું ફોડવા, તુરત કોઈ મેદાને પડતું નથી તેથી. પરંતુ સાવધાન! વ્યવહારમાં પણ જોઈએ છીએ કે જેનું કોઈ નથી હતું, તેના તરફથી સરકારી વકીલ કામ કરે છે. કુદરતમાં પણ તેવું જ છે. કુદરત પોતાનાં બાળકોની સંભાળ પૂર્ણ નિપુણતાથી લે છે. જેમ જમીનમાં વાવેલું એક બી, અનંત બી થઈને અનંત ફળ આપે છે, તેમ કુદરતનાં બાળકોને દુઃખી કરનારને કુદરત અનંતગણાં દુઃખી કરે છે. કર્મફળ પરિપાકકાળે દુઃખ ચકવૃદ્ધિ વ્યાજ સાથે વરસી પડે છે.

આસન ફાટવાથી આટલો બધો નિર્દય ગુસ્સો આપણામાં ફાટી નીકળે છે, કારણકે આપણે આસનના માલિક છીએ. તો, ઉંદરીનો સર્વનાશ કરનાર ઉપર તેના માલિક, તેના સર્જક પરમાત્માને કેટલો ગુસ્સો ફાટી નીકળતો હશે તેનો આપણે કદી વિચાર કર્યો?

પોતાને પૂર્ણ બુદ્ધિશાળી માનતો મનુષ્ય ખરેખર સંપૂર્ણ બુદ્ધિહીન છે! કર્મના સિદ્ધાંતની અતિ સરળ અને એક ને એક બે જેવી વાતને પણ તે સમજી શકતો નથી! આસન કાપવારૂપ અતિ મામૂલી નુકસાનનું ફળ પણ જો ઉંદરીને પ્રાણદંડરૂપી ભયાનક દુઃખ રૂપે ભોગવવું પડતું હોય, તો પ્રાણદંડરૂપી મહાનુકસાન કરનારને કેટલાં અને કેવાં મહાભયાનક દુઃખો ભોગવવાં પડતાં હશે? કર્મફળો ભોગવવામાંથી કોઈ છટકી શકતું નથી.

જ્યાં જે બી વાવીએ છીએ, ત્યાંથી જ તે ઊગી નીકળે છે, તે સ્થૂળ નિયમ છે - ઈન્જિયરનિયમ છે, તેથી તેની ખબર સરળતાથી પડે છે. પણ પાપ-પુણ્ય જ્યાં થયું હોય તે સ્થળેથી જ તેનું ફળ સુખ-દુઃખ પ્રાપ્ત થતું નથી. તે તો બીજા સ્થળેથી પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે. કર્મનો આ સૂક્ષ્મ નિયમ સરળતાથી સમજમાં આવતો નથી તેથી ગફલતમાં રહી જવાય છે.

કોઈ વ્યક્તિને લાકડી મારીશું તો તે સામેથી પાંચ લાકડી ફટકારશે, તેવી ખાતરી છે, તેથી મન ઉપર કાબૂ રાખીએ છીએ. પણ કૂતરા-બિલાડાને લૂલું-લંગહું કરતાં જરાય અચકાતાં નથી. તેના ફળપે અમુક સમય પછી કેળાની છાલ ઉપર પગ પડવાથી લપસી પડીએ અને પગ ભાંગે ત્યારે એ સમજાતું નથી કે આ ફળ કૂતરાનો પગ ભાંગવાનું છે, જે અત્યારે મળી રહ્યું છે. આ તો દાઢાંત છે. આ રીતે બધી બાબતોને સમજ લેવી જોઈએ.

કર્મની ગતિ ગઇ હતી છે, જે સાંગોપાંગ સમજાતી નથી અને સમજશે પણ નહીં. પરંતુ જેટલી પણ સમજાય તેટલીનું જો પાલન કરી શકાય તો ઘણાં બધાં દુઃખોમાંથી સહેજે બચી જવાય.

પ્રાર્થના અને પુરુષાર્થ દ્વારા કર્મફળનિયમોને વધુમાં વધુ સમજાએ.

જો ગુરુ બાદ તો આપણે બાદ!

ચાર-છ આધ્યાત્મિક મિત્રો મળીને ‘જીવનમાં ગુરુની જરૂરત’ ઉપર વાતે વળગ્યા હતા. સૌ પોતપોતાની રીતે ‘ગુરુ હોવા જ જોઈએ’ તે વાતની પુષ્ટિ કરી રહ્યા હતા. ત્યારે એક ભાઈએ કહ્યું કે તમો સૌ ગુરુની જરૂરત ઉપર ભાર મૂકો છો, પરંતુ દિમાલયથી એક સંત આવ્યા હતા; તેઓ તો કહેતા હતા કે, “જીવનમાં ગુરુની જરૂરત જ નથી. થોડા અંતર્મુખ થવાથી બધાં જ સમાધાનો આપણી અંદરથી જ મળી જતાં હોય છે.” ત્યારે તેમાંના એક દાદાએ તેને જવાબ આપતાં કહ્યું કે ‘ગુરુની જરૂરત જ નથી’ તે જ્ઞાન – તે માહિતી પણ તમને અન્ય તરફથી જ મળી ને? આવી માહિતી આપનાર જ તમારા ગુરુ કહેવાય. અસ્તુ.

અત્યારે આપણી પાસે જે કાંઈ છે, તે સર્વે બીજાઓ પાસેથી જ પ્રાપ્ત થયેલું છે - ગુરુસંતો પાસેથી જ મળેલું છે. આપણો જન્મ થયો-ત્યારે તો આપણે બિલકુલ હિંગંબર હતા, ત્યાર પછી જ અનંત જીવોનો, અનંત પ્રકારનો સહકાર પ્રાપ્ત કરીને પછી જ બૂટ-સૂટ-ટાઈ વગેરે પહેરીને, કીટપીટ-કીટપીટ અનંત જીતની ભાષાઓ બોલતા થયા. જેણે-જેણે આપણી જે-જે ક્ષેત્રની લધુતા ટાળી તે-તે આપણા તે-તે ક્ષેત્રના ગુરુ ગણાય. જોકે ગુરુ અને સદ્ગુરુ શબ્દ ફક્ત આધ્યાત્મિક મહાવિદ્યાઓ આપનાર મહાપુરુષો માટે જ વપરાય છે, કારણકે બીજી બધી વિદ્યાઓ લધુ છે અને આધ્યાત્મિક વિદ્યા ગુરુ છે.

કોઈ આણસમજુ, ગુરુસંત-દેખી એમ કહે કે જો ગુરુનો સ્વીકાર કરવો પડતો હોય તો હું, સૌ પાસેથી જે કાંઈ મળ્યું છે તે તેમને પાછું આપી દઈશ. આમ તે બૂટ-સૂટ,

ભાઈ, ગુજરાતી ભાષા, અંગેજ ભાષા તથા આજ કમે બધું મેળવેલું સૌસૌને પાછું આપી છે, તો તેની પાસે બચી રહે માત્ર વેંત-દોઢ વેંતનું નાન શરીર. શરીર પણ માતાપિતાનું જ આપેલું હતું ને? શરીર પણ જો માતાપિતાને પાછું આપી છે, તો પોતે શૂન્ય થઈ જાય - પોતે જ બાદ થઈ જાય! આમ શૂન્ય થઈ જવું કોઈને ન ગમે. અને તેથી તે પાછું બધું સ્વીકારે અને તેથી તે પુનઃ મૂળ મહત્વાને પ્રાપ્ત કરે. અસ્તુ.

શ્રી સવાભગતે પોતાના ગુરુમહિમામાં ગાયું છે કે -

ગુરુ સમ ઔર કોઈ નહીં દાતા,
માતા, પિતા, પુત્ર કે ભાતા;
જો નિશદિન ગુરુચરણા સેવે,
તો અભયદાન ગુરુ પલમાં દેવે.

માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન, પુત્ર, પુત્રી વગેરે ખૂબ નજીકનાં સગાં છે. તેમના તરફથી ખૂબ પ્રેમ મ્રાપ્ત થાય છે. માતા તો પોતાના જીવનને હોડમાં મૂકીને આપણને જન્મ આપે છે. જ્યાં માતાનું ક્ષેત્ર પૂરું થાય, ત્યાંથી પિતાનું ક્ષેત્ર મારંબ થાય છે. પિતા પણ આપણને જીવનના ઝંજાવાતો સામે ટકી શકીએ તેવા તૈયાર કરે છે. પરંતુ તે સૌ તેમની પાસે જે હોય જ નહીં તે ક્યાંથી આપે? ઊંચામાં ઊંચું દાન જો કોઈ હોય તો, તે અભયનું છે. અભયનું દાન તો કેવળ ગુરુજનો જ આપી શકે. અર્થાત્ અભયનું દાન જે આપી શકે તેને જ ગુરુ-સંત કહી શકાય.

મનુષ્ય સાચી સમજણ વિના અનેક ભયોથી ફફડતો રહે છે. વિતૈષણા, પુત્રૈષણા, લોકેષણા વગેરે અનંત એષણાઓ પૂર્ણ કરવા માટે તે કાળાં-ધોળાં અને ધમપણાડા કરતો હોય છે. આ બધી મારી એષણાઓ પૂરી થશે કે નહીં તેના ભયનો ઓથાર તેના ઉપર સદાય સવાર હોય છે. આ ભયના ઓથારમાંથી તેને કોઈ મુક્ત કરી શકતું નથી, સિવાય કે ગુરુસંતો. ગુરુ-સંતો પાસેથી જ મનુષ્ય સારાસાર-નિત્યાનિત્ય અને અનેકાન્તના પાઠો ભણીને સમાધાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

ગુરુસંતોનાં ચરણોનું નિશદિન સેવન કરીને મનુષ્ય નિર્ભય થઈ શકે છે. ચરણોનું નિશદિન સેવન એટલે તેમનો આપેલો ઉપદેશ હરદમ યાદ રાખીને જીવનમાં ઉતારવો. મનુષ્યને વધુમાં વધુ ભય નુકસાન પ્રાપ્ત થવાનો હોય છે, પરંતુ તે જ્યારે સાચા ગુરુ-સંતોના સંપર્કમાં આવે છે, ત્યારે સાચી સમજ પ્રાપ્ત કરીને લાભ અને હાનિને તત્ત્વથી સમજીને તેનાથી પર થઈ જાય છે. પછી તે વિચારે છે કે શરીર પણ હું નહીં, હું તો આત્મા. આત્મભાવે જીવનારને લાભ કે હાનિ ક્યાંથી સ્પર્શી?

લાભ અને હાનિથી ઉપર ઉઠાવી શકે તેવા ગુરુને કયાં ગોતવા?

ગુરુની શોધ

જેઓ ગુરુની શોધમાં હોય છે, તેઓ પણ વિચારતા હોય છે કે ગુરુને ક્યાં શોધવા?

ગુરુ તો કરવા છે પણ કોને કરવા? ગુરુ કેવા હોવા જોઈએ, તે બાબતમાં જે વાંચ્યું છે અને સાંભળ્યું છે, તેવી અને તેટલી યોગ્યતાવાળી કોઈ વ્યક્તિ જણાતી જ ન હોય તો શું કરવું? આવા-આવા મૂંગવાશભર્યા અનેક પ્રશ્નો આપણને થાય તે સ્વાભાવિક છે. પણ સાથે-સાથે એ પણ વિચારવું જોઈએ કે આપણે નક્કી કરેલ છે, તેટલી બધી જ યોગ્યતાવાળી વ્યક્તિ મળી જશે, તો આપણે તેમને ઓળખી શકીશું? શું આપણી એટલી યોગ્યતા છે? કોઈના પણ ગાઢ પરિયય સિવાય મળતાંની સાથે તુરત જ તેમના વિષે આપણે શું જાણી શકીએ? વળી, બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિઓ તો જો ધારે તો પોતાના વિષે આપણને કાંઈ જ ખબર પડવા ન હે, અથવા પોતે ખરેખર જેવા હોય તે કરતાં પોતાને ખરાબ કે વધુ સારા પણ બતાવી શકે!

તેના માટે સહેલામાં સહેલો ઉપાય તો એ જ છે કે થોડી યોગ્યતાવાળી વ્યક્તિ મળે તો પણ આપણે તેમનામાં ગુરુભાવના રાખી શકીએ, તેમને ગુરુ માની શકીએ. તેઓ પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે આપણને આગળ વધારી શકે. તે દરમિયાન જો વધુ યોગ્યતાવાળા કોઈ મળી જાય, તો તેમનામાં પણ ગુરુભાવના રાખીને આગળ વધી શકાય. “પીઉં તો ગંગાજળ પાણી, નહીં તો રહું તરસી,” એવો જડતાયુક્ત હઠાત્રાદ મુમુક્ષુએ કલ્યાણમાર્ગમાં કદી ન કરાય. તેણે તો ગુણગ્રાહી થઈને જ્યાંથી પણ કલ્યાણકારી સામગ્રી મળે, ત્યાંથી પ્રયત્નપૂર્વક લઈ જ લેવી જોઈએ.

એવા સદ્ગુરુ-પૂર્ણગુરુ બહુ ઓછા હોય છે અને બહુ થોડાને પ્રાપ્ત થાય છે કે જેઓ એકેકે એકથી પ્રારંભ કરાવીને છેએ એમ. એ. સુધી લઈ જઈ શકે, અર્થાત્ જેઓ પ્રથમ પગથિયેથી પ્રારંભ કરાવીને ઠેઠ સુધી લઈ જઈ શકે, અર્થાત્ જેઓ સ્થૂળ-સ્થૂળ અને ભૌતિક-આધ્યાત્મિક બધી જ શંકાઓનું સમાધાન કરાવીને મુક્તિરૂપી સરોવરમાં સ્નાન કરાવી શકે. એવા સમર્થ સદ્ગુરુ મળી જાય તો આપણે આપણાં અજ્ઞાન, અહંકાર અને અવળયંડાઈમાં તેમને ખોઈ બેસીએ છીએ. હીરો હાથથી નીકળી ગયા પણી રોઈ બેસીએ છીએ.

પરિપૂર્ણ ગુરુને ઓળખવા પણ અતિ કઠિન છે, કારણકે તેમનું જીવન ઉપલક દૃષ્ટિએ જોતાં બધી રીતે અતિ સરળ, સાધારણ અને અતિ સામાન્ય લાગે છે અને તેથી

જ તેમને ઓળખવામાં આપણો થાપ ખાઈ જઈએ છીએ, કારણકે આપણામાં ધારા ભ્રમો ધર કરી બેઠા છે જેમકે -

સમર્થ સદ્ગુરુ તો રાજસી ઠાઠવાળા જ હોય કે તેઓ તો છત્રપલંગમાં જ પોઢતા હોય કે તેઓ તો મોટા મઠધારી-આશ્રમધારી જ હોય કે તેઓ તો કાષાયાંબરી, શૈતાંબરી, દિગંબરી કે કૌપિનધારી જ હોય છે કે તેઓ તો અમુક ધર્મ-સંપ્રદાયના જ હોય કે તેઓ તો ચમત્કારી જ હોય કે તેમને શિંગઠું-પૂંછઠું હોય અને આમ હોય અને તેમ હોય, વગેરે. આવા પૂર્વગ્રહોથી મુક્ત રહેવું સરળ નથી. અને જો મુક્ત રહી શકાય, તો સમર્થ સદ્ગુરુ મેળવવામાં ધણી સરળતા થઈ જાય.

સામાન્ય મનુષ્યની સાચા ગુરુસંતો વિષેની કસોટી પણ કેટલી વિચિત્ર અને વિસ્મયકારક હોય છે! કલાકો સુધી દર્શન માટે લાઈનમાં ઉભા રહે અને પ્રશ્નોના ઉત્તરો મેળવવા ખાસી મોટી રકમ આપે, ત્યારે જ જેમને સંતોષ થતો હોય તેમના માટે શું કરવું? તેમના સ્વભાવની અવળચંડાઈ કહેશે કે :

જો ગંગાજી મારે ધરે આવે તો જ તેમાં સ્નાન કરું! અને જો ગંગાજી ધરે આવે, તો કહેશે કે ધરે આવે તે ગંગાજી શાનાં? ગંગાજી તો ઋષિકેશ-હરિદ્વારમાં જ હોય!

સ્વભાવની આવી અવળચંડાઈના કારણો સાચા ગુરુસંતોને ઓળખી શકતા નથી અને તેથી કોઈ લાભ લઈ શકતો નથી. સૂર્યનારાયણ કદી કહેવાના નથી કે હું સૂર્ય છું. તેઓ તો પોતાના અવિરત કાર્યમાં એવા તો લાગેલા રહે છે કે તેમને એવું કાંઈ કહેવાની જરૂરતેય નથી અને સમય પણ નથી. સૂર્યને સૂર્ય તરીકે ઓળખી શકીએ તેટલી સમજણ તો આપણો જ કેળવવી જોઈએ.

પ્રથમ શોધમાં જ જેમને પૂર્ણગુરુની પ્રાપ્તિ થઈ હોય અને તે તેમને ઓળખીને એમ સમજ લે કે હવે મારે બીજે ક્યાંય જવાની જરૂરત નથી, એવા સાધકો તો બહુ ઓછા હોય છે. જેમને આવી ખબર પરી હોય છે, તેવાઓમાંથી પણ પ્રમાદ રહિત થઈને પૂર્ણ લાભ લેનારા અતિ ઓછા હોય છે. કોઈ તો ખબર પડવા છતાંય એવી દીર્ઘસૂત્રતામાં રાચીને જ અમૃત્ય સમય વેડફી નાખે છે કે “શ્રી ઉતાવળ છે? પૂર્ણગુરુ મજ્યા જ છે, ગુરુજી ધરના જ છે, લાભ લઈશું ક્યારેક.” તો કોઈ તો વળી આંશિક ગુરુને જ પૂર્ણગુરુ માનીને, તેમનો હવાલો આપીને જેમની-તેમની જોડે શઠસંગ કરતા ફરે છે, તો કોઈ તો આંશિક ગુરુના પરિચયમાં આવીને બિચારા એવા થાકી ગયા હોય છે કે જ્યારે પૂર્ણગુરુ મળે છે, ત્યારે થાક અને કંટાળાના કારણો તેમનો કાંઈ લાભ લઈ

શકતા નથી. કોઈ તો ગુરુને શોધવા અથક પ્રયત્નો કરે છે, તો કોઈને ગુરુ સામેથી શોધતા આવે છે! આવી ઘણી બધી ચિત્ર-વિચિત્રતા હોવા છતાંય આ સૌ સાચા રસ્તે ચડી ચૂકેલા જીવો છે તે નક્કી. વહેલા કે મોડા તેઓ સૌ સ્વર્થાને જરૂર પહોંચી જવાના જ.

જેમને સમર્થ સદ્ગુરુ મધ્યા નથી, તેમણે મળો ત્યાં સુધી નિરાશ થઈને, રાણ જોઈને બેસી ન રહેવાય. જેટલું અને જ્યાંથી જે કાંઈ કલ્યાણકારક મળો તે ભેગું કરી જ લેવું જોઈએ. ટીપે-ટીપે સરોવર ભરાય. કમિક ગુરુપરંપરા દ્વારા પણ વિકાસ સાધી શકાય છે. વર્તમાન ગુરુ દ્વારા પૂરો સંતોષ ન મળતાં અન્ય ગુરુ પાસે ગયેલા સાધકને જ્યારે એમ લાગે કે અહીં તો પહેલાં જેટલો વિકાસ પણ સંભવિત નથી, તો તેણે પહેલાંના ગુરુજી પાસે પાછા જવામાં સંકોચ કે માનભંગ ન અનુભવવાં જોઈએ, તો જ વિકાસ સાધી શકાય. કેવળ કુતૂહલવૃત્તિથી પ્રેરાઈને જ્યાં-ત્યાં અને જેમ-તેમ ભટકનાર સાધક જન્મો સુધી ભટકતો જ રહે છે. કોઈ-કોઈ ગાયને એવી ખરાબ આદત પડી ગઈ હોય છે કે સારામાં સારો ખોરાક મળતો હોવા છતાંય તે લોકોની વિષા ખાવા ગંદાં સ્થાનોમાં ભટકતી ફરે છે. આવી ભટકણને ‘ઓખર કરવી’ કહે છે. આવી ઓખર-વૃત્તિવાળાના ભાગ્યમાં સદાય ઓખર કરવાનું જ રહે છે.

આપણી લઘુતા ટાળનાર સર્વે આપણા ગુરુ જ કહેવાય. જેઓ-જેઓ આપણી લઘુતા જેટલા પ્રમાણમાં અને જેવા પ્રકારની ટાળે, તેઓ તેટલા પ્રમાણમાં અને તેવા પ્રકારના ગુરુ છે. લઘુતા ટળવાથી જે ગુરુતા, જ્ઞાન, જ્ઞાણકારી, સમજણ પ્રાપ્ત થાય છે, તે કલ્યાણકારી જ હોવા જોઈએ તો જ તે ગુરુતા કહેવાય અને તો જ તે આપનારને ગુરુ કહેવાય. જોકે તાત્ત્વિક રીતે હાલમાં જે અકલ્યાણકારી લાગતું હોય છે, તે પણ સરવાળે તો કલ્યાણકારી પણ સાબિત થઈ શકે છે, કારણકે એ પણ એક પ્રકારનો અનુભવ જ છે. અને અનુભવ પણ એક પ્રકારના ગુરુ જ છે. અનુભવે જે કાંઈ અકલ્યાણકારી કે નુકસાનકારક લાગે છે તે સમયના પ્રવાહ સાથે પ્રવાહિત થઈને અનાયાસે જ છૂટી જાય છે સૌને લાભ જ જોઈએ છે, નુકસાનવાળું પસંદ થઈ જાય છે, તે તો ખોટી અને ઓછી સમજણના કારણે.

આ રીતે જોતાં અત્યારે આપણે જે કાંઈ સધ્યરતા પ્રાપ્ત કરી છે, તે બીજાઓ પાસેથી જ જાણ્યે-અજાણ્યે પ્રાપ્ત કરી છે. કોઈ પાસેથી ભૌતિક તો કોઈ પાસેથી આધ્યાત્મિક, કોઈ પાસેથી સ્વાર્થની તો કોઈ પાસેથી પરમાર્થની, કોઈ પાસેથી યોગ સાધવાની તો કોઈ પાસેથી રોગ કાઢવાની, કોઈ પાસેથી ભણતરની તો કોઈ પાસેથી ચણતરની-ગણતરની વિદ્યા આપણાને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. મતલબ કે આપણે બીજાઓના

એટલા બધા દેણાદાર છીએ કે સૌનું સૌને પાછું સોંપી દઈએ, તો આપણી પાસે આપણું કહેવાય એવું કાંઈ જ ન બચે! આટલું બધું આપનાર સૌને આપણે શું આપી શકીએ? કેવી રીતે આપી શકીએ? સમસ્ત ગુરુમંડળને તેમના પ્રદાનના બદલામાં આપણે માત્ર અંજલિ આપી શકીએ. બદલો માત્ર અંજલિ રૂપે આપી શકીએ. મુનિ પતંજલિએ કહું છે કે :

સ્વરસવાહી વિદુષોપિ તથા રૂઢોકભિનિવેશः

અર્થાત् જન્મોથી સાથે આવતો અને મૂર્ખાઓની જેમ વિદ્વાનો ઉપર ચઢી બેઠેલો જે મૃત્યુનો ભય, તેને અભિનિવેશ કલેશ કહ્યો છે.

પશુ, પંખી, મનુષ્ય, સ્ત્રી, પુરુષ, યુવાન, વૃદ્ધ, મૂર્ખ અને પંડિત સર્વે ઉપર મૃત્યુભય ચઢી બેઠેલો છે. સૌને તે એકસરખી રીતે ડરાવે છે.

આવો સર્વવ્યાપી આતંક ફેલાવનાર મૃત્યુભય વિષે પણ નિર્ભય થઈને એમ કોણ કહી શકે કે ‘મને મૃત્યુનો ભય નથી?’ આવું બેધડક તેઓ જ કહી શકે કે જેમને મહાવિદેહમાં જવાની ખાતરી થઈ ગઈ હોય. વળી, મને જવવાનો મોહ (કંટાળો) નથી તેવું તેઓ જ કહી શકે કે જેમણે આનંદવિભોર થઈને જીવી શકાય તેવું સંયમ-આરાધનાનું જીવનસંબલ, જીવનપાથેય, જીવનસાધન પ્રાપ્ત કરી લીધું હોય.

આવી નિર્ભય અને ઉત્સાહપ્રેરક વાણી ઉચ્ચારીને સમાજમાં દિવ્યતા ફેલાવનારા અને સમાજને ઊર્ધ્વપથ પર આકર્ષનારી દિવ્ય વિભૂતિઓને, અલોકિક ગુરુજનોને, પરમપુનિત સાધુ-સંતો-ભગવંતોને કોટિ-કોટિ વંદન હજો.

તુલસી તીનોં ના ગયે; ધાર, માર, આકાર.

પારસમણિ કે સ્પર્શસે, કંચન ભઈ તલવાર;
તુલસી તીનોં ના ગયે; ધાર, માર, આકાર.

તુલસીદાસ કહે છે કે પારસમણિનો સ્પર્શ થવાથી લોઢાની તલવાર સોનાની તો થઈ ગઈ પણ તેનાં ધાર, માર અને આકાર ના ગયાં.

પારસમણિએ પોતાનો પ્રભાવ તો જરૂર બતાવો, તલવારનું લોહત્વ ટાળીને તેને સુવર્ણત્વ તો પ્રદાન કર્યું પણ તલવારે પોતાનાં ધાર, માર અને આકાર ના તજ્યાં. કહે છે કે ફૂતરાની પૂંછડી સો વર્ષ ભોંયમાં ભંડારી રાખો તોય વાંકી ને વાંકી!

જીવનમાં અનેક પવિત્ર વ્યક્તિઓના સંપર્કમાં અનેક વખત આવીએ છીએ, સંતોના સત્સંગમાં પણ બેસીએ છીએ, શ્રદ્ધેયોમાં શ્રદ્ધા પણ દર્શાવીએ છીએ, પણ

પાછા ઠેરના ઠેર! ગુણીજનોના ગુણોની અસર આપણા ઉપર અનાયાસે જ થાય છે પણ પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ આવતાં પાછા જેવા હતા તેવા જ વર્તાઈએ છીએ, અર્થાતું ધાર-માર-આકાર પાછાં મોહું ઊંચું કરે છે.

લોઢાની તલવાર સોનાની થઈ, તેથી તેની કિંમત જરૂર વધી, પરંતુ જ્યાં સુધી તેનાં ધાર, માર અને આકાર અર્થાતું તીક્ષ્ણપણું, પરપીડન અને વકતાન જાય, ત્યાં સુધી વિકાસ અધૂરો જ છે, મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા બાકી જ છે, ચોર્યાસીના ચક્કરમાંથી છુટકારો ભયો નથી.

સંજોગોવસાતું, અચાનક જ, ખાસ કાંઈ પ્રયત્ન વિના જ પારસમણિનો સ્પર્શ થઈ ગયો; બગાસું ખાતાં સાકરનો ગાંગડો મોઢામાં આવી ગયો; હઠાતૂ સુવર્ણત્વ પ્રાપ્ત થઈ ગયું! પણ તેથી શું વળ્યું? જ્યાં સુધી સરળતા, નમ્રતા, સહનશીલતા હૃદયમાં અખંડપણે ન રહે ત્યાં સુધી ઉપરઉપરનું સુવર્ણપણું શા કામનું? ક્યારેક તો આવું સુવર્ણપણું, સુવર્ણમૂગ સમાન પણ સાબિત થાય છે. સાચી સમજણ વિના સદ્ગુણોનો અખંડ વાસ થાય ક્યાંથી?

ધાર, માર, આકારને કોણ કાઢે? કેવી રીતે કાઢે?

હરદમ હથોડી હાથ ધરી, સદ્ગુરુ મિલા સુનાર;

ધાર, માર સબ મિટા દિયા, કર દિયા આપ સમાન.

જો સદ્ગુરુ મળી જાય, તો તેઓ જ ધાર, માર, આકારને કાઢી શકે; અથવા તો જેઓ ધાર, માર, આકારને કાઢી શકે તેઓ જ સદ્ગુરુ. તેઓ આ ત્રણેને કેવી રીતે કાઢે? હરદમ હથોડી હાથ ધરીને કાઢે. સુવર્ણત્વ તો સ્પર્શમાત્રથી પ્રાપ્ત થઈ ગયું હતું. પણ હવે તો વાત જુદી છે. હવે તો સદ્ગુરુ-સોની સદ્ગુરુદેશથી હથોડીના ફટકા હરદમ લગાવવાના છે. સદ્ગુરુ-સોની શિષ્ય-સુવર્ણને એરણ પર રાખીને જ્યારે સદ્ગુરુદેશના હથોડા જીકતો હોય, ત્યારે સોનાએ ખૂબ સહનશક્તિ, નિરહંકાર અને વિવેકપૂર્વક એરણ ઉપર પડ્યા જ રહેવું પડે. એકલો હથોડો કે એકલી એરણ કામ ન કરે, પરંતુ એરણનો આધાર લઈ અને હથોડાના ઘા ખમીને સદ્ગુરુ-સોનીને જે ઘાટ ઘડવો હોય તે ઘડવા દેવો જોઈએ. હથોડાનો જપાટો બોલતો હોય, ત્યારે બુદ્ધિપૂર્વક નિબુદ્ધિ થઈને પડ્યા રહેવું પડે. તેથી કહ્યું છે કે ‘બુદ્ધિશાળી તે છે કે જે ગુરુ-સંતચરણોમાં બુદ્ધિપૂર્વક નિબુદ્ધિ થઈને બેસી શકે છે.’ ત્યારે પણ જો કૂતરાની પૂછીડી જેવો વાંકો સ્વભાવ ન મૂકી શકીએ, તો લોઢીકપાળા જ કહેવાઈએ ને?

ગંગાજ ઘણે દૂર છે, તેથી ત્યાં સુધી જઈ શકતા નથી અને જો ગંગાજ આપણને

સ્નાન કરાવવા આપણા ઘરે આવે, તો આપણી અવળયંડાઈ કહે છે કે ઘરે આવે તે ગંગાજી શાનાં? ઓપરેશન માટે દવાખાને જવું જરૂરી છે, પણ અપવાદ સ્વરૂપ કોઈ ડોક્ટર એવા પણ હોય છે કે દરદીના ઘરે જઈને ઓપરેશન કરી નાખે! તેમ કોઈ સદ્ગુરુ પણ એવા હોય છે કે જેઓ ‘ઉંટનાં અફાર વાંકાં’ જેવા સ્વભાવવાળાનું પણ કલ્યાણ કરીને જ જંપે છે. મા જેમ પોતાના બાળકને પેટપીડા મટાડવા માટે તેને પોતાના બે પગ વચ્ચે દબાવીને, તેનું નાક પકડી રાખીને કડવી દવાનો ઘૂંઠડો તેના મોઢામાં ચમચો ઘાલીને ગળે ઉતારી જ દે છે, તેમ કોઈ સદ્ગુરુ-સંતો તેવા પણ હોય છે. બાળકને તે વખતે મા જેર જેવી લાગે છે, તેમ શિષ્યનું આવી રીતે કલ્યાણ કરનારા ગુરુ, શિષ્યને તે વખતે આંખના પાટા જેવા લાગે છે. અને ક્યારેક તો આવા કિસ્સામાં શિષ્ય, ગુરુ જોડે જીવનભરના અબોલા રાખે છે. પણ તેની લેશ પણ પરવા કર્યા વિના, લોકેષણાથી ઉપર ઊઠીને ગુરુ-સંતો તો આપણું કલ્યાણ કરીને જ જંપે છે. પોતાના સદ્ગ્રયતનનો યશ બીજાના ફાળે ચાલ્યો જાય તેની પણ તેમને લેશ પણ ચિંતા હોતી નથી. તેમને તો કલ્યાણ થયું, ફક્ત તેનો જ સંતોષ હોય છે.

પારસમણિ તો લોઢાને જ સોનું બનાવી શકે છે, તે અન્ય પદાર્થો ઉપર પોતાનો કાંઈ જ પ્રભાવ પાડી શકતો નથી, પરંતુ સદ્ગુરુ-સંતો તો કોઈ પણ વ્યક્તિનું કલ્યાણ કરી શકે છે, શર્ત માત્ર એટલી કે તે તેમના ક્ષેત્રમાં આવેલો હોવો જોઈએ. વળી, પારસમણિ લોઢાને સોનું જ બનાવી શકે છે, પારસમણિ નથી બનાવી શકતો; જ્યારે ગુરુ તો લઘુને ગુરુ અર્થાત્ સાચી સમજાવાળા બનાવી દે છે.

પારસમણિ લોઢાની તલવારને જો પારસમણિ બનાવી દે, તો પછી તેનાં ધાર-માર-આકાર રહે જ ક્યાં?

અનુભવીઓએ ગુરુ-સંતોનો મહિમા અપરંપાર ગાયો છે. કહ્યું છે કે -

એક લોહા પૂજા મેં રાખત, એક બધિક ઘર પરો;

યહ દુવિધા પારસ નહીં જાનત, કંચન કરત ખરો.

એક લોઢાનો ટુકડો મૂર્તિના રૂપે પૂજામાં હોય અને બીજો લોઢાનો ટુકડો શસ્ત્રના રૂપે શિકારીને ત્યાં પડ્યો હોય, તે ભેદભાવ પારસમણિ નથી રાખતો, તે એમ નથી કહેતો કે જે ટુકડો પૂજામાં છે, તેને હું સોનાનો બનાવીશ અને જે શસ્ત્ર રૂપે સતત હિસા કરે છે, તે લોઢાને સોનું નહીં બનાવું. એ તો બનેને સોનાનાં બનાવી જ નાખે છે.

એક દીપસો જલે દૂસરા, ઉજિયાલા ચહું ઓર;

ભેદ ન પાયે જલે હુએ મે, પહેલા-દૂસરા કૌન?

એક દીવાથી બીજો દીવો પ્રગટે છે અને ચારે બાજુ પ્રકાશ પાથરે છે. જોનારાને અની જાણ નથી હોતી કે કયા દીવાએ કોને પ્રગટાવ્યો છે. એ રહસ્ય તો પ્રગટનાર અને પ્રગટાવનાર દીવાઓ જ જાણતા હોય છે. જોકે બીજાને પ્રગટાવનાર દીવાને એ વાતનું સ્મરણ રાખવાની જરૂરત જ નથી હોતી કે તેણે કોઈને પ્રગટાવ્યો છે. પણ ક્યારેક તો પ્રગટનાર દીવો પણ આ વાત વિસ્મૃત થવા દે છે, જે તેના માટે યોગ્ય ન કહેવાય. પ્રગટનાર દીવો બીજા પણ અનંત દીવાઓને પ્રગટાવી શકે છે.

એક ઓરડામાં સો વર્ષથી અંધારું હોય, તે અંધારાને કાઢવા માટે ત્યાં સો વર્ષ સુધી દીવો રાખવાની જરૂર નથી પડતી, દીવો પ્રગટ થતાંની સાથે જ સો વર્ષના અંધારાનો નાશ થઈ જાય છે, આખા ઓરડામાં પ્રકાશ થઈ જાય છે. તેમ જન્મો અને વર્ષોનું સધણું અજ્ઞાન પણ ગુરુજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાંની સાથે જ નાશ પામી જાય છે.

સાચી ઉદારતા

સર્વ શિષ્યો એકાકાર થઈને સાંભળી રહ્યા છે, પૂ. ગુરુદેવ અનેક દાખલા-દલીલોથી સમજાવી રહ્યા છે કે -

પરમાત્મા સર્વવ્યાપક છે. મનુષ્ય, પણ, પક્ષી, આકાશ, પાતાળ, સાગર અને આણુએ આણુમાં તેઓ વ્યાપીને રહ્યા છે. તેમના વિનાનો એક પરમાણુ પણ નથી. તેથી આપણે જે કાંઈ સારાં-ખોટાં કાર્યો કરીએ છીએ, તેની પરમાત્માને ખબર પડી જાય છે અને આપણાને તે મુજબ સારાં-ખોટાં ફળો મળ્યે જાય છે.

ગુરુદેવે અનેક દ્ષાંતો દ્વારા પરમાત્માની સર્વવ્યાપકતા શિષ્યોને ખૂબ સારી રીતે સમજાવી દીધી.

ગુરુદેવેની પરમતત્ત્વની વ્યાપકતાની વાતો સાંભળીને સૌ ભક્તો આનંદવિભોર થતાં થતાં પોતાના ધેર જવા નીકળ્યા. તેમાં એક ગુરુપ્રસાદ નામના ભક્ત પણ હતા. નામ તેવા શુણ. ગુરુદેવની ગુરુવાણીનો ગુરુપ્રસાદ પામીને ગુરુપ્રસાદ જાણે જૂમવા લાગ્યા. તેમના રૂવાડે-રૂવાડે જાણે ધ્વનિ નીકળતો હતો કે પરમાત્મા સર્વવ્યાપક છે, પરમાત્મા બધામાં છે, પરમાત્મા બધે જ છે. બસ, આ મસ્તીમાં જૂમતાં જૂમતાં ગુરુપ્રસાદ આગળ વધી રહ્યા છે, ત્યાં જ સામેથી ઘણો મોટો કોલાહલ સંભળાયો, ‘પરમાત્મા બધામાં છે’. તેવા પોતાના ધ્યાનમાં આ કોલાહલ ગુરુપ્રસાદને ભંગ પાડનાર લાગ્યો. એ તો ઊંધું ઘાલીને આગળ વધી રહ્યા છે. ત્યાં આગળના ટોળામાંથી બૂમો સંભળાઈ કે “મહારાજ, આગળ ના જશો, ત્યાં ગંડો હાથી છે.” આ ધ્વનિને ગુરુપ્રસાદે

સાંભળ્યો ન સાંભળ્યો કર્યો. ફરી ખૂબ જોરદાર અવાજ આવ્યો, બે-ચાર માણસોએ દોડીને ગુરુપ્રસાદને પકડી રાખીને સમજાવ્યા લાગ્યા કે ‘મહારાજ, ત્યાં જશો તો ગાંડો હાથી મારી નાખશે, તેણે ઘણાને પદ્ધતિયા છે.’ પણ તોય ગુરુપ્રસાદ ઉપર કાંઈ અસર થઈ નહીં. તેઓ તો બરાડતા જ રહ્યા કે ‘પરમાત્મા બધામાં છે, ગુરુજીનું કહેવું ખોટું ન હોય, હું તો જવાનો જ.’ આમ, બરાડીને આંચકો મારીને બધાના હાથમાંથી છૂટીને તેઓ તો હાથી તરફની દિશામાં આગળ વધ્યા જ. તેમને આગળ વધતા જોઈને બધાનો જીવ તાળવે ચોંટ્યો. હવે શું થશે તેના ભયંકર પરિણામની આશંકાથી સૌ સમસમી રહ્યા છે. ગુરુપ્રસાદને આની સાથે કાંઈ લેવાદેવા નથી. તેઓ તો ‘પરમાત્મા ગાંડા હાથીમાં પણ છે’ એમ બરાડા પાડતાં આગળ વધી રહ્યા છે. ત્યાં તો સામેથી હાથી દોડ્યો. ગુરુપ્રસાદ અને ટોળું વધુ કાંઈ વિચારે ત્યાર પહેલાં તો હાથીએ ગુરુપ્રસાદને સૂંધમાં લપેટીને એવા તો ફેંક્યા કે જઈ પડ્યા લોકોના ટોળા ઉપર. થોડી વારે કળ વળી એટલે તેઓ ઊભા થયા, અને ગુરુજીને ગાળો દેતા ગુરુઆશ્રમ તરફ રવાના થયા. જતાં-જતાં બકવાસ કરતા જાય કે ‘હવે ગુરુજીની ખબર લઈ નાખું, તેઓ કહેતા હતા કે પરમાત્મા બધામાં છે, પણ ગાંડા હાથીમાં તો પરમાત્મા નહોતા, નહીં તો તે મને પછાડે શાનો?’ તમાશાને તેદું નહીં. તેમની સાથે ખાસ્યુ મોટું ટોળું પણ ચાલી રહ્યું છે. ગુરુદેવ આ કોલાહલ સાંભળીને આશ્રમની બદાર આવ્યા અને પૂછવા લાગ્યા કે આ બધું શું છે? ત્યારે ગુરુપ્રસાદ અતિ ઉશ્ર થઈને કહેવા લાગ્યા કે ‘આ બધાં તમારાં પરાકમ! પરમાત્મા બધામાં છે, તેવો તમારો ઉપદેશ માનીને હું ગાંડા હાથી પાસે ગયો. લોકોએ મને ખૂબ વાળ્યો પણ મેં કોઈનું ના માન્યું. મને તમારા ઉપદેશમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી. પરમાત્મા જો બધાંમાં હોય, તો ગાંડા હાથીમાં કેમ ન હોય? પણ જુઓ, હાથીએ મારી શી દશા કરી છે તે! હવે હું તમારી પણ તેવી જ દશા કરું! મને કેમ ખોટો ઉપદેશ આય્યો?’ લોકો તો આ તમાશો જોઈને છક થઈ ગયા કે હવે શું થશે? ત્યાં તો સૌને શાંત કરતી ગુરુજીની શાંત વાણી સંભળાઈ :

‘દીકરા શાંત થા, મેં સાચો જ ઉપદેશ આય્યો હતો કે પરમાત્મા બધે જ છે, હાથીમાં પણ છે જ...’ ત્યાં તો વચ્ચેથી જ તેમની વાતને કાપી નાખીને ગુરુપ્રસાદ કહેવા લાગ્યા કે ‘તો હાથીએ મને પછાડ્યો કેમ?’ સમાધાન કરતાં ગુરુજીએ કહ્યું કે ‘હાથીમાંય પરમાત્મા છે અને આ લોકોમાંય તે છે. આ લોકોએ તને ત્યાં જતાં રોક્યો તોય તું ગયો. હાથીમાં રહેલા પરમાત્મા તને પોતાની પાસે બોલાવતા નહોતા અને લોકોમાં રહેલા પરમાત્મા તને હાથી પાસે જતાં રોકતા હતા; જતાંય તું આ બધામાં રહેલા પરમાત્માની અવગણાના કરીને હાથી પાસે ગયો! મેં કહેલું, ‘પરમાત્મા બધામાં

છે', ઇતાંય તને આ લોકોમાં રહેલા પરમાત્મા ન દેખાયા. લોકોમાં રહેલા પરમાત્મા તને હાથી પાસે જતાં રોકતા હતા, ઇતાંય તેં તે પરમાત્માનું ના માન્યું! તેથી આ દુઃખ આવ્યું.' અસ્તુ.

આપણા સૌની પણ આ જ દશા છે. ગુરુ-સંતો જે કાંઈ કહેતાં હોય છે, તે પૂરું સમજ્યા સિવાય જ અથવા તેનો મનગમતો અર્થ કરીને વર્તીએ છીએ અને પછી દુઃખી થઈએ છીએ.

જવનનાં દરેક ક્ષેત્રને વધુમાં વધુ અવલોકિને વર્તવું જોઈએ. આપણા બચાવ માટે અન્યોની ભૂલ કાઢતાં રહીશું તો સફળ નહીં થઈ શકીએ. આપણી 'ભૂલ' આપણને 'ભૂલ' સમજ્યા એટલા તો આપણે કુશળ થવું જ જોઈશે. અથવા આપણે એટલા ઉદાર તો થવું જ પડશે કે જેથી આપણી 'ભૂલ' બતાવવાની હિંમત આપણા શ્રદ્ધેય કરી શકે. કદાચ બીજી બાબતમાં ઉદાર નહીં હોઈએ, તો બહુ નુકસાન નહીં થાય પણ ભૂલને સુધારી-સાંભળી લેવાની ઉદારતા નહીં હોય તો ઘણી મોટી ખોટ જશે. પોતાની ભૂલો છાવરવાની આદત પડે ત્યારે પહેલાં ચેતીએ! જેથી ભૂલોના કુંગરો ન ખડકાય! અસ્તુ.

ગુરુદ્રોહનનું પ્રાયશ્ચિત કુમારિલ ભણે કેવી રીતે કર્યું?

ભારતીય સંસ્કૃતિ ગુરુજનોના કારણે જ ગુરુ મનાય છે અને ખરેખર દરેક ક્ષેત્ર ગુરુગમ્ય જ છે અર્થાત્ તેના જાણકારો દ્વારા જ જાણી શકાય તેવું છે. માનીએ કે ન માનીએ પણ ગુરુને બાદ કરતાં આપણે પોતે જ બાદ થઈ જઈએ છીએ. અત્યારે આપણી પાસે જે કાંઈ છે, તે સર્વસ્વ અન્યો પાસેથી, તેના જાણકારો પાસેથી જ મળેલું છે. શરીર આપવામાં પણ માતાપિતા નિમિત્ત બન્યાં છે. આમ, આપણી પાસે આપણું કાંઈ જ નથી અને તેથી જ ઋષિમુનિઓએ કહ્યું કે 'તેન ત્યક્તેન ભુંજ્યથા:' અર્થાત્ ત્યાગીને ભોગવ. આ સૂત્ર આર્થસંસ્કૃતિના પ્રાણ સમાન છે. આ સૂત્ર થકી જ ભારતીય સંસ્કૃતિ 'ગુરુ સંસ્કૃતિ'નું બિરુદ્ધ ધારણ કરી શકી છે. ગુરુ સંસ્કૃતિનો કદી નાશ નથી થતો. આ લીટી તેની જ સાક્ષી પૂરે છે.

યુનાનો મિસરો રુમા, સબ મિટ ગયે જહાંસે;
અબ તક મગર હે બાકી, નામોનિશાં હમારા.

આમ, ગુરુસંસ્કૃતિ ગુરુજનોને સર્વસ્વ માનવાવાળી હોઈને તે ગુરુદ્રોહને-ગુરુવિશ્વાસધાતને જગ્યાં પાપ, અક્ષમ્ય અપરાધ માને છે. તેથી તો ગુરુ ગીતામાં કહી દીધું છે કે 'શિવે રુષે ગુરુસ્ત્રાતા ગુરો રુષે ન કશ્યન' અર્થાત્ ભગવાનના ગુનેગારને

કડવું અમૃત

ગુરુજનો છોડવી શકે છે પણ ગુરુ-સંતોના અપરાધીને ભગવાન પણ, કુદરત પણ, છોડવી શકતી નથી. અને ખરું જ છે કે કુદરતના કાનૂનભંગના કારણે આવી પેલી વિપત્તિમાંથી મુક્ત થવા ગુરુસંતો (જાણકારો) ઉપાય બતાવી શકે છે પણ મનુષ્યકૃત સદ્ધનિયમાચરણના ભંગથી આવેલી આપત્તિથી મુક્ત થવા કુદરત પાસે સલાહ લેવા જઈ શકતું નથી.

ગુરુજનોને સીધી રીતે ન માનનારા પણ આડકતરી રીતે તેમનો સ્વીકાર કરતા જ હોય છે. જેમકે સાહેબ તરીકે, શેઠ તરીકે, ઉસ્તાદ તરીકે, માસ્તર તરીકે, વડીલ કે શ્રદ્ધેય મિત્ર તરીકે આપણાથી કોઈ ઉચ્ચ હસ્તીનો સ્વીકાર આપણે કરતા જ હોઈએ છીએ. આપણે છીએ તો આપણા પિતા છે જ; એ જેટલું નક્કી છે તેટલું જ આપણે છીએ, તો આપણા ગુરુ પણ છે તેય નક્કી છે. જે પોતાના પિતાને ન ઓળખતો હોય તેનું સ્થાન સમાજમાં કેવું હલકું ગણાય છે? ગુરુજનોને ઓળખવા એ ભૂષણરૂપ છે, એ જાણસ્વીકાર છે. આ રીતે ગુરુત્રણમાંથી થોડા ઉત્ત્રણ થઈ શકાય છે.

ગુરુદ્રોહમાંથી મુક્ત થવા માટે ભારતનાં નરરતનો કેટલો મોટો ભોગ આપી શકતાં હતાં તેનું એક અજોડ દણ્ણાંત જોઈએ. તેનો સારાંશ આ પ્રમાણે છે :

પૂ. પા. આદશંકરાચાર્ય મહારાજ શાસ્ત્રાર્થ માટે કુમારિલ ભણને મળવા તેમના ગામ જાય છે. ગામના પાદરમાં જ ખબર પડી કે શ્રી કુમારિલ ભણ ગુરુદ્રોહમાંથી મુક્ત થવા તુષના અજ્ઞિમાં બળી મરવા તૈયાર થયા છે. આ બાબતમાં વધુ તપાસ કરતાં તેમને જાણવા મળ્યું કે કુમારિલ ભણને પોતાના ધર્મના પ્રચારમાં એક બીજા ધર્મનો પ્રચાર વિઘ્નરૂપ લાગતો હતો, તેથી તે ધર્મશાસ્ત્રનો બરાબર અભ્યાસ કરી લે તો તે ધર્મનું બરાબર ખંડન કરીને પોતાના ધર્મનું મંડન સારી રીતે કરી શકાય તેમ તેમને લાગ્યું. તેથી તેઓ એ સંપ્રદાયના ધર્મગુરુ પાસે જઈને દીક્ષિત થયા અને અમુક સમય તે ધર્મમાં રહી તેનાં બધાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો. પછી તેમાંથી નીકળી જઈને પોતાના ધર્મમાં આવી ગયા અને તે ધર્મનું યુક્તિપૂર્વક ખંડન કરીને પોતાના ધર્મનો ખૂબ પ્રચાર કર્યો. પણ પછી તેમણે વિચાર કર્યો કે મારા ધર્મનો તો એવો આદેશ છે કે “જે ગુરુદ્રોહ કરે તેણે તુષના અજ્ઞિમાં બળી મરીને ગુરુદ્રોહનું ગ્રાયશીત કરવું.” હું સામેના ધર્મમાં દીક્ષિત થયો, ત્યારે મેં તેના ધર્મગુરુને ગુરુ બનાવ્યા હતા. પછી મારા ધર્મનો પ્રચાર કરવામાં મેં તે ગુરુના વિરુદ્ધ ખૂબ કાર્ય કર્યું. તેથી તે તેમનો દ્રોહ જ થયો કહેવાય, વિશ્વાસધાત જ થયો કહેવાય. તેથી મારે હવે તુષાજિમાં બળી મરીને ગુરુદ્રોહમાંથી મુક્ત થઈ જવું જોઈએ.

શંકરાચાર્યજ તેમને મળવા આવ્યા, ત્યારે તેઓ તુષાજિ દ્વારા ગુરુદ્રોહનું

પ્રાયશ્રિત કરી રહ્યા હતા. ધન્ય છે આવા ગુરુનિષ્ઠ, ધર્મધારી સંસ્કૃતિપ્રેમીને. અસ્તુ.

ખરેખર તો કુમારિલ ભણે પોતાના ધર્મના મંડન અર્થે કરેલું આ કૃત્ય ગુરુદ્રોહમાં ગણવું કે કેમ આ એક પ્રશ્ન છે. પણ આ તો આપણી દણિ થઈ! તેમની દણિએ તો કોઈ પણ પ્રકારે થયેલો ગુરુદ્રોહ, ગુરુદ્રોહ જ છે; ભલે તે રમતમાં, ગેરસમજમાં, જાણ્યે કે અજાણ્યે કર્યો હોય. ગુરુદ્રોહનું પ્રાયશ્રિત કર્યે જ મુક્તિ મળે. આવી ધર્મમર્માંગસ્પર્શી બાબતમાં શ્રી કુમારિલે લોકાપવાદ પણ રહેવા ન દીધો.

ગુરુદ્રોહનું પ્રાયશ્રિત તુખાનિસ્નાન બતાવ્યું છે. તુખાનિસ્નાન મહાભયંકર ભીષણ પીડાકારી હોય છે. ધન્ય છે ગુરુદ્રોહનું આવું વિધાન આપનારી સંસ્કૃતિને અને રંગ છે આવાં વિધાનોને હસ્તે મુખડે માથે ચડાવનારા મરજીવાઓને. આપણા જેવા કલિયુગી-કલમયુગી માનવોને આવી વાતો સાચી પણ ક્યાંથી લાગે?

એ યુગ પણ જુદો અને એ યુગપુરુષોય જુદા અને એ શાસ્ત્રોય જુદાં. ભલે અત્યારે તેવી રીતે અને તેમની જેમ બલિદાન આપણે ન આપી શકીએ પણ યુગને અનુરૂપ તો આપણે જરૂર વર્તી શકીએ. ભૂલોનું-દ્રોહનું પ્રાયશ્રિત માફી માંગીને અને ‘ફરી આવું નહીં થવા દઉ’, એવો સંકલ્પ કરીને કરી શકાય. પણ જેમને પોતાની ભૂલ, ભૂલ જ ન લાગતી હોય તેમના માટે તો આ બધું પાણા ઉપર પાણી જેવું છે, તેના માટે ભગવાન પણ શું કરી શકે? ગુરુસંતોને ભગવાનથી પણ વધુ ગણ્યા છે. ગુરુસંતોની પ્રેરણાથી જ આવું બધું લખી, વાંચી, વિચારી શકાય છે. વર્તમાનકાળમાં તો સાચું વાંચવું, વિચારવું પણ દુર્લભ થઈ પડ્યું છે. અસ્તુ.

કલિયુગમાં તો ‘લોભી ગુરુ લાલચી ચેલા’નો રાફંડો ફાટ્યો છે. પછી ‘દોનોં નરક મેં ઠેલમઠેલા’ જ થાય ને! સવાભગતે ગાયું છે કે “ગુરુ સમ ઔર કોઈ નહીં દાતા; માત, પિતા, પુત્ર કે ભાતા.” આવા દાતાગુરુને અત્યારે ક્યાં ગોતવા! અત્યારે તો ગુરુ ને ચેલો સામસામે સ્વાર્થ સાધવાનો દાવ બેલતા જણાય છે. ગુરુ ધારે કે હું ચેલાને છેતરી લઉં અને ચેલો કલ્પે કે હું ગુરુને પછાડી દઉં, સ્વામી એ તાકમાં કે ક્યારે ચેલીને ચૂસી લઉં, ચેલી એ વિચારમાં કે ક્યારે સ્વામીને સપડાવી દઉં.

શેઠ પોતે જ ઓખરવૃત્તિ, અનીતિ અને અસાધ્ય રોગના કારણે ‘કાબિલ’ ન રહ્યા હોવાથી, જાતે જ શેઠાણીને સ્વામી પાસે જવાની સીધી-આડકતરી પ્રેરણા આપતા હોય અને પછી છટકું ગોઠવીને સ્વામીને ખંખેરવાનોય ઘાટ ઘડતા હોય! એક પંથ દો કાજ.

પાખંડીઓ નમસ્કાર કરવામાં શૂરા હોય છે. પણ તેમના નમસ્કાર ‘નમન-

નમન મેં ફેર છૈ, બહુત નમે નાદાન; દગલભાજ દોડા નમે, જેમ ચિત્તા ચોર કમાન' જેવા હોય છે. વળી, સ્વામીજીઓ પણ 'ન મળી નારી તો બાવો રહ્યો બ્રહ્મચારી' જેવી સ્થિતિમાં હોવાથી આંધળાભીત થઈને કર્કશામાં જ કામરૂદેશની કામનીને ભાગતા હોય છે, તેથી ભુરાટા થઈને ભૂંડે મોઢે ભીતે ભટકાઈને ભોંય ભેગા થાય છે અને બીજા અનેક નિર્દોષોનો પણ ઘાણ કાઢી નાખે છે. વળી, એ વખતે તેઓ તેમને ચૂસવા આવેલી નખરાળી નટખ્ટ નારમાં જ નિષા નિહાળે છે! "કામાતુરાજાણાં ન ભયં ન લજજા."

'દવ લાગે ત્યાં કોશિયો તૈયાર' અને 'તમાશાને તેદું નહીં'ની જેમ આવા અશ્લીલ, અસર્ભ્ય અને નાપાક સમાચારોને દારુગોળાના ભડકાની જેમ ચોગમ ફેલાવનાર પણ તૈયાર હોય જ છે. માસિકો, પાકિકો અને દૈનિકોમાં આવા હલકટ, નફ્ઝફ્ટ સમાચારો ઘામધૂમથી ચંગે છે! જે સામયિકો લોકમાન્ય, પ્રામાણિક, સાંસ્કૃતિક અને પવિત્ર ગણ્ણાતાં હોય તે પણ આમાં જંપલાવવામાં પાછીપાની શા માટે કરે! વળી, બાકી હોય તેમ હરીજાઈમાં બાજ મારી લેવા માટે અશ્લીલ અને શુંગારિક છબીઓ પણ ઠાઠમાઠથી મુખપૂછ ઉપર પોતાનું સ્થાન આગવું રાખે! આ તો કેવું થયું કે 'નીચેનાં પુસ્તકો વાંચવાં નહીં' એમ લખીને એ પુસ્તકો વાંચવાની કુતૂહલવૃત્તિ જગાડી દેવી. પછી પાણી તો ઢાળ તરફ જ વહે ને? એક સર્ભ્ય, સંસ્કારી, ભદ્રસમાજનો સર્ભ્ય એ પાનું ઘરમાં બેઠો વાંચતો હોયને બીજો સર્ભ્ય ત્યાં આવે, તો તેને શરમના માર્યાએ પાનું ફેરવી નાંખવું પડે, એ બતાવવા કે હું એવું નથી વાંચતો-વાંચતી.

'સમાજને સાવધાન કરવા'ના બહાને ગલગલિયાં કરાવીને, વૃત્તિને ઉશ્કેરીને, વેપારી દસ્તિએ પોષક એવું ધણું બધું ખડકી દેવાય. એ વખતે ગુણવત્તાની ફૂટપણી પણ કોરે રહી જાય! અને આપણી વૃત્તિ પણ કેવી! કાલે કથામાં શું આવ્યું હતું તે ગોતવામાં આજસ કરીશું પણ 'ચિનાળવું' પ્રકરણ કેટલે આગળ વધ્યું છે તે જાણવા માટે છાપું આવ્યા પહેલાં જ ઊઠીને તે વાંચવા માટે તલપાપડ થઈશું!

અનેક માથ્યમો દ્વારા જે કાંઈ સારું-સારું પીરસાય છે, તેની સમાજ ઉપર જે સારી અસર થતી હોય, તો ખોટું પીરસાય - ભલે ગમે તેવી યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી પણ તોય - તેની ખોટી અસર કેમ ન થાય? થાય જ. ચાળણી મણબંધી અનાજને ચાળીને સાફ તો કરે છે પણ બધા કાંકરા-કચરો ચાળણીમાં જ રહી જાય છે! અને જો ચાળણીને સાફ ન કરવામાં આવે તો તેના છિદ્રો પણ પુરાઈ જાય અને તેથી તેનું અનાજ સાફ કરવાનું કાર્ય પણ બંધ પડે. તેમ જો સુધારકો સાવધાન ન રહે, તો કુધરેલાના દુર્ગુણો છબરૂપે તેમનામાં પેરી જ જાય.

ગુરુ વ્યક્તિ રૂપે, મંડળ રૂપે અને તત્ત્વ રૂપે અખંડપણે બિરાજે છે. લઘુસમજજણથી લઘુ અને ગુરુસમજજણથી ગુરુ બની શકાય છે. ગુરુદ્રોહ એટલે આત્મદ્રોહ. આત્મદ્રોહીને શાંતિ કેવી? તે, અશાંતિ અને અતૃપ્તિની તુખાનિમાં સદાય... સદાય.. જલતો જ હોય છે. પરમકૃપાળુ, પરમગુરુ પરમાત્મા અમને સાચી સમજજણ અર્પો, અસ્તુ.

ગુરુને પારકા ન માનો, માનો પોતાના;
ગુરુને પારકા ના માનો, ગુરુ પોતે છો.

સૌને સ્વાર્થ ફસાવે છે

અવારનવાર સાંભળવા અને છાપાંમાં વાંચવા મળે છે કે ‘અમુક સ્વામીજીએ અમુક બહેનને પોતાની સંમોહન અને વશીકરણ વિદ્યાથી જાળમાં ફસાવી અને અમુક પ્રધાન ઉપર એવી ભૂરકી નાખી કે તે પ્રધાન સ્વામીજીની આંખે જ ભાગે છે.’

ઉપરની વાતોમાં સત્ય જે હોય તે, પરંતુ આવી વાતો તટસ્થપણે કંઈક આત્મખોજ કરવાનો મોકો જરૂર ઊભો કરે છે. જેમકે -

શું સ્વામીજીઓ કોઈને ફસાવે છે કે તકસાધુઓ તન-મન-ધનથી સ્વામીજીઓને ચૂસી લેવા સ્વયં ફસાવવું પસંદ કરીને સ્વામીજીઓને ફસાવે છે? આપણા મનમાં કદી એવો પ્રશ્ન ઉઠે છે - આપણાને કદી એ સાચું લાગે છે કે આપણી બહેન-દીકરીએ કોઈ સ્વામીજીને ફસાવ્યા કે આપણા પુત્ર-ભાઈએ કોઈ સ્વામીનીને ફસાવી? આ રહસ્ય વિચારવા જેવું છે, ભલે અજાગમતું હોય તોય. જો સ્વામીજીઓ ખરેખર જ સંમોહન કે વશીકરણવિદ્યા જાણતા હોય તો શા માટે તેઓ પોતાની બદનામી થવા દે, પોતાની પ્રતિષ્ઠાના ફુરચા ઊડવા દે અને આવા સ્વમાનબંગના પ્રકરણને છાપાંઓ સુધી પહોંચવા દે? જો તેઓ સાચે જ ભૂરકી નાખવાનું જાણતા હોય તો શા માટે તેઓ છાપાંવાળાઓ, પોલીસવાળાઓ અને વિરોધીઓ ઉપર પણ ભૂરકી નાખીને પોતાનું ધાર્યું ન કરાવે? જરા સાવધાન થઈને આ વાત વિચારવા જેવી છે.

‘ચોર કોટવાળને દુંડે અને લોભે લક્ષણ જાય’ની જેમ અન્યોને ફસાવવા જતાં આપણે ફસાઈ જઈએ છીએ અને પછી ‘મા મને કોઈમાંથી બહાર કાઢ’ની જેમ પછી તેમાંથી મુક્ત થવા હજાર જૂઠાણાંનો આશ્રય લેવા મજબૂર થઈએ છીએ.

આવા ફસવા-ફસાવવાના સમાચારો સામાન્યજનોને ભલે મનોરંજન અને કુતૂહલ પૂરું પડે, પણ જેને ચેતવું હોય તેને જરૂર ચેતાવે પણ છે.

કામ, કોધ, મદ, લોભ કી; જબ લગ મન મેં ખાન;
તબ લગ પંડિત મૂરખો, કબીરા એક સમાન.

કબીરસાહેબ કહે છે કે પંડિત હોવા છતાંય જો તેનામાં વિકારો ભરેલા હોય
તો તે મૂર્ખ જ છે.

આપણને કોઈ ફસાવી શકતું નથી, સિવાય કે વિકારો. ચાહે આપણે ધનવાન,
કુળવાન કે બળવાન હોઈએ; ચાહે મોટા પ્રધાન, પ્રતિષ્ઠાવાન કે સત્તાવાન હોઈએ; કે
ચાહે મોટા દાનેશરી, પુણેશરી કે ધર્મશરી હોઈએ; પણ તોય તેની કાંઈ કિંમત નથી,
જ્યાં સુધી વિકારોના કાબૂમાં છીએ. કારણકે વિકારો તો આપણને પોતાની મરજ
મુજબ ફસાવશે-નચાવશે અને આપણા મોભા અને પ્રતિજ્ઞાનાં ચીથરાં ઉડાડી દેશે.

“વશીકરણ યહ મંત્ર હૈ, તજ દે વચન કઠોર.”

અનુભવીઓ તો સરળ વાણી અને સરળ જીવનને જવશીકરણ કહે છે. આ જ
સાચું વશીકરણ છે. આવા વશીકરણથી જ આ ભવ અને પરભવ સુધરે છે.
‘બહુજનહિતાય-બહુજનસુખાય’નો અમોઘ મહામંત્ર જેણે જીવનમાં અપનાવ્યો છે, તેની
સન્મુખ મારણ, મોહન, ઉચ્ચાટન વગેરે પ્રયોગો હાથ જોડીને ઊભા રહે છે. પણ આપણે
એવા અવળયંડા છીએ કે જીવતી માને મૂકીને મરેલી માને ધાવવા દોડીએ છીએ! ખરો
મંત્ર પડતો મૂકીને કોઈ અગડમૂ-બગડમૂ મંત્ર ગોખવા લાગી જઈએ છીએ! પછી -

પછી સ્વામીજીઓ બિચારા શું કરે?
લોભિયા હોય ત્યાં ધૂતારા ભૂખે ના મરે.

દીવાને દેખીને પતંગિયું ઝંપલાવે અને મોતને ભેટે અને ક્યારેક તો દીવાને
પણ બુઝાવી દે તો તેમાં દીપકનો શું દોષ? દીપક તો સ્વયં બજીને ઘણાંને પ્રકાશ આપી
રહ્યો છે. કોઈ ગાંડા-ઘેલા-સ્વાર્થી તેમાં ઝંપલાવે, તેથી તેણે ન પ્રકાશવું? ગાંડા-ઘેલાની
બીકે અન્યોને પણ અંધારામાં રાખવા?

જેમ અનાજની જોડે ધનેડાં દળાઈ જાય છે અને સૂકાની સાથે લીલું પણ બળી
જાય છે, તેમ ખોટાની જોડે સાચા પણ ગણાઈ જાય તો નુકસાન કોને? જે સાચા હોય
તેની ગણતરી ખોટા જોડે થવા લાગે, તો તેથી સાચાને કાંઈ નુકસાન નહીં પણ આપણને
સાચાનો લાભ ન મળે; તેથી આપણને નુકસાન મોટું. માટે આપણે જે લાભથી વંચિત
ન રહેવું હોય તો કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં સાચાને ખોટા ન ગણીએ. કદાચ પૂરી
ચકાસણીના અભાવે એકાદ કોઈ ખોટો સાચામાં ગણાઈ જતો હોય, તો ભલે ગણાઈ
જાય, પણ કટી સાચાને ખોટાની ગણતરીમાં મૂકવાની ભૂલ ન કરીએ. શ્રી રાધાકૃષ્ણન્દુ

કહેતા તે ખૂબ યોગ્ય હતું કે સો ખોટા ભલે સાચામાં ગજાય પણ એક સાચો ખોટામાં ન ગજાવો જોઈએ.

‘એક હાથે તાલી ના પડે.’ અપહરણ વગેરેના ડિસ્સાઓ ધાપનાર, વાંચનાર, લખનાર સૌ તેમાં વતેઓછે અંશે ગુનેગાર ગજાઈએ. બાજુના ઘરમાં લાગેલી આગને ઢારવામાં મદદ ન કરીએ અને એક તમાશા તરીકે જોતાં રહીએ, તો તે આગ આપણા ઘર સુધી પહોંચવાની જ. જો પોતાનું ઘર સંપૂર્ણ સલામત રાખવું હોય, તો વહેલામાં વહેલી તક પડેશીના ઘરની આગને બુઝાવવા, વગર બોલાવ્યે દોરી જવું જોઈએ. આપણા સ્થાનથી ઘણે દૂર કાંઈક અધારિત બનવાનું છે, તેની આપણને ગંધ આવે છે ત્યારે ‘આપણે શું’ એમ માનીને આપણે નિષ્ક્રિય રહીએ છીએ. પણ તેનો રેલો ધીમે-ધીમે ઠેઠ આપણા પગ સુધી આવી ધમકે છે, ત્યારે હાંફળા-ફાંફળાં થઈ જઈએ છીએ. પણ પછી ‘અબ પછિતાકર હોત કયા, જબ ચીરિયા ચુગ ગઈ બેત’ જેવું થાય છે.

આપણો છોકરો મહાનાલાયક હોય અને બીજા ઘણા છોકરાઓને બગાડતો હોય તોય આપણાને તો એમ જ લાગે છે કે બીજા છોકરાઓ આપણા છોકરાને બગાડે છે અને આથી આપણી લાગવગ અને પૈસાના જોરે નિર્દોષ છોકરાઓનાં જ માથાં ભંગતાં હોય છે. નિર્દોષ દંડાય છે, ત્યારે તેના હદયમાં એક ભયંકર અદમ્ય ચિત્કાર ઉઠે છે અને તે ચિત્કાર જ વહેલે-મોડે તેને એક મહાગુનેગાર બનાવી દે છે અને આપણા ડાખાડમરા લાગતા આપણા પુત્રરત્ન (!) પણ આપણને ઘડપણમાં ખબર પાડી દે છે.

‘લાલો લાભ વિના ના લોટે’ની જેમ આપણે પણ આપણી અનેક મેલી મુરાદોને પોષવા આપણાં આશ્રિતોને વધુ પડતી અણાધાજતી છૂટો આપતા હોઈએ છીએ. પ્રારંભમાં તો આ પ્રકરણમાં ફાવટ આવતી લાગે છે, પણ જ્યારે એ ખબર પડે છે કે આપણી મેલી મુરાદોનો દોરીસંચાર આપણા હાથમાં નથી રહ્યો, ત્યારે માથાં પટકવાં પડે છે, અનેકોને તેમાં સંડેવાવું પડે છે અને પોતાના હદયના ટુકડા જેવા પોતાનાં દીકરા-દીકરીને ખોવાં પડે છે. આનું નામ જ લોભે લક્ષણ-સુલક્ષણ જાય.

પાખંડીઓ પોતાની હોશિયારીથી કોઈને ફસાવવામાં સુફળ થાય છે કે ફસાનાર વ્યક્તિનું ‘અસંતોષી જીવન’ પાખંડીને સફળતા અપાવે છે? ભાવનાશીલ અસંતોષી જીવ થોડી હમદર્દીભરી વાળી સાંભળવા માટે પણ તલસતો હોય છે, ત્યારે તેને હમદર્દી ઉપરાંત બીજું પણ ઘણું બધું જ્યાં મળવા લાગે છે. ત્યાં તે વિવેકાંધ બનીને મર્યાદાનાં બંધનોને તોડી નાખે છે અને પોતાના હાલના અયોગ્ય વર્તનથી ભવિષ્યમાં પોતાના

ઉપર આવી પડનારા દુઃખના કુંગરોથી પણ બેપરવા થઈ જાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં તકસાધુઓની મેલી મુરાદો સફળ થાય તેમાં શું નવાઈ! ખરેખર આ પ્રકરણ આંતરખોજનું છે.

પાખંડીઓ અને ગુનેગારોને શિક્ષા કરવાનું કાર્ય કાર્યદો પોતાની રીતે કરે જ છે, પણ આવા કિસ્સાઓમાં કેવળ કાર્યદો જ પૂરતો નથી. ફસાનારાંઓનો અસંતોષ ટળે અને તેમની ભાવુકતા પોખાય તેવા યથાસંભવ-યથાયોગ્ય પ્રયત્નો તેઓના ફસાયા પહેલાં થવા ઘટે. ફસાનારાંઓ ફસાવનારાંઓનો શિકાર બની ગયા પછી તેમને છોડાવવા માટે આપણે જે આકાશ-પાતાળ એક કરવાનો ભીષણ પુરુષાર્થ કરીએ છીએ અને પૈસા અને પેટ્રોલને પાણીની જેમ વહાવવા માટે જેટલા ઉદાર થઈએ છીએ, તેનાથી ચોથા ભાગના પણ ઉદાર જો પહેલાં થઈએ તો?

આવી વાતો કહેવી અને લખવી જેટલી સહેલી છે, તેટલું તેનું વર્તન સહેલું નથી એ ખરું. તેથી કહ્યું છે કે

“કહની મિસારી ખાંડ હૈ, કરની તતા લોહ;
કરની કહે ઓર રહની રહે, ઐસા વિરલા કોક!”

પણ આત્મખોજ કરનારાઓ માટે આવી વાતો જરૂર ઉપયોગી નીવડે. અને જો સ્વામીજીઓ પણ આવી નિષાવાળા હોય કે

‘ઠગિની! શું નેના ઠમકાવે! કબીર તરે હાથ ન આવે’

અને

‘સાધી સમાધિ રામની, ત્યાં કામની શું કામની!’

તો બંને પદ્ધે સુખશાંતિ રહે.

ચેતવું હોય તેમને આવા પ્રસંગો ચેતવીને તેના ‘માંહલા’ને ઢંઢોળવા પ્રોત્સાહિત કરે છે. હદ્ય-પરિવર્તનના પ્રકરણમાં કેવળ કાર્યદો સફળ સાબિત નહીં થાય. અસ્તુ.

સાચા સંતો આપણી નજીકમાં જ રહેતા હોય પણ તેમની સરળતા અને સાદાઈના કારણે તેમનું સંતપ્તું ગુપ્ત હોય અને તેથી સામાન્ય જનસમાજ ભલે તેમને ઓળખી શકતો ન હોય પણ તેવા ગુપ્ત સંતોને તેમના ગુપ્તસ્થાનમાંથી, (સ્થાન નજીક હોવા છતાં તે સ્થાનને ન જાણતા હોવાના કારણે તે સ્થાનને અહીં ‘ગુપ્તસ્થાન’ કહ્યું છે) જો ધારે તો લેખકો, પત્રકારો અને જાણકારો વગેરે તેમનો પરિચય આપીને,

સમાજને મદદગાર થઈ શકે. આત્મમંથન કરવું અને અંતર્મુખ થવું એ પણ સાચા સંતોને શોધવા-મળવા બરાબર છે. કદાચ બીજું કંઈ ન કરી શકીએ અને ફક્ત આટલું કબીરજીના કહ્યા મુજબ કરીએ કે : ‘કર સાહેબ કી બંદગી ઔર ભૂખે કો અન્ન હે.’ તો પણ ઘણું છે. અસ્તુ.

એક-એક અંગ મળીને જેમ વ્યાષિશરીર બને છે, તેમ વિશ્વનાં સમસ્ત શરીરો મળીને એક સમાચિ-વિરાટ શરીર બને છે. શરીરના કોઈ પણ અંગમાં થતું સુખદુઃખ જેમ આખું શરીર અનુભવે છે, તેમ કોઈ પણ જીવને, શરીરને થતી સુખદુઃખની અસર વત્તા-ઓછા પ્રમાણમાં આખા સમાજ ઉપર, આખા વિશ્વ ઉપર પ્રસરે છે. આ ન્યાયે આપણા સુખદુઃખની અસર અન્યો ઉપર અન્યોનાં સુખદુઃખની અસર આપણા ઉપર થયા વિના નહીં રહે. માટે ચેતીને ચાલીએ. બીજાના દોષ જોવાના છોડીને આત્મખોજ કરીએ.

ભારતના સંતોની ભારતમાં જરૂર નથી?

બહેન, તમે ‘પ્રેરણાબિંદુ’નાં નિયમિત વાચક છો અને તમે તમારાં નામ-સરનામાં વિનાના પત્રમાં લખો છો કે પ્રેરણાબિંદુ દ્વારા મને મૂંજવતા મારા પ્રશ્નોના જવાબ આપવા કૃપા કરશો. પરંતુ આપે વિચારવું જોઈએ કે હું કંઈ તંત્રી કે માલિક નથી. તમે પ્રેરણાબિંદુમાં યોગભિક્ષુનું લખાશ વાંચી શકો છો, તે તો ‘ગુજરાત સમાચાર’ની (હું માનું છું ત્યાં સુધી) ‘બહુજનહિતાય-બહુજનસુખાય’ની નીતિને આભારી છે. તમારા પ્રશ્નો કેવળ તમારા જ નહીં, પરંતુ ઘણાના છે, તેથી ઘણાને ઉપયોગી થઈ પડશો, તેમ સમજજીને મારી સમજ મુજબ ઉત્તર આપું છું. તમારો પહેલો પ્રશ્ન છે કે -

પ્રશ્ન-૧ : ભારતના દરેક સંત વિદેશ જઈને ધર્મ પ્રચાર કરવાનું કે ત્યાં જ સ્થિર થવાનું વધુ પસંદ કરે છે, તો ભારતના લોકોને સંતોની જરૂર નથી કે પછી ભારતમાં જિજ્ઞાસુઓ નથી કે ભારતનિવાસી કરતાં વિદેશીઓમાં વધુ લાયકાત છે?

ઉત્તર : ભારતના દરેક સંત વિદેશોમાં ધર્મપ્રચારનું અને સ્થિર થવાનું પસંદ નથી કરતા પણ અમુક-અમુક સંતોએ તેમ કર્યું છે અને કરે છે. જે સંતો વિદેશોમાં જાય છે, તેમનાં નામ છાપે ચેદે છે, તેથી આપણને તેમની ખબર પડે છે પણ જેઓ ભારતમાં જ છે અને જેમનાં નામો કદી છાપામાં નથી આવતાં તેમની આપણને ખબર પડતી નથી. ખરેખર તો ભારતમાં રહેલા સંતોની આપણને કંઈ પડી જ છે ક્યાં? આપણને

તો ‘ગામનો જોગી જોગટો’ જ લાગે છે. વિદેશોમાં જતા સંતોની નોંધ આપણી પાસે છે, પણ ભારતના સ્થાયી સંતોની આપણને કાંઈ જ ખબર છે? કેમ નથી? જો ખબર હોત તો આવો પ્રશ્ન થાત? જે સંતો લોકકલ્યાણનાં કાર્યોમાં એવા અને એટલા ઓતપ્રોત થઈ ગયા છે કે તેમનું કોઈ જુહું અસ્તિત્વ જ બાકી નથી રહેતું, તેમની આપણને થોડી ખબર છે? કેમ નથી? આપણા જઉપણા અને પ્રમાણના કારણે આપણને પણ વિદેશી સંત મળતા હોય, ત્યાં સુધી દેશી સંત નથી જોઈતા અને ફોરેન રિટર્ન મળતા હોય, ત્યાં સુધી હિમાલયના સંત નથી જોઈતા અને હિમાલયના મળતા હોય, ત્યાં સુધી આખુના, અને આખુના મળતા હોય ત્યાં સુધી અમદાવાદના સંત નથી જોઈતા, અને અમદાવાદના મળતા હોય ત્યાં સુધી મહિનગરના સંત નથી જોઈતા અને મહિનગરના મળતા હોય ત્યાં સુધી... આવી તો આપણા મગજની વિકૃતિ, બુદ્ધિનું દારિદ્ર છે! જે સંત સામેથી ચાલીને આપણને માર્ગદર્શન આપવા આવતા હોય, તેમને પાસેય હૂંકવા ન દેતા હોઈએ પણ તે જ્યારે પરદેશની છાપ ખાઈને પરદેશનું પ્રમાણપત્ર લઈને આવે, ત્યારે આપણે શ્રીફળ, નોટોનું બંડલ, ફૂલમાળા, ફૂટનો કરંડિયો અને મીઠાઈની ટોપલી લઈને ચોરને કાંધ મારે એવા તડકામાં ચાર-પાંચ કલાક સુધી લાઈનમાં ઊભા રહીને તેમની મુલાકાત-દર્શન માટે તલપાપડ થતા હોઈએ છીએ! તેથી જે સંતોને આવું બધું જોઈતું હોય તેઓ તો જરૂર એક આંટો વિદેશ મારી આવે. ભલે ઉછીના-પાછીના પૈસા લઈને પણ; પછી તો છન્નમછન્ના છે જ ને! પણ આવું બધું ન જોઈતું હોય અને કેવળ આપણું કલ્યાણ કરવા જ ઈચ્છતા હોય તેઓ પણ એક આંટો પરદેશ લગાવી આવવા મજબૂર થઈ જાય છે; એવી ભાવનાથી કે આ સિવાય આ વણજાર મારો ભાવ નહીં પૂછે, મારી પાસે ફરકશે જ નહીં, તો તેમને ઉપદેશ કઈ રીતે આપી શકીશા? તે માટે મારી જ એક બનેલી વાત કહું.

અમેરિકાના દસ માસના રોકાણ દરમિયાન વ્યોમિંગ સ્ટેટના એક અમેરિકન યોગી સાથે મારે ખાસ્સો એવો સાત્ત્વિક પત્રવ્યવહાર થયો. તેમાં તેમણે એક પત્રમાં લઘ્યું હતું કે જેમ ભારતમાં અમુક માણસો ખૂબ બુદ્ધિશાળી છે, તેમ અહીં પણ છે. જેમ અહીં ફેંકાઈ ગયેલા ઘણા માણસો છે, તેમ ભારતમાં પણ છે. તેથી ભારતના ફેંકાઈ ગયેલા લોકોનો ઉદ્ધાર કરવાનું કામ ભારતના સંતોનું છે. ભારતના સંતો માટે ભારતમાં જ આટલું બધું કાર્ય પડેલું હોવા છતાંય તેમણે અમેરિકા શા માટે આવવું જોઈએ? ત્યારે જવાબ આપેલો કે -

ભારતના સંતો ભારતના લોકોનો ઉદ્ધાર કરવા જ અમેરિકા આવે છે. જેમ દરદીને ડોક્ટરમાં શ્રદ્ધા-વિશ્વાસ ન બેસે ત્યાં સુધી તે ડોક્ટરનું કહ્યું કરતો નથી અને

ત્યાં સુધી તેનું દરદ જાય કઈ રીતે! તેમ ભારતના જે લોકોનો ઉદ્ધાર કરવાનું સંતો વિચારે છે, તેઓ તેમનું માનતા નથી. પણ સંત જો એક વખત વિદેશ ચક્કર મારી આવે છે, તો સૌ તેમનું માનવા લાગે છે. અમુક સંતો તો આવાં કારણોસર પણ વિદેશ જાય. આ રીતે આપણે જ સંતોને વિદેશ જવાની આડકતરી પ્રેરણા આપતાં હોઈએ છીએ. કોઈ સંતો માટે કુદરત તરફથી જ વિદેશોનું કાર્યક્રિયાનકી થયું હોય તો તેઓ પણ વિદેશ જાય. પછી દેશ, કાળ, પરિસ્થિતિ અને કુદરતની પ્રેરણા મુજબ તેઓ પાછા પણ આવે કે ત્યાં સ્થાયી પણ થઈ જાય કે આવનજાવન કરતા રહે.

‘જિન ખોજા તિન પાઈયા, ગહરે પાની પેઠ’- ભારત તો સંતોની ભૂમિ. ભારતમાં સંતોનો દુકાળ હોય જ નહીં. પરંતુ આપણી જિજ્ઞાસા અધૂરી, પ્રયત્ન પાંગળો અને સાચા મૂલ્યની અજ્ઞાનતા, તેથી સંતોને ગોતીએ નહીં અને મળે તો ઓળખીએ નહીં અને ઓળખીએ તો સત્કારીએ નહીં. એક મહિનાના પગાર માટે જેટલો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, તેટલો પણ સંત માટે કરીએ છીએ? પ્રથમ તો સંતો વિષેની આપણી વ્યાખ્યા જ બ્રમ્ભલક છે. સંતો પાસેથી શું પ્રાપ્ત કરવાનું છે તેનીય આપણને ખબર નથી. સંત એટલે ચમત્કારી તો હોવા જ જોઈએ અને ચમત્કાર એટલે આપણી ઈચ્છાઓની પૂર્તિ કરે તે, આવી તો આપણી ચીંથરેહાલ સમજણ છે. આપણે ગુરુ-સંતોને ગુરુ-સંતનું સંબોધન તો કરતા હોઈએ છીએ પણ ભાવના અને વર્તન તો આપણે તેમના ગુરુ-સંત હોઈએ તેવું કરતા હોઈએ છીએ.

સંતપણું એ કાંઈ આરોપિત વસ્તુ નથી. સંતપણું એ તો એક જીવનશૈલી છે. સ અને અંત એટલે, જેની મિથ્યા સમજણનો સારી રીતે અંત આવી ગયો છે તે. આપણે સંતને ઓળખીએ કે ના ઓળખીએ, તેથી તેમને કાંઈ હાનિ-લાભ નથી.

વિદેશોમાં જતા સંતોની આપણને ખબર પડે છે પણ અહીંના સ્થાયી સંતો વિષે આપણને બિલકુલ ખબર નથી. તે આપણી જિજ્ઞાસાની કમી તો ખરી જ ને? ત્યાં ગયેલા સંત ત્યાં જ સ્થાયી જાય કે ત્યાંના લોકો તેમને ત્યાં જ રોકી રાખી શકે તેટલું તેમનામાં કાંઈક તો ખરું જ ને? જેમ ભારતનું અમુક-અમુક ખૂબ વખાણવાલાયક છે તેમ ત્યાં અમુક એવું કેમ ન હોઈ શકે? જો ભારતના બધા જ લોકો સંતપ્રેમી હોય, તો એક પણ સંતને પોતાના પ્રેમીને છોડીને બહાર જવાનો મોકો જ ક્યાંથી મળે? બધા જ ભારતીયો સંતપ્રેમી છે, એવું પણ કાંઈ નથી. ઊલટાનું કોઈ-કોઈ તો સંતનું માત્ર નામ સાંભળીને ભડકે છે! ભારતમાં ભારતના પ્રમાણમાં સંતો, જિજ્ઞાસુઓ અને અધિકારીઓ છે તેમ વિદેશોમાં પણ વિદેશોના પ્રમાણમાં હોય.

સંતોનો બાધ્ય દેખાવ દેશ, કાળ, પરિસ્થિતિ, સંસ્કાર, અનુકૂળતા વગેરે અનુસાર ગમે તેવો હોઈ શકે. ખરું સંતપણું હદ્ય સાથે નિર્ભત રાખે છે અને તેથી તેમને હદ્યથી ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરવો ઘટે. બુદ્ધિથી નહીં.

સંતને તો સબ ભૂમિ ગોપાલ કી અને સબ જિજ્ઞાસુ અધિકારી લાગે છે. પરંતુ આપણી અત્યજ્ઞતા અને અહંકારના કારણે આપણે બગાસું ખાતાં મોઢામાં આવી પડેલા સાકરના ગાંગડાને ખોઈ બેસીએ છીએ અથવા એમ માનતા થઈ જઈએ છીએ કે “મારા સિવાય બીજા કોઈને આટલી સરળતાથી આવો મોટો લાભ ન મળવો જોઈએ, આવું અધિકારીપણું તો મારા એકલામાં જ છે.” સરોવરને શું? તે તો આ કંઠેથી સામા કંઠા સુધીટેકા દઈ રહ્યું છે. “અમુક પક્ષીઓ તેમાંથી પાણી પીવે તો હું તેમાંથી પાણી ન પીવું” એવી ઈર્ષા જે પક્ષીને થાય, તેના માટે સરોવર બિચારું શું કરે? તે તો નથી તો કોઈને બોલાવતું કે નથી તો કોઈને ના પાડતું. તેના તો બધા જ બેદભાવો છૂટી ગયા છે. તેમનું તો પરમાત્મારૂપી અખૂટ સરોવર સાથે મિલન થઈ ચૂક્યું છે. તેથી ગમે એટલાં પક્ષીઓ તેનું પાણી પીવે તોય પાણી ખૂટવાનું નથી.

સૌની જિજ્ઞાસા અને અધિકાર પ્રમાણે સૌને સંત મળતા હોય છે. શંકાઓ અને પ્રશ્નો કરવા કરતાં અધિકાર વધારવાનો પ્રયત્ન કરવો વધુ લાભદાયક છે. કારણકે ક્યારેક એવું બને કે એક પ્રશ્નનું સમાધાન કરતાં બીજા અનેક પ્રશ્નો જાગે. જેમ એક સાંદર્શનીને જબરજસ્તી બેસાડવા જતાં બીજી નવ્યાણું ઉભી થઈ ગઈ હતી તેમ. જોકે જિજ્ઞાસુને આવા પ્રશ્નો જાગે તે સ્વાભાવિક છે, પરંતુ આમાંથી અતિ શીંગ ઉપરામ થઈ જવું ખૂબ ફાયદાકારક છે.

તમારો બીજો પ્રશ્ન છે કે -

પ્રશ્ન-૨ : બાળક અને પતિની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થયેલી સ્ત્રીએ કલ્યાણમાર્ગમાં આગળ કઈ રીતે વધવું?

આનો જવાબ ફરી ક્યારેક.

બાપુને મેં ચમકાવ્યા!!

એક આધ્યાત્મિક જિજ્ઞાસુ ભાઈ આવ્યા. મહાત્માઓની વાત નીકળતાં તેઓ થોડી તીખી જબાનમાં કહેવા લાગ્યા કે :

“અત્યારે ચારે બાજુ નિજાનંદ બાપુની બોલબાલા છે પણ પહેલાં તેમને કોઈ ઓળખતું હતું? અમારા સામયિક દ્વારા સર્વપ્રથમ અમે તેમને ચમકાવ્યા. જોકે આ

વાત અત્યારે તેમને યાદ પણ નહીં હોય!” બીજા પણ ક્યા-ક્યા બાપુઓ, મહાત્માઓ, યોગીઓ, ભક્તો વગેરેને તેમણે ક્યાં-ક્યાં દૈનિક, માસિક, ત્રિમાસિક વગેરેમાં કેવી ચમક-દમકપૂર્વક ચમકાવ્યા તેની વાતો ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક કરી. બીજી પણ થોડી વાતો થઈ અને પછી તેઓ વિદાય થયા.

તેમની વાતો સાંભળીને અમને ખૂબ આનંદ સાથે આશ્ર્ય થયું. ખાસ તેમનો કહેલો ‘ચમકાવ્યા’ શબ્દ અમારી વિચારધારામાં ચમકવા લાગ્યો. ચમકાવ્યા શબ્દ અમારા ઉપર ચમત્કાર કરી ગયો. તેના ઉપર અમારી વિચાર-પરંપરા ચાલી :

આપણે સૌ એ જ યાદ રાખતા હોઈએ છીએ કે અમે અમુકને ચમકાવ્યા, પછી ભલે ‘ચમકવું’ અને ‘ચમકાવવા’નો સાચો અર્થ પણ આપણે ન જાણતા હોઈએ. જન્મયા ત્યારથી અત્યાર સુધી કોઈ બીજું જ આપણને ચમકાવી રહ્યું છે, તેની જ આપણને ખબરેય નથી, તો તેની નોંધ તો આપણી પાસે હોય જ ક્યાંથી?

સાચું મોતી સમુદ્ર તળિયે પડ્યું હતું, ત્યારે શું એ સાચું મોતી નહોતું? ત્યારે શું તેની કિંમત સવા લાખ નહોતી? તેની કિંમત આંકનાર કોઈ હોય તોય ભલે અને ન હોય તોય ભલે, એ તો સાચું મોતી એટલે સાચું મોતી જ છે, તે સવા લાખનું જ છે. અને જો તે ખોટું મોતી છે, તો હજાર જવેરીઓ ભલે અને સવાલાખનું મૂલ્યવાળું ગણાવી દે એથી શું? એ ખોટું જ રહેવાનું, એ ફિટકિયું જ રહેવાનું, એ એરણમાં ન ઓરાઈ શકે.

‘ખરાની ખરે ખબરું થાય,
ફિટકિયાં ફિટ-ફિટ ફૂટી જાય,
સાચાં તો એરણમાં ઓરાય.’

સાચાં મોતી મૂલ્યવા મોકા મળે, ત્યારે જ તો જવેરીનું બિરુદ્ધ પ્રાપ્ત થાય છે! સાચાં હીરા-મોતી વિના જવેરીની જરૂરત જ શું છે - કોને છે? હીરાની હાજરી વિના ‘પારખુ’ની કળાની કસોટી કેવી? પરીક્ષામાં પાસ થઈએ ત્યારે પારખુની પદવી પમાય છે અને ત્યારે જ અન્યોને પારખુમાં વિશ્વાસ બેસે છે અને તેઓ કાર્ય સોંપે છે એમ સમજને કે ભરોસાની બેંસ પાડો નહીં જણે.

સાચું મોતી તો સમુદ્રના તળિયે પડ્યું હોય કે જવેરીના હાથમાં હોય, કે બિખારીના ડોકમાં હોય તોય તે જે છે તે જ છે, વ્યક્તિના કે સ્થાનના બદલવાથી તેનામાં કોઈ બદલો નથી આવતો. સાચા મોતીના મૂલ્યની વધઘટ એ તો મનુષ્યના આકર્ષણ ઉપર અવલંબે છે અને આકર્ષણ સદા એકસરખું નથી હોતું.

સાચું મોતી હાથમાં આવી જાય, ત્યારે તેનો બિલકુલ લાભ ન લેવો કે અર્ધલાભ

લેવો કે પૂરો લાભ લેવો કે અધિકો લાભ લેવો એ તમારી ખુશીની વાત છે. તેની સાથે મોતીને કાંઈ નિસબત નથી, એ તો સદા નિર્વિકાર સ્થિતિમાં સ્થિત છે.

નિજાનંદબાપુ પણ સદા નિજાનંદમાં મસ્ત હોય છે. તેમને કોઈ ચમકાવે, ધમકાવે, ઓછા ચમકાવે, ખોટા ચમકાવે કે બાપુના નિમિત્તે પોતે ચમકે કે પોતાનાઓને ચમકાવવાની ભૂમિકા બાંધે તોય બાપુને તેથી હર્ષ કે શોક કાંઈ નથી. “મારો સ્પર્શ થવા છતાંય લોહું કેમ કંચન ન થયું? શું તે પથ્થર હશે?” એવો પ્રશ્ન પણ કદી પારસમણિને થતો નથી. પારસનો સ્પર્શ કરનારે કે સ્પર્શ કરાવનારે કંચન થવું કે નહીં તે તેની યોગ્યતા ઉપર અવલંબે છે. પથ્થર એમ કહે કે, “હું લોહું હતો તોય પારસના સ્પર્શથી હું કંચન ન થયો, તો પારસ, પારસ નહીં પણ કાચનો ટુકડો માત્ર છે.” તોય કશો જ વાંધો નથી.

કોણ કોને ચમકાવે છે તે બાબત પડતી મૂકીને, તેવી અનાવશ્યક ભાવનાઓમાંથી મુક્ત થઈને આમ વિચારીએ તો સૌનું ભલું થાય :

સમુદ્રના તળિયે પડેલાં સાચાં હીરા-મોતીને પરિશ્રમપૂર્વક ગોતી કાઢવાં અને તેનું મૂલ્ય આંકવું તથા તેને તેના પ્રેમી સુધી પહોંચાડવાં તે બધું જવેરીને આભારી છે, તે જ તેનો આનંદ અને પ્રાપ્તિ છે.

નિજાનંદોને તેમનાં ગુપ્ત સ્થાનોમાંથી ગોતી-ગોતીને, સમાજ તેમનો લાભ લઈ શકે તે માટે તેમને સમાજ સમક્ષ ઉપસ્થિત કરવા તે બહુજનહિતાય-બહુજનસુખાયના પ્રતને વરેલાં સજજનોની ફરજ છે, તેથી સૌનું કલ્યાણ જ થવાનું.

તંત્રીઓ, મંત્રીઓ, સંચાલકો, સંપાદકો, લેખકો, પ્રકાશકો વગેરે સૌ ‘બહુજનહિતાય-બહુજનસુખાયત્વતી સંધ’ના મર્મિગૃહ્ય છે. તેઓ સૌ, સંતો અને સમાજને દૃઢપણે જોડી રાખનારી અતૂટ કરીરૂપ છે, તેઓ સૌ ભૂખ્યાઓને ભોજનનું સ્થાન બતાવનાર આંગળી ચીધનારાઓ સમાન છે, તેઓ ગુપ્ત અને અલોકિક વિભૂતિઓને સમાજ માટે સહજપણે ગોતી આપનાર અને જાહેરમાં મૂકનાર પ્રભુના પાર્શ્વદો જેવા છે. જેઓ પોતાની જેટલી જવાબદારી અને ફરજની ગંભીરતા સમજે તેટલું તેઓનું પદ ઊંચું.

કોણ કોને ચમકાવે? જે પોતાની ફરજ સમજે છે, તે તો ‘ચમકેલા’ જ છે. કોઈ એવા છે જે ચમકીને ‘ચમકે’ (ભરકે) છે! તો કોઈ એવા છે જેઓ ચમકવાની ઈચ્છા ન રાખનારને પણ ચમકાવી પોતે ‘ચમકે’ છે!

લેખકોની જવાબદારી કાંઈ કમ નથી. જે રાખ્યનો જેવો લેખક-સમુદ્દર હોય,

તેવા તેના નાગરિકો થાય. એક રીતે કહીએ તો રાષ્ટ્રના નાગરિકો રાષ્ટ્રના લેખક-સમુદાયનાં પ્રતિબિંબો જ છે. સાચો લેખક તેને કહી શકાય કે જે સમાજનો સ્તર ઉચ્ચ કક્ષાએ પહોંચે તેવી પોતાની અંતઃસ્હુરણાઓ અને પ્રેરણાઓને સરલતમ ભાષામાં રજૂ કરે. જેમ પાણી ઢાળ તરફ ગતિ તો વગર પ્રયત્ને પણ કરી રહ્યું છે, તેને ઉપર ચઠાવવામાં જ પ્રયત્નની જરૂરત છે, તેમ વૃત્તિઓ અધોગતિ તરફ તો આપમેળે જ જઈ રહી છે, તેને નીચે ગતિ કરાવવા માટે કોઈની સહાયની જરૂરત નથી. સહાયની જરૂરત છે ઊર્ધ્વગતિ કરાવવા માટે. જે લેખ કે સાહિત્યસામગ્રી ઉચ્ચ આદર્શની રજૂઆત ન કરે તેની સાર્થકતા શું? મનનો કચરો અને ઊભરો કાઢવાનાં તો ઘણાં સ્થાનો છે. બહેકી કે ગહેકી જઈને શા માટે આદર્શપ્રથાને અભડાવવી જોઈએ? આ બધી વાતો તો શાણા, સમજદાર અને સજજનો માટે છે, “તાણ-પકડ મૂજે જોર આતા હૈ” કરનારાઓ માટે નહીં.

એક પ્રેમી કહે : યોગભિક્ષુજી! આપ લેખો લખો છો, પણ આ જમાનામાં લેખકોનો કયાં તૂટો છે, અંધારે હાથ નાખતાંય લેખક હાથમાં આવે છે!

અમે કહ્યું : તો તમારા મતે અમારે શું કરવું જોઈએ?

તેઓ કહે : પ્રસંગોપાત્ર આપના મુખેથી બે વાત સાંભળવા મળે છે, એટલે તૃપ્ત થઈ જવાય છે. આપના માટે આટલું પરિપૂર્ણ છે.

અમે કહ્યું : અમારી વાત સાંભળવાની તો તમોને ગમે છે ને? તેનાથી તમે તૃપ્ત પણ થાઓ છો ને? પરંતુ તમારી જેમ અમારી પાસે આવીને બેસી શકે એવા કેટલા હોય? અમારા પ્રેમીઓ તો પુષ્ટ છે કે જેઓ સૌ અમારો સત્સંગ સાંભળવા હીચા ધરાવે છે. તેમના સૌ માટે આ જ એક ઉપાય છે. અમારા લેખને આપ લેખ શા માટે સમજો છો? તેને શબ્દબદ્ધ થયેલો સત્સંગ જ સમજો તો? સત્સંગને અનેકો સુવી પહોંચાડવામાં અનેક પ્રકારે સહાય કરનારાઓ સૌ એક જબરજસ્ત લોકકલ્યાણનું કામ કરી રહ્યા છે. અસ્તુ.

ઈશ્વર-અહ્લાહ તરે નામ,
મુજકો સન્મતિ દે ભગવાન.

કોઈપણ માણસની કમજોરીનો લાભ ઉઠાવવાની આપણા
મનમાં વૃત્તિ ઉદ્ભવવી તે પણ આપણી એ મહાકમજોરી જ ગણાય.

- યોગભિક્ષુ

‘હું કરું - હું કરું’ના હાથી ઉપરથી હવે તો હેઠા ઉત્તરીએ!

એક જૂની, જાણીતી અને અતિ ઉપયોગી કથા છે કે બાહુબલિજાએ ભીખણ તપ કર્યું, પણ અહંકારને વશ થઈને કર્યું. તે વખતે તેમને તેમની બહેનોએ ‘હાથીએથી હેઠા ઉતરો વીરા મારા’ એમ કહીને ચેતવ્યા. તેઓ આ ટકોરથી ચેતી ગયા અને અહંકારના હાથી ઉપરથી નીચે ઉત્તરી ગયા અને ત્યારે જ તેઓ સાચા અર્થમાં બાહુબલિ બની શક્યા.

આમ તો આ કથા અતિ પ્રાચીન છે, પણ સૂક્ષ્મ રીતે વિચારતાં અતિ અવર્ગીન પણ જણાય છે; આપણા જીવનમાં બનાતી રોજની રામાયણ છે આ. જાઇયે-અજાઇયે આપણે સૌ ભૂતકાળના બાહુબલિને વર્તમાનકાળમાં યેનકેન મ્રકારેણ ખેંચી લાવીએ છીએ અને પદ્ધી તેને હાથી ઉપરથી નીચે જ ઉત્તરવા નથી દેતા; જેથી જીવનમાં સહેજે પ્રાપ્ત બધું અમૃતરૂપી સુખ જેરરૂપી દુઃખમાં ફેરવાઈ જાય છે, જીવનની બધી જ મસ્તી-મજા મારી જાય છે.

આ જેરને પુનઃ અમૃત બનાવવા માટે અર્થાત્ આપણને ચેતવવા માટે કોઈ બહેન જુદાં-જુદાં નામ રૂપે આવે, ત્યારે આપણે ચેતી જઈએ તો કેવું સાંદું! પણ આપણે ચેતવું નથી અને ભૂતકાળના બાહુબલિની વાતોનાં જ વડાં કરીને પેટ ભરવું છે! આ રીતે કદી પેટ ભરાય?

આવી વાતો કરવી સાવ સહેલી છે અને તેનો અમલ કરવો મહાકઠિન છે તે વાત ખરી, પરંતુ ‘જિન ખોજ તિન પાઈયા, ગાહરે પાની પેઠ.’ સદાચયરણમાં થોડી કઠિનાઈ ભલે વેઠવી પડે પણ તેનું ફળ ઘણું મહાન હોય છે. ખરેખર તો તુલનાત્મક રીતે જોતાં સદ્ગારીય કઠિનાઈ જેવું કાંઈ હોતું જ નથી, માત્ર કઠિનાઈનો આભાસ જ હોય છે. લખનાર કે વાંચનાર જે કોઈ સદ્ગારીય ને આચરશે તે ન્યાલ થઈ જશે અર્થાત્ તેના જીવનમાં અને કુટુંબમાં સુખશાંતિનાં સરોવર હિલોળાં લેતાં થઈ જશે.

જીવનમાં ‘હું કરું-હું કરું’નું જબરું જોર છે અને ‘હું કરું’ એટલાં બધાં બિન્ન-બિન્ન અને અનંત રૂપ ધારણ કરીને મનમાં પેસી જાય છે કે તેને ઓળખવું દોહાલું થઈ પડે છે. તે રહસ્ય એક દણ્ણાંતથી સમજીએ.

નાનાં ગામડાંઓમાં કોઈ કોઈ સાધુભાસણો સવારમાં ‘નારાયણ પ્રસન્ન’ કરવા (લોટ માંગવા) નીકળતા હોય છે. લોકોના ધરના આંગણામાં ‘નારાયણ પ્રસન્ન’ કે

‘સીતારામ’ બોલીને તે ઊભા રહે છે, એટલે ઘરનાં માણસો લોટની ચપટી કે અનાજની મુઢી ભરીને તેમને આપે છે. એટલે પછી તેઓ બીજા ઘરે જાય. આ રીતે લગભગ દરેક ઘરથી થોડું-થોડું તેમને મળી રહે છે. પણ કોઈ ઘર એવાં પણ હોય છે કે ગમે તે બહાનું કાઢીને ના જ પાડે.

એક વખત એવા જ ઘરે ચપટિયા મહારાજ ‘નારાયણ પ્રસન્ન’ કહીને ઊભા રહ્યા. રોજ જે સાસુ ના પાડતી હતી તે આજે બહાર ગયેલી હતી એટલે ચપટિયાને આશા બંધાળી કે વહુ તો જરૂર કાંઈક આપશે. પણ સાસુની બીકે વહુએ પણ ના જ પાડી દીધી. એટલે ચપટિયો બબડતો-બબડતો ઘર બહાર નીકલ્યો. ત્યાં જ સામે સાસુ મળી ગઈ. તરત તે ચપટિયાને મોટા અવાજે પૂછવા લાગી કે, “વહુએ તને શું આપ્યું?” તો જવાબ મળ્યો કે ‘કાંઈ નહીં.’ એટલે સાસુ કહે, “ચાલો પાછા. વહુ ના કેમ પાડે!” આ સાંભળીને ચપટિયા મહારાજ ખુશ થઈ ગયા કે આજે તો આ ઘરેથી પણ જરૂર કાંઈક મળશે. બંને ઘરમાં પ્રવેશયાં એટલે સાસુ કહે, ‘હવે બોલો સીતારામ.’ એટલે ચપટિયો, પ્રાપ્તિના ઉત્સાહમાં રોજ કરતાં ખૂબ ઉંચા અવાજે બોલ્યો, ‘સીતારામ...’ એટલે સાસુ કહે, “રોજ ના પાડીએ છીએ, તો ય માંગવા આવતાં શરમ નથી આવતી?” એટલે ચપટિયો આભો બનીને પૂછવા લાગ્યો કે ‘વહુએ તો ના પાડી જ હતી; તમારે ય જો ના પાડવી હતી, તો પછી મને પાછો કેમ બોલાયો?’ સાસુ કહે, “ના પાડવાનો ય અધિકાર મારો છે, વહુ ના પણ શાની પાડે? એ અધિકાર તે શાની લઈ લો? જાઓ હવે તમતમારે બીજા ઘરે.”

‘હું કરું-હું કરું’ના આવા અનેક પ્રસંગો આપણને અનેક વાર વિવેકાંધ કરીને પારાવાર નુકસાન પહોંચાડતા હોય છે પણ તો ય આપણે ચેતી શકતા નથી અને પોતાના પગમાં બળતી આગને ઠારવી પડતી મૂકીને અન્યની આગને ઠારવા અને તે રીતે અહંકારને પોષવા દોટ મૂકતા હોઈએ છીએ.

અનંતકાળથી જીવનમાં અને જગતમાં આવું જ બધું ચાલ્યા કરે છે. ક્યારેક એ બધાથી ખૂબ દુઃખ થાય છે અને ક્યારેક તે બધું મનુષ્યસ્વભાવના એક અંગ ઢૂપે લાગે છે.

સાચી સમજ સિવાય ‘હું-હું’ના હાથી ઉપરથી નીચે નહીં ઉત્તરી શકીએ. વહુએ ચપટિયાને ના પાડી તેમાં સાસુનું જ ધાર્યું થયું હતું પણ તો ય સાસુને સંતોષ ન થયો! વહુએ ના પાડી તેમાં સાસુનો શું ગરાસ લુંટાઈ જતો હતો? પણ આ અજ્ઞાનતાની પરાકાણ છે. આ બધાને કેવી રીતે સુખી કરવાં?

સાસુ-વહુનું તો આ એક માત્ર દાયારી છે. આપણા જીવનમાં પણ સતત આવું બન્યા કરતું હોય છે પણ આપણાને તે દેખાતું નથી. જેમ આંખ બધી દુનિયાને જોઈ શકે છે પણ પોતાને જ જોઈ શકતી નથી તેમ.

એક લોહા પૂજા મેં રાખત, એક ઘર બધિક પરો;
યહ દુવિધા પારસ નહીં જાનત, કંચન કરત ખરો.

એક લોઢાનો ટુકડો ભગવાનની મૂર્તિ બનીને પૂજાઈ રહ્યો છે અને બીજો લોઢાનો ટુકડો બાણ બનીને શિકારીના હાથમાં જઈને લિસા કરી રહ્યો છે. આવો જેદ પારસમણિને નથી હોતો, તે તો બંનેને લોહું જ સમજે છે અને લોઢાનું સોનું બનાવવાનો પોતાનો સ્વભાવ હોવાથી, પોતાનો જાણ્યે-અજાણ્યે પણ સ્પર્શ કરનાર, સ્પર્શ પામનાર બંને ટુકડાને તે સોનું બનાવે જ છે તેમ -

સત્પુરુષો-સંતપુરુષો, પોતાના સંપર્કમાં આવનારને, ચાહે વિચાર, વાણી, વર્તનથી કે તન, મન, ધનથી કે અક્ષરદેહના માધ્યમથી તેમના સંપર્કમાં આવનારને તેઓ સુખની, અર્થાત્ શાંતિની, એટલે કે સાચી સમજણથી પાથેય-પોટલી બક્ષે જ છે કે જે અક્ષયમૂરી બની રહે છે.

સાચી સમજણનું કવચ જીવનભર આપણું રક્ષણ કરતું રહો, એવી શુભેચ્છાની ભેટ સાથે નૂતન વર્ષનો શુભારંભ હજો.

અહંકારની બોલબાલા!

અહંકાર એવા સૂક્ષ્મ અને બિજ્ઞા-બિજ્ઞા લોભામણા સ્વરૂપે મનુષ્યમનમાં પેસી જતો હોય છે કે ઓછા સાવધાન મનુષ્યને પછાડી મારે છે. બહુરૂપિયો અહંકાર કેવા સ્વરૂપે આવે છે, તે જરા સમજાએ.

આપણે જેમને ગુરુ-સંત માનતા હોઈએ તેમને સૌ કોઈ ગુરુ-સંત જ માને તેવો આપણો આગ્રહ-હઠાગ્રહ હોય છે. આવો હઠાગ્રહ પૂરો ન થાય, ત્યારે મહાદુઃખ થાય છે અને હઠાગ્રહ પૂરો ન કરનાર આપણાને દુશ્મન જેવો લાગે છે. બીજા ધણાં બધાં સુખો પ્રાપ્ત હોવા છાંય આવું અજ્ઞાન આપણાં દુઃખો અને દુશ્મનોમાં વધારો કર્યો જ કરે છે. આવા વખતે જે કોઈ આપણાને આવા અજ્ઞાનમાંથી બહાર કાઢવા સાચી વાત કહે છે, તેને પણ આપણે તિરસ્કારીને ફંકી દઈએ છીએ; આપણે જેને ગુરુ-સંત માનતા હોઈએ તેનું પણ તે વખતે માનતા નથી! અને ‘ઉલ્લાસ પણ ઉપર’ની જેમ જાણીજોઈને દુઃખો ઉલ્લાસ કરીએ છીએ!

આધ્યાત્મિક જગતમાં એટલા માટે પ્રવેશવાનું હોય છે કે સૂક્ષ્મ સમજ કેળવીને, સૂક્ષ્મ અહંકારને ઓળખીને તેનાથી બચતા રહીએ, પરંતુ ત્યાં પણ અહંકારની જ બોલબાલા હોય છે; ત્યાં પણ અહંકારને સાથે જ લેતા જઈએ છીએ!

ગુરુ-સંતોને મસ્તક નમાવીને નમસ્કાર કરીએ છીએ તેનો અર્થ એ છે કે અમે અમાંદું મસ્તક તમારો ચરણોમાં મૂકી દીધું; અર્થાત્તુ મસ્તકમાં રહેલો અહંકાર આપનાં ચરણોમાં મૂકી દીધો, હવે આપના આદેશ મુજબ જ જીવન જીવીશું. પરંતુ આ વાતને સાચી રીતે નહીં સમજવાના કારણે દેખાએખી નમસ્કાર થતા હોય છે અને આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પણ બુદ્ધિનો દુરુપયોગ કરીને નમસ્કાર આવા કરતા હોઈએ છીએ -

નમન-નમન મેં ફેર હૈ, બહુત નમે નાદાન;
દગ્ગલભાજ દોઢા નમે, ચિત્તા, ચોર, કમાન.

દરેકના નમસ્કાર નમતાયુક્ત નથી હોતા. મૂર્ખ લોકો તો ઉપરાઉપરી દંડવત્સ પ્રશામ જીકૃતા હોય છે, પણ તેનું અભિમાન દૂર નથી થતું. વળી, દગ્ગો કરનારા તો મૂર્ખ કરતાં પણ દોઢા નમસ્કાર કરતા હોય છે; જેમકે ચિત્તો, ચોર અને કમાન (ધનુષ્ય). ચોર લપાતો-ધૃપાતો વાંકો વળીને આગળ વધતો હોય છે, ત્યારે તે કોઈને નમસ્કાર નથી કરતો હોતો પણ કોઈનું ઘર ફાડવાની, કોઈને જીવનભર રોતા કરી દેવાની તૈયારી કરતો હોય છે. ચિત્તો પણ વાંકો વળીને પેંતરો ભરતો હોય છે ત્યારે તે કાંઈ કોઈને નમસ્કાર નથી કરતો હોતો, પરંતુ શિકારને એકઝપાટે હતો-ન હતો કરી દેવાની પેરવી કરતો હોય છે. ધનુષ્ય પણ પણછ બેંચાય છે, ત્યારે ખૂબ વાંકું વળો છે તે તેના નમસ્કાર નથી હોતા, પણ જે ઘડીએ પણછ છૂટે અને ધનુષ્ય સીધું થાય તે જ ઘડીએ તેમાંથી છનનન કરતું છૂટેલું તીર કોઈની છાતીમાં ભોંકાઈને તેનો પ્રાણ હરી લેવાનું હોય છે.

આમ, દરેકનાં નમનમાં ફર્ક હોય છે. એ જ નમન કલ્યાણકારી નીવડે છે કે જે સમજપૂર્વક અહંકારને ઓગાળવા માટે થતું હોય.

તીન ટૂક કૌપીનકો, અરુ બિન ભાજ લોન;
તુલસી રધુવર ઉર બસે, ઈન્દ્ર બાપડો કૌન?

જે ગુરુ-સંતો મોજશોખ માટે નહિ પણ મર્યાદા સાચવવા માટે જ કપડાં પહેરતાં હોય છે, સ્વાદ માટે નહીં પણ શરીરને ટકાવી રાખવા માટે જ ભોજન કરતા હોય છે અને જેમના હૃદયમાં સતત ઈશ્વરસ્મરણ ચાલતું હોય, તેઓની પાસે ઈન્દ્ર (ધનવાન) પણ બિચારો બાપડો છે, અર્થાત્તુ તેઓને ધનવાનોના ઈશારે નાચવાની શું જરૂરત હોય?

ગુરુ-સંતો માટે થોડાં તન-મન-ધન વાપરીને પછી આપણો એવી આશા કરવા લાગીએ કે તેઓ હવે આપણા કહ્યા મુજબ જ કરે તો તે આપણી કેવી મૂર્ખમી ગણાય! જેમણે પોતાની કોઈ જંજાળ વધારી નથી, જેઓ કલ્યાણના પંથમાં આગળ વધવા માટે માતાપિતાની ભમતા છોડી ચૂક્યા છે, તેઓ આપણું ધાર્યું શા માટે કરે? પણ આપણો અહંકાર આપણને આવી સીધી-સાદી વાત પણ સમજવા નથી દેતો! અને આપણે ગુરુ-સંતો સામે પણ મમતે ચડીને હેરાન-પરેશાન થઈએ છીએ અને ઘણાં બધાંને હેરાન-પરેશાન કરી મૂકીએ છીએ.

આંબાને ફળ આવે, ત્યારે તે નીચે નમે છે કે જેથી તેનાં મીઠાં-મધુરાં ફળો સૌ ખાઈ શકે અને તાડને ફળ આવે છે, ત્યારે તે ખૂબ ઉંચો વધી જાય છે. આંબા જેવા પરોપકારી પુરુષો પાસે ખૂબ સંપત્તિ આવે છે, ત્યારે તે ખૂબ નમ્ર બને છે, સૌને તેનો લાભ આપે છે અને તાડ જેવી અહંકારી વ્યક્તિઓ પાસે સંપત્તિનો વધારો થાય છે, ત્યારે તેઓ સૌ પાસે પોતાનું જ ધાર્યું કરાવવાનાં છટકાં ગોઠવતાં હોય છે.

પાની બાઢે નાવ મેં, ઘર મેં બાઢે દામ;
દોનોં હાથ ઉલેચીએ, યહી સજજન કા કામ.

સાગરમાં જતા વહાણમાં જો પાણી ભરાવા લાગે, તો તુરત તેને બહાર ઉલેચી નાખવું જોઈએ, નહીં તો વહાણ રૂબે; તેમ ઘરમાં જરૂરતથી વધુ ધન ભેગું થાય, તો સજજન પુરુષો તેને સફુલપ્યોગ કરી નાખે છે, નહીં તો તે ઘર રૂબે અર્થાત્ તે પરિવાર અકલ્યાણના માર્ગ ચડી જાય.

સૂક્ષ્મ અહંકારને ઓળખી શકીએ તે માટે ગુરુ-સંતોના ચરણમાં જવાનું છે, આપણા અહંકારને પોષણ આપવા માટે નહીં. આ વાત કદી ન ભૂલીએ.

દિવાળીના અનંત દીપકોનો વિરાટ પ્રકાશ આપણને થોડો જ્ઞાન-પ્રકાશ આપે અને તે દ્વારા અહંકારની નાગચૂડમાંથી છૂટવાનો સાચો લાભ ગ્રાપ્ત કરીએ, તો લાભપાંચમનો પૂરો લાભ લીધો કહેવાય.

જરૂરત વખતે અન્યોની સહાય ન લેવી એ પણ સૂક્ષ્મ અભિમાન છે

ઉપન્યાસ-સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજી કહે છે કે જેઓ સુખ સમયે હસતા નથી અને દુઃખ સમયે રડતા નથી, તે માનવોમાં મને વિશ્વાસ નથી. આમ કહીને તેઓ સરળતા અને સ્વાભાવિકતાની પ્રશંસા કહી રહ્યા છે.

મનુષ્ય એક સામાજિક પ્રાણી છે. સમાજ વિના તે રહી ના શકે, ભલે સૌનો પોતપોતાની રીતનો સમાજ હોય. મનુષ્ય સમાજમાં રહેવાનું શા માટે પસંદ કરે છે? કારણ કે તેની ઈચ્છા હોય કે ન હોય તો તેને અન્યોની સહાયતા લઈને જ જીવનું પડે છે. બીજાને પોતાની મદદની જરૂરત હોય, ત્યારે આપે અને પોતાને જરૂરત હોય, ત્યારે લે તે માનવસહજ સ્વભાવ છે.

અપવાદસ્વરૂપ કોઈ વ્યક્તિઓ એવી પણ જોવા મળે છે કે પોતાનું સર્વસ્વ સમાજ માટે ન્યોધાવર કરી નાખે, પરંતુ સમાજ પાસેથી રતીભાર પણ ન લે. કોઈ-કોઈ વ્યક્તિઓ એવી પણ હોય છે કે જ્યારે પોતાની કોઈ પણ પ્રકારની મજબૂર સ્થિતિ આવે ત્યારે, એટલે કે તેમને જ્યારે એમ લાગે કે આપણે સમાજ ઉપર વત્તે-ઓછે અંશે ભારરૂપ થઈ પડીશું, ત્યારે તેઓ અતિ સ્વમાની સ્વભાવના કારણે ન કરવાનું (આપધાત) કરી બેસે છે. તાત્ત્વિક રીતે જોતાં આ ઓછી સમજણ કહેવાય. આમાં સ્વમાનનું રૂપ લઈને સૂક્ષ્મ પ્રચ્છન્ન અભિમાન પથબ્રષ્ટ કરતું હોય છે. ‘હું સૌને મદદ કરું પણ હું કોઈની મદદ લઉં જ નહીં’ એવી ભાવના હઠાગ્રહ-હુરાગ્રહનું જ એક રૂપ છે. પોતાનું શરીર પણ સમાજની સંપત્તિ છે. તેના ગ્રત્યે બેદરકારી રાખીને કે શક્ય તેટલા ઉપાયો-ઉપચારો ન કરીને તેનો નાશ થઈ જવા દેવાનો આપણને કોઈ હક્ક નથી. અન્યોની દોડીને જેમ મદદ કરીએ છીએ, તેમ જરૂરત હોય, ત્યારે નિઃસંકીય સમાજની મદદ લઈએ. પોતાનું શરીર સમાજનું જ એક અંગ હોવાના કારણે તેની બરાબર સારસંભાળ રાખવી તે મોહમમતા નથી, પણ સમાજસેવાનું જ એક અંગ છે. જરૂરતવાળાને યથાશક્તિ સહાય ન કરવી તે જેમ એક નૈતિક અપરાધ છે, તેમ પોતાને જરૂરત હોય ત્યારે સમાજ પાસેથી મદદ ન લેવી તે પણ નૈતિક અપરાધ છે. પોતાનો હક્ક લેવા સમાજસેવકોએ ભલે કોઈ ઉપર જબરદસ્તી કરવાની નથી, પરંતુ જરૂરત સમયે રાજ્યખુશીથી કોઈ મદદ આપવા તૈયાર હોય, તો તે ન લેવી એ ઠીક ન કહેવાય. સમાજ-સેવકોએ આ રહસ્ય જાણવું અતિ ઉપયોગી છે. આ પ્રસંગે એક વાત મને યાદ આવે છે -

થોડાં વર્ષો પહેલાં હું ઉર્દુલીકાંચન નિસર્ગોપચાર આશ્રમમાં રહેલો. તે દરમિયાન એક દિવસ હું શ્રી બાલકોબા ભાવે (શ્રી વિનોબા ભાવેના ભાઈ)ને તેમની ઓરડીએ મળવા ગયો. નમસ્કાર કરીને તેમની સન્સુખ બેઠો. તેઓ તો નીચું જોઈને લખી રહ્યા હતા. બહારની જે ટપાલો આવેલી તેના કાગળોમાં જે બાજુ કોરી હતી, તેનો ઉપયોગ તેઓ લખવામાં કરી રહ્યા હતા. થોડી વારે તેમણે મારી સામે જોયું. તેમની ડાબી આંખ બંધ હતી. મેં તેમને પહેલાં કદી જોયેલા નહીં. મેં માન્યું કે તેઓ એક

આંખે કાણા હશે. એ સ્થિતિમાં થોડી વાર તેમણે મારી જોઈ વાતો કરી. તેમાં પોતે જે આવેલી ટપાલોની કોરી બાજુનો ઉપયોગ કરતા હતા, તેનો ઉલ્લેખ કરીને કહ્યું કે રાષ્ટ્રની સંપત્તિ જેમ બને તેમ કરકસરથી વાપરવી જોઈએ. પછી થોડી સત્સંગ-વાત્તો થઈ. સાંજનો મળવાનો સમય લઈને હું ઊઠ્યો.

સાંજે મળવા ગયો ત્યારે તેમના મુખ સામે જોઈને મને ગજબ આશ્ર્ય થયું! અત્યારે તેમની ડાબી આંખ ખુલ્લી અને જમણી આંખ બંધ હતી. હું ખૂબ વિચારમાં પડી ગયો! મને થયું કે સવારે જોવામાં મારી કોઈ ભૂલ થઈ ગઈ હોય. ઊઠ્યી વખતે મારી શંકાનું સમાધાન કરવા મેં તેમને પૂછ્યું કે હું ભૂલતો ન હોઉં તો સવારે આપની ડાબી આંખ બંધ હતી અને અત્યારે... વચ્ચેથી જ તેમણે જવાબ આપ્યો, જેથી મારા આનંદાશ્ર્યની કોઈ સીમા ના રહી. તેમણે ટૂંકું ને ટચ કહ્યું કે એક આંખથી ચાલતું હોય તો બે આંખ શા માટે વાપરવી જોઈએ? આ લખતી વખતે પણ મારી આંખ સામે તે પ્રસંગ બરાબર તરવરે છે.

સૌની મદદ લેવી અને કોઈને મદદ ન દેવી એ દાનવપણું છે; જરૂરતવાળા સૌને યથાશક્તિ મદદ દેવી અને જરૂર પડ્યે પોતે પણ મદદ લેવી એ માનવપણું છે અને સૌને મદદ દેવી પણ કોઈની મદદ ન લેવી એ દેવપણું છે. પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ; તેમને શાસ્ત્રોએ દેવ કહ્યાં છે. આપણે તો માનવ છીએ, તેથી માનવસહજ સ્વભાવથી વત્તાએ, તો આપણાને અન્યોને વધુમાં વધુ સુખશાંતિ પ્રાપ્ત થાય.

સૂક્ષ્મ અભિમાન અનેક સ્વરૂપે આવે છે અને છેતરીને પછાડી દે છે. બુદ્ધિની કુશળતાથી અને ગુરુ-સંતોની કૃપાથી બહુરૂપી સૂક્ષ્મ અભિમાનને ઓળખી લઈએ. અસ્તુ.

જમડા ઘર ભાળી ગયા એનું મહા દુઃખ છે

એ ન ભૂલીએ કે

- (૧) ખાખ મેં ખપી જાના રે બંદા પવન સે ઊરી જાના
તમે થોડા કરો અભિમાના, એક દિન મિઠી મેં મિલ જાના...
- (૨) સોના રે પહેનો, રૂપા રે પહેનો, પહેનો હીરલા સાચા;
રૂપિયાના ગજ મશરૂ રે પહેનો, તોયે મરણ કેરી આશા.

આવાં પ્રાચીન ભજનો તો સાવધાન કરવા માટે જાણો ‘ગાગરમાં સાગર’ સમાન છે અને સાગરપેટી ગાગરને તો સાગર જ સમાવી શકે ને!

ઉપરના ભજનનો સાર એ છે કે શરીરને ભલે ગમે તેટલું ખવરાવીએ-પિવડાવીએ કે પહેરાવીએ-ઓડાડીએ કે ભલે ગમે તેટલાં લાડ લડાવીએ, પરંતુ તોય તે શરીર આખરે પડીને માટીમાં મળી જ જવાનું કે ચિતામાં બળીને ભસ્મ થઈને પવનમાં ઊડી જ જવાનું.

જો ઉપર્યુક્ત વાત સતત આપણા ધ્યાનમાં રહે, તો શરીરની ખોટી આળપંપણ કદી કરીએ? તો શરીરનાં શૃંગાર માટે અને જીભલડીના સ્વાદ માટે જૂઠ, છળકપટ કે હિંસાનો આશરો લઈએ? કદી ન લઈએ.

કોઈ-કોઈ એવો ભય બતાવે છે કે વૈરાગ્યપ્રધાન સાહિત્યના પ્રચાર-પ્રસારથી, કે જીવનની અને જગતની નિઃસારતાને રજૂ કરતી સામગ્રી સમાજને પીરસવાથી સમાજની ઉન્નતિ અટકી જશે; કે ભૌતિક સુખસગવડનાં સધનો અપનાવવાથી ખૂબ ઉન્નતિ થાય છે અને તેને ન અપનાવનાર પાછા પડી જાય છે, વગેરે-વગેરે.

તો આવો ભય સાવ પાંગળો છે. ભૌતિકવિજ્ઞાનના નિયમો રાતદહાડો શોધનારાઓ અને તેની સુખસામગ્રીનો જીવનમાં ઉપયોગ કરનારાઓની કેટલી ઉન્નતિ થઈ છે? તેમને કેટલાં સુખશાંતિ પ્રાપ્ત થયાં છે? આ રહસ્ય આપણે જો તેમના હૃદય સુધી પહોંચીને શોધવાનો પ્રયત્ન કરીએ, તો ખબર પડે કે તેમણે સૌએ તો સાચાં સુખ-શાંતિ-સંતોષનું દેવાયું કાઢ્યું છે. અરે! તેમનો તો સારાસારનો વિવેક પણ મૃત્યુ પામ્યો છે. સાચી ઉન્નતિ કોને કહેવાય, તેની વ્યાખ્યાની પણ તેમનામાં વિકૃતિ આવી ગઈ છે.

શું ગલગોટા જેવાં નાનાં-નાનાં પશુપક્ષીઓનાં ચામડાંનાં જોડાં-ચંપલ પહેરીને, કે તેનાં ચામડાંની પર્સો હાથમાં જુલાવતાં-જુલાવતાં વાસી પાણીપૂરી અને ગંધાતાં રગડાપેટિસ જાપટવા નીકળી પડવું તેને ઉન્નતિ કહીશું?

રોગી માતા-પિતા કે સ્નેહી-સંબંધીની સેવા કરવામાં ચેપના ભયથી દૂર ભાગતાં હોઈએ અને તેમની ખબર પૂછવા તેમના ઓરડામાં જતાંય પોતાના નાકે રૂમાલનો ઝૂચો દબાવતાં હોઈએ અને નાહ્યા વિના ચા પીનારને કે જાજરુ ગયા પછી સતત વખત ધૂળથી હાથ ન ધોનારને નાપાક સમજતાં હોઈએ એવાં આપણો, હજારો માણસોથી ઉભરાતા અને ગાય, કૂતરાં અને બકરાં હડકેટે આવે એવા જાહેર માર્ગો પર ઊભાં ઊભાં પાણીપૂરી કડકડાવા લાગીએ! અને તે પણ કેવી? કોના હાથની કે જે જુમ્મા સે જુમ્મા નહાતો હોય અને જાજરુ ગયા પછી હાથ-પગ ધોવા જોઈએ એવી તો જેને ખબરેય ન હોય તેવાની, તેના હાથની, તેના હાથથી! તે, ઉપરથી ચક્કાટ બનાવેલી પવાલીમાં ભરેલા ગોળ, આમલી અને કોથમીરના પાણીમાં ચણા-બટાટાથી ભરેલી પૂરીવાળો હાથ કાંડા સુધી

ફરીફરીને માથાબોળ સ્નાન કરીને આવેલી તે ચણા-બટાટાયુક્ત, ખાડું પાણી ટપકતી પાણીપૂરી ખડખડાટ હસતાં-હસતાં સાચવી-સાચવીને મોઢામાં મૂકીને પૂર્ણ ચાચ્યા પહેલાં જ ઉદરડૂપી કંકિરિયામાં હડસેલ્યે જતાં હોઈએ અને તેને ઉન્નતિ સમજતાં હોઈએ, તો ઉન્નતિની ચાચ્યા માથે શિંગડાં જ ઉગાડ્યાં કહેવાય ને?

શું બતીસ ભાતનાં ભોજનો અને તેત્રીસ જાતનાં સુસ્વાદું અમૃત સમાન શાકો જેમાંથી બની શકે છે, તેવાં શાકાહારી ભોજનો છોડાવીને; ઈંડાં, દારૂ, માંસ વગેરેનાં સડેલાં ગંધાતાં પરપીડક ભોજનો તરફ લલચાવનારી પદ્ધતિને ઉન્નતિ કરનારી કહીશું? વાત્સલ્યમયી માતા-બહેન-પત્નીના હાથની રસોઈ પડતી મૂકીને, સ્વચ્છતા અને ચોખ્ખાઈનું જેને ભાન નથી, તેવા રોગિએ અને પગારથી રસોઈ બનાવનારના હાથની રસોઈ આરોગવાના છઘ્ઘનિયાના રંકાંની જેમ હોટલે ભટકીશું અને વધુમાં વધુ આપીને પણ બિખારીની જેમ લાળ ટપકાવતાં લાઈનમાં ઊભાં રહીશું અને તેને ઉન્નતિની યશકલગી ગણીશું? વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ કે પછી વિપરીત બુદ્ધિએ વિનાશકાળ?

નીતિમયતાને સમજી શકે એવી બુદ્ધિનું તો જેમણે દેવાળું કાઢવું છે; અરે, માંસ વગેરે પણ કેટલાં બધાં વિકારી અને ઝેરી છે અને તે શારીરિક રીતે પણ કેટલું બધું નુકસાન કરે છે તે પણ જેઓ સમજી શકવા સમર્થ નથી, સક્ષમ નથી તેટલી જડતાને શું ઉન્નતિમાં ગણીશું?

પશુપક્ષીઓ પોતાનો વધ થતાં પહેલાં વધના ભયથી એટલાં બધાં ભયભીત થઈ જાય છે કે તેમના આશુઅં આશુમાં ભયનું હળાહળ ઝેર વ્યાપી જાય છે. તેથી તેમના મૃતક લોહીમાંસમાં પણ પ્રચુરમાત્રામાં ઝેર હાજર હોય છે. આ ઝેરની જાણકારી અને પરવા કર્યા સિવાય તેમનાં માંસાદિ જાપટનારને, શું તે ઉન્નતિમાર્ગમાં અગ્રસર થઈ રહ્યો છે એમ માનીશું?

‘મોટો જીવ નાના જીવને ખાય’ એવો હિંસક જીવોમાં પ્રવર્તમાન નિયમ સર્વ જીવોમાં પ્રવર્તી રહ્યો છે, એવું ઠસાવવા માટે જેઓ દાખલા-દલીલો અને તન-મન-દ્વારા મચી પડ્યા છે, તેઓ શું કલ્યાણમાર્ગમાં આગળ ધર્યી રહ્યા છે?

પતિ-પત્ની અને માતાપિતા પોતાનાં બાળકોની હાજરીમાં ખૂબ શિષ્ટાચાર અને મર્યાદાથી વર્તતાં હોય છે કે જેથી પોતાનાં બાળકોમાં સુસંસ્કાર પડે. પહેલાં તો સારાં મર્યાદાવાળાં ચિત્રો જોવા માટે જતાં, ત્યારે પણ બાળકોને સાથે નહોતાં લઈ જતાં, પરંતુ અત્યારે તો વિજ્ઞાને એવી શોધ કરી અને એ શોધને ટી.વી. દ્વારા આપણાં ઘરોમાં મૂકી દીધી કે જેથી પેમલા-પેમલીના વેવલાવેડાંવાળાં અને શિષ્ટાચાર અને

મર્યાદાઓનો છેઠેચોક ભંગ કરતાં દશ્યોવાળાં ચિત્રો જોવાની સગવડતા (!) ઘરે બેઠાં થઈ ગઈ! જેથી માતાપિતા, પુત્ર-પુત્રવધુ, કંકો-ભગ્નીજી, મામી-ભાણોજ, આડોશી-પાડોશી અને ભોળાં-ભહુ ભૂલકાંઓ સુધ્યાં પણ સૌ સાથે મળીને નફ્ફટ ઉપરવટ ચિત્રો જોવાની મોજ (?) માણી શકે! શું વિજ્ઞાન દ્વારા આવી જ ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરવાની હતી?

‘ડોશી મરી ગઈ’ એના દુઃખ કરતાંથી ‘જમડા ઘર ભાણી ગયા’ તેનું દુઃખ ધણું છે. એક પગથિયું નીચે ઊતર્યા તેની બહુ હાયવોય નથી, પરંતુ આમ કરતાં-કરતાં ઠેઠ તળેટીમાં પટકાવાનાં તેનો ભીષણ ભય હણ્ય કંપાવે છે. વર્ષો પૂર્વે જ્યારે વિદેશી સરકાર હતી, ત્યારે તેની રીતિ-નીતિ સામે ચેતાવવા અનુભવી કવિએ યુક્તિપૂર્વક પોતાની હૈયાવરાળ આ રીતે ઢાલવી હતી :

સંતાન મેં બૂ આયે ક્યા માબાપ કે ઈતબાર કી,
દૂધ તો હે ડિષ્ટે કા, તાલીમ હે સરકાર કી.

એટલે કે પોતાનાં સંતાનોમાં પોતાના સંસ્કારો અને પોતાની રહેણીકરણી ક્યાંથી આવે? કારણકે તેમને વિદેશી સરકાર વિદેશી ભાષાતર ભાષાવી રહી છે અને તેમને દૂધ પણ ઉભાનું પિવડાવવામાં આવે છે. દૂધ જો પોતાની માતાનું હોય અને ભાષાતર જો પોતાના ગુરુનું હોય, તો માતાપિતાનાં શ્રદ્ધા-વિશ્વાસ મુજબ બાળકો તૈયાર થાય.

ઢાલમાં તો આપણી સરકાર છે. આપણી સરકારના રાજ્યમાં ઉપર્યુક્ત હૈયાવરાળ શાંત થઈ હોય એવું લાગે છે? ન લાગતું હોય, તો આપણે પણ એવી જ હૈયાવરાળ કાઢીને બેસી જ રહીશું ને?

ઉપર જવા માટે જ અર્થાત્ ઉન્નતિ કરવા માટે જ પુરુષાર્થની જરૂર પડે છે. નીચે જવા માટે અર્થાત્ પતન પામવા માટે કાંઈ પ્રયત્ન-પુરુષાર્થની જરૂર નથી પડતી. ગુરુત્વાકર્ષણ સૌને નીચેની બાજુ જ જેંચે છે, પાણી ઢાળ તરફ સ્વભાવથી જ વહે છે, વાસના સૌને પદ્ધાડી જ મારે છે.

નિશાન જો ઝાડની ટોચે તાકીશું, તો ઝાડની વચ્ચે તો જરૂર પહોંચશે પણ જો નિશાન અધવચ્ચે જ તાકીશું તો ભૂતળની ભોંય ચાટતાં થઈ જવાનાં.

ગુરુ-સંતો અને અનુભવીઓ દ્વારા વૈરાગ્યપ્રધાન અને નિર્વસનિક સાહિત્ય-સામગ્રીના પ્રચાર-પ્રસારની રમજાટ વાગશે, તો તેની હુંફે-હુંફે અધવચ્ચે તો જરૂર પહોંચીશું. એવું સાહિત્ય વાંચીવાંચીને દુનિયા બધી ઘરબાર છોડીને સંન્યાસી નહીં થઈ જાય અને જે પુષ્પશાળી જીવો ત્યાગી-સંન્યાસી થઈ શકવા જેટલું અધિકારીપણું

લઈને આવ્યા છે, તેને તો સંસારનાં બંધનોમાં જકડી રાખવા જેટલી કોની મગદૂર છે? એવો અધિકારી જીવ તો પોતાને પણાડવા આવનારને પણ પોતાની સાથે મુક્તિધામમાં લેતો જવાનો.

સુખદુઃખની આપણી વ્યાખ્યા પણ કેટલી દીન-હીન થઈ ગઈ છે! ઈન્જેક્શનની સોયોના ગોદા અને તેજાબી દવાઓના રગડા ખાઈ-પીને તથા વાઢકાપ દ્વારા અંગભંગ કરાવીને આપણે આપણને સુખી સમજાએ છીએ અને ઉંગળી અને રોટલો ખાઈને નિસર્ગમય ઝૂંપડીઓમાં રહેનાર અલમસ્ત નિજાનંદી અપરિગ્રહીઓને આપણે દુઃખી સમજાએ છીએ! અને તેથી તેવા સુખીઓને પણ ‘તમે દુઃખી છો’ એવું ભાન કરાવવાનું બીજું જરૂરીને આપણે ગૌરવ અનુભવીએ છીએ કે આજે મેં મહાન પરોપકારનું કામ કર્યું. આમ કરીને તેઓને સુખી કર્યા કે દુઃખી કર્યા એટલું પણ આપણને ભાન નથી રહેતું; એટલાં તો આપણે બુદ્ધિનાં બૂધાં થઈ ગયા છીએ.

સાચું સુખ અનંત પ્રકારની ભૌતિક સામગ્રીમાં નથી, પણ સંતોષમાં છે. પણ આપણી કમબળ્યાની તો એ છે કે ‘સંતોષમાં સુખ છે’ એમ કહેનારાની ગણતરી હાલમાં પાખંડીઓમાં, પેટભરાઓમાં અને પ્રમાદીઓમાં થવા લાગે છે. આવી ઉન્નતિ ક્યાં લઈ જઈને પટકશે તે ભગવાન જાણો કે પછી પેટ ચોળીને પીડા ઊભી કરનારનું ભગવાન પણ કાંઈ જ શા માટે જાણો?

અત્યારે તો સૌ કહે એથી જુદું કહેનારાની હોડ લાગી ગઈ છે. ‘સૌએ કહી હા ત્યાં મેં કહી ના અને સૌએ કહી ના ત્યાં મેં કહી હા’ એવું કરીને મેદાન મારી જવાનો હરામચસકો ઘણાંને લાગી ગયો છે.

આપણે એ ન ભૂલીએ કે મૂલ્યો બદલાયેલા કાળમાં આપણે કામ કરવાનું છે અને તેથી પ્રશંસાની જગ્યાએ પથ્થર, જશની જગ્યાએ જૂતિયાં અને માળાની જગ્યાએ માર ખાવા માટે તૈયાર રહીને એક ડગલું આગળ ભરવાનું છે.

સંત ઈસુએ તેમને મોતને ઘાટ ઉતારનારાઓ માટે પણ કહું હતું કે ‘ભગવાન, તેમને તું માફ કરજે, કારણકે તેમને ખબર નથી કે તેઓ આ શું કરી રહ્યા છે?’ મોક્ષાચ્છુએ આવું કહી શકવાની તૈયારી રાખવી પડશે.

ઉન્નતિની વ્યાખ્યાની આપણા માનસમાં કેટલી વિકૃતિ થઈ ગઈ છે, તેના અહીં તો ચાલુ વહેવારમાં અનુભવાતા માત્ર બે-પાંચ દાખલાઓ જ આપ્યા છે. આવા દાખલાઓનો તો કોઈ પાર નથી. અસ્તુ.

વટલાયા ક્યારે કહેવાઈએ?

સ્વામી દ્યાનંદ સરસ્વતી એક વખત જમવા બેઠેલા, ત્યારે એક ભક્તે કહ્યું કે: ‘સ્વામીજી! આપ મોચીની રોટલી જમી રહ્યા છો.’ તેમને જવાબ મળ્યો કે: ‘ના ભાઈ, હું તો ઘઉંની રોટલી જમી રહ્યો છું.’ સ્વામીજી કહેતા કે ભોજન બે રીતે અશુદ્ધ ગણાય: (૧) જો તે હરામની કમાઈનું હોય તો અને (૨) જો તેમાં કોઈ ઝેરી પદાર્થ ભણેલો હોય તો.

ઉપરની વાત રૂઢપણાને તોડવા માટે સ્વામીજીએ કહેવી પડેલી. એ કાળમાં સદાચાર અને પવિત્રતાનું મૂળ તત્ત્વ વિકૃત થઈને ખોટી ઘૂતા-ઘૂતે અડા જમાવેલા, તેથી સરળતા માટે આવી સીધી વ્યાખ્યાની જરૂર પડી. મહર્ષિ પતંજલિએ પણ બાહ્ય શૌચ કરતાં આંતર્શૌચને જ અધિક મહત્ત્વ આપ્યું છે. પરંતુ આરોગ્ય-રક્ષા અનાયાસે જ થઈ શકે તે માટે દીર્ઘકાળાઓએ જે નિયમો ભેટ આપ્યા છે, તે કમ મહત્વના નથી. ‘શરીરં આદં ખલુ ધર્મસાધનમ્’ - ધર્મકાર્ય પણ શરીર દ્વારા જ થઈ શકે છે. માટે આરોગ્યની ઘણી કિંમત છે. આરોગ્યના નિયમોનો બંગ એ પણ એક પ્રકારનું સૂક્ષ્મ પાપ છે અને તેનું ફળ દુઃખ-દર્દરૂપે ભોગવવું પડે છે. આવી જીણી-જીણી વાતો શીଘ્ર સમજમાં નથી ઉત્તરતી અને તેથી મનુષ્ય ગફલતમાં રહી જાય છે.

પહેલાંના કાળમાં પરજ્ઞાતિના ઘરની રસોઈ જમનારને કે તેનું પાણી પીનારને વટલાઈ ગયેલો માનતા અને તેનો બહિઝાર કરતા, તેની સાથેના રોટી-બેટીના બધા જ વ્યવહારો બંધ કરી દેવામાં આવતા. અત્યારે તો આવી વાતો આપણને અતિ વિચિત્ર અને આણગમતી લાગે છે. પરંતુ આવા નિયમોમાં આરોગ્યરક્ષાનું જબરું રહસ્ય સમાયેલું છે. સામાન્ય મનુષ્ય ભય કે પ્રલોભન દેખાડ્યા સિવાય સુખ-શાંતિદાતા નિયમોનું પાલન કરવા તૈયાર નથી થતો, માટે તેને ભય અને પ્રલોભન બતાવીને તે નિયમો આચરવાનો આદેશ અપાય છે. સ્થૂળબુદ્ધિ મનુષ્ય વૈજ્ઞાનિક રીતે નથી સમજ શકતો, તેથી તેને ધર્મની રીતે અને સ્વર્ગની લાલચે સદ્ગાર્યરાણ કરવા સમજાવાય છે. અહંકારી અને હઠીલો માણસ સીધી રીતે માનતો નથી, તેથી તેને વટલાઈ જવાનો અને જ્ઞાતિ-બહાર મૂકવાનો ભય બતાવીને તેની પાસે આરોગ્યના નિયમોનું પાલન કરાવવાનો પ્રયત્ન કરાય છે. આવો પ્રયત્ન પ્રશંસાને પાત્ર કહેવાય.

વર્તમાનકાળમાં ચેપથી થતા રોગોની વાત આપણે તુરત માનીએ છીએ. ઘરમાં કોઈને ટી.બી. થાય છે, ત્યારે ડોક્ટર જ સૂચના આપે છે કે દર્દિનાં કપડાં તથા ખાવાપીવાનાં વાસણો વગેરે જુદાં રાખજો અને બને એટલો તેનો સંપર્ક દૂરથી રાખજો; નહીં તો ઘરમાં અન્યને ટી.બી. થશો.

આપણા ધરના સભ્યને આપણી જ્ઞાતિના કોઈને ચેપી રોગ થયો હોય, તો તેની તો આપણાને લગભગ ખબર હોય; તેથી તેમનાથી સાવધાન રહી શકીએ અને તેઓ પણ તે બાબતની કાળજી રાખતા હોય, પરંતુ આપણાને દુનિયાભરના માણસોના ચેપી રોગોની કયાંથી ખબર હોય? આપણે તો રોગી-ભોગીનું, જાણા-અજાણાનું, હોટલ-લોજનું, ચોર-ડાફુનું, ગંજેરી-ભંગેરીનું, વ્યાલીચાર-હિંસાચારીનું બધાયનું બધાયના હાથનું-બધાયના ધરનું રંધેલું જાપટવા માંડ્યું છે! આપણી શી દશા થશે? વળી બચાવમાં સફાઈ તો એવી કરીએ કે ‘આપણી જઈરાનિમાં તો બધુંય સ્વાહા, આપણાને તો પથરાય પચી જાય.’ પણ જ્યાં જુવાનીનું જોર થોડું તૂટવા લાગે ત્યારે ખબર પડે કે હવે મગનું પાણીયે પચતું નથી.

બીજાના ધરની રસોઈ કદાચ બહુ મીઠી લાગતી હશે, પરંતુ તે રસોઈ બનાવનારાએ પોતાની શરીર ઉપરની દાદર ખંજવાળતાં-ખંજવાળતાં અને પગ ઉપરના ખરજવાને પંપાળતાં-પંપાળતાં ચેપ ભરેલા નખવાળા હાથે કણેક બાંધી હશે, તેની આપણાને ખબર છે? દરેકેદરેક શરીરનું અમુક તત્ત્વ બિન્ન હોય છે, તેથી દરેક શરીરના પરસેવાની ગંધ જુદી હોય છે. તેથી જ તો પોલીસના કૂતરાને જેનું કપું સુંધાડવામાં આવે છે, તેને તે ગોતી કાઢે છે. આરોગ્યરક્ષાના નિયમપાલનના આગ્રહીઓએ સૌચે પોતપોતાની વસ્તુઓ જ વાપરવાનો આગ્રહ પણ રાખવો જોઈએ.

ધરનાં માણસો રસોઈ બનાવતાં હોય, ત્યારે તેમની ભાવના પણ વાત્સલ્યથી ભરપૂર હોય. એવી ભાવના નોકરને કે પારકાને હોય? રાંધતી વખતે સ્વચ્છતાના નિયમોનું પૂરું ધ્યાન રાખવું જોઈએ. જેના એક હોઠ નીચે તમાકુ અને બે હોઠ વચ્ચે બીડી હોય અને જે પા-પા કલાકે ચા ગટગટાવીને મેલા ઘાણ પંચિયાના છેડાથી વારે-વારે નાકનું લીટ સાફ કરતો કરતો, પરસેવાથી રેબજેબ થઈને રસોઈ બનાવતો હોય તે બિચારા પાસેથી સ્વચ્છતાના નિયમોની કેટલી આશા રાખી શકાય? દાળ-શાકમાં થોડાં ગોળ-કોકમ અને તેલ-મરચું વધુ ધબકાવીને જીભલડીને ચટકો કરાવે એવી રસોઈ બનાવે એટલે ‘રધો મહારાજ રસોઈનો એક્કો હોં, તેની દાળ તો જાણે આંગળાય ચૂસી જઈએ એવી!’ આવી રસોઈ જમીને પછી ભલેને બીજે દિવસે પેટમાં ચૂક ઊપરે કે જાડામાં લોહી દદે!

કપટી લોકો માખણના નામે લચ્છીમાં કેટલો બટરપેપર અને ધીમાં તથા આઈસ્ક્રીમમાં કેટલી ચરબી ખવરાવી દે છે તથા અશુરજની અસરવાળું કેટલું માખણ ભારતમાં ધુસાડી દે છે તે બધી વાતો છાપાંઓમાં મોટા મથાળે ચમકતી હોય છે, તોય

બહારનું ખાવાપીવાની આદત છોડવી નથી, ભલે પછી શરીર છૂટી જતું હોય!

સ્નાન કરીને, અમુક જ કપડાં પહેરીને, અમુક જ રીતે રસોઈ બનાવવાનો જે આગ્રહ રખાય છે, તેમાં સ્વચ્છતા અને આરોગ્યરક્ષાની જળવણી સમાયેલી છે. સુધારાવાદીઓએ સુધારાના નામે આરોગ્યરક્ષાના નિયમોનો ઘાણ કાઢી નાખ્યો. આવા બધા પવિત્ર ઉપયોગી નિયમોનો ભંગ કરીને મનુષ્ય એવો વટલાયો, એવો વટલાયો કે અકાળે હાડપિંજર થઈને, અસાધ્ય રોગોનો શિકાર બનીને ભીતે બાચક ભરતો થઈ ગયો!

પાકશાસ્ત્ર એ કાંઈ વેદશાસ્ત્રથી ઉત્તરતું નથી. તમામ પોષક તત્ત્વો જળવાઈ રહે તે રીતે રસોઈ બનાવવાની આવડત પ્રાપ્ત કરવી તે પણ એક મોટી સાધના છે. એવી જાણકારી રાખનારા રસોઈયા જ 'મહારાજ' (આરોગ્યરૂપી મહારાજય આપનારા) કહેવાય; બાકીના 'મારાજ' (મારા+જ=મારનારા જ) કહેવાય.

અમુક સમાજમાં રેશમી વસ્ત્રો પહેરીને જ પીરસવાનો, જમવાનો અને પૂજાપાઠ કરવાનો આગ્રહ રાખનારા, પીરસનારો વસની કે અખાદ્યભોજી-અપેયપેચી તો નથી ને તેની સાવધાની રાખતા હશે? રેશમી વસ્ત્રો પહેરાવીને જ પૂજાપાઠ કરવાનો આગ્રહ રાખનારા, રેશમી વસ્ત્રો બનાવવામાં કેટલી હિંસા થાય છે, એની જાણકારી રાખતા હશે?

હાલનું વિજ્ઞાન જંતુવાદને ખૂબ માને છે. ડોક્ટરો ઓપરેશન કરતી વખતે જંતુઓ પેસી ન જાય તે માટે પોતાનાં નાક-મો ઉપર પછી બાંધે છે. આ બધા સ્વચ્છતાના નિયમો છે અને તે ખૂબ પળાવા જોઈએ. આરોગ્યના નિયમોનું પાલન કરવામાં બેભાન કે બેપરવાહ રહીશું, તો જરૂર વટલાઈ જવાનાં - જરૂર પટકાઈ જવાનાં, આરોગ્યમાંથી અનારોગ્યમાં. અમુક ઘરોમાં તો 'આપનિવેદી'નું વ્રત ધારણ કરનારા હોય છે. આપનિવેદી પોતાનું બધું જ કાર્ય - રસોઈ પણ પોતે જાતે જ કરી લે છે. આ વ્રત પણ આરોગ્યરક્ષા માટેની ઉત્તમ પ્રથા છે; વ્રત લેનારા ભલે આ વાત જાણતા હોય કે ન જાણતા હોય.

ધૂતાધૂતની પ્રથા પાછળ પણ આવું જ કાંઈક રહસ્ય છે. પૂર્વકાળમાં જે વ્યક્તિ ખૂબ ગુનાઓ અને પાપ કરે તેનો બહિષ્કાર કરવામાં આવતો, તેનો સ્પર્શ કરવામાં પણ પાપ મનાતું. તેનો સ્પર્શ ન થઈ જાય તે માટે અર્થર્ત્તૂ તે બીજાને ન બગાડે તે માટે તેને ગામની બહાર રહેવાની ફરજ પડાતી. સમાજની જડતાના કારણે પછી તેનાં નિર્દ્દિષ્ટ બાળકો પણ આ સજાનો ભોગ બનતાં. કદાચ આ રીતે અધૂત સમાજ અસ્તિત્વમાં

આવ્યો હોય. અત્યારે પણ તે પ્રથા, ભલે જુદા સ્વરૂપે પણ અસ્તિત્વમાં છે જ. જેમકે સરકાર ગુનેગારોને જેલભેગા કરી દે છે ને? એ તેનો એક પ્રકારનો બહિઝાર છે. ગુનેગાર, સમાજથી દૂર જેલમાં રહે, તો બીજાં તેનાથી બગડતાં બચે. આમ, અસલ પ્રથાના મૂળમાં તો કલ્યાણકારી ભાવના જ હોય પણ જતે દિવસે તે રૂઢ બનીને અકલ્યાણકારી બની જતી હોય છે. તેથી સમયે-સમયે વિકૃત પ્રથાઓમાં પરિવર્તન કરનારાઓ પણ જાગે છે.

સામાન્યપણે આપણે માનતા હોઈએ છીએ કે ગરમ દેશમાં રહેનારાની ચામડી કાળી અને ઠંડા દેશમાં રહેનારાની ચામડી ગોરી હોય છે. પરંતુ કેટલીય પેઢીઓથી આફિકાના નિશ્ચો લોકો અમેરિકામાં વસે છે, તોથ તેમની ચામડી કાળી મેશ જેવી છે અને તેમનાં નાક, મોહું, ડોઠ અને વાળમાં પણ કાંઈ જ ફર્ક નથી પડ્યો અને જે અમેરિકનો ભારતમાં વસે છે, તેમની ચામડી ગોરી જ છે. આમ કેમ? બેમાંથી એકેયને દેશની અસર કેમ ન થઈ? આ દાખાંતથી બીજબળની સ્વતંત્ર સત્તાના રહસ્ય વિષે સૂક્ષ્મપણે વિચારવું ધટે.

આરોગ્યના નિયમનું પાલન ન થાય તોય વટલાઈ જવાય, રૂઢ પ્રથાઓમાં સુધારા ન થાય તોય વટલાઈ જવાય, કામ-કોધ-લોભના હુમલાઓ વખતે પણ વટલાઈ જવાય, એકલા જ સુખ ભોગવવાની કામના જાગે, ત્યારે પણ વટલાઈ જવાય અને દુખિયાને જોઈને કરુણા ન જાગે, ત્યારે પણ વટલાઈ જવાય.

જે વખતે મનુષ્યમાં અતિ કામ-કોધ વ્યાપી જાય છે, ત્યારે પણ તે અધૂત બની જાય છે. ત્યારે તેણે સ્નાન કરી લેવું જોઈએ, જેથી શરીરમાં ઠંડક પહોંચે. બાળકનો જન્મ થાય, ત્યારે અને મૃત્યુ સમયે વરધી અને સૂતક પળાય છે, તેમાં પણ આરોગ્યના નિયમોનું જ પાલન થાય છે. કૂવા, તળાવનાં પાણીમાં કેટલા બધા જીવો જન્મે છે અને મરે છે? એ પાણી આપણે પીએ જ છીએ ને? જ્ઞાનીઓ તો કહે છે કે મનુષ્ય કાયમ માટે વરધી-સૂતકવાળો જ હોય છે, કારણકે તેના ચિત્તમાં રોજેરોજ બિન્ન-બિન્ન મોહ રૂપે પુત્ર જન્મે છે અને તેની કરુણારૂપી પુત્રી મૃત્યુ પામે છે.

સૂતક એટલે સૂ + તક = સારી તક. સૂતકકાળના સૂતકનો સુંદર-પવિત્ર ઉપયોગ કરી લેવો ધટે. જો એમ ન કરીએ તો ‘કુતક’ બની જાય છે અને પછી તેમાંથી જ કુતર્ક જાગે છે.

સાચી સમજણ પ્રાપ્ત નહીં થાય, ત્યાં સુધી સૌ વટલાયેલા જ રહીશું. સમજણજળથી સ્નાન કરીને પવિત્ર થવું જોઈએ.

આંતર્શોચ અને વિવેકનું મહિત્વ

પતંજલિમુનિના અષ્ટાંગયોગનાં યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ મળીને આઠ અંગો છે. તેમાં પહેલા અને બીજા યમ અને નિયમમાં પણ પાંચ-પાંચ ઉપાંગો છે. જેમકે અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ અને શૌચ, સંતોષ, તપ, સ્વાધ્યાય અને ઈશ્વરપ્રણિધાન. આ દસે ઉપાંગો જીવનમાં અતિ ઉપયોગી છે. તેમાંથી શૌચને સમજીએ.

પતંજલિ કહે છે કે શૌચનું પાલન કરવાથી પોતાનાં અને પરનાં અંગોમાં ઉદાસીનપણું આવે છે અને સત્ત્વશુદ્ધિ, સરળતા, એકાગ્રતા, ઈન્દ્રિયજય અને આત્મદર્શનનો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે, અસ્તુ.

શૌચના બે પ્રકાર છે, બહારનું શૌચ (બહારની પવિત્રતા) અને અંદરનું શૌચ અર્થાત્ સ્થૂળ શૌચ અને સૂક્ષ્મ શૌચ. સ્થૂળ શૌચ એટલે સ્વચ્છતા અને સૂક્ષ્મ શૌચ એટલે પવિત્રતા. આંતર્શોચની તુલનાએ બહિર્શોચ ગૌણ છે. બંને શૌચનું પાલન થાય તો વધુ સારું. પરંતુ કારણવશાત્તુ બાધ શૌચ બરાબર ન થઈ શકે, તો ચાલે પણ આંતર્શોચનું પાલન તો અતિ આગ્રહપૂર્વક કરવું જરૂરી ગણાય. તો જ સાચો લાભ મળે.

નહાવું, ધોવું, મુખ સ્વચ્છ રાખવું, બાલ સાફ રાખવા, કપડાં સ્વચ્છ પહેરવાં, લઘુ-દીર્ઘ-શાંકા પછી સ્વચ્છ થવું તથા ધર વગેરે સ્વચ્છ રાખવાં તે બહિર્શોચના પ્રકાર છે; તથા વિકારોથી દૂર રહેવું, ત્યાગ, બલિદાન, સહનશક્તિ, દાન, ધર્મ, પુણ્ય, ઉદારતા, ક્ષમા, મૈત્રી વગેરે ઊર્ધ્વગામી ગુણો કેળવવા તે આંતર્શોચના પ્રકાર છે. આંતર્શોચના પાલનમાં અતિ જાગૃતિની જરૂર છે અને તેનું ફળ પણ ઘણું મોટું છે. બહિર્શોચનું પાલન અલ્ય પ્રયત્ને પણ થઈ શકે છે અને તેનું ફળ પણ તે પ્રમાણે છે. આપણી બહારની ગંદકીની તો બીજા માણસને તુરત ખબર પડી જાય છે અને તેથી લોકલાજથી ડરીને પણ આપણે સ્વચ્છ રહેવું પડે છે. પરંતુ આપણા અંતરમાં રહેલી છળકપટની ગંદકીની અન્યોને ખબર પડતી નથી, તેથી લોકલાજનો ભય રહેતો નથી અને તેથી મનુષ્ય છેતરામણમાં રહી જાય છે. આંતર્શોચ માટે તો આંતરિક જાગૃતિ જ જોઈએ. બંને શૌચના પાલનમાં વિવેકની તો બરાબર જ જરૂરત પડે છે. જડપણે થયેલા શૌચના પાલનથી ભયંકર નુકસાન વેઠવું પડે છે. આ વાત એક દણાંતથી સમજીએ.

કરસનકાક હરેડ ધાર્મિક. તેમનો સવારે ચાર વાર્યે ઊઠવાનો પાકો નિયમ. ઊઠીને જાજરવિધિ પતાવીને પછી વીસ-પચીસ વખત માટી લઈને બે ઘડા પાણીથી

હાથ-પગ ધુએ, પછી તુરત સ્નાન કરે, જાજરૂ જતી વખતે જે કપડાં પહેર્યાં હોય તે બધાં પલાણે. આ સ્નાનકિયામાં બે બેડાં પાણી વાપરે. પછી પૂજા-પાઠ કરે. આમ, સવારથી સાંજ સુધી તેમની બધી જ કિયાઓ નિયમબદ્ધ ચાલે. પોતાની દિનભરની બધી જ કિયાઓમાં થોડું પણ આઘંપાઘું ચલાવી ન લે એટલા ચુસ્ત. આથી ગામના સૌ લોકો તેમને માનપૂર્વક ભગતકાકા કહે.

એક વાર ભગતકાકાને કામપ્રસંગે આઠેક દિવસ માટે બહારગામ જવાનું થયું. જેમના ઘરે ભગતકાકા ગયા હતા, તે તેમના વેવાઈનું ઘર. તેથી તેઓ તો મોંધેરા મહેમાન. મોંધેરા મહેમાન માટે રોજે જતભાતની રસોઈ થાય. ભગતકાકા તો પોતાના ઘરે કરતા હતા, તેમ પોતાની પૂજાપાઠ, નહાવુંધોવું વગેરે કિયાઓ નિયમથી કરે અને આનંદ કરે. પણ એ ગામમાં પાણીની ખૂબ મુશ્કેલી. ઘરનાં બધાં બેરાંઓ મળીને માંડ ચાર બેડાં પાણી લાવે. તેમાંથી બે બેડાં પાણી તો ભગતકાકા સવારે નહાવામાં વાપરે. એમને પણ આ બાબતમાં કચવાત થાય પણ વિચારે કે હવે ફક્ત ચાર જ દિવસ બાકી છે ને? નિયમ તો ન જ મુકાય ને?

મોંધેરા મહેમાન માટે રોજ સારું-સારું ભોજન બનાવાય અને આગ્રહપૂર્વક પીરસાય. પરિણામે ભગતકાકાને ચોથે દિવસે થોડું થોડું પેટમાં દુઃખવાનું શરૂ થયું. જાજરૂ જવાની ઈચ્છા પણ થઈ. પણ જાજરૂ ગયા પછી નહાવાનો પાકો નિયમ. પણ પીવાના પાણીનોય જ્યાં તૂટો હોય, ત્યાં બીજી વખત નહાવાનું કેમ બને! પણ તેથી કાંઈ આવો પાકો નિયમ મુકાય પણ કેમ? તેથી ભગતકાકાએ બીજી વખત જાજરૂ જવાનું દબાવી રાખ્યું. તેમણે વિચાર્યુ કે બીજી વાર જાજરૂ જાઉં, તો બીજી વાર નહાવું પડે ને! આમ, બીજા ચાર દિવસ સુધી ભગતકાકાએ જાજરૂને દબાવી રાખ્યું. શરીરધર્મ કોઈને છોડે છે? પછી ભગતને ઝાડા થઈ ગયા. બેને બદલે બાવીસ વખત જાજરૂ જવાનું થઈ ગયું. અને પછી એવા બીમાર પડવા કે શહેરના દવાખાનામાં લઈ ગયા પછી છ મહિને માંડ સાજ થયા. આનું નામ જ નિયમનું જડ પાલન. જાજરૂ જઈને પછી હાથ-પગ ધોવાનો અને પહેરેલાં કપડાં સહિત સ્નાન કરવાનો રિવાજ શા માટે છે, તેનો જરા વિચાર કરવો જોઈએ. શરીરમાં મળ રૂપે કચરો ભેગો થાય છે, તે ખૂબ ગંદો હોય છે. મળવિસર્જન માટે જઈએ, ત્યારે વિસર્જિત મળના આશુ-પરમાશુ ચારે બાજુ ફેલાય છે, તેથી વ્યક્તિનાં હાથ-પગ અને કપડાંમાં પણ લાગે છે. આ માટે સ્નાન અને કપડાં ધોવાનો નિયમ અસ્તિત્વમાં આવેલો. જે મળના આશુઓ દૂરથી પણ શરીરને, કપડાને ગંદા કરી શકે છે, તે જો શરીરમાં જ રહી જાય તો શું સ્થિતિ થાય? એક ને એક

બે જેવી સાવ સીધી વાત પણ જડ નિયમપાલનના અતિ આગ્રહના કારણો મગજમાં ન આવી, તેથી પોતાનો જડ નિયમ જાળવવા, પાણીની અગવડના કારણે ભગતકાકાએ બીજુ વખત જાજર જવાનું જ માંડી વાળું. તેથી તો બધી જ ગંદકી શરીરમાં રહી ગઈ. તેની તુલનામાં જાજર ગયા પછી નહીં નહાવાના કારણે ગંદકીના થોડા આણુઓ શરીરની બહાર ચોટેલા રહેત, તો તેથી કેટલું નુકસાન થવાનું હતું? આવા વખતે જ વિવેક અને જગૃતિની જરૂરત છે. જડ નિયમ પાલનના આગ્રહથી પાલનકર્તાને તથા લાગતાવળગતાને ખૂબ કલેશ ઉઠાવવો પડે છે.

પ્રતિજ્ઞાપાલનમાં પણ મનુષ્ય પોતાની બુદ્ધિનો દુરુપયોગ કરીને કેવી આત્મવંચના કરતો હોય છે, તે નીચેના દણાંતથી સમજાશે:

એક કંજૂસ શેઠ મરણપથારીએ પડેલા. કેમેય જીવ જાય નહીં. આખી જિંદગી ખૂબ કાળાંધોળાં કરેલાં, એટલે હવે છેલ્લી ઘડીએ તેમને થોડું દાન-પુષ્ય કરવાનું મન થયું. તેમણે વિચાર્યુ કે મારા મૃત્યુ પછી મારો ઘોડો બિનઉપયોગી છે, માટે તેનું દાન કરી દઉં. પણ તેમની બૈરી મહાકંજૂસ. તેથી શેઠ વિચાર્યુ કે બૈરીને પ્રતિજ્ઞા લેવડાઉં તો કામ થાય. બૈરીએ જ્યારે પૂછ્યું કે “તમો બહુ દુઃખી થાઓ છો, તમારે કાંઈ કહેવું છે?” ત્યારે શેઠ કહ્યું કે “તું જો મારા મરણ પછી મારો ઘોડો દાન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે તો હું સુખેથી મરું.” બૈરીએ તો તુરત પ્રતિજ્ઞા લઈ લીધી અને બે-ત્રણ દિવસમાં શેઠ સ્વધામ ગયા. બૈરીને હવે પ્રતિજ્ઞાપાલનનો સમય આવ્યો. પોતે મહાકંજૂસ; વિચારે કે હજાર રૂપિયાનો ઘોડો દાન કેમ કરાય? અંતે બુદ્ધિ દોડાવીને એક પાણેલી બિલાડી અને ઘોડાને લઈને બજારમાં વેચવા બેઠી. જે કાઈ કિંમત પૂછે તેને તે કહે કે ‘ઘોડાની કિંમત દસ રૂપિયા અને બિલાડીની કિંમત નવસો નેવું રૂપિયા; પણ જે મારી બિલાડીને ખરીદે તેને જ ઘોડો વેચવાનો છે.’ આવી શરત સાંભળીને સૌ પાછા જાય. પણ એક ખરા બુદ્ધિશાળીએ બંને ખરીદી લીધાં અને પછી બિલાડીને છોડી મૂકી. તેને તો ઘોડાથી જ કામ હતું. મહાકંજૂસ બૈરીએ ઘોડાના આવેલા દસ રૂપિયા દાનમાં આપીને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરી.

આ રીતે કાંઈ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન થયું ન કહેવાય. આ તો એક આત્મવંચના થઈ. આ રીતે શબ્દોનું પાલન તો થયું, પણ શબ્દોના અર્થનો પૂરેપૂરો ભંગ થયો કહેવાય. તેના પતિના કહેવાનો જે અર્થ હતો, તેનું પાલન તો ત્યારે જ થયું કહેવાય કે જ્યારે તે હજાર રૂપિયા દાનમાં આપી હે. એક બીજું દણાંત જોઈએ.

એક ડેસા મરણપથારીએ, પણ જીવ જાય નહીં. દીકરો કહે, ‘બાપા આપની જે હંદ્રા હોય તે કહો, અમે પૂરી કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈએ છીએ.’ ત્યારે ડેસા કહે, “દીકરા, રામલાએ મને બહુ હેરાન કર્યો છે, મેં તેનું મોહું ફાડી નાખવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી, પણ મારાથી પૂરી થઈ નહીં, તું પૂરી કરીશ?” દીકરો કહે, “હું જરૂર તેનું મોહું ફાડી નાખીશ, વચન આપું છું.” અને તુરત જ ડેસાએ કાયમ માટે આંખો મીંચી દીધી.

ડેસાની ઉત્તરક્રિયા વગેરે પતી ગયા પછી દીકરાને પોતાનું વચન યાદ આવવા માંડ્યું. તે વિચારે છે કે બાપાને વચન તો આપ્યું છે, પણ આવું ખોટું કામ કર્ય રીતે કરાય? તેણે બુદ્ધિપૂર્વક રસ્તો કાઢ્યો. તેણે રામાને પોતાને ત્યાં જમવા બોલાવ્યો. જમીને ઊઠ્યા પછી રામાને તેણે કંધું કે, “રામાકાકા, આજે તો મેં એવું નક્કી કર્યું છે કે તમારા મોઢામાં સમાય એટલા રૂપિયા તમને આપી દેવા છે.” એમ કહીને થાળી ભરીને રોકડા રૂપિયા તેની પાસે મૂક્યા. રામાએ તો વધુ રૂપિયાની લાલચમાં મોહું ફાડી જાય એટલા રૂપિયા પોતાના મોઢામાં ભર્યા. પછી દીકરો કહે “હવે બસ રામાકાકા, એ બધા રૂપિયા હવે તમારા, રૂપિયા લઈને હવે તમે જાઓ તમારા ઘરે.”

ડેસાની તો મરતી વખતે મતિ બગડી હતી, પણ દીકરો બુદ્ધિશાળી હતો તો તેણે ખોટા વચનનું પાલન પણ સાચી રીતે કર્યું. આ પણ વચનપાલનનો જ એક પ્રકાર. આમાં વચનના અર્થનું નહીં, પણ શબ્દોનું પાલન ઉત્તમ ગણાયું. દરેક બાબત વિવેકપૂર્વક થાય તો જ કલ્યાણકારી નીવડે. એક ત્રીજું દણ્ણાંત.

આપણે પક્ષીઓને ચંબૂતરે જઈને દાણા નાખવાનો પાડો નિયમ લીધો હોય. ટાઢ, તડકો કે વરસાદમાં પણ નિયમ અખંડપણે પાળતા હોઈએ. થોડા સમય પછી આપણાને ખબર પડે કે આપણે પાછા આવી ગયા પછી હરામખોરો દાણા ચણતાં પક્ષીઓની હત્યા કરે છે, તો કાં તો એ હરામખોરોને તેમ કરતા અટકાવવા જોઈએ અને જો તેટલી શક્તિ આપણામાં ન હોય, તો આપણે દાણા નાખવાનો નિયમ મૂકી દેવો જોઈએ. કારણકે દાણા નાખવાનો આપણો નિયમ પક્ષીઓને સુખી કરવાનો હતો, પણ જો તે નિયમથી જ પક્ષીઓ દુઃખી થતાં હોય, તો તે નિયમ મૂકી દેવામાં નિયમનો ભંગ થતો નથી.

આ તો વિવેકપૂર્વકના આચરણનાં બે-ચાર દણ્ણાંતો આપ્યાં, પણ આખું જીવન વિવેકપૂર્વક જીવીએ, તો જ સુખી થઈ શકીએ અને અન્યોને સુખી કરી શકીએ. પવિત્ર કાર્યોના આચરણમાં વિવેક જ અતિ મહત્વનો છે તે ન ભૂલીએ.

અપની નાવ સમુદ્ર મેં, ના જાને ક્યા હોઈ?

એક નાવને દૂબતી જોઈને, તેમાંના માણસોને દૂબકાં ખાતા અને બચવાનાં જાવાં મારતાં જોઈને બીજી નાવવાળા હસી રહ્યા છે! ખરેખર તો દૂબતાંને જોઈને દુઃખ થવું જોઈએ અને યથાસંભવ તેમને મદદ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, પણ તેમને હસતા જોઈને ત્રીજી નાવમાં બેઠેલા મહાત્મા કબીરજીથી સહન થઈ શક્યું નહીં અને તેઓ બોલી ઊઠ્યા કે -

ઔર કો દૂબત દેખકે, કબીર ન હંસીએ કોઈ;
અપની નાવ સમુદ્ર મેં, ના જાને ક્યા હોઈ?

સજજનો સિવાય સંતોનો વજામાગ્યો ઉપદેશ કોને ગમે? કબીરસાહેબના આવા ઉપદેશના શાઢો સાંભળીને પેલા લોકો ગુસ્સે ભરાયાં અને કૂદીકૂદીને કબીરજીને કાળજાળ વચનો સંભળાવવા લાગ્યા. નાની નાવ કૂદાકૂદના કારણે સમતોલપણું ગુમાવી બેઠી અને ઊંધી વળી ગઈ. બધા પાણીમાં દૂબકાં ખાવા લાગ્યા. એ વખતે કબીરજી ઝડપથી પોતાની નાવને લઈને તેમની તરફ ધસી ગયા અને સૌને બચાવી લીધા. ઠંડા બરફ જેવા પાણીમાં પલળીને દૂબકાં ખાઈને બધાનો ગુસ્સો ઠંડો પરી ગયો હતો. સૌએ કબીરજીને નમસ્કાર કર્યા.

કબીરજીએ કહ્યું તેમ આપણા સૌની નાવ ભરદરિયે જ છે. હેમખેમ કંઠે પહોંચીએ ત્યારે ખરા. મધદરિયે જો સાવધાન નહીં રહીએ કે તોફાને ચઠીશું, કે અન્યોને દૂબતાં જોઈને તેમની ઠંડામશકરી કરવામાં બહેકી જઈશું, તો આપણું નાનકું સાધનવિહોણું નાવું ગ્રચંડ મોજાંઓની મહાવિનાશકારી થાપટોમાં ક્યાંય ગોત્યુંયે હાથ આવવાનું નહીં, પછી આપણે તો ક્યાંથી બચી જ શકવાના!

હાલની ક્ષણે તો આપણે તન-મન-ધનથી બધી રીતે સુખી છીએ. કોઈ વાતનું દુઃખ નથી, પણ આવતી ક્ષણ કેવી આવશે, તેની કોને ખરા છે? ક્યારે તનથી, મનથી કે ધનથી દેવાણું નીકળી જાય! અત્યારે તો દૂધ માંગીએ તો અમૃત મળે છે, પાંચ ગાઉ ચાલતાંય થાકતા નથી અને આપણા મનની મજૂમતા તો એવી છે કે એમાંથી ઘણા પ્રેરણા લે છે. પણ કાલે ઉંબરા, કુંગરા સમાન થઈ પડે છે, દૂધની જગ્યાએ પાણીયે મળતું નથી અને મન તો ફિજેતીના ફાળકા કરાવે છે! માટે જ કબીરજી કહે કે - ઔર ન હંસીએ કોઈ.

અનુભવીઓ તો આપણને ખૂબ સમજાવે છે, પણ આપણને આખલાનાં શિંગડાંમાં માથું ધાત્યા વિના મજા મળતી નથી અને ઝેરનાં પારખાં કર્યા વિના જંપ વળતો નથી. પછી કહીશું કે મા મને કોઠીમાંથી કાઢ!

બૂરા ખોજન મેં ચલા, બૂરા ન ભિલિયા કોઈ;
જ્યોં દિલ ખોજા આપના, મુઝસે બૂરા ન કોઈ.

બંને હાથમાં મશાલ લઈને બૂરાને ગોતવા હું ચોગમ ફરી વખ્યો પણ તે ક્યાંયે
મળ્યો નહીં. છેવટે મેં મારા હદ્યમાં બૂરાને ગોતવાનો પ્રયત્ન કર્યો તો તે તુરત મળી
ગયો. જ્યારે આંતરૂખોજ કરી ત્યારે ખબર પડી કે મારાથી વધારે બૂરો બીજો કોઈ
નથી. દુર્યોધન સારાને ગોતવા માટે આખું શહેર ફરી વખ્યો, પણ તેને કોઈ સારો ન
મળ્યો અને યુધિષ્ઠિર બૂરાને ગોતવા આખું શહેર ફર્યા પણ તેમને કોઈ બૂરો ન મળ્યો.

ઉપરની સંતવાણી, અનુભવનો નિયોડ છે. જો આપણે આપણી છાતી ઉપર
હાથ રાખી ઈશ્વરસાક્ષીએ વિચારીએ, તો તુરત જણાય છે કે આપણી બુરાઈઓનો તો
કોઈ પાર નથી. સમજણા થયા ત્યારથી માંડીને અત્યાર સુધીની આપણી બુરાઈઓના
કુંગરો તાદૃશ્ય થતાં જ હતપ્રભ થઈ જવાય છે, આપધાત કરવાનું મન થઈ જાય છે
અને તેથી તેકુંગરોની આડો, બીજાંની બુરાઈઓ જોવારૂપી પડદો નાખી દઈએ છીએ.
વિષાના ઠગલા ઉપર કપ્તનું ઢાંકી દેવાથી વિષાનો નાશ નહીં થાય, ઉલટાનું કપ્તનું
સરીને ગંદકીમાં વધારો જ કરશે.

બીજાને સુધરવાનો પ્રયત્ન જરૂર કરીએ પણ મુખ્ય પ્રયત્ન તો આપણે પોતે
સુધરવાનો કરવાનો છે, કારણકે એ આપણા હાથની વાત છે. એક સુંદર દણાંત જોઈએ.

બાદશાહે પૂછ્યું : આખો હોજ દૂધથી ભરવો હોય, તો કેટલું દૂધ જોઈએ?
બીરબલ જવાબ આપે છે - ફક્ત એક લોટો. આપ એવું ફરમાન બહાર પાડો કે સૌએ
હોજમાં એક લોટો ભરીને દૂધ રેણી જયું. ફરમાન બહાર પડ્યું. પણ સવારે જોયું તો
હોજ કોરો કટ! ત્યારે ખુલાસો કરતાં બીરબલે કહ્યું કે જહાંપનાહ, આપનું ફરમાન તો
સૌએ સાંભળ્યું પણ સૌએ એવું વિચાર્યુ કે બધા દૂધ રેડવાના છે જ, હું એક નહીં રેણું તો
ક્યાં તૂટો આવી જવાનો હતો કે ખબર પડી જવાની હતી? જો સૌએ એમ વિચાર્યુ હોત
કે બીજો દૂધ રેણે કે ન રેણે, મારે તો મારું કર્ત્વ બજાવવું જ છે, તો આવો વિરાટ હોજ
પણ ફક્ત એક લોટા દૂધથી ભરાઈ જાત. પણ સૌએ બીજાઓ કર્ત્વ બજાવે એવો
આગ્રહ રાખ્યો, તો હોજનું તળિયું પણ ભીનું ન થયું.

આમ, જો આપણે સૌ કર્ત્વપાલનરૂપી દૂધ, સમાજરૂપી હોજમાં રેડીએ, તો
સમાજહોજ સદ્ગુણદૂધથી છલોછલ ભરાઈ જાય અને જો પોતે છટકી જઈને બીજ
ઉપર કર્ત્વ બજાવવાનો ભાર નાખી દઈએ, તો પછી સમાજહોજનું તળિયુંયે ક્યાંથી
ભીજાય?

નીચેની પંક્તિઓમાં માયારૂપી કમજોરીઓના જોરનો અખાએ તાદ્શ્ય ચિતાર આય્યો છે :

જીણી માયા છાની છરી, મીઠી થઈને મારે ખરી;
વળગી પછી અળગી ન થાય, જ્ઞાની પંડિતને માંહથી ખાય.
અનેક રૂપે માયા રમે, જ્યાં જેવું, ત્યાં તેવું ગમે;
અખા માયાના ઘણા છે ઘાટ, જ્યાં જુઓ, ત્યાં માયાનાં જ હાટ.

મનુષ્ય ભલે ચાહે એટલો સાવધાન રહે તોપણ જીવનમાં તે વતાઓએ પ્રમાણમાં કે વહેલામોડા કમજોરીઓના સપાટામાં આવી જ જવાનો. જો તે અણીશુદ્ધ રહી શકે તો તે મનુષ્ય શાનો? કમજોરીઓ મીઠી છરીના રૂપે ગળું કાપી નાખે છે. એક વખત કમજોરીમાં સપડાયા પછી તેમાંથી નીકળી શકતું નથી, તેના વ્યસની બની જવાય છે. કોઈ વખત નીકળવાનો પ્રયત્ન થાય છે, તો કાદવમાં ખૂપેલાની જેમ વધુ ખૂંપી જવાય છે; તે વખતે તો કાદવની બહાર ઊભેલા કોઈ પરોપકારીની મદદથી જ નીકળી શકાય. બહુરૂપી કમજોરીઓ અનેક રૂપે છેતરે છે. મોટા-મોટા જ્ઞાનીઓ અને પંડિતોને જ્ઞાનનું અને પાંડિત્યનું રૂપ ધારણ કરીને માયા-કમજોરી પછાડે છે. આપણને જે કાંઈ રુચિકર હોય તેનું રૂપ લઈને, આપણે જ્યાં-જ્યાં જઈએ ત્યાં-ત્યાં સામે આવીને ઊભી રહે છે. આવી સર્વવ્યાપક કમજોરીઓથી કેવી રીતે બચવું? કબીરજી કહે છે કે:

ચલતી ચક્કી દેખકર, દિયા કબીરા રોઈ;
દો પડન કે બીચ મેં, સાખૂત બચા ન કોઈ.

ધંટીનાં બે પડોની વચ્ચે આવેલા બધા જ દાણા પિસાઈ જાય છે, ફક્ત ખીલડાના આશરે રહેલા દાણા જ બચી જાય છે. માટે કમજોરીને નિંદીએ-તિરસ્કારીએ પણ કમજોરને નહીં. કમજોરને ખીલડાના આશ્રયે જવાનો મોકો આપીએ. અસ્તુ.

મોટાની પાછળ નાનો જાય, તો મરે નહીં પણ માંદો થાય; હંસની ચાલ ચાલવા જતાં કાગડાનીયે ભૂલી જવાય. પેલું પશ્ચી તળાવના પાણી ઉપર ઊડતું રહેછે અને પાણીમાં માછલી દેખાય કે તુરત ઉપરથી સીધું પાણીમાં પરીને માછલી પકરીને ઊરી જાય છે. આ કિયા કાગડાભાઈએ જોઈ. એમના મોઢામાં પાણી આવી ગયું. પાણીમાં માછલી જોઈકે ખાબક્યો. પરંતુ એ પાણીમાં હતી શેવાળ, તેથી પાછો નીકળી ન શક્યો. માથું શેવાળમાં ખૂંપી ગયું અને બે પગ ઉપર રહી ગયા - શીર્ષાસન થઈ ગયું. તેને આવી સ્થિતિમાં જોઈને કાંઠે ઊભેલા એક અનુભવીના મોઢામાંથી સરી પડ્યું કે -

કરતા હોય તે કીજિયે, ઔર ન કીજિયે કગ;
માથું રહે શેવાળમાં, ને ઊંચા રહે બે પગ!

માયારૂપી કમજોરીઓ ભલભલાને કેવાં-કેવાં રૂપ લઈને છેતરે છે, તેનો સુંદર
ચિતાર શ્રી શંકરે નીચે આપ્યો છે :

ત્યાંગી થયા તેને તરુણી રૂપે સેવા કરવા તૈયાર;
'સમર્થને કોઈ દોષ ન લાગે' આપે એવો વિચાર.
ધન રૂપે તેણે સાધુને લુંટ્યા, લુંટ્યા મોટા આચાર્ય;
ગાડી, ઘોડા ને મોટરો આપી, બંગલા તણો નહીં પાર.
સિદ્ધજનોની સન્મુખ આવે, સેવક થઈ દસબાર;
માન દઈને મોટો બનાવે, ઉપજાવે અહેંકાર.
પ્રભુ તારી માયાને તું વાળ્યે, મુજને દુઃખ દીઓ છે અપાર.

આવી મહાબળવાન અને બહુરૂપો ધારણ કરનારી કમજોરીઓમાંથી બચવા
પ્રભુનું શરણું નહીં માંગીએ ત્યાં સુધી 'પર ઉપદેશ કુશલ બહુતેરે, આચર હી તો નર
ન ધને રે' જેવું જ થવાનું. અસ્તુ.

બધી પરબોનું મૂળ સાચી સમજણ છે

પાણી પાયે પાંચ પુષ્ય, છાશ પાયે પુષ્ય સો;
અન્ન ખવરાવ્યે અનેક પુષ્ય, જો મન કચવાય નહીં તો.

પાણી પિવડાવવાથી પાંચ પુષ્ય, છાશ પિવડાવવાથી સો પુષ્ય અને અન્ન
ખવડાવવાથી અનેક પુષ્ય ગ્રાપ્ત થાય છે, પણ શરત એટલી કે એ બધું મન કચવાયા
વિના જો કરી શકાય તો; અર્થાત્ કેવળ નિઃસ્વાર્થભાવે; વેપારીવૃત્તિ વિના જો આચરી
શકાય તો.

શામાં કેટલાં પુષ્ય તેની તો આપણને જાણકારી મળી, પણ એ જાણકારી
ક્યાંથી મળી? કોઈ પાસેથી સાંભળવાથી કે કોઈનું સત્ત્રસાહિત્ય વાંચવાથી એ જાણકારી
ગ્રાપ્ત થઈ. તો, આવી જાણકારી આપનારનું જો સાચું મૂલ્ય આપણને સમજાય તો-તો
અનંત પુષ્યો જ મળે ને!

પાણીની, છાશની, રસની વગેરે પરબો બેસાડનારાઓ ખરેખર ધન્યવાદને
પાત્ર છે. પરંતુ આવી બધી પરબો બેસાડવાની પ્રેરણા આપે છે સાચી સમજણ. તેથી
બધા જ પ્રકારની કલ્યાણકારી પરબોનું મૂળ છે સાચી સમજણ. માટે સાચી સમજણ

આપતા સત્તુસાહિત્યની, કલ્યાણસાહિત્યની પરબનું અમૃત્ય મૂલ્ય લોકસેવાના ભેખધારીઓએ સમજવું જોઈએ. સત્તુસાહિત્યના અર્થાત્ નિર્ભર સમજયુક્ત સાહિત્યના પ્રચાર-પ્રસારને વધુમાં વધુ ઉત્તેજન અને અગ્રસ્થાન આપીએ, તો જ તેનું મૂલ્ય સમજયું કહેવાય.

છાશની પરબનું તો આપણને મહત્વ-મૂલ્ય સમજાય પણ તે પરબની પ્રેરણા આપનારની સાચી સમજજા જેમાં પીરસાયેલી છે, તેવા સત્ય-સાત્ત્વિક-પવિત્ર સાહિત્યની કિમત જો આપણને ન સમજાય, તો આપણે કેટલા જડ કહેવાઈએ! ચાહે જડપણાના કારણે કે ચાહે આત્મવંચનાના કારણે અથવા કોઈ પણ કારણે જો દરેકે દરેક પરબોની પ્રેરણાની જન્મદાત્રી પરબ બેસાડવામાં ઉદાસીન રહીશું, તો વહેલા કે મોડા બીજી બધી જ પરબો સુકાઈ જવાની. માટે સમયસર ચેતીએ. નહીં તો પછી ‘અબ પછિતાકર હોત ક્યા, જબ ચીડિયા ચુગ ગઈ ખેત.’

પવિત્ર-ધાર્મિક ઉત્સવોના વહીવટદારો, ઉત્સવસ્થાનમાં અન્ય પરબો બેસાડવા માટે તથા સામાન્ય સ્ટોલો ઊભા કરવા માટે ભલે ડોનેશન લે પણ સાચી સમજજા પીરસતા સાહિત્યની પરબો બેસાડવા માટે તો તેમણે સામેથી ડોનેશન આપવું પડે. જે વહીવટદારોમાં આવી મૌલિક અને શુદ્ધ સમજજા અને ત્યાગની તૈયારી હોય તે જ વહીવટદારો આવા પવિત્ર ઉત્સવોના સાચા ઉદ્દેશ્યને સફળ કરી શકે, બાકી તો ‘પીછે સે ચલી આતી હે અને ચલતી કા નામ ગાડી.’

સ્વાર્થ, બિન્ન-બિન્ન સ્વરૂપે મનુષ્યમનમાં પેસીને તેને ભમાવી નાખે છે અને કથા તથા ધર્મના નામે પણ વેપારીવૃત્તિને જ અગ્રસ્થાન આપવા તેને મજબૂર કરે છે. આ ઘણી મોટી આત્મવંચના છે તેથી જ અખાભગતે માયાથી ચેતવ્યા છે કે-

જીણી માયા છાની છરી, મીઠી થઈને મારે ખરી;

વળગી પછી અળગી નવ થાય, શાની પંડિતને માંહાથી ખાય.

અનોક રૂપે માયા રમે, જ્યાં જેવું ત્યાં તેવું ગમે;

અખા માયાના ઘણા છે ઘાટ, જ્યાં જુઓ ત્યાં માયાના જ હાટ.

સુખી થવાનો સાચો પ્રયત્ન કર્યા સિવાય જ આપણે સુખી થવું છે, એ પણ કેટલું મોટું વિસમય છે !

મૌન-વ્યાખ્યાનની મહત્વા

ચિત્રં વટતરોમૂલે વૃદ્ધાઃ શિષ્યા ગુરુયુવા
ગુરુસ્તો મૌનં વ્યાખ્યાનં શિષ્યાસ્તુ છિન્નસંશયાઃ

વડના જાડ નીચે યુવાન ગુરુ અને વૃદ્ધ શિષ્યો બેઠા છે. ગુરુદેવ મૌન-વ્યાખ્યાન કરે છે અને મૌન-વ્યાખ્યાનથી શિષ્યોનાં સંશયો-શંકાઓ છિન્નાભિન્ન થઈ જાય છે. કેવું આશ્રયી!?

મહાભારતમાં વાત આવે છે કે દ્રોષાગુરુ પાસે કૌરવ-પાંડવ ભણવા ગયા. ગુરુદેવે પ્રથમ હિવસે જ પાઠ આપ્યો ‘સત્ય બોલવું.’ પછી રોજ શિષ્યો નવા-નવા પાઠ લેવા આવવા લાગ્યા પણ યુધિષ્ઠિર કદી બીજો પાઠ લેવા આવ્યા જ નહીં. એમણે તો ‘સત્ય બોલવું’ એ પહેલો પાઠ વર્તનમાં મૂકવામાં જ જીવન વિતાવી દીધું અને એ કારણે ‘ધર્મરાજા’નું બિરુદ્ધ પાખ્યા.

જેઓએ વધુમાં વધુ મૌન રહીને પહેલો પાઠ વર્તનમાં મૂકવામાં જ જીવન આખું વિતાવી દીધું હોય, તેવાઓની કથાને રજૂ કરવામાં કથાકારોને મોટાં-મોટાં ભયંકર ભૂંગળાંઓ મૂકીને આઠ-આઠ દહાડા ગળાફાડ ગાંગરવું પડે અને ગામેગામે ભટકીને કથા-પારાયણો સપ્તાહો ઠપકાર્યે જ રાખવી પડે એ કેટલું વિચિત્ર! અને -

કીર્તનકેસરીઓની કથા સાંભળી-સાંભળીને, ભાગવત-ભૂષણોની ભાગીરથીઓમાં ભૂસકા મારીમારીને તથા એક હજાર આઠ મહામંડલેશ્વર, વેદવિશારદ, ષટ્ટશાસ્ત્ર-પારંગત, નવ્યન્યાયાર્થ, પ્રકાંડપંડિત, આનંદાનંદગીરી-પુરી-ભારતીજીના આનંદસાગરનું આકંઠ આસ્વાદન કરી-કરીને પણ બહુશૂત શ્રોતાઓનાં શ્રવણ કદી તૃપ્ત જ ન થાય - શ્રોતાઓનો પહેલો પાઠ કે છેલ્લો પાઠ કદી પૂર્ણ જ ન થાય એ કેટલું હૃદયવિદારક, બુદ્ધિદારિદ્ર-દર્શક મહાદુઃખદ આશ્રયી!

સદા મૌન રહી ચિંતન, મનન અને નિહિથાસનમાં મસ્ત રહેનાર મુનિઓનાં ચિંતન-મનનના નિયોગરૂપે નિષ્પન્ન થયેલા સિદ્ધાંતોને જ કથાકારો વાગોળતા હોય છે. સાચો મૌની, સમાજકલ્યાણના કાર્યમાં અનંત કથાકારો કરતાં અનંત ગણો વધુ સક્રિય હોય છે, એ વાત આપણે નથી જાણતા, એ કેટલું વિચિત્ર કહેવાય!

વિજ્ઞાનના અપ્રચલિત નિયમો ચમત્કારમાં ગણાતા હોય છે

પરા, પશ્યંતિ, મધ્યમા અને વૈખરી – વાળીના આ ચાર પ્રકારો છે. પરા અને પશ્યંતિ વાળીની અનુભૂતિ સામાન્યજગતનોને નથી થઈ શકતી, પરંતુ મધ્યમા અને વૈખરી વાળીને સૌ કોઈ જાળી-સમજી શકે છે. સંકલ્પો-વિકલ્પો અને વિચારો, તે છે, મધ્યમા વાળી. અંતરમાં ચાલતા વિચારો જ્યારે શબ્દોનું રૂપ લઈ વાગેન્દ્રિયની મદદથી મુખ દ્વારા બહાર વીખરાઈ જાય, ત્યારે તે વૈખરી વાળી કહેવાય છે. પરા, પશ્યંતિ એટલી સૂક્ષ્મ અને અસ્પષ્ટ છે કે તેનો અનુભવ આપણને પોતાને પણ નથી થતો. મધ્યમાનો અનુભવ આપણને થાય છે અને વૈખરીનો અનુભવ આપણને અને સાંભળનાર બધાને થાય છે.

વિષ્ણુપુરુષ થોડું સ્થૂળ સ્વરૂપ ગ્રહણ કરીને પરાવાળીનું રૂપ ધારણ કરે છે, પરા થોડી વધુ સ્થૂળ થાય છે, ત્યારે તે પશ્યંતિ કહેવાય છે, પશ્યંતિ થોડી વધુ સ્થૂળતા ધારણ કરે છે ત્યારે તે મધ્યમા કહેવાય છે અને મધ્યમા વધુ સ્થૂળતા ધારણ કરે છે, ત્યારે તે જ વૈખરી કહેવાય છે. અતિ સૂક્ષ્મ પ્રાણનું સ્થૂળતાના ક્રમે થતું ચોથું સ્વરૂપ તે વૈખરી વાળી કહેવાય છે.

વિષ્ણિનો પરામાં સ્થૂળતાના ક્રમે પલટાતો પ્રાણ, સમાચિત્તમાં અતિ સૂક્ષ્મપણે રહેલો હોય છે. જેમ વિષ્ણવાળીના ચાર પ્રકારો છે, તેમ સમાચિત્તવાળીના પણ ચાર પ્રકારો છે. સમાચિત્તની જે વૈખરી તે જ વિષ્ણિની પરા છે. વિષ્ણિની પરા-પશ્યંતિને જાળી લેવી તે દીર્ઘકાળની સાધનાનો વિષય છે અને સમાચિત્તની ચારે વાળીને તેની સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ અવસ્થામાંથી જ જાળી લેવી તે સિદ્ધોનો વિષય છે. સૂક્ષ્મ-વાળી-વિશેષજ્ઞો જો ધારે, તો એ કહી શકે કે સમાચિત્તની પરા, વિષ્ણિની વૈખરી કેટલા સમય પછી થશે. દરેકેદરેકની વૈખરી વાળીનું મૂળ બીજ સમાચિત્તની પરામાં પડેલું જ હોય છે.

સમાચિત્તવાળીવિશેષજ્ઞ કોઈને કહે કે તને અમુક સમય પછી જેલ થશે, કે કોઈને કહે કે તું અમુક સમય પછી મોટો પ્રધાન થઈશ; અને એ બધું સાચું પડે, ત્યારે સામાન્ય જગતનોને તે ચમત્કાર લાગે છે. પરંતુ વાળીવિશેષજ્ઞ-આગાહીકારો માટે આમાં ચમત્કાર જેવું કાંઈ હોતું નથી. તેને તો પોતાના ગણિત મુજબ ગણતાં આ બધું એક ને એક બે જેવું લાગે છે.

કોઈ સમાચિત્તવાળીવિશારદ કોઈ માટે એવી આગાહી કરે કે તને અમુક સમય પછી જેલ થશે, તો તે કઈ રીતે આવી આગાહી કરી શકે? તે આ રીતે આગાહી કરી શકે :

વિશેષજ્ઞો, વ્યક્તિની તે વૈખરીને બરાબર જાણી-જોઈ શકતા હોય છે કે જે હાલમાં સમાચિની પરાવાણીના રૂપમાં પડેલી છે. સમાચિની પરાવાણીના રૂપે પડેલી વાણી ક્રમપૂર્વક પલટાતી પલટાતી કેટલા સમય પછી વ્યક્તિની વૈખરીના રૂપે વ્યક્ત થશે તે હકીકત વિશેષજ્ઞ પોતાના વિશિષ્ટ ગણિત દ્વારા કહી શકે છે. એક વ્યક્તિ, બીજી કોઈ વ્યક્તિને વૈખરી દ્વારા ગંદી ગાળો દેવાનો હોય તે વૈખરી, બીજ રૂપે સમાચિની પરામાં પડેલી હોય. વિશેષજ્ઞ બીજ રૂપે પરામાં રહેલી તે વૈખરીને જાણીને કહી શકે કે અમુક વ્યક્તિ અમુક વર્ષ પછી અમુક વ્યક્તિને ગંદી ગાળો દેશે અને તે કારણે જગડો થશે અને પછી તેને જેલમાં જવું પડશે. સમાચિપરાવિશેષજ્ઞો માટે તો આવી આગાહી કરવી તે સામાન્ય બાબત છે, પણ સામાન્ય મનુષ્યને તે ચમત્કાર લાગે છે.

જગતમાં જે કાંઈ છે, તેનો કદી સર્વાશો નાશ નથી થતો. જેને આપણે નાશ થઈ ગયેલું માનીએ છીએ તે પણ પરિવર્તન પામીને વિધવિધ સ્વરૂપે અસ્તિત્વમાં જ હોય છે. જુદાં-જુદાં દેશકાળ અને પરિસ્થિતિમાં રહેલાં આવાં અતિ સૂક્ષ્મ પરિવર્તિત અસ્તિત્વોને જાણવા-સમજવા માટે વિશિષ્ટ પ્રકારની સાધના અને સાધનોની જરૂરત હોય છે. આવી સૈદ્ધાંતિક અમુક બાબતોને પ્રયોગાત્મક રૂપે જાણવામાં વર્તમાનકાળમાં આધુનિક વિજ્ઞાન પણ ઠીક ઠીક સહાયક થઈ રહ્યું છે.

એક સમયે એક નાના ગામડામાં અમારો સત્સંગ ચાલતો હતો. પ્રારંભમાં ટેપરેકોર્ડર ઉપર ભજનો વગાડવાં શરૂ કર્યા. થોડી વારમાં જ ટેપરેકોર્ડરમાં કંઈક ગોટાળો થવાથી તે બંધ થઈ ગયું. અમે કેસેટઘરનું ઢાકણું ખોલીને કેસેટ કાઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો, તો જણાયું કે કેસેટની ઘણી બધી ટેપ અંદરથી ધરી ઉપર વીટળાઈ ગઈ હતી. ઘણી કણજીપૂર્વક એ બધી ટેપને ખોલી. પંદર-વીસ ફૂટ ટેપ ખરાબ થઈ ગઈ હતી, તેને કાપીને ફેંકી દીધી અને પછી કેસેટની ટેપને સાંધો કરીને ભજનો શરૂ કર્યા. આઠેક દિવસ પછી ફરીને એ જ જગ્યાએ સત્સંગ માટે બેઠા, ત્યારે અમારી નજર બાજુના તુલસીક્યારા ઉપર પડી. તુલસી ઉપર પેલો કાપીને ફેંકી દીધેલો ટેપનો ટુકડો ચોટીને ઊડતો હતો. ત્યાંથી એ ટુકડાને લઈને અમે શ્રોતાઓને પૂછ્યું કે આ ટુકડામાં શું છે. તમને ખબર છે? આમાં તો ભજનની ચાર-પાંચ લીટીઓ છે. આમાંની લીટીઓને ભલે આપણે વાંચી કે સાંભળી શકતા નથી, પણ આમાં તે છે જરૂર. આ જ ટુકડાને કેસેટમાં સાંધોને ટેપરેકોર્ડરમાં મૂકીએ, તો જરૂર સાંભળી શકીએ. આ કચકડાની પછીમાં ભજન ઉતારીએ કે ભજન ભૂસી નાખીએ, તેની ખબર આંખ કે કાન દ્વારા પડે નહીં. તેમાં કાંઈ ઉતારવા કે ભૂસી નાખવા કે તેમાંનું સાંભળવા માટે વિશિષ્ટ યંત્ર (ટેપરેકોર્ડર)ની જરૂરત પડે તેમ :

સમાચિ-અવકાશમાં પણ અનંત સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ જે અસ્તિત્વો છે, તેની જાણકારી સામાન્ય માણસને પડે નહીં, પણ જેણે પોતાની વિશિષ્ટ સાધના દ્વારા પોતાની કાયામાં જ વિશિષ્ટ કેન્દ્રો (ટેપરેકોર્ડર) જાગૃત કરી દીધાં છે, ઉત્પન્ન કરી દીધાં છે, તેઓ તે બધાં અદ્દશ્ય અસ્તિત્વોની જાણકારી વિગતે પ્રાપ્ત કરી શકે. આવી બધી બાબતો આપણને ચમત્કાર લાગે, પણ સમાચિવાળીવિશારદોને માટે તો આ કાંઈ ચમત્કાર નથી, પરંતુ સૂક્ષ્મ વિજ્ઞાન (પ્રચારમાં નહીં આવેલા વિજ્ઞાન)નો એક અટલ નિયમ જ છે. આવા નિયમોને સાચી રીતે હસ્તગત કરનાર વ્યક્તિઓ વિરલ જ હોય છે. બાકી તો સિદ્ધોનો સ્વાંગ સજ્જને ભોળા લોકોને ધૂતનારાઓ જ વધુ હોય છે. અને એ ધૂતનારાઓનો વધુ દોષ પણ કેમ કાઢી શકાય? કહું છે ને કે લોભિયા હોય તાં ધૂતનારા ભૂખે ન મરે! સૂક્ષ્મ જગતમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકવાની ક્ષમતાવાળાઓ, એટલા ઉદાત, ઉદાર અને સધ્યાર હોય છે કે તેમને પાખંડ આચરીને કોઈને ધૂતવાની જરૂરત જ નથી પડતી.

આપણાં ભૂત-ભવિષ્યની વાતો પણ આપણને એક મોટો ચમત્કાર લાગે છે, પરંતુ જાણકારો માટે એ પણ કોઈ ચમત્કાર નથી. કારણકે ભૂત અને ભવિષ્ય પણ બીજ રૂપે વર્તમાનમાં પડેલો જ હોય છે. જોકે આધ્યાત્મિક-તાત્ત્વિક દસ્તિએ જોતાં ભૂત-ભવિષ્ય જેવું કાંઈ છે જ નહીં, કાળ ક્યાંય આવતોય નથી. ક્યાંય જતોય નથી. આ તો બધી સામાન્ય જનોની સગવડતા માટેની સંજ્ઞાઓ માત્ર છે, તેથી આપણે પણ અત્યારે ચાલુ ભાષામાં જ વાત કરી રહ્યા છીએ.

ભવિષ્યકાળનો આખો વડ બીજ રૂપે વર્તમાનકાળમાં રહેલો છે. વર્તમાનકાળમાં રહેલું વડનું બીજ ભવિષ્યકાળમાં ઊગનારા આખા વડના ઝડને પોતાનામાં ગોપિત કરીને રહેલું છે. વર્તમાનમાં રહેલા બીજને જોઈને આપણને ખબર પડી જાય છે કે આ બીજમાં ભવિષ્યકાળમાં થનારો આખો વડ છુપાયેલો છે. આ રીતે વર્તમાનના બીજ ઉપરથી આપણે ભવિષ્યનું કથન કરી શકીએ છીએ, છતાંય તેને આપણે ચમત્કાર નથી કહેતા. કારણકે આ બાબત આપણા માટે રોજના અનુભવની છે, માટે સામાન્ય છે. આ જ પ્રમાણે જાણકારો, મનુષ્ણનો ભવિષ્યકાળ, તેના ભવિષ્યકાળનાં વર્તમાનકાળમાં પડેલાં બીજને જોઈને કહી શકે છે, ત્યારે તે આપણને ચમત્કાર લાગે છે, પરંતુ તેમના માટે તે સામાન્ય બાબત છે.

બીજમાં જેમ ભવિષ્યકાળ વૃક્ષ રૂપે સમાયેલાં છે, તેમ વૃક્ષના બીજ રૂપે તેનો ભૂતકાળ પણ સમાયેલો છે. આમ, વ્યક્તિના ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળ, વર્તમાનકાળમાં પડેલા જ છે, સમાયેલા જ છે. આ રીતે જોતાં વિશ્વમાં ચમત્કાર જેવું

કાંઈ છે જ નહીં અને જો ચમત્કારને માન્ય રાખીએ, તો પણ એક મહામોટો ચમત્કાર છે. પણ એ આપણા રોજના અનુભવની વાત છે, તેથી ચમત્કાર નથી લાગતો.

મનુષ્ય ચમત્કારને પ્રેમ એટલા માટે કરે છે કે ચમત્કારથી સુખ પ્રાપ્ત થશે એમ તે સમજે છે. અખંડ સુખ-શાંતિની પ્રાપ્તિથી મોટો એકેય ચમત્કાર નથી. અનુભવીઓ એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચા છે કે મોક્ષમાં અખંડ સુખ-શાંતિની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે મનુષ્યે મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે મન મૂકીને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એ સિવાયની બધી જ પ્રાપ્તિઓ કંચનને બદલે કાચ લીધા બરાબર છે.

ચ-મત-કર; આ રીતે ચમત્કાર શબ્દને છૂટો કરવાથી તેનો જે અર્થ નીકળે છે તે ખૂબ કલ્યાણકારી છે. ચ-મત-કર અર્થાત્ ચમત્કાર મત કર અર્થાત્ ચમત્કાર કર નહીં અને જે કરવાની ના હોય તે ઈચ્છવાયોગ્ય પણ ના હોય. માટે ચમત્કાર મત કર, ચમત્કાર મત ઈચ્છ.

એક સાધે સબ સધે...

એક સાધે સબ સધે, સબ સાધે સબ જાય;
જો તૂ સેવે મૂલકો, ફૂલે, ફલે, અધાય.

આખા વૃક્ષની ડાળીએ-ડાળીએ અને પાંદડે-પાંદડે પાણી પહોંચાડવા માટે વૃક્ષના મૂળમાં પાણી રેડવું જોઈએ; નહીં કે તેની ડાળીએ-ડાળીએ અને પાંદડે-પાંદડે. પ્રથમ તો વૃક્ષનાં પાંદડે-પાંદડે પાણી રેડવું શક્ય જ નથી, પરંતુ કોઈ અજ્ઞાની ઘણો પ્રયત્ન કરીને થોડાં પાંદડાંઓને પાણી પહોંચાડી શકે તોય તે નિષ્ફળ છે, કારણકે પાંદડે ચોંટેલા પાણીથી પાંદડાંને પોષણ મળતું નથી, પણ ઉપરથી પાંદડું સડવા લાગે છે. પાંદડે પાંદડે પાણી પહોંચાડવાનો સાચો અને સહેલો ઉપાય એક જ છે કે વૃક્ષના મૂળમાં પાણી રેડવું.

સુખ-શાંતિમય જીવન જીવવા માટે પણ જીવનના મૂળમાં પાણી રેડવું જોઈએ. જીવનનું મૂળ છે તે સત્ય સમજ અર્થાત્ તત્ત્વજ્ઞાન.

‘એક સાધે સબ સધે.’ સાચી સમજની સાધના દ્વારા બધી જ સાધના સિદ્ધ થાય છે. સાગરના એક બુંદ પાણીના ગુણધર્મો જાણી લેવાથી આખા સાગરના પાણીના ગુણધર્મોથી સુમાહિતગાર થઈ જવાય છે. પછી આખા સાગરના પાણીના પૃથક્કરણની જરૂરત રહેતી નથી.

‘સબ સાધે સબ જાય.’ અમુક સ્ત્રી-શરીરોમાં શું હશે - કેવાં હશે અથવા

અમુક પુરુષ-શરીરોમાં શું હશે - કેવાં હશે એવાં કુતૂહલ-જિજ્ઞાસા સંતોષવા ગમે તેટલાં સ્ત્રી-પુરુષ-શરીરો ચૂંચા કરીએ તો ય તેનો અંત આવે નહીં. પણ કોઈ એક જ શરીર વિશે બરોબર જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લઈએ કે તે પંચમહાભૂતનું છે, તો પછી બીજાં બધાં જ શરીરો-પશુ-પક્ષી વગેરેનાં શરીરો અને સમસ્ત વિશ્વના ભौતિક પદાર્�ો - પંચમહાભૂતોમય જ છે તે જાણકારી પ્રાપ્ત થતાં વાર લાગતી નથી અને આવી જાણકારી ઉપરામતા બક્ષે છે.

સાત આંધળાના હાથમાં હાથીનાં જુદાં-જુદાં અંગો આવ્યાં. જેના હાથમાં સૂંઠ આવી તેણે હાથીને સાંબેલા જેવો, જેના હાથમાં તેનો પગ આવ્યો, તેણે હાથીને થાંભલા જેવો, જેના હાથમાં પૂંછકું આવ્યું, તેણે હાથીને ઢોરડા જેવો કહ્યો. હાથી વિષે સાતે આંધળાઓએ પોતાના મત વ્યક્ત કર્યા પણ સાતે મત ખોટા હતા. પરંતુ હાથી વિષે ફક્ત એક દેખતાએ જે મત વ્યક્ત કર્યો કે હાથી, હાથી જેવો છે, તે જ ફક્ત સાચો હતો. એક દેખતાની તુલનામાં સાતે આંધળા ખોટા હતા.

‘બ્રહ્મ સત્યં જગત મિથ્યા.’ બ્રહ્મ જ એક સત્ય છે, જગત મિથ્યા છે, અર્થાત્ બ્રહ્મ અખંડ-એકરૂપ છે, જગત સતત પરિવર્તનશીલ છે. જગત-પદાર્થો સતત પરિવર્તનશીલ હોવાના કારણે આવતી ક્ષણમાં તે વર્તમાન ક્ષણ જેવા નથી. વળી, સમસ્ત વિશ્વ ઈન્દ્રિયગોચર - ઈન્દ્રિયો દ્વારા અનુભવી શકાય તેવું છે. ઈન્દ્રિયોની ક્ષમતાશક્તિ કેટલી? ઈન્દ્રિયો પોતે પણ પરિવર્તનશીલ છે.

એક આંખને આંગળીથી થોડી દબાવીને ચંદ્ર સામે જોવાથી ચંદ્ર બે દેખાય છે. જેની આંખમાં આવી વિકૃતિ હોય, તેને પણ ચંદ્ર બે દેખાય. વિકૃતિવાળાની દણિએ ચંદ્ર બે છે અને વિકૃતિ વિનાનાની દણિએ ચંદ્ર એક છે. નવ્યાશું કહે ચંદ્ર એક છે, એક કહે ચંદ્ર બે છે. કોણ સાચું? નવ્યાશું સાચા. પણ સોમાંથી નવ્યાશું આવી વિકૃતિવાળા હોય અને એક વિકૃતિ વિનાનો હોય, ત્યારે કોનું સાચું માનવું? આપણને ચંદ્ર એક દેખાય છે, તે આપણી વિકૃત દણિનું પરિણામ નહીં હોય તેની ખાતરી શું? તેથી મર્યાદિત શક્તિઓવાળી ઈન્દ્રિયોથી અનુભવેલું જગત મિથ્યા છે, અર્થાત્ જેવું અનુભવાયું છે તેવું તે નથી. નીચે બેસીને જમીન ઉપર નીરખીએ તો કોઈ જીવ-જંતુ દેખાતાં નથી પણ સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર વડે જો જોઈએ, તો ઘણો જીવો ખદબદ્ધ દેખાય છે. જેની આંખ સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર જેટલી ક્ષમતાવાળી હોય તેને ઘણું બધું દેખાય. બેક્ટેરિયાથી ખદબદ્ધ દહીને આપણે મોજથી ખાઈએ છીએ, પણ કોઈ અપવાદો એવા પણ મળી આવે છે કે જેની આંખ સામાન્ય આંખ કરતાં વધુ શક્તિશાળી હોય, તેને દહીમાં ખદબદ્ધ જંતુઓ દેખાય છે અને તેથી તે દહીને હાથ પણ નથી લગાડતો. જટાયુના ભાઈ સંપાતિની

આંખ એટલી શક્તિશાળી હતી કે તેને હજારો ગાઉ દૂરથી પણ રાવણની અશોકવાટિકામાં બેઠેલાં સીતાજી દેખાતાં હતાં. એ વખતે રામ, લક્ષ્મણ વગેરેને કોઈને નહોતાં દેખાતાં. સંજ્ય પણ ખૂબ દૂરથી કુરુક્ષેત્રમાં ચાલતા યુદ્ધની વાત ધૃતરાષ્ટ્રને કહી બતાવતો હતો.

ઇન્દ્રિયોની અતિ વિકસિત શક્તિઓ દ્વારા અથવા કોઈ ભौતિક સાધનની મદદથી અગમ્ય વસ્તુ ગમ્ય થઈ શકે છે, અદૃષ્ટ વસ્તુ દૃષ્ટ થઈ શકે છે, એક હોય ત્યાં અનેક અને અનેક હોય ત્યાં એક અનુભવી શકાય છે. જગત ઇન્દ્રિયો દ્વારા અનુભવી શકાય છે અને ઇન્દ્રિયોની શક્તિ મર્યાદિત છે, તેથી ઇન્દ્રિયોથી અનુભવાયેલું જગત મિથ્યા છે. આવી પ્રયુક્તિથી ‘એક સાધે સબ સધે’ સાધવાનું છે. બ્રહ્મ જ એક સત્ય છે અર્થાત् ‘બ્રહ્મનું એકરૂપપણું સતત છે,’ તેવી સમજણનું સાતત્ય સાધવું તેનું નામ જ મૂળને સેવીને ફૂલવું-ફળવું અને અધારું (તૃપ્ત થવું).

જગતના મિથ્યાપણાના સાચા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ એક સાધે સબ સધેની પ્રાપ્તિ થઈ જાય પછી શાનો આગ્રહ કે હઠાગ્રહ રહે? પછી કાળું-ધોળું નથી, ગોળ-લાંબું નથી, મીહું-કડવું નથી, ઊંચું-નીચું નથી, પાપ-પુષ્પ નથી, સ્ત્રી-પુરુષ નથી, ‘છે’ નથી. ‘નથી’ નથી, ‘હતું’ નથી, ‘હશે’ નથી. હાલમાં જે કાંઈ ‘છે-નથી’ વગેરે છે તે બધું ઇન્દ્રિયોની શક્તિમર્યાદાને અનુરૂપ છે, સતત પરિવર્તનશીલ છે. તો પછી તે બધાં માટે આગ્રહ-હઠાગ્રહ-અત્યાગ્રહ-સત્યાગ્રહ શા માટે? અને જો આમાંનો એકેય ગ્રહ ન હોય તો પછી હર્ષાગ્રહ અને શોકાગ્રહ પણ શાના આશ્રયે રહે? અને તો પછી ફૂલે, ફળે અને અધાર્ય જ ને!

કોઈ-કોઈ ભગવાનના અવતારોના ફોટાઓમાં તેમનો એક હાથ જ્ઞાનમુદ્રાયુક્ત દર્શાવ્યો હોય છે. હાથની પહેલી આંગળીનું ટેરવું અને અંગૂઠાનું ટેરવું બેગાં કરીને બાકી ત્રણ આંગળીઓને ઉભી રાખવામાં આવે છે, તેને જ્ઞાનમુદ્રા કહે છે. જો કોઈ જણાવનાર અને જાણનાર હોય, તો જ્ઞાનમુદ્રામાં ઘણાં રહસ્યો રહ્યાં છે. ઉભી ત્રણ આંગળીઓમાંથી અનામિકાને બતાવીને કોઈને પૂછીએ કે આ આંગળી નાની છે કે મોટી? તો જોનારામાંથી અડધા કહેશે કે નાની છે અને અડધા કહેશે કે મોટી છે. પછી પોતાનો મત સાબિત કરવા બંને પક્ષ લડી મરે છે. તે વખતે સંત તેનું સમાધાન કરે છે કે, “ભાઈ, એક રીતે તમે બંને સાચા છો. કનિષ્ઠિકા આંગળીની તુલનાએ અનામિકા આંગળી મોટી છે, પરંતુ મધ્યમા આંગળીની તુલનાએ તે નાની છે. આથી ઉલટી રીતે વિચાર કરો તો બંને ખોટા પણ છો.” સાપેક્ષવાદને સમજાવવા માટે આ જ્ઞાનમુદ્રા સરળ અને અમોદ યુક્તિ છે. જ્યાં એક જ બાબતમાં આપણે સાચા પણ ન

હોઈએ અને ખોટા પણ ન હોઈએ અથવા સાચા પણ હોઈએ અને ખોટા પણ હોઈએ,
ત્યાં જધો પણ શા માટે? અને અશાંતિ પણ શા માટે?

પરમ ઉપકારી સંતોષે સાચી સમજણરૂપી અમૃતના હોજ ભરી દીધા છે.
આપણે તેમાં ડૂબી ભરવું છે, તેમાં ભૂસકા મારવા છે કે તેમાંથી લોટેલોટા ભરીને પીવું
છે, કે તેમાંથી અંજલિભર જ લેવું છે કે હોજથી હજારો ગાઉ દૂર જ રહેવું છે? આપણે
શું કરવું છે, તેની પણ આપણને ખબર છે?

અદ્વૈત, દ્વૈત, ત્રૈત, વિશિષ્ટાદ્વૈત, કેવલાદ્વૈત, શુદ્ધાદ્વૈત, દૈતાદ્વૈત અને આવું
ઘણું બધું જે કાંઈ હોય તેમાંથી કોઈ એકાદ તરફ પક્ષપાત-આગ્રહ રહે જ શાનો? જો
આખો હાથી જોઈ લીધો હોય, તો આખો હાથી જોનારને તો હાથીની સૂંઠ, પગ, કાન,
દાંત, પૂછડું વગરે બધું જ હાથીનું છે અને એ બધાં મળીને પણ હાથી જ છે. સમાધાન
માટે આપેલાં સાધનો દ્વારા જ જો અસમાધાનના વંટોળમાં ફસાઈએ, તો સાધનો
આપનારા બિચારા શું કરે? જ્યાં બધું નેતિ-નેતિ હોય, ત્યાં કોઈ એક મત દ્વારા ઈતિ
કઈ રીતે લાવી શકાય?

જેણે જે કાંઈ મતો વ્યક્ત કર્યા, તેણે તે ઘણા મનોમંથન પદ્ધી કર્યા, તેથી તેમાં
જરૂર કાંઈ ઉપયોગી તથ્ય છે. પણ તે જ સર્વસ્વ નથી. સર્વ મતો દ્વારા ‘નેતિ’ જ વ્યક્ત
થવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને છતાંય તે નેતિ ‘નેતિ-નેતિ’ જ રહે છે! વષિ, વષિ છે
અને સમષિ, સમષિ છે; બિંદુ, બિંદુ છે અને સિંહુ, સિંહુ છે. આમ, બધું છે-છે અને બધું
નથી-નથી.

બે મારવારી મિત્રો પ્રાણીસંગ્રહાલયમાં જાય છે. એક મિત્રે કદી હાથી જોયેલો
નહીં, તેથી તે હાથીને જોઈને - તેની સૂંઠ અને પૂછડી જોઈને અચંબામાં પડી જાય છે.
વિચારે છે કે આ બેમાંથી તેનું મોહું કઈ બાજુ હશે? પોતે નિશ્ચય ન કરી શકવાથી
પોતાના મિત્રને, હાથીની સૂંઠ અને પૂછડી બતાવીને પૂછે છે કે અઠે પૂછ, બઠે પૂછ,
મૂઢો કરે? અર્થાત્ આગળે પૂછડું, પાછળે પૂછડું, તો હાથીનું મોહું ક્યાં?

ઉપરની વાત સાંભળીને આપણને જરૂર હસતું આવે પણ ઘણી બધી બાબતોમાં
આપણી પણ આ જ દશા છે. આપણી જ આ રૂઢ માન્યતાને સાચી ઠરાવવા માટે આપણે
વણજોતા ભેખડે ભરાઈએ છીએ. પેલા અજાણ્યા ભાઈએ તો પોતાના જાણકાર મિત્રને
પૂછીને હાથીના મોઢા વિષે સાચી માહિતી પ્રાપ્ત કરી લીધી. પરંતુ આપણે તો જાણકારનાય
જાણકાર બનવાના દુરાગ્રહમાં જીવનભર વણજોતાં દુઃખોમાં સબડીએ છીએ.

પ્રાર્થના અને પ્રયત્ન દ્વારા અથવા જે રીતે મળે તે રીતે ‘એક સાધે સબ સંધે’

વિદ્યાને સાધીને આગ્રહ, અત્યાગ્રહ, સત્યાગ્રહ, હઠાગ્રહ, દુરાગ્રહ, પૂર્વગ્રહ, પરિગ્રહ, ગ્રહ, ઉપગ્રહ વગેરે ગ્રહોની બ્રમજાળમાંથી છૂટીને ફૂલીએ, ફળીએ અને અધાઈએ.

વાગેલા કાંટાને સોયથી કાઢીને પછી તે બંનેને ફેંકી દઈએ. કાંટાને કાઢવા જતાં સોય પેસી ન જાય - બકરાને કાઢવા જતાં ઉંટ પેંધી ન જાય! આવા લેખોના પૂર્વગ્રહ, પ્રતિગ્રહ અને અનુગ્રહથી પણ વિમુક્ત હોઈએ. કેમકે આગ્રહના દુરાગ્રહની અને દુરાગ્રહના આગ્રહની નાગચૂડ સદા અણાયિકલી જ રહેતી હોય છે.

એક ટૂક કે કારને, શાન ઘરોઘર જત!

રહીમન ધીરજ કે ધરે, હાથી મન ભર ખાત;
એક ટૂક કે કારને, શાન ઘરોઘર જત!

કવિ શ્રી રહીમજીએ ઉપરની બે પંક્તિઓમાં જાણે કે ગાગરમાં સાગર ભરી દીધો છે; સર્વ શાસ્ત્રોનો નિયોડ રજૂ કરી દીધો છે; સુખ-શાંતિપૂર્વક જીવવાનું અખૂટ પાથેય બંધાવી દીધું છે.

હાથીને મણબંધી ખોરાકની જરૂરત છે, તોય તેને તે ક્યાંય પણ રખડપણી કર્યા વિના જ મળી રહે છે અને કૂતરાંને બે-ચાર ઢુકડા ખોરાકથી પણ ચાલી શકે તેમ છે, તોય તે તેના માટે ઘરે-ઘરે રખડે છે! જગતમાં ધૈર્ય અને અધૈર્ય તથા શ્રદ્ધા અને અશ્રદ્ધાની બલિહારી છે!

મનુષ્ય બુદ્ધિશાળી પ્રાણી છે. તે સર્વ કાંઈ બુદ્ધિથી જ કરી લેવા ઈચ્છે છે. પરંતુ બુદ્ધિ કાંઈ સર્વસ્વ નથી, બુદ્ધિની પણ એક સીમા-મર્યાદા હોય છે. બુદ્ધિથી પણ પર કર્મફળગતિ, કર્મફળગતિથી પણ પર કુદરતની ગતિ અને કુદરતની ગતિથી પણ પર કૃપાની ગતિ છે.

કુટુંબનો વડો એમ સમજે કે કુટુંબનું ભરણપોખણ હું જ કરું છું, સંસ્થાના વહીવટદારો એમ સમજે કે સંસ્થા અમારી હોશિયારીના કારણે ચાલે છે, દેશનેતાઓ અને રાષ્ટ્રનેતાઓ એમ સમજે કે દેશ અને રાષ્ટ્રની આભાદી અમારી કુનેહના કારણે જ છે તો તે તેમની ઘણી ઓછી સમજ કહેવાય.

વિશ્વના સુચારુ સંચાલનમાં ઉપર્યુક્ત ચારે પ્રકારની ગતિઓ વતાઓએ પ્રમાણમાં ભાગ ભજવતી હોય છે. કઈ ગતિ અર્થાત્ કયું પરિણામ પ્રારબ્ધનું છે કે પુરુષાર્થનું તેને સામાન્ય માનવી જુદું તારવીને સમજ શકતો નથી, કારણકે સર્વ ગતિઓ ગહનાતિગહન છે.

આપણે એક નાની સંસ્થા ચલાવતા હોઈએ છીએ, તો ય ફંડ-ફાળા કરવા નીકળવું પડે છે. અને પૂર્વકાળમાં ઋષિમુનિઓના વિશાળ આશ્રમો ચાલતા હોય, તેમને ક્યાંય પણ ફંડ-ફાળા ઉધરાવવા નીકળવું પડતું નહોતું. છતાંય તેમને આવશ્યક બધું જ તેમનાં ચરણોમાં આવી પડતું. આનું કારણ શું? કારણકે ઋષિમુનિઓનું મુખ્ય ધન તપ હતું-તેઓ તપોધન હતા. આપડી પાસે તપરૂપી ધન નહીં હોવાના કારણે આપણે સંસ્થાઓ ચલાવવા ફાળાઓ માટે યાચના કરવી પડે છે. યાચના દ્વારા મેળવેલા ધનથી ચાલતી સંસ્થા અને તપના ધનથી ચાલતી સંસ્થાના ઓજસમાં કેટલો ફર્ક હોઈ શકે, તે સહેજે સમજાય તેવી વાત છે. ગુરુકુળમાં તૈયાર થયેલા વિદ્યાર્થી અને શાળા-મહાશાળાઓમાં તૈયાર થયેલા વિદ્યાર્થીના ઓજ-તેજના તફાવતથી આપણે આણજાણ નથી.

ફંડ-ફાળા દ્વારા ભલે અનર્ગાંધ ધન-સંપત્તિ એકઠી કરી શકાય પણ તે સંપત્તિમાંથી યુગની કાયાપલટ કરી શકનાર યુગાવતાર-યુગપુરુષ કદી નહીં સર્જ શકાય, ખમીરવંત યુગકેસરીનું અવતરણ કદી નહીં કરાવી શકાય. આજ સુધીનો ઈતિહાસ તેનો સાક્ષી છે. ધનસંપત્તિ ભેગી કરનારે એટલી હેઠે તેભેગી કરી કે તેથી તેના જાજરુનાં પગથિયાં પણ સોનાનાં બન્યાં! એકહું થયેલું આ સુવર્ણ, સુવર્ણયુગ તો સર્જવીન શક્યું પણ વિષ્ણાની વાસના વધારવામાં જ વપરાયું!

ઉધરાણાનું દ્રવ્ય સમજપૂર્વક અને ઉદારતાપૂર્વક આવેલું બહુ થોડું હોય છે, મોટા ભાગે તે શરમેભરમે, દેખાટેખી, ચડસાચડસી, મોભો બતાવવા, પ્રતિજ્ઞા વધારવા, વહેવારાવહ માટે, પ્રતિપક્ષીને નીચું જોવડાવવા માટે આપેલું હોય છે.

સહજ મિલા સો દૂધ બરાબર, માંગ લિયા સો પાની;
છીન લિયા સો રકત બરાબર, કહ ગયે ગોરખ બાની.
ગૌધન, ગજધન, વાળુધન ઔર સકલ ધન ખાન;
જબ આયે ધૈર્યધન, સબ ધન ધૂલ સમાન.

ધૈર્યની સાક્ષાત્ મૂર્તિ એટલે અયાચક વ્રતધારી સુદામો! પોતાના સહપાઠી અને લંગોટિયા ભાઈબંધના ત્યાં જ્યારે અષ્ટસિદ્ધ અને નવનિધિ આળોટતી હોય અને પોતાના રસોડામાં ભૂખરૂપી ભૂરાટી થઈ હોય અને દરિદ્રતારૂપી ડાકણો ડાકલાં વગાડતી હોય, ત્યારેય જે અયાચક વ્રતને અભંગ રાખી શકે છે તેનાથી બીજો તપોધન કોણ હોઈ શકે? પોતાના ભગવાન-મિત્રના ઘરે જઈને પણ ખાલી હાથે પાછા વળવા છતાંય સુદામાના મનમાંય એમ નથી થતું કે, “મારા બેણે વાતે જ વડાં કર્યા! એક પાઈ પણ પરખાવી નહીં; પોતાની પટરાણીઓના હાથે સ્નાન કરાવીને અને સોનાચાંદીના

થાળમાં ભોજન કરાવીને પોતાની સાથબીનું જ પ્રદર્શન કર્યું! લોભીલાલાથી એક કાવડિયું પણ છૂટ્યું નહીં!” ધન્ય છે સાચા બ્રાહ્મણતત્ત્વનું આવું ખમીરવંતુ દષ્ટાંત પૂરું પાડનારા સુદામાજીને! તેમનાં પરમપુનિત ચરણોમાં આપણા કોટિકોટિ વંદન હજો. યુગની કાયાપલટ કરવા માટે અનંત સુદામાઓનું અવતરણ થજો. અસ્તુ.

અધીર ન થા મનુષ્ય તું, ખોઈશ ના સૂધ-બૂધ;
તારા જનમ પહેલાં પ્રભુએ, મૂક્યું માતામાં દૂધ.

બાળકના જન્મ પહેલાં જ બાળકની કાળજી પૂર્ણ નિપુણતાથી લેવાય છે. માતાની છાતીમાં દૂધની ઉત્પત્તિ તે તેનો સચોટ પુરાવો છે. નવજાત શિશુ ચાલી શકતું નથી, તેને મોઢામાં દાંત નથી, તેથી તેના માટે સાવ નજીક અને પ્રવાહી પોષણની રચના કરી. તે પોષણનો રંગ કેવો? શુભ્ર ધ્વલ. તેનો સ્વાદ કેવો? નહીં ગળ્યો, નહીં ફીકો; નહીં ખાટો, નહીં ખારો; નહીં તીખો, નહીં તુરો કે નહીં કડવો. સાતમાંથી એકેય સ્વાદ નહીં અને છતાંય બધા જ સ્વાદ અને સર્વ પોષણથી ભરપૂર! આમ, રૂપ, રંગ, સ્વાદ અને પોષણની કેટલી ઉમદા કાળજી રખાઈ! મા બાળકને છાતીસરસું રાખે છે, તો છાતીમાં જ દુગ્ધામૃતની રચના કરી કે જેથી કુમળી આંખો અને કુમળા પગવાળાને પોષણ માટે થોડે દૂર પણ ફાંફાં મારવાં ન પડે. બધા રસોમાં ચામરસ અને ચામરસને અતિ મૂલ્યવાન ગણવામાં આવે છે. આમરસ એટલે કેરીનો રસ અને ચામરસ એટલે દૂધ-માતાનું દૂધ. ઓછી સમજજાવાળા, ચામરસનો અર્થ કામ-લોગ કરે છે તે બરાબર નથી. પોષણ આપે તેને જ રસ કહેવાય. વિષય-ભોગ તો ક્ષીણ કરે છે.

આમ, જન્મ પહેલાં જ જે સત્તા નાનામાં નાની જરૂરતની પણ અતિ કાળજીપૂર્વક સંભાળ લે છે, તે શું જન્મ બાદ લટકતા મૂકી દેશે? કદી નહીં; પણ મનુષ્ય ધીરજ ધરી શકતો નથી અને તેથી તે જીવનભર ત્રાસ અને બળતરા જ ભોગવ્યા કરે છે.

જીવનમાં એવા કટુ પ્રસંગો પણ આવે છે કે તેથી આપણને એમ થાય છે કે ‘જન્મ પહેલાં દૂધની રચના’ અને ‘દાંત આપ્યા છે, તો ચાવણું આપશે જ’ વગેરે ઉક્તિઓ ખોટી છે, અત્યારે આપણી સંભાળ લેનાર કોઈ જ નથી. પણ એ ઓછી સમજજા છે. મનનું ધાર્યુથાય અને ભાવતું મળે, તો જ સંભાળ લેનાર કોઈ છે, એમ આપણે માનીએ છીએ. પણ ક્યારેક આપણને થપ્પડ મારીને કે ક્યારેક કડવું ભોજન કરાવીનેય સંભાળ જ લેવાતી હોય છે. પણ આપણે ઈન્દ્રિયોની મર્યાદામાં રહીને જ વિચારી શકીએ છીએ અને તેથી ગહનતમ રહસ્યોનું સમાધાન નથી પામી શકતા.

માર્ગયું શું નથી મળતું? પણ અનુભવીઓએ કહ્યું છે કે માર્ગયાં તો મુક્તપદ્ધતિ મળે પણ ભીખને માથે ફટ્ય. વગર માર્ગે પણ મળવાનું જ છે છતાંય ધીરજ ન રહે, તો વિશ્વંભર પાસે જ ન માંગીએ?

પતિ અને બાળકોની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થયેલી સ્ત્રીએ પોતાનું કલ્યાણ કેવી રીતે સાધવું?

પ્રથમ તો એ સમજવું જરૂરી છે કે પતિ-બાળકોથી મુક્ત થવું એટલે શું? આવી મુક્ત સ્થિતિમાં બાળપ્રક્રિયારિણી પણ હોય, બાળવિધવા પણ હોય અને નિઃસંતાન ત્યક્તા પણ હોય. તેથી સૌની સાધનામાં થોડો-થોડો ફર્ક હોઈ શકે. અહીં તો સર્વસામાન્યને લાગુ પડે તેવી વાતો ચર્ચાશું.

એકાંતપ્રિય હોવું સારું છે, પણ એકાંત અને અનેકાંતને પણ વધુ સમજવું જરૂરી છે. સર્વ પ્રપંચ છોડીને ભોંયરામાં પેસી જઈએ તોયે અનેકાંત હોઈએ. ત્યાં પણ વૃત્તિઓની જબરજસ્ત ભાગભાગી હોય. મન કેળવીને લગાવથી (વહેવાર-પ્રપંચના એટેચ્મેન્ટ્થી) દૂર રહી શકીએ, તો સમાજની વચ્ચે રહેવા છતાં પણ એકાંતનો આનંદ માણી શકીએ. પતિ-બાળકોથી કેટલાં મુક્ત થયાં છીએ, તેના માટે ઉપર્યુક્ત કસોટી ઉપયોગમાં લેવી ઘટે. કલ્યાણ ગ્રાપ્ત કરવા શું કરવું એવો પ્રશ્ન થાય છે, પરંતુ કલ્યાણ અને અકલ્યાણ એટલે શું, તેની જ આપણને ખબર નથી હોતી. મોટા ભાગે અમુક પૂર્વગ્રહોથી ગ્રસિત હોવાના કારણે જ આવું બોલાયે-અનુભવાયે જતું હોય છે. મનુષ્યજન્મ ગ્રાપ્ત કરીને જો કલ્યાણ ન સાધી શકાયું, તો એથી મોટું નુકસાન એકેય નથી, એ સાવ સાચું પણ કલ્યાણ એટલે શું અને કેવી રીતે મેળવવું તે સમજવું ખૂબ જરૂરી છે. કલ્યાણગ્રાપ્ત માટે હરદમ હડીઓ કાઢનારાને પૂછીએ કે તારે કલ્યાણ એટલે શું જોઈએ છે? તો તેની પાસે તેનો કોઈ જવાબ નથી, તેનું કોઈ સ્પષ્ટ ચિત્ર નથી. અને જો આમ જ હોય તો જ્યારે કલ્યાણ આવીને પગમાં આળોટશે, ત્યારે કઈ રીતે ખબર પડશે કે આ કલ્યાણ છે? કલ્યાણ સામું આવે, ત્યારે તેને ઓળખતા નથી અને જે કલ્યાણ નથી, તેના માટે હવાતિયાં મારીએ છીએ!

મહર્ષિ પતંજલિએ કહ્યું છે કે ‘તદાદષુઃ સ્વરૂપેઅવસ્થાનમ्’ અર્થાત્ તે (યોગ) વખતે દષ્ટા સ્વરૂપસ્થ હોય છે. એટલે કે દરેક પ્રકારના ‘પર’માંથી મુક્ત થઈને “સ્વ”માં સ્થિર-સ્થિત થવું. કલ્યાણ ગ્રાપ્ત કરીને શું ગ્રાપ્ત કરવાનું છે? સુખશાંતિ. બધાં જ સુખો, દુઃખની પ્રતિક્રિયાવાળાં છે. પણ એક સુખ એવું છે કે જેની પ્રતિક્રિયા દુઃખ

નથી. તે જ સનાતન સુખ છે, કલ્યાણ છે. બધા જ પ્રકારની ખેંચાખેંચનો, બધા જ પ્રકારના હર્ષ-શોક-શોકના હુમલાઓ-જાટકાઓનો અંત આવી ગયો હોય તેનું નામ શાંતિ. વહેલા કે મોડા ગમે ત્યારે પણ આવાં સુખ-શાંતિ ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય કે જ્યારે ગમતા-આણગમતા દરેક પ્રકારના ‘પર’માંથી નીકળીને ‘સ્વ’માં સ્થિર થવાય. પરના આશ્રયે રહેલા સુખનો ભરોસો કેટલો! સમસ્ત કળણોનો નાશ કરી નાખે તે કલ્યાણ.

ઉપર્યુક્ત પ્રકારના કલ્યાણનો અનુભવ કરી શકીએ તે માટે મનને કેળવવા માટે જે કાંઈ અભ્યાસ છે, તે બધાને કલ્યાણમાર્ગો જ કહી શકાય. જેમ સોપારી ઉપર હથોડીના નવ ફટકા મારીએ તોય તે તૂટે નહીં પણ દસમે ફટકે તૂટે ત્યારે એમ લાગે છે કે દસમા ફટકાએ તોડી. પણ તેને તોડવામાં નવ ફટકાએ પણ પોતાનું કાર્ય કર્યું જ હોય છે. તેમ કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરવામાં અનેક અભ્યાસો અને અનેક ગુરુ-સંતોનો પ્રગત-અપ્રગત ફાળો હોય છે. જેમના માર્ગદર્શનમાં ચાલ્યા પછી પૂર્ણ સમાધાન થઈને પ્રશ્રમાત્રનો અંત આવી જાય, તે સદ્ગુરુ અને તેવી સ્થિતિ તે કલ્યાણ.

મનુષ્ય સંસારમાં આવે છે, ત્યારે સાથે શું લાવે છે? સમય વીતતો જાય છે, તેમ તેમ શરીર વૃદ્ધિ પામતું જાય છે અને ભૌતિક સામગ્રીઓ પણ ખૂબ મેળવાતી જાય છે. ‘અમુક સામગ્રી મારી’ એટલે શું? મારી માનેલી - હક્કી માનેલી બધી જ સામગ્રી, આપણું શરીર નહીંતું ત્યારે પણ હતી અને શરીર નહીં હોય ત્યારે પણ હશે. વળી, હક્કનું માનેલું બધું જ પોતપોતાના સ્થાને જ પડ્યું છે. એ તો ક્યાંય આધુંપાછું થતું નથી. ફક્ત આપણી ભાવના જ બદલાય છે. વળી, જે કાંઈ સંબંધો છે - માતાપિતા, પતિ-પત્ની, સંતાન, ભાઈ-બહેન વગેરે; તે પણ એક પ્રકારની સગવડ માટે આપણે જ ઊભા કરેલા છે. આપણા શરીર સાથે આપણો સંબંધ કેટલો છે, તેની જ આપણને ખબર નથી તો અન્ય સંબંધોનું આયુષ્ય કેટલું? ધ્યાનપૂર્વક આવું સૂક્ષ્મ ચિંતન-મનન કરીને સંસાર અસાર છે, એવું અનુભવયુક્ત જ્ઞાન થઈ જવું ધટે; તો લાભ અને નુકસાન એ પણ એક કલ્યિત બાબત જ છે, તે નક્કરપણે સમજાય. આપણને લાભ થયો કે નુકસાન થયું એવું જ્યારે માનીએ છીએ, ત્યારે પણ ખરેખર શું થયું હોય છે? બધું જ પોતપોતાની જગ્યાએ સ્થિર છે. તે વખતે માત્ર આપણી ભાવના જ લાભનુકસાનવાળી થાય છે. તાત્ત્વિક રીતે જોતાં આપણું કાંઈ છે જ નહીં, તો પછી જવાનું ક્યાંથી હતું? આવી સમજણ દ્વારા લાભ-હાનિની ભાવનાથી મુક્ત થઈ જાય છે, તેને પછી હર્ષ કે શોક શેનો હોય?

કલ્યાણના સાચા જિજાસુઓએ કલ્યાણને તારતમ્યપૂર્વક સમજવું પડશે. કલ્યાણ એટલે કાંઈ ટીલાં-ટપકાં કે વ્રત-ઉપવાસ કરવાં કે તીર્થયાત્રા કરવી કે યજ્ઞયાગ

વગેરે કરવા; ફક્ત એટલું જ નથી. હા, તે બધું સાચા કલ્યાણને સાચી રીતે સમજવા માટેની સાચી સમજ વિકસાવવામાં સહાયરૂપ હોઈ શકે. વિરુદ્ધ પ્રકારના અધ્યાસ અને અભ્યાસના કારણે સાચી સમજ કેળવવા માટે ખૂબ ધૈર્યપૂર્વક લાગ્યા રહેવું પડશે. સાચી સમજણની આગળની મૂડી જેની જમા હોય, તેને ઓછી મહેનત કરવી પડે. ઉપદેશ આપનારાઓ પોતાના સદ્ગુરુપદેશ પ્રમાણે વર્તી શકતા ન હોય, તો તેને તેનો લાભ ન મળે અને સાંભળનારાઓ તે પ્રમાણે વર્તવા લાગે, તો તેઓ લાભ ખાટી જાય; ખાય તે ધરાય.

કલ્યાણ સ્વરૂપથી સમજાઈ જાય, તો પચાસ ટકા રસ્તો કપાઈ જાય. નારી અને નર બંને પુરુષ છે. શરીરરૂપી પુરમાં રહે તે પુરુષ. નર-નારીના સામાજિક અને દેશકાળ પ્રમાણેના રીતરિવાજો ભલે બિન્ન-બિન્ન હોય, પણ આત્મદાસિએ બંને સમાન છે અને તેથી નારી પણ કલ્યાણમાર્ગમાં આગળ વધવા પૂર્ણ સ્વતંત્ર અને હક્કદાર છે. એક્સ-રે જેમ સીધી જ શરીરની અંદરની છાપ ઉપસાવે છે, તેમ કલ્યાણકારિણી દાસ્તિ-સમજ એક્સ-રે જેવી તીક્ષ્ણ થઈ જવી જોઈએ. તેવી દાસ્તિ કોઈ પુરુષ-શરીર કે સ્ત્રી-શરીર કે પશુપક્ષી-શરીરમાં અટકતી નથી પણ સીધી જ તે શરીરોમાં રહેલા ચેતન સુધી પહોંચી જાય છે. કલ્યાણના પથિકનો અને પ્રપંચના પથિકનો બાબુ વહેવાર ભલે સમાન લાગે, પણ બંનેની સમજમાં આકાશ-પાતાળનું અંતર હોય છે. એક વખત સાચી સમજની દફભૂમિ થઈ જાય છે, પછી તે તીવ્ર યા મંદ ગતિએ પરંતુ મક્કમતાપૂર્વક આગળ જ વધતી રહે છે.

‘સ તૂ દીર્ઘકાળનૈરન્તર્ય સત્કારાસેવિતોદફભૂમિઃ’ અર્થાત્ દીર્ઘકાળ સુધી, વચ્ચે ખંડિત થયા સિવાય અને સત્કારપૂર્વક અભ્યાસ કરતા રહેવાથી દફભૂમિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. અભ્યાસ સત્કારપૂર્વક, અતિ પ્રેમપૂર્વક કરવો ઘટે. વેઠપૂર્વક નહીં. અસ્તુ.

ભલું થયું ભાંગી જંજાળ...!

નરસિંહ મહેતાનાં પત્ની ગુજરી ગયાં તો તેમણે માન્યું કે “ભલું થયું ભાંગી જંજાળ, સુખે ભજશું શ્રીગોપાણ!” નરસિંહ મહેતા એવું ઈશ્છતા નહોતા કે તેમનાં પત્ની ગુજરી જાય અથવા તેઓ એવું પણ નહોતા માનતા કે પત્ની ગુજરી જવાથી જ શ્રીગોપાણ સુખેથી ભજ શકાય છે. પણ પત્ની ગુજરી ગયાની પરિસ્થિતિ આવી પડી તો શું કરવું? ભાંગી પડવું? ના, પરિસ્થિતિને અનુકૂળ થઈ જવું; એટલે કે જે પરિસ્થિતિ આવી પડી તેમાંથી શું શું પોતાને અનુકૂળ અને લાભકર્તા-લાભદાતા છે, તે શોધી

કાઢીને મનને એમ મનાવી દેવું કે અમૃત લાભો આપવા જ કે અમૃત રીતે કેળવવા જ આવી પરિસ્થિતિ આવી છે. આનું નામ જ કુશળતા, આનું નામ જ ‘યોગ: કર્મખું કૌશલમૂ.’ જો વહેલી તકે પરિસ્થિતિને અનુકૂળ ન થઈ જઈએ તો વધુ નુકસાન. વહેલું કે મોહું પરિસ્થિતિને અનુકૂળ થવું જ પડશે, તો જેમ બને તેમ વહેલું અનુકૂળ થઈ જવાનો પ્રયત્ન કેમ ન કરવો?

નામદેવ અને તુકારામ મહાન ભક્તો થઈ ગયા, તેમાંના એકનાં પત્ની મહાન આજાંકિત અને એકનાં ઊંઘી ખોપરી હતાં. આજાંકિત પત્નીવાળાએ માન્યું કે “હું કેવો ભાગ્યશાળી કે મને આવાં આજાંકિત પત્ની મળ્યાં! જેથી મારે ક્યાંય બહાર જ નથી જવું પડતું - મને ક્યાંય બહાર જવાની ઈચ્છા જ નથી થતી.” જેમને ઊંઘી ખોપરી મળી હતી તેઓ માનતા હતા કે “હું કેવો ભાગ્યશાળી કે મને ધરમાં રહેવાનું મન જ ન થાય! ધરનો મોહ જ ના થાય!”

નરસિંહ મહેતા, નામદેવ અને તુકારામ ગ્રણેય મહાન ભક્તો, પણ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે જ થાય તો જ ભક્તિનું ફળ મળ્યું, એવું માનતારા તે ભક્તો નહીં. તેઓ તો એવું માનતારા કે જે કાંઈ ફળ મળ્યાં છે, મળી રહ્યાં છે અને મળશે તે બધાંય આપણી મહાન ભક્તિનાં જ છે અને તેથી તે સારાં જ છે - શુભ જ હોય. આપણે પ્રભુમય જીવન જીવાએ છીએ, તો જે કાંઈ પરિસ્થિતિ આવે તે પ્રભુની જ મોકલેલી હોય. અને પ્રભુની સર્જેલી પરિસ્થિતિ કલ્યાણકર જ હોય, ભલે આપણી સ્થૂળબુદ્ધિમાં ઉત્તરે કે ન ઉત્તરે. આ રહસ્યને સમજાવતું એક સચોટ દાણાંત આ પ્રમાણે છે:

એક ગામમાં એક ખેડૂત-કુટુંબ રહે. પતિ-પત્ની ખૂબ સંતોષી સ્વભાવનાં. પતિ તો ખૂબ શ્રદ્ધાળુ. આખો દિવસ ખેતરના કામમાં રૂબેલો રહે. પત્ની પણ ધરકામમાં મળ્યાં હોય. દૂઝણાંમાં એક સરસ મજાની હાથણી જેવી ભગરી ભેંસ, આખું કુટુંબ ભેંસનાં ધી-દૂધ ખાઈ-પીને આનંદ કરે. ભેંસ રોજ સવારમાં ખાંદુંમાં જાય, સાંજે ચરીને સીમમાંથી પાછી આવે. એક દિવસ ભેંસ સીમમાંથી ચરીને પાછી આવી, ત્યારે લંગડાતી હતી, તેનો એક પગ ભાંગ્યો હતો. બીજે દિવસે તો પગની પીડા એટલી વધી ગઈ કે તે ચરવા જ ન જઈ શકી. ત્યારે પટલાણીએ પટેલને ખબર આપ્યા કે “આપણી ભેંસનો પગ ભાંગ્યો છે, તમને ખબર છે? કાંઈ તપાસ તો કરો.” ત્યારે પરમશ્રદ્ધાળુ પ્રભુપ્રેમી પટેલના મુખમાંથી નીકળી પડ્યું કે “ભેંસનો પગ ભાંગ્યો તે સારા માટે.” આ સાંભળી પટલાણી જરા ગુસ્સે થઈ ગયાં અને કહેવા લાગ્યાં કે “આટલી મોંઘી મારી ભેંસ, તેનો પગ ભાંગ્યો, તો તમે કહો છો સારા માટે!” પણ પટેલ તો તેનું સાંભળ્યું ન

સાંભળ્યું કરીને કામે જતા રહ્યા. આમ ને આમ ચાર-છ દિવસ વીતી ગયા. પટલાણી બિચારાં રોજ કચકચ કરે કે ભેંસને કેટલા દિવસ ઘરે ખવડાવવું? પણ તે જ દિવસે ખાંધુંના ગોવાળિયા સીમમાંથી બૂમાબૂમ કરતા ગામમાં આવ્યા કે “સીમમાં બહારવટિયાનું ટોળું આવ્યું અને અમને મારીને બધી ગાય-ભેંસો લઈ ગયા.” આ બધું પટલાણીએ સાંભળ્યું, ત્યારે તેને ખબર પડી કે “પટેલ કહેતા હતા કે ‘ભેંસનો પગ ભાંગ્યો તે સારા માટે’ તે વાત સાચી. જો મારી ભેંસ સાચી હોત તો ખાંધુંમાં ગઈ હોત અને તેથી તેને પણ લૂંટારાઓ લઈ ગયા હોત. પગ ભાંગ્યો હોવાના કારણે ઘરે રહેવાથી તે બચી ગઈ.”

આવી બધી તત્ત્વજ્ઞાનની વાતો આપણે કરતાં હોઈએ છીએ, જાણતાં હોઈએ છીએ; છતાંય જ્યારે ખરેખર જ પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ સામે આવીને ઊભી રહે છે, ત્યારે આપણે હચ્ચમચ્ચી જઈએ છીએ, ભેંસનો પગ ભાંગ્યો તે સારા માટે તેવું માની શકતા નથી અને તેથી તે વખતે જે સમાધાન અને લાભ મળવા જોઈએ, તે મેળવી શકતા નથી.

પ્રયત્ન અને પ્રાર્થના દ્વારા આપણે સાચા ભક્તો બનીએ.

પ્રાપ્તિ માટે પાત્ર બનીએ

ખુદી કો કર ખુલંદ ઉતના, કિ હર તકદીરસે પહેલે,
ખુદ ખુદા બંદેસે પૂછે કિ બતા તેરી રજા ક્યા હૈ?

પાત્રતાને-ઉદારતાને-વિશાળતાને એટલી વધારી દઈએ, અધિકારીપણું એવું પ્રાપ્ત કરી લઈએ કે આપણે કોઈની પાસે કાંઈ પણ - કૃપા પણ - શા માટે માંગવી પડે? જેણે જેણે તપ કર્યો છે, તેણે કોઈએ માંગ્યું નથી, પણ દેવાવાળાએ સામેથી આવીને કહ્યું છે કે, “માંગ-માંગ; શું ઈચ્છા છે?” અને ત્યારે પણ સાચા સમજદારોએ કહ્યું ‘કાંઈ નહીં.’ કારણકે કર્મના સૂક્ષ્મ નિયમ જાણનારાઓને તો ખબર જ છે કે સારાં-ખોટાં કર્મોનાં સારાં-ખોટાં ફળ માંગીએ કે ન માંગીએ તોયે મળીને જ રહેવાનાં છે, ‘કર્મણે વાધિકારસે મા ફલેખુ કદાચન્દ’ - દેવાવાળો દેશે, તું કામ કર્યે જા.

આપણાં તપ-પાત્રતા એટલાં બધાં વધારી દઈએ કે દેનારાને સ્વયં કહેવું પડે કે “માંગ-માંગ”. શું, માંગ-માંગ કહી શકનાર દેનારાને એટલી પણ ખબર નહીં પડે કે આપણને શાની જરૂર છે? ખુદા છઘર ફાડકે દેતા હૈ ત્યારેય શું આપણે આપણી બુદ્ધિથી જ, આપણું પસંદ કરેલું જ માગીશું? આપણી બુદ્ધિ કેટલી? આપણી પસંદગી કેવી? રાખ અને ધૂળ જેવી. ખરા બુદ્ધિશાળી તો ત્યારે કહેવાઈએ કે જ્યારે આપણાથી કડવું અમૃત

વધુ બુદ્ધિવાળો આપણને જે કંઈ આપે તેને જ યથાયોગ્ય સમજાએ, તેને જ આપણી પસંદગીનું બનાવીએ, તેને જ આપણા માટે શ્રેયસ્કર માનીએ; એનું નામ જ અધિકારયુક્ત ચેષ્ટા.

આપણે તો જીવનનાં દરેક ક્ષેત્રમાં આપણા અધિકાર કરતાં કંઈક વધુ જ ઈચ્છાએ છીએ અને પછી, અનઅધિકાર ચેષ્ટામાં નિરાશ થતાં કેટલાયને ભાંડી નાખીએ છીએ. પછી દીવાની દાઢે કોડિયાને બટકાં ભરીએ છીએ, મોચીની દાઢે કંટામાં ચાલીએ છીએ! એથી શું વળે? એથી તો આપણા દાંતમાં કંઠરી અને પગમાં કંટા જ ભરાય છે. એટલે ફરી પાછી પણ એ જ આડોડાઈ! દાંતમાં અને પગમાં ભરાયેલા કંકરા અને કંટા મફત કઢાવવા ઈચ્છાએ છીએ! અને એમાં નિરાશ થતાં પાછા ફરીને આપણાં ભાંડણવેંદાં શરૂ થઈ જાય છે. આમ, જિંદગી આખી અન્યોને ભાડવાનું જ ચક્કર ચાલે છે. આપણે અન્યોને ભાંડીએ છીએ, તો અન્યો પણ આપણને ભાડશે તેની તો આપણને સ્વન્યે કલ્પના નથી આવતી. શું આપણે એકલા જ સત્યુગના સિદ્ધ-પુરુષ?

હનુમાનજીની બાધા માનીએ કે લાખ રૂપિયાની લોટરી લાગશે, તો તમને સવા શેર તેલ ચડાવીશ. પછી હનુમાનજી સ્વભન્દ દ્વારા સાચી વાત કહે કે “લાખ રૂપિયા મારી પાસે હોય તો હું જ તેલના હોજ ભરાવીને તેમાં ફૂદકા ન મારું? તારા સવાશેર તેલની આશામાં શા માટે બેસી રહું?” ત્યારે હનુમાનજીને પણ ભાંડી નાખીએ છીએ!

પાત્રતા ગ્રાપ્ત કર્યા વિનાના પ્રાપ્તિઓના ઈચ્છાઓરૂપી દ્વારથી ઈર્ષા-આડોડાઈ, રાગ-દ્રેષ્ટ, વેર-જેર ઘૂસી જતાં હોય છે અને લાંબે ગાળે એ વ્યક્તિગત વેરઝેરનાં બીમાંથી એવાં અને એટલાં હિંસાવૃક્ષો ઊગી નીકળે છે કે તેનાં જેરી ફળોનો મબલાબ ઉતાર આખા સમાજ અને રાષ્ટ્રને જેર ચડાવી દે છે અને આ બૃદ્ધ થાય છે અનઅધિકાર ચેષ્ટામાંથી અને તેનાથી આપણે સાવ બેખબર હોઈએ છીએ!

ક, ખ, ગ લખતાં આવડે, ત્યારથી જ આપણે આપણને મોટા લેખક સમજવા માંડીએ છીએ! આપણાં બે વાક્યો જો કોઈ કચરાપવી સામયિકમાં આવી જાય કે ઓળખાણના જોરે કોઈ દેનિકમાં છપાઈ જાય, તો આપણે સ્વયંપણે જ મોટા પત્રકાર બની બેસીએ છીએ! ઘરમાં પણ કંકાસની બીકે આપણા વડીલોએ જ આપણી હા એ હા કરવી પડતી હોય છે અને નોકરીમાં પણ જો આપણા સાહેબ આપણી સલાહ મુજબ ચાલે તો જ નોકરી રુચિકર લાગે છે, નહીં તો નોકરી છોરી દઈએ; પણ ચાર દીકરી અને ત્રણ દીકરી અને બે પોતે એમ નવ જણાંનો પેટનો ખાડો પૂરવાનો પ્રશ્ન માથે તોળાઈ રહ્યો હોવાથી જખ મારીને નોકરી ફસડ્યે રાખીએ છીએ.

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પણ કોઈ ભાવ ન પૂછતું હોય, ત્યારે કોઈ મસકાબાજ કહે કે, ‘પધારો બાપજી’, ત્યાં તો બોખા મોઢામાં બત્રીસ દાંત ફૂટી નીકળવા જેટલો આનંદ થઈ જાય છે અને કોઈ વ્યવહારિક દણિએ પોતાના ઘરે આપણી પધરામણી કરીને ફક્ત શ્રીફળ જ મૂકીને નમસ્કાર કરે, ત્યારે દવ્યની ભેટ ન મુકાયાને કારણે, હદ્યમાં બેઠા થયેલા દુર્વસ્તાને મહામહેનતે દબાવી રાખીને, સંતોષીપણાનો ડેણ કરીને આશીર્વાદ ફટકારતા હોઈએ છીએ!

મહિનાભર જતજતના અત્યાહારો-અત્યાચારો કરીકરીને પેટ ઉપર જુલમ કરીએ અને પછી માસમાં આવતી બે એકાદશીઓના ઉપવાસ કરીને વૈકુંઠની ઈચ્છા રાખીએ એ કેવું વિચિત્ર! વળી, એ ઉપવાસ પણ કેવા? ચાલુ દિવસ કરતાં પણ પેટ ઉપર વધુ જુલમ. સવારમાં ઊઠીને બદામ-પીસ્તાં-કેસર નાખેલું કઢેલું દૂધ પીવાનું, કેમકે મારે આજે એકાદશી છે. આવું કઢેલું દૂધ જો વાયુ કરતું હોય તો કોઈ સ્વામીજીનો બતાવેલો (કલ્યિત) ઉપાય અજમાવીને દૂધમાં ગ્રાણ-ચાર પેંડા નાખી દઈએ. બપોરે સામાની ખીચડી, કાજુદ્રાક્ષ નાખેલી સૂકી ભાજી, રાજગરાનાં ઊનાં-ઊનાં શીરો-પૂરી અને થોડાંક બાસૂદી-ગુલાબજંબુ પણ મોકું ના ન પાડે ત્યાં સુધી જમીએ; કેમ કે આજે મારે એકાદશી છે, અને રાત્રે ખોખાપાક, ફરાળી ચેવડો, બટાટાની પેટિસ અને ટામેટાનો સૂપ પણ આરોગીએ; કારણકે આજે મારે એકાદશી છે અને બીજે દિવસે-પારણાના દિવસે દાળ-ભાત-શાક-લાડુ; દહીંવડાં-દાલવડાં; ચટળી-પાપડ અને પચળી જાપટીએ! કેમ કે કાલે મારે એકાદશીનો ઉપવાસ હતો.

આવા સંપૂર્ણ ભોગપ્રધાન અને રોગોત્પાદક આહારને આપણે ઉપવાસમાં ગણીએ અને તેનાથી શરીરશુદ્ધિ કરવા મથીએ! એકાદશીનો અર્થ છે એક અને દસ. પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો અને એક મન મળીને એકાદશ એટલે કે અગિયાર થયાં. આ અગિયારે ઉપર કાબૂ રાખી શકાય એવો આહાર-વિહાર જે દિવસે રાખીએ, એ દિવસે એકાદશી કરી કહેવાય અને આવી એકાદશીથી જ આરોગ્ય-સુખરૂપી વૈકુંઠની પ્રાપ્તિ થાય. આપણે તો અગિયારસના દિવસે અતિ દુષ્પાચય અગિયાર રસો ખાઈ-પીને સ્વાસ્થ્યને અગિયાર જગ્યાએથી ચીરી કાઢીએ છીએ! જુવાની થોડી ફળવા લાગે કે તુરત આહાર-વિહારમાં આચરેલી સ્વચ્છંદતા પોતાનું પોત પ્રકાશે છે અને ત્યારે પછીતાવાનો કોઈ પાર નથી રહેતો, ત્યારે ખૂબ મોકું થઈ ગયું હોય છે.

જિંદગીભર કુકર્મો કરીને પાપનાં પોટલાં બાંધીએ અને તેને ગંગાજીમાં એક દૂબકી મારીને ધોઈ નાખવા માંગીએ છીએ! અરે જો એમ પાપ ધોવાઈ જતાં હોત તો

ગંગાના પાણીમાં રહેનારાં બધાં જ જળયર પ્રાણીઓ મોક્ષે ન પહોંચી જાત? જીવનભર અખોલ, બીમાર, ઘરડા અને આશ્રિત અનેક જીવોને ચૂસ્તા રહીએ અને પછી માલામાલ થઈ જવાની તૃષ્ણાએ ચારધામનાં દર્શન કરીએ! જો એમ માલામાલ થઈ જવાતું હોત, તો એ ચારધામનાં રહેનારાં અને તેની પૂજા કરનારા પૂજારીઓ, યાત્રાળુંઓની દક્ષિણાની રાહ જોઈને કેમ બેઠા હોત? ‘નથી દીધાં કથીરોનાં દાન, કંચન ક્યાંથી પામીએ?’ પણ આટલું સમજવાની આવડત, અનઅધિકાર ચેષ્ટાએ મારી નાખી હોય છે.

અનંત રૂપે, રંગે અને આકાર-ગ્રકારે અનઅધિકાર ચેષ્ટા આપણા રૂંવાડે-રૂંવાડે વ્યાપી ગઈ છે. આપણે જાણે એના વ્યસની થઈ ગયા છીએ. સાવ અજ્ઞાની હોવા છતાંય પૂર્ણ જ્ઞાની હોવાનો તોળ કરવામાં થોડો સમય તો મોજ આવે છે પણ જ્યારે પાખંડનો પરપોટો ફૂટે છે, ત્યારે બૂરા હાલ થઈ જાય છે. પાખંડનો પરપોટો વહેલો કે મોડો ફૂટ્યા વિના રહેતો નથી. પરમાત્માની કૃપાથી સાચી સમજણને પ્રાપ્ત કરીને અનઅધિકાર ચેષ્ટાના હરામ ચસકામાંથી છૂટીએ.

ગાળે કોણ ઉતારે છે, તારો બાપ?

નાના હતા ત્યારે એક વાર્તા વાંચેલી. વાત સાવ સાદી જ છે, પરંતુ તેનો સાર ખૂબ જ પ્રેરક છે; જે આ પ્રમાણે છે :

એક શેઠ હતા. ખૂબ સુખી જીવન. સાસું-સાસું ખાવાના ખૂબ શોખીન. તેમનાં પત્ની પણ ખૂબ સેવાભાવી. શેઠને મનગમતી રસોઈ રોજ જમાડે. શેઠ પાસે પૈસા પણ ખૂબ અને જાત-ભાતની વાનગીઓ ખાવાના શોખીન, તેથી શરીરમાં ચરબી પણ ખૂબ. તેઓ ખાસ હરીફરી ના શકે, પલંગ પર ત્રણ-ચાર ગાદલાં બિછાવીને સૂઈ રહે. રસોઈ તૈયાર થાય, એટલે શેઠાણી જાતે આવીને શેઠને જમાડે. એક વાર શેઠનું શરીર કાંઈક નરમ, એટલે શેઠાણી ગરમ-ગરમ શીરાના કોળિયા શેઠના મોઢામાં આપીને જમાડે; તોય શેઠ ઉંહકારા કર્યા કરે, એટલે શેઠાણીએ સ્વાભાવિક રીતે જ પૂછ્યું કે “તમને જમતાં કષ ન પડે એટલે હું કોળિયા તમારા મોઢામાં આપું છું અને તમારે ચાવવું ન પડે એટલે શીરો બનાવ્યો છે, તોય તમે ઉંહકારા કેમ કરો છો?” ત્યારે શેઠે ભારોભાર તિરસ્કાર સાથે ટૂંકો ને ટચ જવાબ આપ્યો કે ‘ગળે કોણ ઉતારે છે, તારો બાપ?’ શેઠાણી તો શેઠનો આવો જવાબ સાંભળીને બિચારાં રોઉં-રોઉં થઈ ગયાં.

મોઢામાં મૂકેલો કોળિયો ગળે ઉતારવાનું કાર્ય શેઠાણીથી થઈ શકે તેમ નહોતું.

પણ કદાચ ગળે ઉતારવાનું કાર્ય શેડાણી કરી શક્યાં હોત, તો શેઠ કહેત કે “પચાવે છે કોણ, તારો બાપ? જાજરુ જાય છે કોણ, તારો બાપ? જાજરુ ગયા પછી હાથ-પાણી કોણ લે છે, તારો બાપ?” વગેરે. ‘તારો બાપ?’ ની પ્રશ્નપરંપરા તો અનંત છે, જો આપણે તેને સમજણપૂર્વક અટકાવીએ નહીં તો.

આવા શેઠ તરફ આપણને સૌને તિરસ્કાર છૂટે તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ આ દષાંત આપણને સૌને લાશુ પડે છે. ભલે કોળિયો મોઢામાં મૂકવાની વાત આપણા જીવનમાં ન બનતી હોય, પણ એવું જ બીજું કાંઈક, બીજા જ આકારે-મકારે આપણા જીવનમાં બની જ રહ્યું છે. ‘તારો બાપ?’ વાણું પ્રકરણ કયા પ્રકારે બની રહ્યું છે? જીવનના કયા તબક્કામાંથી બની રહ્યું છે? આપણે તેમાં ‘હીરો’નું પાત્ર ક્યાં, કયારે અને કેટલું ભજવી રહ્યા છીએ? તે જો ગોતવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો જરૂર મળે.

જેમ તે શેઠને ખબર નહોતી કે તેઓ પોતાની પત્ની પાસે કેવી અયોગ્ય અને અશક્ય અપેક્ષાઓ રાખી રહ્યા છે, તેમ આપણે પણ આપણા જીવનમાં અનેકો પાસેથી અનેક પ્રકારની અયોગ્ય, અશક્ય, લિંસક અને હદબહારની અપેક્ષાઓ-ઈચ્છાઓ રાખતા હોઈએ છીએ, રાખતા થઈ ગયા હોઈએ છીએ, એની આપણને લેશમાત્ર પણ ખબર હોતી નથી! અને કયારેક જો તે બધી ખબર પડી જાય છે, તો તે વખતે તેના એવા વ્યસની થઈ ગયા હોઈએ છીએ કે જેથી તેની બિલકુલ શરમ હોતી નથી. પછી તો દિવસે-દિવસે એ માન્યતામાં એવા તો રીઢા થતા જઈએ છીએ કે એમ જ માનતા થઈ જઈએ છીએ કે, “હું ભલે કોઈનું કાંઈ ન કરું, પણ સૌએ મારું તો કરવું જ જોઈએ! મારો તો સૌ ઉપર હક છે.”

બ્યક્ઝિટ પાસેથી કે વિશ્વ પાસેથી, કુટુંબ પાસેથી કે સમાજ પાસેથી, ગુરુ-સંતો પાસેથી કે ભક્તિ-શિષ્ય પાસેથી અયોગ્ય અને વધુ પડતી અપેક્ષાઓ રાખતા થઈ જઈએ છીએ અને પછી એ પૂરી ન થતાં દુઃખી થઈ જઈએ છીએ અને દોષનો ટોપલો અન્યો ઉપર ઢોળી દઈએ છીએ! એના પરિણામે, થોડા પણ આપણા જે કોઈ હમદર્દ હોય તે આપણાથી દૂર ખસવા પ્રયત્ન કરે છે. આ રીતે આપણે આપણા પગ ઉપર જ કુડાડો મારીએ છીએ!

પરમાત્માએ તો આપણને ખૂબ સુખ આપ્યું છે, પણ આપણી મૂખ્યમિના કારણે એ સુખને સુખ તરીકે માણી નથી શકતા અને ઉપરથી બીજાં અનેક અણજોતાં દુઃખો ઊભાં કરી દઈએ છીએ. જો આપણને આપણા સુખની પણ ખબર ન પડે કે ખબર પડયા પછી તેને રક્ષવાની આવડત ન હોય, તો કોઈ શું કરી શકશે? મોચીની દાઢે કાંટામાં ચાલવાથી કે દીવાની દાઢે કોડિયાને બટકાં ભરવાથી તો દુઃખમાં જ કડવું અમૃત

વધારો થવાનો છે.

જગત આખું સુખ અને દુઃખ, હર્ષ અને શોકથી ભરેલું પડ્યું છે. આપણે જ્યાં પણ રહીએ છીએ, તે પણ જગતનો જ ભાગ છે, અને તેથી આપણે સુખદુઃખની વચ્ચે જ રહી રહ્યાં છીએ. તેથી જો સુખને જોવાની કુશળતા પ્રાપ્ત કરીશું તો સુખ, અને દુઃખને જોવાની વૃત્તિ કેળવીશું તો દુઃખનો જ અનુભવ થશે. આખંડ સુખની પ્રાપ્તિ માટે દુઃખમાં પણ સુખનો અંશ ક્યાં છુપાઈને પડ્યો છે, તે શોધી કાઢવું પડશે. અસ્તુ.

દુઃખ તો જે ભોગવવાનું હતું તે આવ્યું. તેને રોકી શકવાનું આપણા હાથમાં નહોતું, પરંતુ ઓછી અને ખોટી સમજના કારણે તેને અનેક ગણું વધારી ન દઈએ તેવી સમજ કેળવવાનું તો આપણા હાથમાં જરૂર છે. જે ઉપાય આપણા હાથમાં છે, તેને અજમાવીએ નહીં અને જે આપણા હાથમાં નથી, તેને માટે વલખાં મારીએ તો તેથી શું વળે? કેવળ હાય-બળતરા જ મળે!

શક્ય તેટલા બધા ઉપાયો કરવા છતાંય જો દુઃખ ન જાય, બધી જ પથીઓની અજમાયશ કરવા છતાંય જો સુખ પ્રાપ્ત ન થાય, તો ત્યાં પ્રભુપથી-ગુરુપથી અજમાવવી જોઈએ. ગુરુપથી એટલે સાચી સમજ. પ્રથમ તો એમ વિચારવું જોઈએ કે સુખ ગયું તેમ મુદ્દત પૂરી થતાં દુઃખ પણ જવાનું જ અને જો દુઃખ જવાનું જ નામ ન લે, તો એ દુઃખમાં તપની ભાવના રાખીને સહન કરી લેવું જોઈએ. મનુષ્ય સવારમાં ઊઠીને શીર્ષસિન કરે છે કે દોડીને કંકરિયા (તળાવ)ની ફરતે બે ચક્કર લગાવે છે, ત્યારે કેટલું કષ પડે છે? પણ એ કષ, કષ એટલે નથી લાગતું કે તેમાં વ્યાપામની ભાવના છે. તમે જે દુઃખ કાયની થઈ જાય તેમાં પણ ‘તપ કરી રહ્યા છીએ’ એવી ભાવના કરી નાખવી જોઈએ. જો દુઃખમાં તપની ભાવના કરીએ, તો દુઃખ ભલે જાય નહીં પણ તે વિરાટ રૂપ તો ધારણ ન કરે. “મારું દુઃખ જતું નથી, મારું દર્દ મટતું નથી; હાય મા... વોય બાપ... હવે મારું શું થશે?” એમ કરીને નિસાસા જ નાચ્યા કરીએ, તો તેથી તો આપણાં દુઃખ-દર્દ વધી જાય અને આપણાં આપ્તજનો દુઃખી થાય અને દેખીજનો ખુશ થાય.

ઉપર પ્રમાણે કરવું સહેલું નથી પણ કર્યા વિના છૂટકો નથી. જેટલું કરી શકીશું એટલી રાહત રહેશે અને નહીં કરી શકીએ, તેટલી બળતરા વધશે. બીજો કોઈ સચોટ ઉપાય જે નહીં, ત્યાં સુધી તો કમ સે કમ આ ઉપાય જરૂર અજમાવીએ.

પરમ કૃપાળું પરમાત્મા આપણને સૌને, દુઃખને તપ સમજવાની સમજ અને શક્તિ આપે તેવી તેમને પ્રાર્થના.

શક્તિની વ્યાપકતા

જીવનમાં હરદમ શક્તિની જરૂરત છે. એકેએક દમ-શાસ લેતાં-મૂક્તાં પણ શક્તિ જ વપરાય છે. જીવમાગ્ર જાણ્યે-અજાણ્યે શક્તિની જ ઉપાસના કરતો હોય છે, છતાંય અજ્ઞાનના કારણે મનુષ્ય કોઈ અગડબગડ રીતે અને કોઈ ભળતી જ જગ્યાએ શક્તિને ઉપાસવા-ગોતવા-આરાધવા મથતો હોય છે.

ચિંતન-મનનશક્તિ, વાક્ય-શ્વાસશક્તિ, વિદ્યુતશક્તિ, ગુરુત્વાકર્ષણશક્તિ તથા ઈચ્છા-તૃષ્ણા-લાલસા-સ્વધા-તૃષ્ણા વગેરે અનંત સ્વરૂપે શક્તિ જ વિલસી રહી છે. આવાં સૂક્ષ્મ રહસ્યોને સમજવાં પડતાં મૂકીને આપણે તો કેવળ કોઈ એક વ્યક્તિ, પદાર્થ, સ્થાન વગેરેમાં જ શક્તિને શોધી રહ્યા છીએ. આવી આપણી શોધ એ પણ એક શોધશક્તિ જ છે, તે પણ આપણે જાણતા નથી તે કેવું આશ્રય!

શક્તિ દ્વારા જ પંચમહાભૂતનું સ્થૂળ શરીર ચોગમ ફૂદાફૂદ કરી રહ્યું છે. શરીરમાંથી પ્રાણશક્તિ, ચૈતન્યશક્તિ ચાલી જતાં શરીર નિષ્ઠિય થઈ જાય છે. જે હાથથી મણબંધી વજન ઉપાડી શકતા હોઈએ છીએ, તે જ હાથ આઈ દિવસના ઉપવાસ પછી એવો શક્તિહીન થઈ જાય છે કે તે પોતાને જ ઊચકી શકતો નથી; અને જ્યાં જમવાનું શરૂ કરીએ, ત્યાં શક્તિ અંગેઅંગમાં સ્કુરવા લાગે.

દાળ-ભાત-શાક-રોટલી કેવા સ્થૂળ પદાર્થો છે! તે શરીરમાં ગયા પણી રસ, રક્ત, અસ્થિ, મેદ, માંસ, વીર્ય-રજ ઈત્યાદિ સૂક્ષ્મ તબક્કાઓમાં કેવાં પરિણમતા જાય છે! ઉપવાસમાં જે હાથ ઊંચો પણ કરી શકતો નહોતો તે ભોજન પ્રારંભ કર્યા પછી કેવો શક્તિશાળી બની જતો હોય છે! સ્થૂળ દાળ-ભાત કાળાંતરે-સ્થાનાંતરે સૂક્ષ્મ થતાં-થતાં કેવાં સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ શક્તિરૂપમાં પરિણમી ગયાં! કેવું છે શક્તિનું વ્યાપકપણું?

‘કુંડલિનીશક્તિ’ એ નામ જ, એ શબ્દ જ કેવો વિરોધાભાસી છે? કુંડલિનીશક્તિ એટલે સૂતેલી શક્તિ. શક્તિ અને સૂતેલી!? અખંડ જાગૃતિ એ જ તો જેનું સ્વરૂપ છે, તેમાં સુસ્તપણું કેવું? સસીમ દ્વારા જ્યારે અસીમનું વર્ણન થાય, ત્યારે તે વર્ણન-કથન આવું પાંગળું જ રહેવાનું. અકથનીયનું જ્યારે કથન કરવા બેસીએ, ત્યારે ગુટિ તો રહેવાની જ ને? ‘નેતિ’ની પણ નેતિ-નેતિ દ્વારા ઈતિ જ કરી નાખીએ છીએ ને? શું કરીએ? એ સિવાય બીજો ઉપાય નથી.

વજપાત, વીર્યપાત, ગર્ભપાત ઈત્યાદિ શબ્દજૂમખાંઓની જેમ હમણાં એક શબ્દજૂમખું ચાલ્યું છે. ‘શક્તિપાત’નું. અરે ભાઈ! વજને, વીર્યને, ગર્ભને તો પોતાના

સ્થાનમાંથી પાત થવા માટે - પડવા માટે બીજું કોઈ સ્થાન છે, પરંતુ શક્તિને ક્યા સ્થાનમાં પડવાનું છે? ક્યા સ્થાનમાંથી પડવાનું છે? તેને જ્યાં પડવાનું છે, ત્યાં તે નથી? તે જ્યાં પડી, ત્યાં જે શક્તિ હતી તે ક્યાં ગઈ?

નથી તો, ક્યાંયે શક્તિનો પાત કે નથી તો કદી ક્યાંય તેનું ઉત્થાન. જેને આપણે જડ કહીએ છીએ એ અનંત રૂપ-રંગવાળું બધું પણ શક્તિનો જ પસારો છે.

શક્તિ જ શક્તિ દ્વારા શક્તિને શોધી રહી છે. મીઠાની પૂતળી સાગરનો તાગ લેવા જાય તો શું થાય? આપણી આસપાસ અને આપણે પોતે જ શક્તિસ્વરૂપ હોવા છતાંય શક્તિને શોધવા, પામવા, ઓળખવા બીજે ફાંઝાં મારી રહ્યા છીએ, તે કેવું કહેવાય?

કાંઠા સુધી ઠેઠ ભરેલા ઘડાનું પાણી આંધુપાછું કે ઊંચુંનીચું કે ડાબેજમણે કઈ રીતે થઈ શકે? આ દાઢાંતમાં તો ઘડો અને પાણી બંને જુદાં છે, પણ શક્તિની બાબતમાં તો એવું કાંઈ છે નહીં. શક્તિની બાબતમાં તો બધું જ શક્તિસ્વરૂપ છે.

શિવ એ શક્તિનું જ પુર્વિંગી નામ છે અને શક્તિ એ શિવનું જ સ્ત્રીલિંગી નામ છે. તત્ત્વની દાઢિએ એ બંનેમાં કાંઈ ફર્ક નથી. એક જ તત્ત્વના કિયામય સ્વરૂપનું શક્તિ નામથી સંબોધન થાય છે અને તેના જ કલ્યાણમય સ્વરૂપને શિવ નામે સંબોધાય છે. પર-પરમતત્ત્વના શિવ-શક્તિ અર્થાત્ કિયાત્મક-કલ્યાણાત્મકપણાની પરખની ગમ (સમજ) પડી જાય તો બધા જ ગમ (દૃષ્ટિ) ભાગી જાય. પછી લખવા-વાંચવાપણું હોય નહીં, બંને જુદાં હોય નહીં.

ગુરુમયી સાચી સમજશક્તિના માધ્યમથી શક્તિ વિષેની બ્રહ્મજ્ઞાઓમાંથી શીધ મુક્ત થઈ જઈએ.

શક્તિ નામે નારી ને શિવ નામે નર છે,
પણ બંનોથી અવર એ તત્ત્વ તો પર છે.
પર તત્ત્વને પામવા, ભજવા શ્રી ગુરુનાથ;
વલખાં માર્યે નવ મળો, ન વેચાય દુકાન-હાટ.
'યોગ' ભિક્ષા લાવીએ, 'ભિક્ષુ' બની ગુરુદ્વાર;
મુમુક્ષુ જરૂર પામશે, સૌનો મુજમાં ભાગ.

લઘુ, ગુરુ બનીને જ રહેશે

- યોગભિક્ષુ

સ્ત્રીપુરુષ અને પશુપક્ષી - દરેકનાં શરીરો પંચમહાભૂતનાં જ છે

સવારમાં પૂજામાં બેઠો હતો, ત્યારે બહાર ખૂબ કોલાહલ સંભળાયો. બહાર જઈને તપાસ કરતાં ખબર પડી કે બે બહેનો લડતાં-લડતાં લોહીલુહાણ થઈ ગયાં છે. આ ઝઘડાનું કારણ હતું - એક બહેન પોતાના બાળકનાં મળયુક્ત કપડાં ધોવા નળ પાસે આવ્યાં હતાં તે. બાળકનાં મળમય બાળોતિયાં જોઈને જ બીજાં બહેન મગજ ગુમાવી બેઠાં હતાં અને પછી એમાંથી બોલાચાલી અને પછી મારામારી થઈ. આ વાત આગળ પણ ચાલી શકે અને મારામારીમાંથી બે પક્ષ પડે અને મોઢું રૂપ લે. અને જો કોઈ આને મદારનાર ન મળો, તો કોર્ટ-ક્યેરી દ્વારા ખુવાર પણ થવાય.

ઉપર્યુક્ત મહાભારતનું મૂળ કારણ સાવ નજીવું, માત્ર નાના બાળકનો મળ. સમજની કેવી દરિદ્રતા! પોતે જાજરૂ ગયા પછી પોતાનો મળ સાફ કરી નાખીએ, પોતાના બાળકનો પણ મળ સાફ કરી નાખીએ; અને ક્યારેક જરૂર ઊભી થાય, તો પોતાનાં પતિ-પત્ની કે માતા-પિતાને પણ સાફ કરીએ; ત્યારે ગંદકી-અસૂસી ન લાગે અને અન્યના મળને જોઈને મહાભારત સુધી પહોંચી જવાય!

ખરેખર તો મળ પોતાનો હોય કે પારકાનો, પોતાના બાળકનો હોય કે પરાયાના બાળકનો, પણ તે મળ જ છે; ખાંધેલા ખોરાકનો બચી રહેલો કચરો જ છે, પંચમહાભૂતમાંનું એક ભૂત જ છે. પરંતુ સાચી સમજની દરિદ્રતા આ વાત સમજવા દેતી નથી અને પરિણામે દુઃખ અને અશાંતિ. આપણી ઓછી સમજણથી અશાંતિ ચૂદેલની જેમ પછી ઘણાને વળગે. અસ્તુ.

એક સંત હતા. તેમની આસપાસમાં પાંચ-દશ કૂતરાં આંટા મારતાં હોય. ભક્તો સંતના દરશને આવે, ત્યારે કાંઈક પ્રસાદી લાવ્યા હોય. પ્રસાદી સંત-ચરણોમાં મૂકે એટલે સંત બધાને વહેંચે; થોડી કૂતરાંને પણ આપે. કૂતરાં પોતાની પ્રસાદી જલદી ખાઈ જાય અને પછી ભક્તોની પ્રસાદી ખાવા દોડે. ભક્તોની પ્રસાદી ખાઈને તેમનાં મોઢાં ચાટે. ભક્તો કૂતરાંને પોતાના મોઢાં ચાટવા ન હે અને ‘હૈડ...’ કહીને ધક્કો મારીને આધાં કાઢે. બસ! સંત આ જુએ ને તેમનો પિતો જાય. હાકોટો મારીને ભક્તને આદેશ આપે કે ‘ચાટવા દે એને તારું મોહું, તારી ઘરવાળીને કેમ ચાટવા દે છે?’ ભક્ત આ સાંભળીને બિચારો ખસિયાણો પડી જાય.

સંત પાસે જઈને ઉપદેશ સાંભળવાની રાહ જોઈને બેઠા હોઈએ, પણ જે ઉપદેશ આપે તેમાં સમજણ પડે નહીં. સંત તો ઘણાય કહી રહ્યા હોય કે તારું અને તારી

પત્નીનું શરીર તથા સર્વે પશુપક્ષીઓનાં શરીર પણ પંચમહાભૂતનાં જ છે. પૃથ્વી, પાણી, વાયુ, તેજ અને આકાશનાં સર્વ શરીરો બનેલાં છે. તેમાં રહેલા આત્માના કારણે બધાં શરીરો રૂડાં-રૂપાળાં લાગે છે. જે ઘડીએ હંસલો હાટ્યો અર્થાત્ આત્મા નીકળ્યો કે શરીર ગંદકીનો ઘાડવો થઈ જવાનો. આ ઘાડવો કોઈને આપી શક્યો નથી લાડવો. માટે તેનો અભિમાન-ગર્વ છાંડવો.

જેમ એક્સ-રે (ક્ષ-કિરણ) સીધું શરીરની અંદર પહોંચી જાય છે તેમ, જે તાત્ત્વિક સમજણ પ્રાપ્ત થાય, તો તે સીધી દરેક પંચમહાભૂતને ભેદીને આત્મા સુધી પહોંચી જાય અને તો જીવનમાં સુખશાંતિની છોળો ઉછણે.

એક બીજી વાતની પણ અત્યારે યાદ આવે છે. અમે એક સંતનાં દર્શને ગયા. સત્સંગના પ્રસંગમાં એક ભાઈએ પ્રશ્ન કર્યો કે, ‘સ્વામીજી! સાંભળીએ છીએ કે બહુ તપ કરે તેની પાસે સ્વર્ગની અપ્સરાઓ આવે છે તે વાત સાચી?’ સ્વામીજીએ જરા ઉગ્ર થઈને સામે પ્રશ્ન કર્યો, “પરંતુ ઉન ગાધિયોંસે ઉપર ઉઠે તથ ન?” સ્વામીજીએ અપ્સરાઓ માટે ‘ગાધિયો’નું સંબોધન કર્યું.

ગાધિયોંથી ઉપર ઉઠવું એટલે વાસનાઓથી પર થઈ જવું. અપ્સરાઓને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ જે તપ કરવા બેઠો હોય, તેને માટે અપ્સરાઓ ન આવે; એ તો જે મોક્ષ માટે, પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવા માટે તપ કરતો હોય, તેની પાસે પરીઓ આવે. યોગ્યતા વિના યોગ્ય પ્રાપ્ત થાય નહીં અને કદાચ પ્રાપ્ત થાય તો જાળવી શકાય નહીં. ‘અરે! પ્રારબ્ધ તો ઘેલું, રહે તે દૂર માગે તો; ન માગે દોડવું આવે, ન વિશ્વાસે કદી રહેતો.’ વાસનાભરી વૃત્તિઓ જેની પાછળ લાલચયભરી દોટ મૂકતા હોઈએ તેની નજરમાંથી તો ઉત્તરી જ જવાય ને? જો અપ્સરાઓ તરફ નજર કરવાની પણ તમોને તમા ન હોય, તો એ તમારી પાછળ દોડે. પણ બહિશતની હૂરો કે સ્વર્ગની અપ્સરાઓ કે સુવર્ણપુરીની પરીઓ કે કામરૂદેશની કામિનીઓ તરફ તમે બેતમા ક્યારે હોઈ શકો? કે જ્યારે તમને એક્સ-રે જેવી સાત્ત્વિક-તાત્ત્વિક સાચી સમજણ પ્રાપ્ત થઈ હોય. તો તમને કામિનીમાં કે ભામિનીમાં કે માનિનીમાં, કે સતીમાં કે રતીમાં કે ઉર્વશીમાં કે શૂર્વશીમાં; કે ગધી, ધોડી, બકરીમાં પંચમહાભૂતો જ દેખાય. બધાંનાં જ શરીરો ગંદકીનો ઘાડવો જ ભાસે. એક્સ-રે પ્રાપ્ત દસ્તિવાળાને ન કોઈ રૂપાળું કે ન કોઈ કુરૂપ, ન કોઈ સ્ત્રી કે ન કોઈ પુરુષ, ન કોઈ પશુપક્ષી કે ઈતર જીવ; તેને મન તો સર્વે શરીરો પંચમહાભૂતોનાં ક્ષણભંગુર શરીરો, સનાતન તો એક માત્ર આત્માપરમાત્મા.

પરમકૃપાળું પરમાત્મા આપણને સૌને ઉન ગાધિયોંસે ઉપર ઉઠને કી હિંય દાણ આપવાની કૃપા કરજો.

પ્રયાણો વિસ્મય કુતા:

ઉદ્ઘાટિતે નવ દ્વારે પિંજરે વિહગોઅનિલ,
સ્થિતે આશ્ર્ય, પ્રયાણો વિસ્મય કુતાઃ?

પિંજરાનું એક દ્વાર ખુલ્લું રહી ગયું હોય, તો ય તેમાંનું પંખી ઊડી જાય છે; તો જે પિંજરાને નવ-નવ દ્વાર છે અને જેમાં પ્રાણરૂપી પક્ષી સ્થિર થઈને રહ્યું છે, તે ખરા આશર્યની વાત છે! તે તેમાંથી ઊડી જાય તેમાં આશ્ર્ય કરવા જેવું શું છે?

મનુષ્યશરીરરૂપી પિંજરાને બે આંખ, બે કાન, બે નસકોરાં, એક જીબ, એક મૂત્રમાર્ગ અને એક મળમાર્ગ મળીને નવ છિદ્રોરૂપી નવ દ્વારો છે (જોકે બ્રહ્માંદ્ર એ દસમું દ્વાર છે, પણ તે તો યોગીઓની વાત થઈ, અહીં તો સર્વસામાન્ય મનુષ્ય માટે નવ દ્વાર ગણી શકાય) અને તેમાં પ્રાણરૂપી અતિ ચંચળ પંખી ઘણાં વર્ષોથી સ્થિર થઈને રહ્યું છે, ઊડી નથી જતું તે મહાઆશર્યની વાત છે! તેમાંથી તે નીકળી જાય અર્થાત્ મૃત્યુ થાય તેમાં વિસ્મય કરવા જેવું શું છે? તે તો સ્વાભાવિક છે.

છતાંય સ્વાભાવિક વાત આપણાને અસ્વાભાવિક લાગે છે, વિસ્મય ન કરવા જેવી વાતમાંય અતિ વિસ્મય થાય છે. કારણકે કોઈને મરવું નથી. મરણનો સૌને ઊર છે. મરણભયને પતંજલિએ અભિનિવેશ કલેશ કહ્યો છે.

મૃત્યુભયથી સૌ ભયભીત છે. તેથી ભજનોમાં પણ આવી પ્રાર્થનાઓ છે કે ‘અંત સમય તમે આવજો વહાલા, કરું હું તો કાલાવાલા.’ ખરેખર મૃત્યુમાં એવું શું છે, જે આટલા બધા ભયભીત કરી મૂકે છે.

એક સંત ખૂબ બીમાર હતા. શરીર હવે લાંબું ટકશે નહીં, એવી તેમને ખાતરી થઈ ગયેલી. તેમના સેવકો પ્રાયાત ડોક્ટરને રોકીને ઉત્તમ પ્રકારની સારવાર કરવાની પેરવી કરવા લાગ્યા, ત્યારે સંતે તેમને સૌને સમજાવીને કહ્યું કે મારા રોગી અને વૃદ્ધ શરીરને બચાવવાનાં હવે શા માટે વલખાં મારો છો? સાજો થઈશ તો ય સાવ ખખડી ગયેલું શરીર જ પાછું મળવાનું ને? જેટલું જલદી આ શરીર છૂટે તેટલું જલદી બીજું નવુંનક્કોર શરીર મળવાનું છે. અત્યારે કાન, આંખ, હાથ, પગ, હદ્દ્ય વગેરે બધાં જ શિથિલ થઈ ગયાં છે. નવા શરીરમાં બધું જ પેટીપેક મળવાનું. એ વખતનું બચપણ પણ કેવું? નિર્દ્દિષ અને દેવદુર્લભ! માટે હું તો હવે આ શરીર છૂટવાની પ્રતિક્ષામાં છું.

આવું સંત જેવું તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીએ તો મૃત્યુનો ભય લાગે? બીજી રીતે જોતાં મૃત્યુનો ભય તેને લાગે, જેણે જીવનભર ખોટાં કર્મો કર્યા હોય. તેને એમ થાય કે

મર્યાદા પછી અથવા મૃત્યુ વખતે મારું શું થશે? મૃત્યુ વખતે મને કેવું દુઃખ પડશે? પણ બેંકમાં ખાસી મોટી રકમ જેની જમા થઈ હોય તેને પોતાના પોષણની ચિંતા થાય? તેમ, જેણે પોતાનું જીવન પરોપકાર અર્થે જ ખર્ચું હોય તેને તો જીવનમાંય આનંદ અને મરવામાંય આનંદ. ખરેખર તો તેના માટે મૃત્યુ મરી ગયું જ ગણાય.

સામાન્ય રીતે હદ્ય બંધ પડી જાય તે સ્થિતિને મૃત્યુ કહે છે. આંખ-કાન, હાથ-પગ વગેરે શરીરનાં અંગો છે. કાન નિષ્ઠિય થતાં કે આંખ, હાથ, પગ વગેરે નિષ્ઠિય થતાં મૃત્યુ થતું નથી; તેમ હદ્ય નિષ્ઠિય થતાં મૃત્યુ ગણાવું જોઈએ નહીં. કેમકે હદ્ય પણ શરીરનું એક અંગ જ છે. આત્મા અમર છે તેમ જીવન પણ અમર છે. મૃત્યુ વિષેની ખોટી-ઓછી સમજ જ આપણને ભયભીત કરીને ડરાવે છે. વર્તમાન શરીરમાં બંધ પડેલું હદ્ય, બીજા નવા પ્રાપ્ત થનારા શરીરમાં પુનઃ સક્રિય થઈ જવાનું છે. જર્જરિત હદ્યને ગમે તેટલાં થીંગડાં લગાવીશું પણ તોય તે જર્જરિત જ રહેવાનું, જ્યારે નવા શરીરમાં તો હદ્યનો નવો ઢાળ જ ઢાળવાનો. લોઢાની ખંડિત મૂર્તિને ઓગાળિને ફરીને તેનો નવો ઢાળ પાડીને નવીનકરોર મૂર્તિ બનાવે છે તેમ નવું શરીર તે નવો ઢાળો છે. જો આવી સમજણ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો મૃત્યુથી આનંદ થાય કે શોક? અત્યારે મૃત્યુ શબ્દ સાંભળતાં જે કરાળ-વિકરાળ યમદૂતની મૂર્તિ ચક્ષુ સમક્ષ ખડી થાય છે તે ઉપરથી સમજણ પાડી થતાં નવા ઢાળની નવીનકરોર મૂર્તિ લાગે. આવું થવા લાગે ત્યારે મૃત્યુ મરી ગયું જ કહેવાયને?

પરંતુ એમ વિચારીએ કે મૃત્યુ પછી મોક્ષ મળી જાય તો તો શરીર જ ન મળે અને તો પછી નવુંનકોર શરીર પ્રાપ્ત થવાની વાત ક્યાં રહી? અરે ભાઈ! તો તો પછી ન રહેગા બાંસ, ન બજેગી બાંસુરી. દુઃખના કારણે જ મૃત્યુથી ડરીએ છીએને? મોક્ષમાં તો શરીર જ નહીં. શરીર નહીં પછી મૃત્યુ ક્યાં રહ્યું? અને મૃત્યુ નહીં તો પછી દુઃખ ક્યાં રહ્યું? મોક્ષ એ તો દુઃખમુક્તિની ઊંચામાં ઊંચી સ્થિતિ છે. મોક્ષમાં તો કેવળ આનંદ જ આનંદ! અખંડ આનંદ! આપણને એવી શંકા થાય તે સ્વાભાવિક છે કે જો શરીર જ ન હોય તો આનંદ કોણ કરે? તો તેનું સમાધાન સ્વખન છે. સ્વખનમાં શરીર નથી હોતું છતાંય બધાય અનુભવો કરીએ છીએ. સ્વખનમાં સુખ-દુઃખ, હર્ષ-શોકનો પણ અનુભવ થાય છે, જ્યારે મોક્ષમાં કેવળ આનંદ જ અનુભવાય છે. આનંદસ્વરૂપ જ થઈ જવાય છે.

શરીર છૂટતી વખતે સૌ વતુંઓછું દુઃખ અનુભવે છે. પણ જો ત્યારે, પછી મળનારા સુખની ખાતરી હોય તો મૃત્યુનું દુઃખ, દુઃખ ન લાગે. માતાને પ્રસૂતિનું પારાવાર

હુઃખ હોય છે, પણ સંતાનપ્રાપ્તિના સુખ પાસે તે હુઃખ ફીકું થઈ જાય છે. જો આમ ન હોય તો જગતનું સર્જન અટકી જાય.

મનુષ્યને જીવનમાં મોટામાં મોટો ભય મૃત્યુનો છે. એ ભય ગમે તેટલું દ્રવ્ય ખર્ચવાથી નથી ટળતો, પણ તેના માથે થોડી સાચી સમજની જરૂરત છે. નવ-નવ દ્વારવાળા પિંજરામાં પ્રાણીપંખી રહ્યું છે તે આશ્રય છે, તે ઊડી જાય તેમાં વિસ્મય કે ભય શા માટે? જો મનુષ્ય આવી સાચી સમજના સથવારે રહે તો પછી તેને ભય કે શોક ન રહે. આવી સૂક્ષ્મ સમજ અન્યોને આપવી તે અતિ ઉત્તમ દાન છે અને આવું દાન મોક્ષપ્રદાનમાં સહાયક નીવડે છે.

જો મોક્ષ ન થાય તો બીજો જન્મ નક્કી છે. આપણને મૃત્યુનો ભય લાગે છે તે જ બીજા જન્મની સાબિતી છે. અજાણ્યા ભયનો ભય નથી લાગતો. બાળક અભિનિધી દાઝ્યા પછી જ અભિનિધી ઉરે છે. આપણે વર્તમાન જીવનમાં મર્યાદનથી તોય આપણને મૃત્યુનો ભય લાગે છે, તે તેની સાબિતી છે કે આપણે ક્યારેક જરૂર મર્યાદ હોઈશું. મૃત્યુ શરીરનું હોઈ શકે. જો ક્યારેક મર્યાદ હોઈશું તો તે વખતે શરીર જરૂર હશે. જો શરીર હશે તો જન્મ જરૂર થયો હશે. જો પહેલાં જન્મ થયો હતો તો હવે પછી પણ જન્મ જરૂર થાય. મર્યાદ પછી જો જરૂર પાછા આવવાના છીએ, તેની ખાતરી થઈ જાય તો પણ મૃત્યુનો ડર ન રહે.

કુદરત પણ કેવી કરુણાલું છે! ભયંકર બાહ્યમુખ થઈ ગયેલા માનવીને અંતમુખ કરવા તેની ઈન્દ્રિયોને શિથિલ કરી નાખે છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં આંખ, કાન, પગ વગેરે એવાં નિર્બજ થઈ જાય છે કે ઘરમાં જ રહેવું પડે. પણ તોયે મનુષ્ય જંપતો નથી અને વૃત્તિઓ દ્વારા ભાગંભાગી કરવા લાગે છે. કારણકે તે સમજ શક્યો નથી હોતો કે ઈન્દ્રિયોની શિથિલતા તેતો અંતમુખ થવા માટેનું કુદરતનું વરદાન છે. તેથી તે ખાટલામાં પડ્યો-પડ્યો હાયબળતરા કરતો-કરતો કુદરતને કોસ્યા કરે છે, ગાળો દે છે પણ તેથી કાંઈ ઈન્દ્રિયો સબળ નથી બની જતી, પરંતુ જીવનપાથેય બેગું કરવાનો અમૂલો સમય વેડફાઈ જાય છે.

એક સંન્યાસી મહારાજ કહેતા કે પહેલાં તો ધ્યાન વખતે હું કણ્ઠમુદ્રાનો ઉપયોગ કરતો, જેથી બહારના અવાજો વિક્ષેપ ન કરે, પણ હવે તો એવો બહેરો થઈ ગયો. હું કે ધ્યાન વખતે કણ્ઠમુદ્રાની જરૂરત જ નથી પડતી. ભગવાને મારા ઉપર ખૂબ દયા કરી.

સંન્યાસીમહારાજની જેમ આવી બધી બાબતોમાં જો કુદરતની કરુણા કલ્યવાની કુશાગ્રતા કેળવાઈ જાય તો તેને માટે મૃત્યુનો ભય ક્યાં?

સમશાન એ તો મહાવિદ્યાલય છે

જો મરણ એ જિંદગીની, છે અરે! છેલ્લી દશા;
તો પરાર્થે અર્પવામાં, આ જીવનના મોહ શા?

આ આખા લખાણનું પ્રેરણાભિંદુ છે એક પરમભિત્રની પરમયાત્રા-અંતિમ
વિદાય.

ચિતા પર ચઢાવેલી અલમસ્ત અને સોનલવવર્ષી કાયા, ધૂ-ધૂ કરતા પ્રયંડ
અભિનમાં ભૂજાઈ-શેકાઈને ભસ્મ થવા લાગી, ત્યારે અમે સૌ સેહીમિત્રો, જેઓ ચિતાની
ફરતે ઊભા હતા, તેઓ સૌ ચિતાનિના દંડાતા તાપથી બજ્બે ફૂટ દૂર હટવા લાગ્યા;
હટાં હટાં ખાસા દૂર ખસીને ઊભા સૌ.

એ વખતે મુખ તો ગાયત્રીમંત્રના ઉચ્ચાર કરતું હતું, પરંતુ મગજમાં અનંત
વિચારોની ભાગદોડ ચાલુ થઈ ગઈ હતી.

અપને ખાતિર મહેલ બનાયા. આપ હી જાકર જંગલ સોયા.

જે કાયાને કેવાં-કેવાં, કેટકેટલાં લાડ લડાવ્યાં બૂટ-મોજાં વગર જમીન ઉપર
પગ પણ નહોતા મૂકી શકતા કે એરકન્ડિશન સિવાય કાયાને મહાત્રાસ લાગતો હતો
- તે કાયાની આખર આ જ દશા? જલાવી જ દેવાની? ગીધડાંઓને ખવડાવી જ
દેવાની? જમીનમાં દાટી કે જળમાં વહાવી જ દેવાની?

ઇસ તન ધનકી, કોન બડાઈ? દેખત નેનોમેં મિઠી મિલાઈ!
હાડ જલે જૈસે લકડે કે મોલી, બાલ જલે રે જૈસે ઘાસ કી પોલી.

જગતનાં અન્ય વિદ્યાલયોમાં તો ખૂબ ભાડ્યા પણ ખરું ભણતર, ખરી સમજણ
તો સમશાન-વિદ્યાલય જ આપે છે. જ્યારે-જ્યારે સમશાન જવાનું થાય છે, ત્યારે ત્યારે
કાયાની-માયાની ક્ષાળભંગુરતાનું જ્ઞાન પુનઃપુનઃ તાજું થાય છે. જે જ્ઞાન, જે હકીકત,
જે ભણતર અખંડપણે સ્મૃતિમાં રાખવાની જરૂરત છે તે, સતત વહેવાર-પ્રપંચમાં
રચ્યાપચ્યા રહેવાથી વીસરી જવાય છે.

કર લે શૃંગાર ચતુર અલબેલી, સાજન કે ઘર જાના હોગા.

સાજ-શૃંગાર કરીને ચતુર અલબેલી નાર જેમ સાજન-પ્રિયતમના ગૃહે જવા
તૈયાર હોય છે, તેમ સાજનના-ભગવાનના ગૃહે જવા માટે અર્થાત્ દેહવિલય માટે
ઉમંગ-ઉત્સાહપૂર્વક તૈયાર રહેવાનું છે; એ પ્રસંગ પણ શોકનો નથી, પરંતુ મોહને
મૂકવાનો છે.

જે અનિત્ય અને અપવિત્ર હતું તે જ નિત્ય અને પવિત્ર મનાઈ ગયું હતું; તેને - તે ખોટી માન્યતાને - સમશાન જવાના પ્રસંગો બળભળાવી નાખે છે. કમ સે કમ એટલી ઘડી તો સાચી વિચારધારાઓ વહેલા લાગે છે, ભલે તે સમશાનવૈરાગ્ય હોય પણ એટલી ઘડી તો તે આવે જ છે. સમશાનવૈરાગ્ય થોડો દીર્ઘજીવી થાય તો જરૂર મનુષ્યજન્મની સ્તર્યકતા થઈ જાય.

ભણતરનો સાચો ઉપયોગ તો છે આત્મા-પરમાત્માની વાતો સમજવામાં, મોક્ષને મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં, આત્મંતિક સુખને પ્રાપ્ત કરવામાં અને મૃત્યુના ભયથી મુક્ત થવામાં. અનેક પ્રકારનાં શાસ્ત્રો અને સિદ્ધાંતોને જાણી લઈએ તો આધ્યાત્મિક જ્ઞાન સમજવામાં સરળતા પડે. બ્રહ્મશ્રોત્રિયપણું, બ્રહ્મનિષ્ઠપણામાં સહાયભૂત થઈ શકે છે.

સ્કૂલ-કોલેજનું ભણતર જ સર્વસ્વ નથી; ભણતરને મોક્ષધામ સુધી પહોંચાડનારી સીડીનું પ્રથમ પગથિયું ગણી શકાય. મોક્ષ-સીડીના પ્રથમ પગથિયે જ કાયમ ઊભા રહીએ, અન્ય પગથિયાં ઉપર આગળ વધીએ જ નહીં, તો પ્રથમ પગથિયાની પ્રાપ્તિ પણ નિરર્થક થઈ જાય.

સ્વામી વિવેકાનંદજી પોતે ભાણેલું બધું ભણતર ભૂલી જવા ઈચ્છતા હતા. નાનું બાળક બરાબર ચાલતાં ન શીખ્યું હોય તો ત્યાં સુધી જ તેને ત્રણ પૈડાંવાળી ચાલણગાડીનો આધાર લેવાની જરૂરત પડે છે. બરાબર ચાલતાં શીખી ગયા પછી જો તે ચાલણગાડીનો ત્યાગ કરે તો જ તે ચાલવાનો વિકાસ સાધી શકે. યુવાન થયા પછી પણ જો ચાલણગાડીને છોડીએ જ નહીં તો જડપથી ચાલી શકીએ નહીં અને આવી કંંગી સ્થિતિમાં આપણને જોઈને લોકો ખૂબ હસે.

ભૌતિક ભણતર ભણીભણીને પછી ચેતન-ભણતર ભણવાનું છે, જો આમ ન થાય તો, ‘ભણ્યા પણ ગણ્યા નહીં’ જેવું થાય.

ભૌતિક ભણતર સાતત્યના કારણે સાચી સમજણરૂપી ભક્તી ઉપર જે મોહ, માયા, તારું-મારું વગેરેની મહાબ્રમણાઓરૂપી રાખ વળી ગઈ હોય છે, તેને ચિત્તા ઉપરની રાખ જોઈને પ્રાપ્ત થતી સમજણ ઉડાડી મૂકે છે. સમશાન-મહાવિદ્યાલયની મહા વિદ્યા જેવી અમોઘ વિદ્યા બીજાં કોઈ પણ વિદ્યાલયો દ્વારા મેળવી શકતી નથી.

સમશાન, મૃત્યુ, યમરાજ વગેરે શબ્દો સાંભળતાં જ મન ભયભીત થઈ જાય છે, કેમકે જન્મોથી ખોટી, અધૂરી ને ભૌતિકતામય માન્યતાઓમાં જ જીવા છીએ. સાચી સમજણવાળાને મૃત્યુનો ડર ન લાગે. એ તો એમ વિચારે કે મૃત્યુ પછી મોક્ષમાં

નહીં પહોંચી શકીએ તોપણ બીજું નવુંનકોર શરીર તો પ્રાપ્ત કરી શકીશું જ, જેમાં રોગ અને બુઢાપો નહીં હોય. બેઠેરગૃહમાંથી નવા નકોરગૃહમાં જવાનું કોણ પસંદ ન કરે!? નવું ગૃહ - નવું શરીર પ્રાપ્ત કર્યા પછી ફરી પાછા નરસિંહ મહેતાએ ગાયું છે તે ગાઈશું કે -

ભૂતળભક્તિન પદારથ મોટું, વ્રિલોકમાં નાંહીં રે;
પુષ્ય કરી અમરાપુર પામ્યા, અંતે ચોર્યાસી માંહી રે;
હરિના જન તો મુક્તિન માંગે, માંગે જન્મોજન્મ અવતાર રે;
નિત્ય સેવા નિત્ય કીર્તન, ઓચ્છવ નીરખવા નંદકુમાર રે.

માટે સ્મશાનથી ડરીએ નહીં. એ તો મહાવિદ્યાલય છે, મહાયાત્રાલય છે, મહામુક્તિનું પ્રેરણારથાન છે. જે ગૃહમાં જન્યા હતા તે ગૃહ, જીવનનું પ્રથમ મહા સોપાન, અને મહાભૂમિ સ્મશાન એ જીવનનું અંતિમ મહા સોપાન.

આટાટલું જાણ્યા પછી પણ સ્મશાનનો ડર જતો નથી? તો, સાચા ગુરુસંતોના ચરણોમાં બેસીને, તેમની પાસેથી નિત્યાનિત્ય વિવેક પ્રાપ્ત કરીને સ્મશાનના ડરથી, મૃત્યુના ભયથી મુક્ત થઈએ.

પુષ્ય-દાન કરવા છતાં પણ જો દુઃખ ન ટબે તો તે બધું શા માટે કરવું?

એક મિત્રના અવસાન નિભિતે સત્સંગ અર્થે તેમના ઘેર જવાનું થયું. સત્સંગ દરમિયાન અમેરિકાથી આવેલા તેમના ભાઈએ એક સુંદર પ્રશ્ન કર્યો કે -

ઘરના સૌ સભ્યો આપસમાં એવી શંકા-કુશંકાઓ કર્યા કરે છે કે “આપણે ખૂબ દાન-ધર્મ-પુષ્ય-યજ્ઞ-કથા વગેરે કરતાં રહ્યાં છતાંય આપણા ઉપર આવું મોટું દુઃખ આવી પડ્યું! તો, પુષ્ય-દાન વગેરે શા માટે કરવાં?” તો આ બાબતમાં આપ કાંઈ ખુલાસો કરો તો સારું.

ઉપર્યુક્ત પ્રશ્ન સાંભળીને અમને ખૂબ આનંદ થયો. અમે તો વગરપૂછ્યે પણ આવું કાંઈક ચર્ચવા ઈચ્છતા જ હતા પણ ત્યાં તો સામેથી પ્રશ્ન થયો. પ્રશ્ન પૂછ્યા પછી તેનો ઉત્તર સાંભળવા મનુષ્યો વધુ ધ્યાન આપે છે - તેને વધુ ધ્યાન આપવું પડતું હોય છે, કદાચ ધ્યાન ન આપે તો ય ઉત્તર પૂરો થાય ત્યાં સુધી પ્રશ્નકર્તાને શરમે-ભરમે પણ બેસી રહેવું પડે છે, પરંતુ અહીં તો પ્રશ્ન ખૂબ જિજ્ઞાસાપૂર્વક થયો હતો, તેથી અમારે તો ‘જેઈતું હતું ને વૈદ્ય બતાવ્યા’ જેવું થયું હતું. તેથી અમે ઉત્તર આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

દુનિયાના મોટામાં મોટા ગણતા ડોક્ટરો અને વૈજ્ઞાનિકો કે જેઓ ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક વિવિધાનોમાં બિલકુલ નથી માનતા હોતા અને ભૌતિકવિજ્ઞાનયુક્ત બધા જ ઉપચારો કરતા હોય છે, તેઓ શું મૃત્યુ, જરા અને રોગને દૂર રાખી શકે છે? આપણે ભાઈ માટે દવાઓ કરવામાં ક્યાં પાછુંવાળીને જોયું હતું? એક પણ પથી અજમાવ્યા વિના નહોતી છોડી! તો ય તેઓ ન બચી શક્યા! તો શું હવે આપણે એમ કહીશું કે આટઆટલા આધુનિક, ભૌતિક અને ડોક્ટરી ઉપચારો કરવા છતાં ભાઈ ન બચી શક્યા તો હવે આપણે એ બધા ઉપચારો શા માટે કરવા? આપણે દવા વગેરે બધા જ ઉપચારો કરતા જ રહીએ છીએ ને? તો પછી ધાર્મિક વિધિઓ માટે જ આવી શંકાઓ કરવી તે અજ્ઞાનતા કહેવાય.

મનુષ્યને જે વખતે જે સાચું લાગે છે તે વખતે તે તે કરવા તૈયાર થઈ જાય છે. અને વળી એક જ પ્રકારની માન્યતા આખી જિંદગી સુધી રહેતી પણ નથી. દેશ, કાળ અને અનુભવ પ્રમાણે આપણી માન્યતાઓ અને ધારણાઓમાં પણ ફેરબદલી થતી જ રહે છે.

હાલની ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક માન્યતાઓ અને વિધિઓને મૂકી દેવા હું પોતે જ તૈયાર થઈને બેઠો છું, પણ એથી વધુ સારું અને વધુ ખાતરીવાળું કાંઈ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ને? દુનિયાભરના મોટામાં મોટા વૈજ્ઞાનિકો તથા સુખશાંતિની ભૌતિક સામગ્રીના શોધકો પણ, સામાન્ય મનુષ્યની જેમ જ જરા, વાધિ અને મૃત્યુથી ઘેરાયેલા જ હોય છે ને! વધુ સારું મળે નહીં ત્યાં સુધી, આપણી પાસેનું થોહું સારું હોય તેને કાંઈ ફેંકી દેવાય? કહે છે ને કે બીજાનો બંગલો જોઈને આપણું ઝૂંપું બાળી ન દેવાય. પણ અહીં તો કોઈ પાસે બંગલો છે જ ક્યાં? સૌ પાસે ઝૂંપું જ છે. પણ બીજાના ઝૂંપણને આપણે બંગલો માની બેઠા હોઈએ તો એ મૂખ્યમાંથી જેટલા વહેલા છુટાય તેટલું વહેલું સમાધાન-સુખ.

મૃત્યુ-દૃઃખના ધાવને ઓછો કરે એવું ઈજેક્શન કે દવા તો હજુ શોધાયાં નથી અને જે ભયંકર આધાતને કાંઈક રુઝાવે એવી આધ્યાત્મિક વિચારસરણીની મલમપડી આપણી પાસે છે તેને પણ જો ફેંકી દઈએ તો આપણું શું થાય? હાઈએટેક જ આવે ને?

ધાર્મિક, વ્યાવહારિક વગેરે મૃત્યુ પછી કરાતા બધા રીતરિવાજે એટલા માટે જ ગોઠવાયા છે કે તેથી ખૂબ પ્રવૃત્તિમય રહેવાથી દૃઃખના વિચારોને કાંઈક વિસારી શકાય. જ્યારે આપણા ઉપર દૃઃખના બારેમેઘ તૂટી પડે છે, ત્યારે પોક મૂકીને રડવાનું મન થઈ આવે છે અને તેમ કરવાથી દૃઃખ કાંઈક હળવું પણ થાય છે, પરંતુ એ રડવાની કિયા એવી છે કે તેથી હદ્યને ખૂબ નુકસાન પહોંચે છે અને ક્યારેક તો રડતાં-રડતાં જ માણસ ખલાસ થઈ જાય છે. તેથી, રડવાથી મળતી હળવાશનો લાભ મળે અને તેનાથી

કડવું અમૃત

૮૮

થતું નુકસાન ન થાય તે માટેનો ઉપાય છે વાચિક જપ. જોરજોરથી બોલીને મંત્રજ્ઞપ કરવાથી દુઃખનો આધાત ઓસરવા લાગે છે. મૃત્યુના મહાઆધાતથી હદ્ય જ્યારે પૂર્ણ ભરાઈ ગયું હોય, ત્યારે જોરજોરથી કરેલા વાચિક જપથી હદ્ય હળવાશ અનુભવે છે. તેથી મૃત્યુ પ્રસંગે સૌએ સાથે મળીને ખૂબ પ્રેમથી વાચિક મંત્રજ્ઞપ કરવા જોઈએ.

ऋષિમુનિઓએ ખૂબ ચિંતન-મનન અને નિદિધ્યાસન કરીને બક્ષેલા દિવ્ય-આધ્યાત્મિક ઉપાયો અનેક રીતે લાભદાયક જ હોય. કલિયુગી અને કલમયુગી આજના માણસ કરતાં તપ, ત્યાગ અને સંયમવાળાનું પ્રદાન સત્ત્વ-તત્ત્વમય જ હોય. માટે જ્યાં સુધી રોગ, જરા અને મૃત્યુને દૂર રાખનારી જડીબુઝી આપણા હાથમાં ન આવે, ત્યાં સુધી તો હાલમાં જે અનેક રીતે દુઃખ વીસરવાના ઉપાયો આપણે કરીએ છીએ તે બરાબર જ છે.

ભાઈ હતા ત્યાં સુધી તો તેઓ તેમના આશ્રયે રહેલા સૌની જવાબદારી સંભાળતા હતા. હવે તેમની - તેમના શરીરની ગેરહાજરીમાં તેમના સદ્ગુણોને યાદ કરીકરીને, આપણે આશ્રયે રહેલા સૌની જવાબદારી આપણે સંભાળીને ભાઈને સાચી શ્રદ્ધાંજલિ અર્પાએ. જો તેમને સંભારીસંભારીને રોકકળ જ કર્યા કરીશું તો આપણને પણ હાર્ટએટેક જ આવશે અને તેથી આપણે અત્યારે ભાઈ વિના જેવા નોંધારા બની ગયા છીએ તેવા નોંધારા, આપણે આશરે રહેલા સૌ થઈ જશે.

આવા દુઃખદ પ્રસંગે તમોને આવી શંકાઓ થવી અસ્વાભાવિક ન કહેવાય. આવા મરણતોલ દુઃખદ ફટકાથી ભલભલા આસ્તિકો પણ નાસ્તિકતા તરફ દોટ મૂકવા પ્રેરાય છે. પણ, આ પણ જીવનસાધનાની એક ભૂમિકા અને જીવનમાં પ્રાપ્ત કરેલી સાચી સમજણની કસોટી છે. સાચો જિજ્ઞાસુ આખરે બધી કસોટીમાંથી સાચા સુવર્ણ રૂપે જળકી ઊંઠે છે.

એક માતા પોતાના પુત્રના શબને લઈને ભગવાન બુદ્ધ પાસે આવીને કહેવા લાગી કે આ મારા પુત્રને આપ જિવાડી દો. ત્યારે ભગવાન બુદ્ધે તેને કહ્યું કે તું થોડા સરસવ લઈ આવ. પણ સરસવ તેના ઘરેથી લાવજે કે જ્યાં આજ સુધી કોઈ મર્યુન હોય. મા બિચારી આખા ગામમાં ફરી આવી પરંતુ બધાંના ત્યાં કોઈ મર્યું જ હતું. તેથી તે પાછી આવી. આવી યુક્તિથી બુદ્ધે તેને એ સનાતન સત્ત્વ સમજાવી દીધું કે મૃત્યુ અવશ્ય છે. વળી -

મૃત્યુ પછીની અવસ્થામાં સુખ નહીં હોય તેની પણ શું ખાતરી? પણ આપણને તો આપણો સ્વાર્થ રડાવે છે. મરનારામાં આપણો જેટલો સ્વાર્થ વધુ એટલું દુઃખ વધુ.

પણ આપણે પણ ક્યાં સદાકાળ રહેવાનું છે? અને જે મરવાનું છે તે તો શરીર; શરીરના પંચમહાભૂતનું, પંચમહાભૂતમાં વિસર્જન. આત્મા તો અમર મનાય છે. પણ-

આવી બધી તત્ત્વજ્ઞાનની વાતો આપણા ગળે ન ઉત્તરે તો કાંઈ નહીં. આપણે દુઃખમાંથી અતિ શીઘ્ર મુક્ત થવા તો ઈચ્છાએ છીએ ને? તો આપણને જ્યારે જે ઉપાય સાચો લાગતો હોય તે કરીને અથવા આપણને જેમનામાં શ્રદ્ધા હોય તેવા શ્રદ્ધેયના માર્ગદર્શન મુજબ વર્તને જલદી દુઃખમુક્ત થઈ જવાનો પ્રયત્ન કરવો.

જેણે પણ શરીર ધારણ કર્યું છે તેનું મૃત્યુ અવશ્ય છે. પછી ભલે તે ભગવાનનો અવતાર ગણાતા હોય.

ત્રણ આંગાળની બીડી સાડા ત્રણ મણાની કાચાને ઉઠાડી શકે!?

ચા, કોઝી ને કોકો; વહેલી પડાવે પોકો.

વળી કોઝી વિષે કહ્યું છે કે -

કર્ફકટન, વાયુહરન, ધાતુહીન, બલક્ષિન;
લોહી કો પાની કરે, દો શુન, અવગુન તીન.

ચા-કોઝી, પાન-બીડી, ચરસ, ગાંઝો, દારૂ ઈત્યાદિ નશાકારક દુર્વસનો માત્ર શરીરને જ નુકસાન કરે છે. ફક્ત એટલા માટે જ છોડવાનાં નથી; એટલું નુકસાન તો સ્વાદલાલચું વ્યક્તિ, પોતાની પાચનશક્તિનું ધ્યાન ન રાખવાના કારણે, સાત્ત્વિક-પૌષ્ટિક ખોરાક ખાઈને પણ વહોરી લે છે. કેફી પદાર્થોના સેવનથી જે શારીરિક નુકસાન થાય છે તે ગૌણ છે, પરંતુ મુખ્ય નુકસાન તો કેફી પદાર્થોના વશમાં આવી જવાય છે તે છે. તે વાતને બે-ત્રણ દણાંતોથી સમજીએ:

- (૧) સત્સંગસભામાં સત્સંગ-સ્વાધ્યાયની બરાબર જમાવટ પડી હોય અને બરાબર એ જ વખતે ધૂમપાનની તલપ જાગે અને તે આપણાને સભામાંથી ઉઠાડીને, બ્રહ્મરસમાં ભંગ પડાવીને તલપ પૂરી કરવા બહાર જવા મજબૂર કરે - સભામાંથી બહાર હડસેલી મૂકે તે મોટી શરમની વાત છે.
- (૨) રોગી બાપને મધ્ય રાગીએ ખાટલામાંથી ઉઠાડીને હાથ પકડીને પેશાબ કરાવવા લઈ જવાનીય આળસ કરતા હોઈએ, ત્યારે જો વસનની તલપ જાગે તો આળસને ભગાડીને સાડા ત્રણ આંગાળની બીડી સાડા ત્રણ મણાની કાચાને ઊભી કરી દે તે ઘણું મોટું લાજભર્યું આશ્રય છે.

(3) ઘરમાં નાનું બાળક બીમાર હોય તેની દવા માટે તથા પત્ની ગાંઠો મારીને સાડી પહેરતી હોય તેની સાડી માટે અને દીકરાની કોલેજની ચેલી ફી આપવા માટે પોતાના માસિક પગારની રાહ વરસાદની જેમ જોવાની હોય ત્યારે, પગાર હાથમાં આવતાં જ એ દુર્ખસનો આપણાને જબરજસ્તી પોતા તરફ બેંચી પાડે અને પછી આપણે લથદિયાં ખાતાં-ખાતાં, ધોયેલા મૂળા જેવા થઈને ઘરે જઈને અને ઘરનાં બધાં આપણી આવી સ્થિતિ જોઈને પોકેપોકે રડી પડે એ દર્દભરી દાસ્તાન છે!

વસનોથી થતા સીધા નુકસાન કરતાં એનો જે આપણા ઉપરનો કાબૂ; આપણે તેના હાથની કઠપૂતળી; એ એક લધુભૂત પાસે આપણા પંચમહાભૂત સાવ પાંગળા; એ અતિ સ્થૂળ પાસે આપણે અતિ સૂક્ષ્મ સાવ લંગડા; એ અતિ જડ પાસે આપણે અતિ ચેતન સાવ ચૈતન્યહીન; તે બધું આપણા માટે અતિ હેવાનિયતભર્યું, અતિ લાનતભર્યું અને અક્ષમ્ય રાક્ષસી અપરાધ સમાન ભાસે છે.

પ્રારંભમાં વસનો આપણા માટે હોય છે પણ પછી આપણે અચૂક વસનો માટે થઈ જઈએ છીએ. વસન લાગી ગયા પછી તેમાંથી મુક્ત થવા માટે ભગીરથ પ્રયત્નની જરૂર પડે છે, પરંતુ પ્રથમથી જ નિર્બસની રહેવા માટે થોડી સાવધાની જ રાખવી પડે છે. આપણું તો જે થવાનું હતું તે થયું પણ હવે વસનોની પ્રશંસા કરી કરીને આપણી પાછળની ઊગતી પેઢીની તંદુરસ્તીમાં તો વસનદુપી ઊધઈનું બીજ ન વાવીએ! જો હવે વસનોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા જેટલો થોડો પણ વિવેક બચી રહ્યો હોય તો વસનોથી ઉત્પન્ન થતી મજબૂરી અને બરબાઈ વિષે લોકોને ગર્જને જણાવીએ; જો આપણો માંહલો થોડો પણ જાગૃત હોય તો નાકવઢાનો પંથ ન વધારીએ, અને સાચી ટીકાઓને શાંતિથી સાંભળવા જેટલી સહનશક્તિ કેળવીએ; તેમાં જ આપણું અને આપણાં બાળકોનું શ્રેય છે.

અનુભવીઓએ ખરું જ કષ્યું છે કે લાખના બાર હજાર કરીને પણ કુગ્રામવાસનો ત્યાગ કરવો, અર્થાત્ થોડો ઘસારો વેદીને પણ સુસંગ રાખવો. કોઈ કહેશે કે મને તો વસનથી ફાયદો થયો છે તો તે અપવાદ હોઈ શકે, અપવાદ કદી નિયમ નથી બની શકતો.

સ્વાદ અને આનંદ ટેવમાં છે. ટેવના કારણે અસ્વાદયુક્ત ખાદ્યો અને પેયો પણ સ્વાદયુક્ત લાગે છે. જેમકે મીઠાં-મરચાંવાળો ખોરાક શરૂઆતમાં બાળકને નથી ભાવતો પરંતુ તેની ટેવ પડ્યા પછી તેના વિના ખાવાનું નથી ભાવતું. પરંતુ ટેવના કારણે નુકસાન કરનારા ખાદ્યો અને પેયો કદી ફાયદો કરનારા નથી નીવડતા. આથી

જ આગ્રહપૂર્વક કહી શકાય કે જો સ્વાદ અને આનંદ ટેવમાં સમાયેલા હોય, તો જે આહારો અને વિહારો તંદુરસ્તીદાતા અને કલ્યાણપ્રદાતા હોય તેની જ ટેવ પાડવી જોઈએ. અનુભવીઓએ કહ્યું છે કે -

ભાંગ, ધતુરા, ગાંજિયા, ઉતર જાત પલ છીન;
નામ રસાયન નાનકા, ચડી રહે રેન દિન.

દરેક પ્રકારનો કેફી અને ભૌતિક નશો અમુક સમય પછી ઉત્તરી જ જાય છે, ત્યારે શરીર પહેલાં કરતાં પણ વધુ અશક્ત ને ચીથેરા જેવું થઈ જાય છે અને ફરીને નશો મેળવવા માટે તલપાપડ થવા લાગે છે. વિશ્વમાં સાચી સમજણનો નશો એક એવો છે કે રાતદિવસ ચેલો જ રહે છે, પછી બીજી વખત નશો કરવાની જરૂરત જ નથી પડતી. ગુરુસંતોએ તો પ્રભુસ્મરણની-નામસ્મરણની ગાણતરી, અક્ષયનશામાં, અખંડ આનંદમાં કરી છે. પ્રભુનામના પવિત્ર નશામાં ચક્યૂર થયેલાના સંપર્કમાં આવનાર પણ મસ્ત થઈને જૂમવા લાગે છે! તેથી તો કહ્યું છે કે -

ખરચે ન ખૂટે, વા કો ચોર ન લૂંટે,
દિન-દિન બાઢત સવાયો;
પાયો રી મૈને રામરતનધન પાયો...

તમાકુ જોડે સ્વાદ્યાય!!!

યોગાચાર્ય, વેદાંતાચાર્ય શ્રી વ્યાસભાઈ ફોન પર પૂછી રહ્યા હતા ‘આપ આવતી કાલે ઘેર જ છો? મારે યોગ બાબતે થોડું માર્ગદર્શન જોઈએ છે. મારી દસ્તિએ તો ગુજરાતમાં આપ એક જ છો કે જેમની પાસેથી યોગ બાબતમાં પ્રામાણિક માર્ગદર્શન મેળવી શકાય.’ કહેવાનું મન થયું કે ‘મસકો નહીં મારો તોય મળી શકશો અને આપને જો ધક્કો ન ખાવો હોય તો ફોન ઉપર પણ આપ પૂછી શકો છો.’ પણ એમ લાગ્યું કે અશિષ્ટાચાર થશે અથવા કદાચ તેમને એમ લાગશે કે રૂબરૂ મળવા ઈચ્છતા નથી. તેથી કહ્યું કે ‘આપ બે વાગ્યા પછી ગમે ત્યારે આવી શકો છો.’ તો તેઓ કહે છે કે “થોડો વહેલો સમય આપો તો સારું, કારાણકે મારે ચાર વાગ્યે ગાડી પકડવાની છે.” અમે કહ્યું કે ‘ભલે, થોડા વહેલા આવજો’.

બીજે દિવસે તેઓ બે વાગ્યે આવી ગયા. મારી સામેની ખુરશી ઉપર પલાંઠી વાળીને બેઠા, ચેશમાં ભોંય પર મૂક્યાં અને જબ્બાના બિસ્સામાંથી તમાકુની ડબ્બી કાઢીને, ખૂબ વિશ્વાસપૂર્વક, ખૂબ ચીવટથી ચૂનો-તમાકુ હથેળીમાં મસળવા લાગ્યા.

તમાકુ મસળતાં મસળતાં અગમનિગમની ઘણી બધી વાતો જાપટતા રહ્યા. હું ખામોશી રાખીને રાહ જોતો રહ્યો કે તેઓ માર્ગદર્શન ક્યારે માંગે છે. પણ તેમણે માર્ગદર્શન માટેનો કોઈ ખાસ પ્રશ્ન કર્યો નહીં. થોડી ઈધરઉધરની કરીને કહે, “મારે ગાડીનો સમય થઈ ગયો છે. હું જાઉં.” મેં કહ્યું “ભલે, પધારો, જ્યનારાયણ.”

તેમના ગયા પછી માનવ-સ્વભાવનું ખૂબ વિશ્વેષણ ચાલ્યું. હું માનસિક રીતે તેમની જોડે વાતે વળગ્યો :

ભાઈ, તમે કહો છો કે તમે યોગાચાર્ય, વેદાંતાચાર્ય છો; મુક્તાનંદબાબા સાથે વર્ષો સુધી રહ્યા છો, છતાંય તમોને એ ખબર નથી કે યોગાભ્યાસીએ તમાકુનું સેવન ન કરાય? આ તો સાવ સામાન્ય સમજણ છે. આમાં કોઈના માર્ગદર્શનની પણ ક્યાં જરૂર છે? જેટલું આપણે જાણીએ છીએ અને આચરી શકીએ છીએ તે બધું અમલમાં મૂક્યા પછી તેથી ઉપરનું જાણવા માટે અન્યોના માર્ગદર્શનની ઈચ્છા થાય તો તે બરાબર કહેવાય.

તમને એક વખત તમાકુ છોડવા બાબતો મેં ઈશારો કરેલો, ત્યારે તો તમે આવો વિચિત્ર, ઉડાઉ અને તુમાખીભર્યો જવાબ આપેલો કે “હું તો મારાં સગાંઓને એવી સૂચના આપવાનો ધૂં કે મારા મૃત્યુ પછી મારી નનામીને ફરતાં તમાકુનાં ગાડિયાં બાંધજો અને મારી ચિતામાં પણ તમાકુનાં ગાડિયાં મૂકજો.” આવા મક્કમ (!) સ્વભાવના તમે, તમને કોણ માર્ગદર્શન આપી શકે?

થોડા સમય પહેલાં આપ અમારી એક શિબિરમાં પધારેલા. સૌ સાધકો જોડે આપે પણ બેઠક લીધી. ખુલ્લા ખેતરના નિસર્ગમય વાતાવરણમાં સૌ સ્વાધ્યાયમાં મળ્યા હતા, ત્યારે આપની હથેળી અને અંગૂહો તમાકુ અને ચૂના જોડે સ્વાધ્યાય કરી રહ્યાં હતાં! એમ માની લઈએ કે તમે કદાચ મહાદેવ જેવા સમર્પ હશો! તમને કદાચ તમાકુ નુકસાન નહીં પહોંચાડી શકતી હોય! પણ તમે યોગાચાર્ય, વેદાંતાચાર્ય, બાબાજી જોડે વર્ષો સુધી રહેનારા, છતાંય તમારામાં આટલો શિષ્ટાચાર પણ નહીં? ક્યાં કેટલી મર્યાદામાં રહેવું જોઈએ તેટલી પણ તમને ખબર નહીં? એક કલાક માટે પણ યોગાચાર્યનો કાબૂ મન ઉપર નહીં? આવી સર્વજનસુલભ બાબતો માટે પણ અમારે તમારું ધ્યાન ખેંચવું પડે? અને જો અમે ધ્યાન ખેંચ્યું હોત તો? તો તમે કેવો રહસ્યસ્કોટ કર્યો હોત તે તો ગુરુવંટાલ જ જાણો?

તમે મુક્તાનંદબાબા જોડે ખૂબ રહેલા, તેથી તેમના આશ્રમની શિસ્ત કેટલી હતી તે બાબતથી તો તમે અજાણ ન જ હો. તમે સાંભળોલું કે બાબાજી પણ પહેલા ખૂબ તમાકુ ખાતાં - તમાકુ કોથળા ભરીને રાખતાં. પણ એક કાળ એવો આવ્યો કે તેમણે

તમાકુના બધા જ કોથળા નઈમાં પધરાવી દીધેલા. પરંતુ તમારો સ્વભાવ બાબાજી કરતાં પણ વધુ મક્કમ (!) કહી શકાય.

પાતંજલ યોગદર્શનકથિત વિભૂતિપાદની વિભૂતિઓનો સ્વાનુભાવ કરવાનો પણ આપ આગ્રહ રાખો છો! પરંતુ વિભૂતિઓનો અનુભવ કરવા માટે જે જે સદ્ગુણા, સંયમ, શિષ્ટાચારરૂપી નાની-નાની સિદ્ધિઓ જે આપણે જાતે જ સિદ્ધ કરી શકીએ તેમ છીએ, તે તો પ્રથમ કરવી જ પડશે ને? અસ્તુ.

અહીં વાસભાઈનું તો એક દણાંત માત્ર છે. આમાં તો આપણા બધાયના સ્વભાવનું પ્રતિબિંબ પડે છે. કોઈની પાસે માર્ગદર્શન માટે પણ આપણે આપણા સમયે જ જઈએ છીએ, આપણી અનુકૂળતાએ જ જઈએ છીએ; દુર્ગુણો છોડવા સિવાય જ સદ્ગુણોના લાભને પ્રાપ્ત કરવા જ્યાંત્યાં દોટો મૂકીએ છીએ, જેમનું માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરવા જઈએ છીએ, એમનું તો કાંઈ જ સાંભળતા નથી, પણ સામેથી તેમને આપણું જીવનપુરાણ સંભળાવવા લાગીએ છીએ કે જે અહેંકાર, આપોડાઈ, અનીતિ, આળસ, અંધશ્રદ્ધા, અસંયમ વગેરે દુર્ગુણોના સરેલા કાદવથી ખદબદ્ધ હોય છે.

સંતોને મળવા જઈએ ત્યારે પણ કોઈ પણ પ્રકારનો શિષ્ટાચાર આચરતા નથી અને કહીએ છીએ કે ‘દર્શને આવ્યો છું!’ રાત્રે જમીને લટાર મારવા નીકળીએ ત્યારે રસ્તામાંના સંતના સ્થાનમાં ઘૂસી જઈએ છીએ, સંત ભલે સૂતા હોય! તે વખતે સંત જો ઉઠે નહીં અને મનગમતી વાતો કરે નહીં તો તુરત પ્રમાણપત્ર આપી દઈએ છીએ કે ‘અહેંકારી થઈ ગયો છે.’ મૃત્યુ પામેલા સંતોના મહિમાનાં બણગાં ફૂકીને મૂર્ઝ ભેંસના મોટા ડોળા જ કરીએ અને એ રીતે જેમને મળવા આવ્યા હોઈએ તેમની બાદબાકી કરી નાખીએ! આપણો બકવાસ ચાલતો હોય, ત્યારે સંતોને તો ચૂપ રહેવામાં આનંદ અને આરામ જ મળતા હોય છે. ‘અમુક સંત પાસે તો હું કડક મર્યાદામાં રહેતો’ એમ યુક્તિપૂર્વક સ્વપ્રશંસાના ઢોલ પીટા રહીએ છીએ. તો પછી, જેમનું માર્ગદર્શન લેવા આવ્યા છો, તેમની મર્યાદામાં રહેવાનું મન કેમ નથી થતું? શું તેમની મર્યાદામાં રહેશો તો કલ્યાણ નહીં થાય?

અમર્યાદા અને આત્મશ્લાઘા એ પણ એક પ્રકારનો નશો જ છે. નશો તો સર્વસામાન્ય મનુષ્યોને પણ નુકસાન કરે છે, તો શિવભક્તોએ અર્થાત્ કલ્યાણપથિકોએ તો નશો કરાય જ કેમ? જે દિવસ સંયમ-નિયમ અને મર્યાદાથી વ્યતિત થાય તે દિવસ મહાશિવરાત્રી સમાન જ છે અને શિવરાત્રીના કોઈ પવિત્ર પર્વના દિવસે પણ જો, શિવનામનો-પ્રભુનામનો નશો પડતો મૂકીને ભાંગ, ધંતૂરો, ગાંઝો વગેરેના સ્થૂળ નશામાં

જ આળોટતા રહીએ, તો તે શિવરાત્રી પણ અશિવરાત્રી-અકલ્યાણકારી રાત્રી જ કહેવાય. અસ્તુ.

જેમને દુર્ગુણો, દુર્ગુણો જ ન લાગતા હોય તે તો તેનો પ્રચાર જ કરવાના; જેમને દુર્ગુણો, દુર્ગુણો લાગતા હોય પણ તેનું પાલન ન કરી શકતા હોય, તે પોતાનાં સગાંસનેહીઓને તેનાથી બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવાના; અને દુર્ગુણો છોડવા જે મથ્યા હોય છતાં સફળ ન થયા હોય તે જો અહંકારી હોય તો નાકકટાનો જ પંથ વધારવાનો પ્રયત્ન કરવાના પરંતુ

દુર્ગુણો છોડવામાં સફળ થઈએ કે નિષ્ફળ રહીએ તોય સાચો પ્રચાર જ કરીએ તેમાં જ સૌનું કલ્યાણ છે. આપણે પણ સંત બની શકીએ છીએ, સંતો પણ આપણામાંથી જ બનેલા છે. ‘અમુક નિયમો તો સંતોએ જ આચરવાના હોય, આપણે નહીં’ એમ માનીને છટકીને છાકટા થઈશું તો નુકસાન આપણને જ છે. સંત હોય કે સામાન્ય જન, સૌમાંથી સારું લઈએ, ખોટું બધાયનું ત્યાગીએ.

સાધુ ઐસા ચાહિયે, જૈસા સૂપ સુભાય;
સાર-સાર કો ગ્રહી રહે, થોથા દિયે ઉડાય.

ધંતૂરા કરતાં સોનાની માદકતા અનેક ગણી છે

કનક કનકતે સૌ ગુની, માદકતા અધિકાઈ;
એક ખાયે બૌરાત હે, એક પાયે બૌરાઈ.

અર્થ: સોનું ધંતૂરા કરતાં સો ગણું અધિક માદક (નશાકારક) છે. કેમકે ધંતૂરો તો ખાવામાં આવે ત્યારે માદકતા વ્યાપે છે, પરંતુ સોનું તો ફક્ત પ્રાપ્ત થતાં જ નશો ચડાવી દે છે! સોનાનું એક નામ કનક છે, તેમ ધંતૂરાનું પણ એક નામ કનક છે.

આપણા જીવનમાં ‘દરવાજા મોકળા અને ખાળે દૂચા’ જેવું અવારનવાર બનતું હોય છે. અમુક બાબતમાં એવી અને એટલી મક્કમતા અને સાવચેતી રાખીએ છીએ કે છાશને પણ ફૂંકી ફૂંકીને પીએ છીએ અને પછી એવા અસાવધાન થઈ જઈએ છીએ કે હોઠ, જલ અને ગળણું પણ સરસરી જાય અનું ગરમ દૂધ પી લઈએ છીએ!

નશાકારક ખાદ્યો અને પેયોથી તો સો ગાઉ દૂર ભાગતાં હોઈએ, પરંતુ તે ખાદ્ય-પેયો કરતાં પણ અનેક ગણા નશાકારક પદાર્થો - જેમકે સોનું વગેરે - તેની પાછળા તો, તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે તો ગાંડા થઈને દોટ મૂકતા હોઈએ છીએ! ઓગણત્રીસ

દિવસ ખૂબ સંયમ-નિયમથી જીવીએ અને ગ્રીસમે દિવસે એવો મરણતોલ અસંયમ આચરીએ કે પાછળના અને આગળના ઓગણીસ દિવસોનું સાંદું વાળી દઈએ તો એ તો દળીદળીને ટાંકણીમાં ઉધેરવા જેવું થયું કહેવાય. જમા કરતાં ઉધાર વધી જાય તો દારિદ્ર શું ફીટે?

અનુભવીઓ તો આપણને ખૂબ ચેતવે છે કે સોનું પહેરો નહીં પણ સોનું ખાવ. સોનું ખાવ એટલે કે તમારો આહાર અને વિહાર સોના જેવો રાખો. તંદુરસ્તી જળવાઈ રહે એવું કાંઈ ખાઈએ-પીઈએ નહીં, એવા સુખ-સગવડથી રહીએ નહીં અને વિસે વીસે આંગળીઓમાં સોનાની વાંટીઓ પહેરી રાખીએ તેનો કાંઈ અર્થ ખરો? આખા દિવસના તન-મનના અતિ પરિશ્રમ પછી જે ધનની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તે ધનનો સદૃષ્યોગ, દેવદૂર્લભ કાંચનવળી કાયાનું કલ્યાણ થાય અને આરોગ્ય જળવાય તેમાં ન કરીએ અને કાચ જેવા કાંચન પાછળ ખરચી નાખીએ, તો તે મણિના બદલે કથિર લીધા બરાબર જ છે ને?

સમાજમાં કયારેક એવી વ્યક્તિઓ પણ જોવા મળે છે કે જેમની કાયા ઉપર પૂરાં વસ્ત્રો પણ નથી હોતાં, ખૂબને કારણે પેટ અને પીઠ એક જેવાં ભાસતાં હોય છે તોય તેનાં કાન અને નાક સામે નજર કરીએ તો તે બંને સોના-ચાંદીના દાળીનાઓના ભારથી તૂટું-તૂટું થતાં જોવામાં આવે છે! તે લીટીઓ વાંચતાં જ કોઈ લારી બેંચતા મારવાડી મજૂરનું ચિત્ર આપણી નજર સમક્ષ ખું થઈ જાય છે. પરંતુ પ્રામાણિક અને તટસ્ય દાસ્તિએ આપણે આપણને તુલનાત્મક રીતે અવલોકીશું તો આપણે પણ તેમના કરતાં કાંઈ વધુ સારા સાબિત નહીં થઈએ. મધ્યમ વર્ગનાં કુટુંબ જીવનજરૂરતની અતિ અગત્યની વસ્તુઓ માટે ઝૂરતાં હોય છે પણ પોતાનાં ઘરેણાંના ડાબલા ખોલવા તૈયાર નથી થતાં! બીકના કારણે નથી તો તેઓ ઘરેણું પહેરી શકતાં કે નથી તો ઘરમાં રાખી શકતાં અને ઓછી સમજના કારણે નથી તે ખાઈ શકતાં કે વાપરી શકતાં. પોતે મરી જાય ત્યાં સુધી તે બધું જ્યાં મૂક્યું હોય ત્યાં જ પડ્યું રહે છે! અને જેમની પાસે વધુ પ્રમાણમાં સોનું છે, તેના માટે તે સોનું નશાનું કામ કરે છે. સોનારૂપી, નશો પ્રાપ્ત થતાં જ ચક્યૂર થઈ જવાય છે. સોનું પ્રાપ્ત થતાં જ પોતે બીજાઓ કરતાં વિશેષ છે તેવું સૂક્ષ્મ અભિમાન શરૂ થઈ જાય છે અને તેને જેનારાઓમાં ગુપ્ત ઈર્ષાનો પ્રારંભ થઈ જાય છે.

સોના સિવાયની બધી જ ધાતુઓને કાટ લાગે છે અને તે સામાન્ય ઉષ્ણતાએ પીગળે છે, પણ સોનું તે બંનેથી પર છે, તે વાતની સતત યાદ આપણા શરીર ઉપરનો સોનાનો દાળીનો આપણાને આપ્યા કરે છે. જ્યાં પૂર્વ પુરુષાર્થની જરૂરત હોય ત્યાં પ્રમાદ કરીને પડ્યા રહીએ તે જીવનમાં કાટ લાગ્યા બરાબર છે અને ચકલાં-કબૂતરાંની જેમ વિકારોને આધીન થઈ જઈએ, જે જીવનને પિગળાવી નાખવા સમાન છે. જીવનમાં

પ્રમાણનો કાટ ન લાગે અને જીવનને આસાનીથી વિકારો પિગળાવે નહીં તેની સ્મૃતિનું સાતત્ય રાખે છે આંગળી ઉપર પહેરેલી સોનાની વીઠિઓ. વીઠિ જેમ આંગળીને ફરતી ફરી વળી છે, તેમ સોનાના જેવા શુદ્ધ આચારવિચારો આપણા વ્યક્તિત્વને, જીવનને કવચની જેમ વીઠળાઈ વળે અને તમામ પ્રકારનાં અકલ્યાણોથી આપણું રક્ષણ કરે. જો સોના બાબતની આવી સૂક્ષ્મ સમજણને પ્રાપ્ત ન કરી શકીએ તો સોનું એ સોનાની બેડી સિવાય બીજું કાંઈ જ નથી; બીજા ગ્રહો તો જ્યારે નડવા હશે ત્યારે નડશે પણ કુદ્ર સમજણરૂપી ગ્રહો પહેલાં પછાડી મારશે. સુવર્ણમયી સમજણ વિના શૂન - શૂન્ય થઈ જવાના. એક વખત સોના જેવો સ્વભાવ કેળવાઈ જાય પછી ‘સોના જેવા આચારવિચાર રાખો’ એવી યાદ આપવા માટે શરીર પર કોઈ સોનાના દાગીનાને ધારણ કરવાની જરૂરત રહેતી નથી.

‘સોનું જો ખાવ તો સોના જેવા થાવ.’ સોનું તો એક ધાતુ છે. ધાતુઓમાં ભલે તે ઉમદા ધાતુ હોય પણ તોય કાંઈ તેને ખોરાક તરીકે ખાઈ ના શકાય. રસ, રક્ત, માંસ વગેરે શરીરનાં સાત તત્ત્વોને પણ સાત ધાતુ કહેવામાં આવે છે. તેમાં સાતમી ધાતુ છે વીર્ય. લોહું, તાંબું, રૂપું વગેરે ધાતુઓમાં જેમ સોનું ઉત્તમ ધાતુ છે તેમ શરીરની સાત ધાતુઓમાં વીર્ય એ સર્વોત્તમ ધાતુ ગણાય છે, એ જ ચૈતન્ય-સોનું છે. વીર્યરૂપી સોનાનો સંગ્રહ જેની પાસે વધુ તે જ સાચો શ્રીમંત. બુદ્ધિશાળીઓએ તો સુવર્ણમૃગનો મોહ છોડીને સુવર્ણવીર્યનો જથ્થો વધારવો ઘટે અને સુવર્ણવીર્યનો જથ્થો વધારવા માટે શરીરમાં પવિત્ર પ્રાણનો જથ્થો વધારવો પડે. પવિત્ર પ્રાણનો જથ્થો સૂર્યનારાયણમાંથી તેના અનંતરંગી અનંત કિરણો દ્વારા પૃથ્વી પર વરસી રહ્યો છે. તેને આપણે શાસ દ્વારા સતત શરીરમાં લઈને જીવી રહ્યા છીએ.

જે ફળકળાદિ સૂર્ય દ્વારા પરિપક્વ થાય છે, તે સૂર્યપ્રાણથી ભરચક ભરેલાં હોય છે. તે ફળોને શુદ્ધ અને સ્વભાવિક રૂપમાં ખાવાથી પ્રાણનો ઘણો જથ્થો પ્રાપ્ત થાય છે. ફળના ટુકડા કરવાથી કે રસ કાઢવાથી તેમાંનો ઘણો પ્રાણ સમિષિના પ્રાણ સાથે ભળી જાય છે, છતાંય તુલનાત્મક રીતે જોતાં રસ, છીણ અને ટુકડાઓમાંથી પણ સારા પ્રમાણમાં પ્રાણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જોકે હાલમાં ફળ, શાક, અનાજ વગેરેને ખૂબ વધુ પ્રાપ્ત કરવા માટે તેના પર વિષમય ખાતરોનો તથા નુકસાનકારક વિષઓનો પ્રયોગ થઈ રહ્યો છે, તે ખૂબ ચિંતા ઉપજાવે તેવું છે.

પરમહૃપાળુ પરમાત્મા એવી સમજ આપે કે જેથી સોના જેવું ખાઈને, સોના જેવું પહેરીને, સોના જેવો સ્વભાવ કેળવીને એવું આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરી લઈએ કે કાયા સદાય કાંચનવર્ણી રહે. સુખ-શાંતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે જ્યાં સુધી આવી સમજ કેળવીને તેનો અમલ ન કરી શકીએ, ત્યાં સુધી બધું જ ભજાતર, ગજાતર વિનાના લોટમાં લીટા બરાબર છે.

સાલો, ભિખારી લાગે છે!

ડાકોરમાં શ્રી ગુરુધ્યાનભિક્ષુજ્ઞના મકાનના આંગળામાં ખુરશી ઉપર બેઠાં બેઠાં હું લેખનકાર્ય કરી રહ્યો હતો. એ વખતે રસ્તા પરના પ્રવેશદ્વારની બહાર એક ટોકરીઓ બાવો ટોકરા ખખડાવતો-ખખડાવતો આવીને ઊભો રહ્યો અને મને ઉદ્દેશીને બોલવા લાગ્યો કે :

“કુછ મિલેગા? મહારાજ! કુછ મિલેગા, કુછ મિલેગા?”

હું મારા લેખનકાર્યમાં હતો, તેથી મેં કાંઈ જવાબ પણ આપ્યો નહીં કે ઊંચું પણ જીયું નહીં. એટલામાં જ તેના ટોકરાના અવાજ સાથે તેનો આશીર્વાદ પણ સંભળાયો કે :

“સાલા! ભિખારી હૈ, ભિખારી!”

આવો આશીર્વાદ ફટકારી તેણે ચાલતી પકડી. હું તો તે વખતે પણ લખતો જ હતો. પણ તેણે ફટકારેલા આશીર્વાદ કે ‘સાલા, ભિખારી હૈ’થી મારી વિચારધારા બદલાઈ. મને એમ થયું કે જરૂર કોઈ ચમત્કારી મહાત્મા આવીને ચાલ્યા ગયા, પરંતુ હું તેમનો લાભ ન લઈ શક્યો. જો તેઓ ચમત્કારી ન હોત, તો તેમને એ ખબર કર્ય રીતે પડત કે હું ભિખારી (ભિક્ષુ-યોગભિક્ષુ) છું! તેના આશીર્વાદનો બીજો શબ્દ હતો ‘સાલા’. જો તેઓ ચમત્કારી ન હોત, તો તેમને આ ખબર પણ કર્ય રીતે પડત કે હું કેવળ સાલો-સાળો જ છું, કોઈનો બનેવી નથી. ભલે બધા મારા બનેવી નથી પણ બધાની પત્નીઓ મારી બહેનો તો ખરી જને?

હું કોઈનો ‘બનેવી’ નથી અને બધી સ્ત્રીઓનો ભાઈ હોવાના નાતે ‘સાળો’ છું; અને ભિક્ષુ એટલે ‘ભિખારી’ છું - ભલે યોગનો ભિખારી હોઉં પરંતુ ભિખારી તો ખરો જ ને? આ ત્રણે વાતની તેમને ખબર પડી ગઈ, એટલે તેઓ ચમત્કારી તો ખરા જ ને? હું મૂર્ખતા અને જડતાના કારણે તેમનો લાભ ન લઈ શક્યો પણ તેનો મને અફસોસ નથી. પરંતુ આ જગ્યાએ તમારા જેવો જો કોઈ બુદ્ધિશાળી હોત તો? તો જરૂર લાભ લેત. તેમને ફટકારેલા આશીર્વાદના બદલામાં તમે પણ તેમને જરૂર ધણી મોટી દાન-દક્ષિણા ફટકારીને તેમની પાસેથી ઘણું બધું પુણ્ય પડાવ્યું હોત! કદાચ તમે તેમને પડતાં-પેંડા, ભૌંય-જલેબી અને સટાસ્ટ-સાટાનો પ્રસાદ પણ ધરાવ્યો હોત. તમે આમ કર્યું હોત અને તેમ કર્યું હોત તેની મને કલ્યાના તો આવે છે પણ હું આમાંનું કાંઈ જ ન કરી શક્યો! કદાચ મારા આવા વિચિત્ર અને ભીરુ સ્વભાવના કારણે તો તમે સૌ

મને ‘ગુરુજી’ કે ‘ચમત્કારી’ કહેતા નહીં હો ને? તો તે પણ એક ચમત્કાર-તે પણ એક ‘આશીર્વાદ ફટકારવા’નો પ્રકાર જ!

‘તમે આમ કર્યું હોત અને તેમ કર્યું હોત’ની કલ્પના કરીને આગાહી કરનાર જાણીઓ-કાકો બનીને તમારા ઉપર (કદાચ અણગમતો) આરોપ મૂકવાની મારી બિલકુલ ભાવના નથી. પરંતુ મારી એવી ઈચ્છા અને આગ્રહ તો ખરાં જ કે તમે પણ આવી બાબતોમાં મારાથી પણ વધુ ‘ભીરુતા’ બતાવી શકો.

સાળાઓ, સાળીઓ, બહેનો, બનેવીઓ, કાકા-મામાઓ, માતાપિતાઓ, ભાઈઓ અને પુત્રો વગેરે સંબંધો-ધર્મો માનવકલ્પિત-રચિત છે, નાશવંત છે, માનવતા-સંબંધમાં પહોંચવાની ભૂમિકાઓ છે. માનવધર્મ, આત્મધર્મમાં પ્રવેશવાનું દ્વાર છે. મુખ્ય અને સનાતન સંબંધ તો આત્મ-સંબંધ-ધર્મ છે. બીજા બધા સંબંધો-ધર્મો ગૌણ છે, પરંતુ અસાવધાનતા અને માર્ગદર્શક તરફની ઉદાસીનતાના કારણે આપણે ગૌણ સંબંધમાં રમમાણ થઈ ગયા છીએ. આ ઘણા મોટા નુકસાનનો સોદો છે. આમાંથી યથાશીધ્ર બહાર નીકળીને આત્મધર્મમાં સ્થિર થઈએ અને અન્યોને પણ તેનો લાભ આપીએ. સહધર્માઓના સંપર્ક વિના અડગતા આવશે નહીં અને એકલાએ જ ઉન્નતિ સાધી તો એમાં વડાઈ પણ શું? કહું છે કે :

શું વડાઈ ચડ્યા પર્વત, જો પોતાનો જ એક ભાર લઈને;
શું વડાઈ પાર થયા, જો પોતાની જ એક નાવ ખેઈને;
ઝેર, અમૃતવાળી આ ધરતી, તેને જ માથું નમાવે છે-
પોતે પણ ચડે છે ને નીચા નમીને પડતાને સહારો દે છે.

આપણે સૌ ભિખારીઓના મોટા સરદાર!

એક ભક્ત અને એક ઓડુવોકેટ બંને ભિત્રો. બંને ભિત્રો ડાકોરની યાત્રાએ ગયા. ધર્મશાળામાં ઉતારો કર્યો. નિત્યકર્મ પતાવીને રોજ સવારે બંને ભિત્રો રણાધોરાયના મંદિરે દર્શન કરવા જાય. ચાર-પાંચ દિવસ પછી ઓડુવોકેટસાહેબ ભક્તભિત્રને કહે, “ભગત! આમ તો ડાકોરમાં ખૂબ આનંદ છે પણ એક ઘણો મોટો ગ્રાસ છે.” ભક્ત કહે “ભગવાનના ધામમાં વળી ત્રાસ કેવો? મને તો કાંઈ ગ્રાસ જણાતો નથી! તમને કોણો ત્રાસ આપ્યો?” સાહેબ કહે, “કેમ વળી, ઉતારેથી મંદિર જઈએ છીએ ત્યારે રસ્તામાં, ‘પાંચિયું આપજો શેઠ... દસ્યિયું આપજો બાપા...’ એમ કરતા કેટલા ભિખારીઓ આડા ફરી વળે છે! નિરાંતે ચાલવાય નથી દેતાં!” આ સાંભળીને ભક્તરાજ તો ખડખડાટ હસી પુરુષ અને કહેવા લાગ્યા કે “અરે મારા

સાહેબ! આજે તમે ત્રાસ કહો છો? ત્યારે ધન્ય છે ને મારા રણથોડરાયને? બારે માસ અને દિવસ-રાત તેના દરબારમાં આપણા જેવા કેટકેટલા મોટા-મોટા બિખારીઓ જાતજાતની ભીખ માંગવા આવે છે અને કોઈ તેમને શેઠે નથી કહેતા કે બાપાય નથી કહેતા તોય તેઓ સૌને આપે જ રાખે છે, કોઈને ના નથી કહેતા. પેલા બિખારીઓને તો પાંચિયું-દસિયું મળી જાય છે, એટલે તેઓ આપણો કેડો મૂકી દે છે અને આપણો? આપણે તો ‘તળાવે તરસ્યા ને વેળાએ ભૂખ્યા’ કદી સંતોષ જ નહીં. કોઈને છોકરું જોઈએ તો કોઈને પત્ની, કોઈને નોકરી જોઈએ, તો કોઈને કેસ જીતવો છે, કોઈને હરીફને પદ્ધાડવો છે, તો કોઈને લોટરી જીતવી છે, કોઈને પ્રધાન બનવું છે, તો કોઈને પહેલવાન. આપણા જેવા અનંત બિખારીઓના મોટા સરદારોથી પણ રણથોડરાયને ત્રાસ લાગતો નથી કે તેમના મોઢા ઉપર તિરસ્કારની એક રેખા પણ દેખાતી નથી ને તમે મોટા સાહેબ થઈને પાંચિયા-દસિયાના બિખારીથી ત્રાસી ગયા? અને પાંચિયું-દસિયું પણ ક્યાં આપણું હતું? તે પણ રણથોડરાય ભગવાનનું જ આપેલું છે ને?” આટલું બોલીને ભક્તરાજ હસવા લાગ્યા. વળી, એક-બે શાસ લઈને માર્ઝી માંગતા બોલવા લાગ્યા ‘માફ કરજો સાહેબ, તમે તો ભાણેલાગણેલા મોટા સાહેબ અને હું તો સાવ નાઢ (અભણ) માણસ, પણ ભાવાવેશમાં મેં ઘણું જોઈએ (ભરડી) નાંખ્યું. ખરેખર તો મારે તમારી મર્યાદા જાળવીને મૂંગા રહેવું જોઈએ.’’ આ બધું સાંભળીને સાહેબ જાણે સમાધિમાંથી જાગીને બોલ્યા હોય તેમ કહેવા લાગ્યા, “ના ના ભગત, આજે તમે ખોટી મર્યાદા છોડીને બોલ્યા તે મારા ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો. આજે મારી ઘણી ભ્રમણાઓ ભાંગી ગઈ અને ઘણી નવી દિશાઓ ખૂલ્લી ગઈ. તમારા જેવા અભણ ભગતની ચોટદાર વાણીએ મારી વિચારધારા-જીવનધારા પલટાઈ જવાની.”

ત્યાર પછીના જીવનમાં એ સાહેબને કદી માંગનારાઓથી ત્રાસ ન લાગ્યો અને એક મોટા દાનેશ્વરીમાં ગણાયા અને છેવટે સાચું સંત-સંન્યાસીપણું દીપાવ્યું. અસ્તુ.

દાને-દાને પેલિખા હૈ ખાને વાલે કા નામ,
લેને વાલે અનેક, દેનેવાલા એક રામ.

એતરમાં વાવેલા એક દાણામાંથી હજાર દાણા કોણ આપે છે? અને વાવેલો દાણો પણ પ્રભુએ જ આપેલો હતોને? પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ આપણે ક્યાંથી લાવ્યા? જેના વિના આપણે ક્ષણાભર પણ જીવી ન શકીએ, એવું બધું આપણને દિવસ અને રાત, બારેમાસ મળતું જ રહે છે. અને ‘લેવાવાળો’ બનતાં આપણને શરમ ન લાગે તેથી ‘દેવાવાળો’ આ બધું એટલી સહજતા અને સરળતાથી અને એટલા

પ્રેમ અને વાત્સલ્યથી આપે છે કે તેણે બધું ક્યારે આપ્યું તેની આપણને ખબરેય પડતી નથી. અને તેથી જ તો આવું બધું જણાવવાની જરૂરત ઊભી થાય છે ને? મેં આટલું આપ્યું કે આટલું દાન કર્યું તેની આ દાતા ક્યાંય જાહેરાત પણ કરતો નથી કે ક્યાંય તકતી પણ ચોંટાડતો નથી. અને આપણે? આપણે તો દાતા તરફથી મળેલામાંથી પણ એકાધ કટકી કે એકાધ કણ જોઈને આપીએ છીએ, તો તુરત તેની જાહેરાત થાય તેમ ઈચ્છીએ છીએ! તમારી તો મને ખબર નથી પણ મને તો આવું બહુ ગમે છે. ‘આપણે મોટા બિખારી છીએ’ એવા એકરારયુક્ત લેખની નીચે પણ જો ‘યોગબિશ્વ’ ન છપાયું હોય તો, યોગબિશ્વનો ઉત્સાહ ઠંડો પડી જાય છે! આ કાંઈ ઓછું અભિમાન અને ઓછી મૂખ્યમી કહેવાય?

મોસમ કોન કુટિલ, ખલ, કામી?

જાહી તનુ દિયો તાહી બિસરાયો,

ઔસો નમકહરામી.

મનુષ્ય એક સારું ચિત્ર બનાવે છે તોય તેની નીચે પોતાનું નામ લખે છે; એક સારું મશીન બનાવે છે તોય તેની પેટન્ટ રજિસ્ટર કરાવે છે. કમ્પ્યુટરની શોધને આપણે કમાલ કહીએ છીએ પણ કમ્પ્યુટરના બનાવનારને પણ ‘બનાવનાર’ માટે શું કહેવું?

નહીં કાગજ, કલમ જરૂરત હૈ, બિન રંગ બની સબ મૂરત હૈ;

ઇન મૂરત મેં એક સૂરત હૈ, તૂને એક અનેક દિખાઈ દિયા.

કામિલ કામ કમાલ કિયા, તૂને ઘ્યાલસે ખેલ બનાઈ દિયા.

રાજકવિ રહીમજીનો એવો નિયમ કે જે કાંઈ ધન-સંપત્તિ એકઠી થાય તે દર બાર મહિને નિશ્ચિત તિથિએ ગરીબોને વહેંચી દે. પણ તેમનો સ્વભાવ એવો નિરાભિમાની કે બહાર નીકળે ત્યારે નીચું જોઈને ચાલે, તેથી એક મહાત્માએ તેમને પૂછ્યું કે :

રહીમન એસી દેનજુ, કિત શીખે હો શૈન?

જ્યો-જ્યો કર ઊંચો ધરો, ત્યો-ત્યો નીચે નૈન!

આપ તો મોટા દાનેશરી છો, આપે તો છાતી કાઢીને ચાલવું જોઈએ, આપ નીચું જોઈને કેમ ચાલો છો? જવાબમાં કવિવર રહીમજીએ કહ્યું કે -

દેનહાર કોઉ ઔર હૈ, જો ભેજે દિન-રૈન;

લોગ ભરમ હમપે ધરે, યા તે નીચે નૈન.

દેવાવાળો તો કોઈ બીજો જ છે, જે રાત-દિવસ મોકલે રાખે છે, પણ લોકોને એવો ભમ છે કે આ બધું હું આપું છું, તેથી શરમના માર્યા મારું મસ્તક ઝૂકી જાય છે.

જવાબ કેવો મૂલ્યવાન છે! જો તે જવાબને થોડા ગંભીર થઈને વિચારીએ તો આંખો ઉધારી નાખે એવો અને હૃદયનાં કપાટિયાં ખોલી દે એવો છે ને! પણ તેજણને ટકોર અને ગંધેડાને ઉફ્ફણાં!

ચાહે યોગભિક્ષુ કે પ્રેમભિક્ષુ કે સમર્પણભિક્ષુ કે ધ્યાનભિક્ષુ; પણ આખર તો બધા ભિક્ષુઓ જ. કોઈ નાના ભિખારી તો કોઈ મોટા ભિખારી. કોઈ યોગના ભિખારી તો કોઈ ભોગના ભિખારી. કોઈ દ્રવ્યના ભિખારી તો કોઈ મોભના ભિખારી. કોઈ લાગવળિયા ભિખારી તો કોઈ ખટપટિયા ભિખારી. કોઈ ભિખારી રોજે ભીખ માંગે, તો કોઈ એવી બધાડાટી બોલાવે કે તે જીવનમાં એક જ વખત ભીખ માંગે. પણ સરવાળે બધા ભિખારી જ. વળી પોતાને મળેલી ભીખમાંથી કોઈને ભીખ આપીને જે પોતાને દાતા સમજે, વિધાતા પણ તેના માટે શું કરી શકે?

આવું બધું કહેવાની ભિખારીવૃત્તિ હાલ પૂરતી સમાવવા માટે આટલું તો કહી જ દેવું પડશે કે :

‘યોગ’ ભિક્ષા લાવિયો, ‘ભિક્ષુ’ બની ગુરુદ્વાર;
મુમુક્ષુ જરૂર પામશે, સૌનો મુજમાં ભાગ.

ધૂતરાષ્ટ્ર અને દુર્યોધન હજી આપણા હૃદયમાં હૃયાત છે!

ધૂતરાષ્ટ્ર નામ રાખવા માત્રથી કોઈ રાષ્ટ્રનું ધારણ કરવાવાળો થોડો જ બની શકે છે? નામ તો હોય બુદ્ધિધન પણ હોય સાવ બુદ્ધિમંદ!

મહાભારતમાં ધૂતરાષ્ટ્રનું પાત્ર-ચિત્રણ પ્રતીકાત્મક છે. સો-સો સંતાનો જેને હોય, તેને આંધળો જ કહેવાય ને? અને તેવા આંધળાની પત્નીએ, છતી આંખે, આંખે પણ્ણી બાંધીને આંધળા જ બનતું પડે ને! બે-ચાર બાળકોનાં માતાપિતાની કેવી કફોડી સ્થિતિ હોય છે અને તેને કેવા ધર્મસંકટમાંથી પસાર થવું પડતું હોય છે, તે આપણે સૌ જાણીએ જ છીએ; તો સો સંતાનોનાં માતાપિતાને તો સુખ તરફથી આંખ ફેરવીને આંધળા જ બનતું પડે એમાં શું નવાઈ!

શાસ્ત્રો કહે છે કે કામથી જ કોષ ઉપજે છે. ઈચ્છાઓ અને વાસનાઓ પૂર્ણ ન થવાથી બેહદ કોષ ઉત્પન્ન થાય છે. ધૂતરાષ્ટ્ર પણ કામકોધના આધિક્યથી વિવેકાંધ બની ચૂક્યો છે. એવા પિતાનો પુત્ર દુર્યોધન! પછી શું કહેવાપણું હોય! એવા પિતા-પુત્રો તો પોતાના અહંકાર પોષવાના જ આગ્રહી હોયને? કુટુંબનું અને રાષ્ટ્રનું ભલે જે થવું હોય તે થાય!

મહાભારતની આ કથા પાંચ હજાર વર્ષપૂર્વે થઈ ગઈ છે, એ ખરું પણ હાલમાં પણ તે આપણા જીવનમાં ચરિતાર્થ થઈ રહી છે! એ આંધળો ધૂતરાખ્રે હજી પણ આપણા જીવનમાં અમુક અંશે જીવી રહ્યો છે! અને દુર્યોધન પણ અહંકાર રૂપે આપણા ચિત્તમાં ઉછાળા મારી રહ્યો છે! અસ્તુ.

મહાપ્રતાપી ભીષ્મ જેવા પવિત્ર તપસ્વીને, તેમના જ પરિવારના સત્યો દ્વારા બાણશાસ્યા પર કણસાવાતા જોઈને આપણને એમ થાય છે કે અરેરે! આ તપસ્વીની પૂજા કરવાને બદલે આ લોકોએ તેમને કેવાં દુઃખ આપ્યાં? આ મૂર્ખ લોકો ભીષ્મપિતાનો લાભ ન લઈ શક્યા! પણ, આપણે પણ શું કરી રહ્યા છીએ? અમુક અંશે ભીષ્મની યાદ આવે તેવા મનુષ્યો અત્યારે પણ આપણા સમાજમાં કે આપણા કુટુંબમાં હ્યાત છે. પરંતુ જેમ તે કાળના ભીષ્મને કોઈએ ન ઓળખ્યા, તેમની કિંમત કોઈ ન આંકી શક્યા, તેમ અત્યારે આપણે પણ નથી આંકી શકતા. ભીજાના પગમાં બળતું આપણને દેખાય છે પણ આપણા પગમાં બળતું નથી દેખાતું! આપણા કુટુંબમાં કે આપણા સમાજમાં રહેલા શ્રીકૃષ્ણને કે ભીષ્મને આપણે નથી ઓળખી શકતા, તેમ આપણા હદ્યમાં કે આપણા મસ્તકમાં રહેલા ધૂતરાખ્રને કે દુર્યોધનને પણ આપણે નથી પારખી શકતા. અને જ્યાં સુધી ઓળખી-પારખી ન શકીએ, ત્યાં સુધી હિતકારીનું સન્માન અને અહિતકારીને દૂર કરવાનું તો ક્યાંથી બની શકે? અસ્તુ.

મહાભારતમાં એક પાત્ર છે, ત્રિકાળજ્ઞાની સહદેવનું. ત્રિકાળજ્ઞાની સહદેવ જેવી વિભૂતિ જેમના કુટુંબમાં હોય તે કુટુંબને દુઃખ કેવું? પણ પાંડવો સહદેવનો પૂરો લાભ લેતા નથી, તેને પૂછીને બધું કરતા નથી. ‘આમ કેમ?’ એવું આશ્રય આપણને જરૂર થાય. પણ આમાં આશ્રય જેવું કશું નથી. આ નિભિતે શ્રી વેદવ્યાસે વિશ્વના મનુષ્યોનાં મન-મગજનું મનોવૈજ્ઞાનિક રીતે ચિત્રણ કરેલું છે. આપણા કુટુંબમાં કે આપણા સમાજમાં સહદેવ જેવી વ્યક્તિઓ જરૂર હોય છે. ભલે તેઓ ત્રિકાળજ્ઞાની ન હોય પણ તેઓ આપણને સાચી સલાહ આપી શકે તેવા તો જરૂર હોય છે. પરંતુ આપણને તેઓ ‘ગામનો જોગી જોગટો’ જેવા લાગતા હોય છે! આપણા કુટુંબમાં જ એવી કોઈ વ્યક્તિ હોય જેની સલાહ લેવા દૂરદૂરથી લોકો આવતા હોય છે પણ ‘તેની સલાહ લેનારા પણ સૌ મૂર્ખ છે’ એમ મન મનાવીએ આપણે આપણા પૂર્વગ્રહને જ પોષતા હોઈએ છીએ, હીરાની કિંમત કરવા જ તૈયાર ન હોઈએ, ત્યાં તેનું મૂલ્ય આપવા તો તૈયાર જ શાના હોઈએ?

સહદેવ બાબતમાં એક રહસ્યમય વાત એ છે કે તે પૂછનારને જ ઉત્તર આપતો, માંગનારને જ સલાહ દેતો. પોતાના કુટુંબ જોડે મરવાનો પ્રસંગ આવે તો તે મરવા પણ

તैयार થઈ જતો પણ વગર પૂછ્યે બચવાનો ઉપાય પણ નહોતો બતાવતો. આ વાતમાં પણ જબરો મનોવૈજ્ઞાનિક કોયડો છે.

પૂછ્યા વિનાની સલાહની કોઈ કિંમત જ નથી, પૂછ્યા વિનાની સલાહનો કદ્દી અમલ જ થતો નથી. માટે પૂછ્યા વિના સલાહ અપાય જ નહીં. આપણો જ અનુભવ છે કે આપણાં માતાપિતા મમતાવશ થઈને આપણાને વગર પૂછ્યે સલાહ આપતાં જ રહે છે અને તેથી ખૂબ અળખામણા થઈ પડે છે. વગર પૂછ્યે સાચી સલાહ આપનારો પણ તિરસ્કારને પાત્ર બની જાય છે. વગર પૂછ્યે આપેલી સલાહ કોઈ સાંભળવા જ તૈયાર નથી હોતું પછી તેનો અમલ તો કરે જ ક્યાંથી? પણ તો ય આપજનો મમતાવશ વગર પૂછ્યે સલાહ આપતાં જ હોય છે. આ પરંપરાનો અંત નથી, કારણકે મમતાવાળો, આપણે સલાહ માંગીએ તેની-તેટલી રાહ નહીં જોઈ શકવાનો અને તેથી તેની સલાહની યોગ્ય અસર નહીં જ થવાની.

કુશળતા તો તે કહેવાય કે સાચી સલાહની જરૂરતવાળો સલાહ માંગવા પ્રેરાય તેવું વાતાવરણ ઊભું કરવું પડે. વગર માંગી સલાહ આપનાર અળખામણો થાય અને માંગનારને સલાહ આપનારને મોંમાંયા મૂલ્ય પણ મળે! ‘માંગ્યા વગર મા પણ ન પીરસે’ તે કહેવતમાં ઘણું રહસ્ય છે.

જે તરસ્યો નથી તેને પરબવાળો પાણી પીવાનો આગ્રહ કરે, તો તે શરમેભરમે ખોબો ધરીને ઊભો રહેશે; પાણીવાળો પાણી ખોબામાં રેઝશે પણ તે તરસ્યો નથી, તેથી પાણી પીશે નહીં, તેથી પરબવાળાનું મોઘું પાણી બગડશે અને પેલાનાં કપડાં ભીનાં થશે. તરસ્યાને બોલાવવાની જરૂર નથી હોતી; તરસ્યો એક બુંદ પાણી પણ વર્થ નથી જવા દેતો. અસ્તુ.

અહંકારે કોને પછાડ્યા નથી? પુત્રપ્રેમમાં કોણ આંધળું બનતું નથી? ધરના સહદેવની સલાહ લેવી કોને ગમે છે? છતાં આપણે બહારની દુનિયામાં આવું બધું જોઈને તેની ટીકા કરવા તૈયાર જ હોઈએ છીએ!

મહાભારતની કથાને ભૂતકાળની કોઈ ગેબી કથા ન માનતા વર્તમાનની અને આપણા જીવન અને સમાજની જ કથા માનીને તેમાં કઈ જગ્યાએ ફેરફાર કરીને સુખી થઈ શકીશું, તેનો વિચાર કરીશું, તો કથા જોવાનું અને સાંભળવાનું સાર્થક થશે.

અનુભવી ઋષિમુનિઓ સમાજનો સ્તર ઊંચો ઉઠાવીને સમાજને સુખી કરવાના બહુવિધ પ્રયત્નો કરતા હોય છે. આપણાં બહુમુખી શાસ્ત્રો તેના જ જીવતા-જીગતા નમૂનાઓ છે. ઈતિહાસની, ગ્રંથોની કથાઓને, આપજનોનો ઉપદેશ સમજને તેનો લાભ લઈએ; શાસ્ત્રોને ‘સાપ ગયા અને લિસોટા રહ્યા’ની જેમ ન માનીએ.

“સ્વધર્મ નિધનં શ્રેયઃ” એટલે શું?

‘ગીતા’ શબ્દને પલટાવી નાખીએ તો થાય ‘તાગી’ અર્થાત્ ત્યાગી. ત્યાગમય જીવનનો ઉપદેશ એ આખી ગીતાનો સાર છે. તાગીનો અર્થ થાય તાગ લેનારો. વિશ્વ અને વિશ્વકર્તાનો, આત્મા-મહાત્મા-પરમાત્માનો જેઓ તાગ લઈ શકે છે, જેઓ તેમનો પાર પામી શકે છે, તેઓ જ ગીતાના સાચા જ્ઞાણકાર કહેવાય. અગમ્ય રહસ્યોને ગમ્ય કર્યા સિવાય જીવનમાં ત્યાગ આવી શકતો નથી, આવેલો ત્યાગ ટકી શકતો નથી.

ગીતામાં કહ્યું છે કે -

સ્વધર્મનિધનં શ્રેયઃ પરાધર્મો ભયાવહઃ

સ્વધર્માન્યપરિયજ્ય મામેકં શરણં ગ્રજ

અહીં સ્વધર્મ અને પરધર્મના સાચા રહસ્યને સમજવું અત્યંત જરૂરી છે. અહીં ધર્મનો અર્થ કોઈ સંપ્રદાય થતો નથી. સ્વધર્મ એટલે પરમાત્માનો ધર્મ અને પરધર્મ એટલે ઈન્દ્રિયો અને વૃત્તિઓનો ધર્મ. આત્મસ્થ થવાથી જ શ્રેય પ્રાપ્ત થાય છે, ઈન્દ્રિયો અને વૃત્તિઓને વશ વર્તવું ભયકારક છે.

આપણા માટે ભારતની તુલનાએ વિશ્વ ‘પર’ છે; ગુજરાતની તુલનાએ ભારત ‘પર’ છે; અમદાવાદની તુલનાએ ગુજરાત પારકું કહેવાય; આપણા ઘરની તુલનાએ અમદાવાદ પારકું લાગે; આપણા શરીરની તુલનાએ આપણું ઘર પારકું ગણાય અને અંતકરણની તુલનાએ શરીર પણ પારકું છે, પરંતુ આત્માની તુલનાએ સર્વ કાંઈ પર-પારકું છે. એકમાત્ર આત્મા જ સ્વ-પોતાનો છે.

‘મામેકં શરણં’ એટલે એક માત્ર આત્માના શરણે. જે વખતે શ્રીકૃષ્ણે ‘મામેકં શરણં ગ્રજ’ કહ્યું, ત્યારે તે સાંભળનાર અર્જુન હાજર હતા. અત્યારે ગીતાનો એ શલોક બોલતી વખતે વક્તા અને શ્રોતા, બંને આપણે જ છીએ તે ન ભુલાવું જોઈએ. આત્મા, ઈન્દ્રિયો અને વૃત્તિઓને કહી રહ્યો છે કે મારા શરણે આવો. પૂર્ણ શરીર આત્માના જ કારણે સક્રિય છે.

આત્માના શરણે જ વું એટલે જગતના પ્રપંચની મોહ-માયામાંથી મુક્ત થવું; ભૌતિકતાનું ક્ષાણભંગુરપણું અને આધ્યાત્મિકતાનું અમરપણું ઓળખવું-સમજવું.

‘સ્વધર્મનિધનં શ્રેયઃ’ અર્થાત્ આત્માના ગુણધર્મોનું ચિત્તન-મનન કરતાં-કરતાં મૃત્યુ થાય તો તે શ્રેયકારક-મોક્ષકારક છે અને ઈન્દ્રિયો અને વૃત્તિઓના ગુણધર્મોનું તથા મોહમાયાનું ચિત્તન-મનન કરતાં-કરતાં પ્રાણ ધૂટે, તો તે ભયકારક છે, અકલ્યાણકારક છે.

ઇન્દ્રિયોના અને વૃત્તિઓના બધા જ ગુણધર્મો ત્યાગીને ‘મારા શરણે’ એટલે કે આત્માના શરણે જવાનું છે. બધા જ પ્રકારના સંપ્રદાયો અને અસંપ્રદાયોનું શરણું છોડીને એકમાત્ર આત્માનું શરણું સ્વીકારવાનું છે.

જે જીવની વૃત્તિઓની ધારા નાભિથી અધોગામી થાય છે, તે જીવ સામાન્ય છે, પરંતુ જેમની ધારા અધોમાંથી પલટાઈ ઉધ્વર થઈને બ્રહ્મરંધમાં પહોંચે છે, ત્યારે તે રાધારૂપ બની જાય છે. બ્રહ્મરંધરૂપી વૈકુંઠમાં જ સમાધિરૂપી શ્રીકૃષ્ણ બિરાજમાન છે. શ્રીકૃષ્ણના દર્શન માટે અને વૈકુંઠમાં નિવાસ કરવા માટે ‘ધારા’ને ‘રાધા’ બનાવવી પડે.

‘સ્વધર્મ’નો અર્થ ‘હાલમાં આપણે જે સંપ્રદાયમાં છીએ તે’ જ જો કરીએ તો તો અનર્થ જ થાય, કારણકે અત્યારે આપણે જે સંપ્રદાયમાં છીએ તે આપણી થોડી પેઢીપૂર્વે નહોતો અને કદાચ થોડી પેઢીઓ પછી ન પણ હોય. જો આમ જ હોય તો, આપણી પૂર્વે પેઢીના સંપ્રદાયની તુલનાએ આપણે જે સંપ્રદાયમાં છીએ તે સ્વ-સ્વસંપ્રદાય-સ્વધર્મ ન કહેવાય. અને હાલમાં આપણે જેને આપણો ધર્મ-સ્વધર્મ કહીએ છીએ તે પણ આપણી ભવિષ્યની પેઢીનો નહીં રહે.

આ રીતે જોતાં કોઈ એક સંપ્રદાયના મનુષ્યોને જ નહીં, પરંતુ વિશ્વના તમામ સંપ્રદાયોના મનુષ્યોને ગીતાના આ શલોકો સુખશાંતિ પ્રાપ્ત કરવાની યુક્તિ બતાવી રહ્યા છે. માટે જ ગીતા એ કોઈ જાતિ-સંપ્રદાયનો નહીં પણ વિશ્વ-ગ્રંથ છે.

સદાય દુઃખી!

કર્મના નિયમોને જે સમજતા નથી કે સમજવા છતાં તેને જીવનમાં ઉતારતાં નથી, તે ખરેખર કરમ-ભમરાળા છે, મંદભાગી છે.

ગુરુ-સંતો પાસેથી તો ખૂબ સાંભળીએ છીએ કે સત્કર્મોથી સુખની અને અસત્કર્મોથી દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેઓ તો પોકારી-પોકારીને આ વાતની આપણને અવારનવાર યાદ આપતા રહે છે. છતાંય આવી વાતો નિયમિત સાંભળનારાઓ સદાય દુઃખી રહ્યા કરે છે, કારણકે તેઓની મનઃસ્થિતિ વિકૃત છે. તે શ્રોતાઓ આ પ્રમાણે વિચારતા હોય છે:

(૧) કહેનારાઓ તો કહે એટલે કાંઈ બધું સાચું માની લેવાય? આવી બધી વાતો તો ઉપજાવી કાઢેલી છે; આ બધાં તો પેટ ભરવાનાં પાખંડ છે, પ્રપંચ છે. જો સત્કર્મોથી સુખી થવાનું હોય, તો ઉપદેશ આપનારા કેમ સત્કર્મો કરીને સુખી નથી થઈ જતા?! તેઓ કેમ દુઃખી થતા જોવામાં આવે છે? વગેરે-વગેરે.

જવાબ : ડૉક્ટર બીમાર હોય તો શું આપણે તેમની પાસેથી દવા નથી લેતા અને તેથી સાજા નથી થતા? તન-મન-ધન કે બીજી કોઈ પરિસ્થિતિની કમજોરીના કારણે ડૉક્ટર પોતાના રોગ ન મટાડી શકતા હોય, તેથી શું તેઓ બીજાના રોગ પણ ન મટાડી શકે? કે જેમને ઉપર્યુક્ત એકેય પ્રકારની કમજોરી નથી.

ધૂમપાન કરવાથી નુકસાન થાય છે, તે વાત ડૉક્ટર જાણતા હોય પરંતુ પોતે તે છોડી શકતા ન હોય તેથી શું પોતાના દર્દનિ પણ ધૂમપાન છોડવાનું ન કહે? દર્દી, ડૉક્ટર કરતાં મજબૂત મનનો હોય, તો તેમના કષ્ણા પ્રમાણે વર્તને જરૂર લાભ મેળવી શકે છે.

(૨) અમુક શ્રોતાવર્ગ એવો હોય છે કે જેઓ આવી વાતો તો સતત સાંભળ્યા કરે છે પણ એમ જ માનતા હોય છે કે આ બધી વાતો તો બીજાઓ માટે છે, આપણા માટે નહીં. આપણું જીવન તો બરાબર છે; બીજાઓને આ વાતોનું પાલન કરવાની જરૂરિયાત છે, આપણે નહીં.

(૩) અમુક શ્રોતાવર્ગ એવો હોય છે કે જેને સત્કર્મોથી સુખી થવાની વાતો સાચી તો લાગે છે અને નિર્ણય પણ કરે છે કે આવતી કાલે જરૂર પાલન કરીશું પણ તેમની ‘આવતી કાલ’ કદી આવતી જ નથી અને દુઃખો આવી પડે છે, તેથી તેઓ દુઃખી રહ્યા કરે છે.

(૪) અમુક શ્રોતાવર્ગ એવો હોય છે કે જેમને સત્કર્મોની વાતો સાચી લાગવા છતાંય મનની અતિ કમજોરીના કારણે તેનું પાલન કરી શકતા નથી. હાલના ભોગવેલા અતિ અલ્યુ સુખના બદલામાં થોડા સમય પછી ઘણું મોટું દુઃખ ભોગવવું પડશે, એમ જાણતા હોવા છતાંય હાલના સુખના પ્રલોભનને છોડી શકતા નથી! જ્યારે દુઃખમાં તરફડતા હોય ત્યારે નક્કી કરે કે હવે કદી દુઃખ પડે એવું કર્મ કરવું નથી. પરંતુ દુઃખ પૂરું થતાંની સાથે જ પાણી જૈસે થે; દર્દ મટયું ને વૈદ્ય વેરી.

એક અતિ અલ્યુ સુખને સામે ઊભેલું જુઓ, એટલે તેને ભોગવવા એટલા તલપાપડ થઈ જાય કે તેની પ્રતિક્રિયારૂપે આવતી કાલે ઘણું મોટું દુઃખ આવી પડવાનું હોય તે પણ તેમને દેખાય નહીં; સુખ ભોગવવાની લાલચમાં તેઓ એટલા બધા વિવેકાંધ થઈ જાય અને કદાચ દેખાય તોપણ આ રીતે મનને મનાવી લે કે કાલે ભલે જે થવાનું હોય તે થાય, આજે તો જલસા કરી લો, કાલ કોણે દીઠી? પરંતુ ચોવીસ કલાક પછી જ ઝૂંફડા મારતી કાલ સામે આવીને ઊભી રહે અને દુઃખનાં ગાંસડા-પોટલાં ખોલવા માંડે છે. આ લોકો આવી રીતે સતત દુઃખી રહે છે.

(૫) અમુક શ્રોતાવર્ગ એવો હોય છે, જેમની મનઃસ્થિતિ અસ્થિર હોય છે. તેઓને સત્કર્માર્થી સુખી થવાની વાતો થોડો સમય સાચી લાગે છે અને થોડો સમય ખોટી. તેથી તેઓ થોડો સમય નિયમોનું પાલન કરીને સુખી થાય છે અને થોડો સમય સ્વચ્છંદી બનીને દુઃખી થાય છે.

આધ્યાત્મિક જન્મોત્સવ શા માટે?

ઓમ્રપરિવારમાં બિક્ષુઓનો આધ્યાત્મિક જન્મદિવસ ઊજવીએ છીએ. શા માટે? તેથી શું ફાયદો? તે સમજવાનો થોડો પ્રયત્ન કરીએ. તે દિવસને નામકરણવિધિ-દિવસ પણ કહીએ છીએ, કારણકે તે દિવસે તેઓને આધ્યાત્મિક નામ આપવામાં આવેલાં.

જે દિવસથી આધ્યાત્મિક નામ મળે છે, તે દિવસથી વિશેષ રૂપે આધ્યાત્મિક જીવન જીવવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે. આધ્યાત્મિક નામ આવા પ્રયત્નની સતત યાદ આપ્યા કરે છે. આધ્યાત્મિક નામ એ કોઈ સંચયસ્તદીક્ષા કે શક્તિપાત્રીકા કે મંત્રદીક્ષા; એવું કોઈ સ્થૂળ વિધિવિધાન નથી અને છતાં સૂક્ષ્મ રીતે જોતાં તેમાં ઘણું બધું સંનિહિત છે. એ નામધારીએ કોઈ પણ પ્રકારનું બાધ્ય સ્થૂળ પરિવર્તન લાવવાનું અતિ આવશ્યક નથી. આધ્યાત્મિક નામ એ તો પોતાના અખંડ પ્રેમ અને શ્રદ્ધાના પ્રતીક સમા પોતાના સમર્થ ગુરુ, સંતો અને શ્રદ્ધેયો તરફથી ભળતી પ્રેમપ્રસાદી છે કે જે પ્રેમ અને શ્રદ્ધાથી સિંચાયેલી આધ્યાત્મિક પ્રેરણાની અભંગ યાદ આપીને અખંડ સાવધાન રાખ્યા કરે છે. પ્રેમ-શ્રદ્ધાની પ્રેરણારૂપી માતૃવત્તુ યાદથી મનુષ્ય કઠિન કાર્યો અતિ સરળતાથી પાર પાડી શકે છે.

વળી, આધ્યાત્મિક નામ એ આધ્યાત્મિક કલ્યાણકારી જવાબદારી સ્વીકાર્યની યાદ છે, સંમતિ છે. આધ્યાત્મિક શૂરવીરો માટે, શુરુસંતપ્રેમીઓ માટે અને મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા કરવાની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવા કટીબદ્ધ થયેલા ભડવીરો માટે આવી જવાબદારી અમૃતકુંભ સમાન છે; અને કાયરો માટે, વેપારીવૃત્તિવાળા જીવો માટે તથા શરીરરખાઓ માટે એટલે કે વ્યક્તિગત શરીરસુખમાં રાચનારાઓ માટે આવી જવાબદારી કાંટાળા તાજ સમાન છે. આધ્યાત્મિક નામધારી વ્યક્તિ પોતાના અભિમાનને કમે-કમે વ્યક્તિ, કુદુંબ, સમાજ, ગામ, દેશ, રાષ્ટ્ર અને દુનિયામાં ઓતપ્રોત કરતો-કરતો આખરે લય કરીને મોક્ષને - આત્મંતિક સુખને પ્રાપ્ત કરી લે છે.

નામકરણદિવસ ઊજવીએ છીએ. ઊજવીને કલ્યાણકારી સંકલ્પોની યાદ દર વર્ષે તાજી કરીએ છીએ. જાહેર ઉજવણીના કારણે અનેકોને તેમાંથી પ્રેરણા મળે છે. તે જોઈને ઘણાબધાને એમ થાય છે કે આપણે બહુજનહિતાય-બહુજનસુખાયનાં કાર્યો કરીને આધ્યાત્મિક નામને યોગ્ય બનીએ. જેને આધ્યાત્મિક નામ મળે છે, એ સિવાય ઓમપરિવારમાં બીજા કોઈ અધિકારી જ નથી એવું નથી. ઓમપરિવારથી વ્યાપેલા દેશ અને દુનિયામાં અનેક ગુપ્ત અધિકારીઓ છે. જે દિવસે ભિક્ષુઓનો આધ્યાત્મિક જન્મોત્સવ ઊજવીએ છીએ, એ જ દિવસે સાથે-સાથે ગુપ્ત ભિક્ષુઓનો ગુપ્ત અધિકારીઓનો પણ આધ્યાત્મિક જન્મોત્સવ અનાયાસે જ ઊજવાઈ જાય છે તેથી દરેક ગુરુસંતપ્રેમીઓએ, દરેક સંપ્રદાયપ્રેમીઓએ, દરેક કલ્યાણકામીઓએ તથા દરેક સદ્ગુરુપુરુષોએ આવા ઉત્સવોમાં અચૂક હાજરી આપવી જોઈએ; તેને પોતાની ફરજ સમજવી જોઈએ. તેથી આયોજકીના ઉત્સાહમાં અભિવૃદ્ધિ થાય છે અને ગુપ્ત ભિક્ષુઓને પ્રેરણા તથા પુષ્ટિ મળે છે.

‘આધ્યાત્મિક જન્મદિવસ ઉત્સવ’ એ કોઈ વ્યક્તિગત ઉત્સવ નથી. જેમના નામથી એ ઉત્સવ ઊજવાય છે, તેઓ તો માત્ર એક નિમિત્ત છે, તેઓ તો માત્ર આખા સિધ્યાંનું એક બિંદુ છે, તેઓ તો માત્ર સર્વે કલ્યાણકામીઓના પ્રતિનિધિ છે. તે દિવસે તેઓનું સન્માન કરીને ભેટ-પ્રસાદી રૂપે વસ્ત્ર ઈત્યાદિ જે કાંઈ આપીએ છીએ, તે તો સર્વે અધિકારીઓના સન્માન બરાબર અને સર્વેને ભેટ આપવા બરાબર છે. તે દિવસ, એ તો, એ રીતે સમસ્ત વિશ્વના અધિકારીઓને સન્માનીને સ્વયં આપણે પોતે સંતોષાવાનો અને લહાવો લેવાનો દિવસ છે.

તે દિવસ નિમિત્ત જે કોઈ યથાશક્તિ-યથામતિ પોતાના તન-મન-ધનનો, વિચાર-વાણી-વર્તનનો વ્યય કરે છે, તે કર્મરાજના ચોપડામાં અચૂક જમા થાય છે. સત્કર્મોનું ફળ સુખ અને અસત્કર્મોનું ફળ ફુંખ એ ન્યાયે તે જમા થયેલાં સત્કર્મો અચૂક સુખની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. સૂક્ષ્મ સમજણના અભાવે ભલે તે અત્યારે સ્થૂળ રીતે દેખાય નહીં.

તે દિવસે જેમને આપણે સન્માનીએ છીએ, તેમને નથી તો સન્માનની ઈચ્છા કે નથી તો ભિક્ષુ તરીકે ઓળખાવાની ઈચ્છા. છતાંય તેઓ પોતાના આધ્યાત્મિક આપ્તપુરુષોની તૃપ્તિ અર્થે બધા જ કર્મકાંડનો સહર્ષ સ્વીકાર કરે છે. ધન્ય છે તેઓને! લોકસંગ્રહ માટે આવા પ્રસંગોની અગત્ય તેઓ જાણો છે.

ઓમ્પૂરમાત્માની કૃપાથી સૌ સાચા ભિક્ષુ અને સાચા આધ્યાત્મિક બનીએ. ભિક્ષુ એટલે જે ભિક્ષુક-ભિખારી-માંગણ નથી તે. આધ્યાત્મિક એટલે જે આત્મા વિષે વધુમાં વધુ જાણે છે તે.

માતા દ્વારા સ્થૂળ-ભૌતિક શરીરનો જન્મ તે પ્રથમ જન્મ છે. ગુરુસંતોના નિઃસ્વાર્થ પ્રેમની પ્રાપ્તિ તે બીજો જન્મ છે; તે સંસ્કારજન્મ કે આધ્યાત્મિક જન્મ કહેવાય છે. સ્થૂળ શરીરના જન્મને જેટલાં વર્ષો થાય તે તેની ભૌતિક આયુ કહેવાય છે. અને આધ્યાત્મિક જન્મદિવસથી આધ્યાત્મિક આયુષ્ણની ગણતરી કરાય છે. આધ્યાત્મિક આયુષ ચાહે એક વર્ષનું હોય કે અનેક, તે અતિ મહત્વનું છે.

રોતાં-રોતાં આવ્યાં જગો, સર્વ કહે વધાવીએ;
એવાં કર્મો કરીએ હવે, હસતાં-હસતાં સિધાવીએ.

ગુરુજનો માટે તેમના સાચા શિષ્યો એ જ તેમની ગુપ્ત-દિવ્યનિધિ છે; તેમ, ગુપ્ત બિક્ષુઓ, જાહેર બિક્ષુઓની ગુપ્ત-દિવ્યસિદ્ધિ છે. ગુપ્ત બિક્ષુઓ, જાહેર બિક્ષુઓના જબરદસ્ત અંબંગ આધારસંભો છે; તો જાહેર બિક્ષુગણ પોતાના ખભા ઉપર સદા યશ-અપયશનો અને નિંદા-પ્રશંસાનો ભાર ઉપાડીને ગુપ્ત બિક્ષુગણને સદા મુક્ત અને હળવાકૂલ રાખતા વજખંભો છે; બંને પ્રકારના બિક્ષુગણ પરસ્પર પુષ્ટિદાતા અને શક્તિપ્રદાતા છે. બેમાંથી એકની ગેરહાજરી એ અપૂર્ણતા છે. બંનેના સંમિલનથી જ એક અખંડ અસ્તિત્વ ઉપસે છે.

ઉપર્યુક્ત બે સિવાય એક ગીજા પણ છે. તેમને અતિ ગુપ્ત બિક્ષુ અથવા અતિ ગુપ્ત અધિકારી કહી શકીએ. જેમ પક્ષીગણ દૂર રહ્યે-રહ્યે પોતાનાં ઈંડાંને પોષે છે અને સેવે છે, તેમ અતિ ગુપ્ત બિક્ષુઓ પણ બંને બિક્ષુઓ તરફ અને સર્વે તરફ વર્તે છે. અતિ ગુપ્ત બિક્ષુઓ તેમના નામ પ્રમાણે અતિ ગુપ્ત રહે છે. તેમની કોઈને કાંઈ ખબર પડતી નથી. તેઓ હંમેશાં અનાયાસે જ, સ્વભાવથી જ અતિ ગુપ્ત રહે છે અને છતાં ઘણી મોટી અને ઘણી મહત્વની જવાબદારી સંભાળે છે. ગ્રણેય બિક્ષુઓ, ગ્રણેય અધિકારીઓ પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં મહાન છે. તુલનાત્મક દણ્ણિએ જોતાં ગ્રણેમાંથી કોઈ નાનું કે કોઈ મોટું નથી. જેમ શરીરમાં બધાં અંગોની જરૂર છે, બધાં અંગોનું મહત્વ છે, તેમ ઓમ્પ્રારિવારમાં પણ - આધ્યાત્મિક જગતમાં પણ ગ્રણેયની સમાન અગત્ય છે.

ઉપર્યુક્ત ગ્રણેમાંથી કોઈ પણ પ્રકારની જવાબદારી આપણા શિરે આવે, ત્યારે તેને સહર્ષ પૂર્ણ કરવા કટીબદ્ધ રહીએ.

પોતાના દુર્ગણા જુએ અને બીજાના સદ્ગુણા જોવે
તેનાથી આ પૃથ્વી પર બીજું એકેય તપ નથી.

- યોગબિક્ષુ

એ પણ એક ભૂમિકા અને આ પણ એક ભૂમિકા

મનુષ્ય અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ માટે જંબે છે, જે સુખની પ્રતિક્રિયા હુંખ ન હોય તેવું સુખને ઈચ્છે છે. ઘણા મોટા પ્રયત્નના અંતે તેને તે રહેસ્ય સાંપડે છે કે તેવું સુખ મોક્ષમાં છે અને ત્યારે તે મોક્ષ માટે મથે છે. તેથી તે, તેવા નિર્જર્ખ પર પહોંચે છે કે સાધુશ્વરન-ત્યાગીજીવન અપનાવવાથી મોક્ષ મેળવવાની સંભાવનાઓ વધુ છે, તેથી તે સાધુ બને છે.

મોક્ષ માટે સાધુ બનેલાની તમામ દિનચર્યા અને જીવનચર્યા મોક્ષપ્રાપ્તિને અનુરૂપ જ હોવી ઘટે. મોક્ષધામથી દૂર રાખનારું તેને ન ખ્પે, ત્યાં પહોંચવામાં વિલંબ કરનારું તેને ન ગમે. તેને તો સારાંમાઈં કર્મો ખપાવવાની જ તાલાવેલી હોય, પાપ-પુષ્પથી અલિપ્ત રહેવાની જ ખેવના હોય. તેને ભલે સૌ ગુરુ માને પણ તેને કોઈ શિષ્ય-શિષ્યા ન હોય; ભલે તેના માટે મંદિર, આશ્રમ, અપાસરો બંધાય પણ તેને તો આશરો એક ઈશ્વરનો જ હોય. ન તેને શાનાય પ્રતિ આગ્રહ હોય કે અનાગ્રહ. તેની તો દીવાદાંડી હોય ફક્ત એક મોક્ષ-મોક્ષને અનુરૂપ આચરણ. ન તો તેને દેશવિદેશમાં ભ્રમણ કરવામાં રસ હોય કે ન તો તેને ધર્મ-સંગ્રહાયના ગ્રચારમાં ગ્રીતિ કે ન તો તેને ધર્મધર્મના ખંડનમંડનમાં ઉત્સાહ. ન તેને શિબિરો ગોઠવવાની જરૂરત લાગે કે ન તો તેને આચાર્ય થઈને આદેશો આપવાની આવશ્યકતા. સાધુનું જીવન સ્વીકાર્ય પછી તો તેનાં જીવન, જીવનચર્યા, દિનચર્યા, વૃત્તિ, પ્રવૃત્તિ, તારું, મારું વગેરેના ભાવો-ભાવનાઓ એવા તો સંકોચાવાં લાગે, નિજમાં-સ્વમાં એવા તો લવલીન થવા લાગે કે તેવી વ્યક્તિના સમગ્ર અસ્તિત્વનો અણસાર પણ પૂર્ણ પ્રયત્ન કરનારને જ માંડ સાંપડે. અને જ્યારે તેવા અધિકારી જીવો સંપૂર્ણપણે “તદા દષ્ટઃ સ્વરૂપે અવસ્થાનમ्” થઈ જાય તેની તો - તે સુખની તો - તે મોક્ષની તો કલ્યનાય ક્યાંથી આવે? આવા અધિકારી જીવના સાંનિધ્યમાં તો, ભલે તેમનું પતન કરાવવાના બદહેતુપૂર્વક પણ કોઈ આવે તોપણ તે તેમને પણ મોક્ષમાં સાથે લેતો જાય, એટલો સક્ષમ હોય છે. અસ્તુ. પરંતુ -

કોઈને સાધુ-સંન્યાસી-ત્યાગી બન્યા પછી મોક્ષનો માર્ગ ધાર્યા કરતાં કઠિન લાગે અથવા પોતાનામાં યથાયોગ્ય સંયમનિયમ, ત્યાગવૈરાગ્ય ન જણાય અથવા પોતામાંથી બહાર ડોકિયાં કરતી છુપાયેલી, દબાયેલી અદભ્ય એષણાઓને મારી હઠાવવાની ક્ષમતાનું દેવાણું નીકળી ગયેલું ભાસે અથવા પૂર્વકર્મના જોરે અવળું સવળું અને સવળું અવળું ભાસે અથવા ભૌતિક સમૃદ્ધિનો પ્રલોભનરાક્ષસ તેને સમૂળ ખળભળાવી મૂકે, અથવા ગમે તે કારણસર બીજું ઘણાં બધું પ્રતિકૂળ વાતાવરણ તેને

ડામાડોળ કરી મૂકે, એ વખતે તે ત્યાગમાર્ગ છોડવા તૈયાર થાય ત્યારે સંઘ કે સંપ્રદાય કે ગુરુ-સંતો-મહંતો કે ટ્રસ્ટીમંડળો તેને કઈ રીતે રોકી શકે કે સમજાવી શકે, કે ‘મારીને વૈદ્ય બનાવી’ શકે? આવા વખતે આવી બધી પરિસ્થિતિને પણ એક ભૂમિકા-સાધનાની એક ભૂમિકા જ સમજીને સૌઅે શાંત રહીને, ‘પ્રભુને ગમ્યું તે ખરું’ એમ માનવાનું ડહાપણ દર્શાવવું જોઈએ નહીં તો દબાયેલી સિંગ છટકે ત્યારે ઘણાને ઘણું મોઢું નુકસાન પહોંચાડે અથવા પોતે ભાંગીને ભૂકો થઈ જાય; અને તેને મારીને વૈદ્ય બનાવવાનો પ્રયત્ન કરનારની ફજેતી કરે તે નફામાં. તેની નિદાના બહાને પણ તેના તથા તેના દુર્ગુણોના વગર પૈસાના પ્રચારક થવું તે પણ મહામૂર્ખતા!

સંઘોનું, સંપ્રદાયોનું, સજજનો, સંતો અને સદ્ગુરુઓનું કર્તવ્ય છે કલ્યાણમાર્ગમાં આગળ વધનારાને યથામતિ-શક્તિ-ભક્તિ સહાયતા કરવાનું. નહીં કે કોઈને બળજબરીપૂર્વક રોકવાનું, ટોકવાનું કે જકડી રાખવાનું. કેમકે ધુમાડો બાંધી શકતો નથી, તેમાં જ સૌનું કલ્યાણ છે. બાંધેલો ધુમાડો ગણ્યાં ગણ્યાં નહીં તેટલાં નુકસાન કરે છે તે અનુભવીઓથી અજાણ નથી. અસ્તુ. અને -

જે શીરા સારું જ શ્રાવક થયો છે, અર્થાત્ ન મળી નારી તો રહ્યા બ્રહ્મચારીની સ્થિતિમાં છે, અર્થાત્ પત્નીના સ્વર્ગવાસના કારણે સંન્યાસી થયા છે, મતલબ કે કલ્યાણ કે મોકાની પ્રાપ્તિની આશાએ નહીં પરંતુ સંસારનાં દુઃખથી ત્રાસીને અથવા સંસારમાં મળતાં સુખ કરતાં ઘણા વધુ અને ઘણા પ્રકારની સુખસગવડો અને ભોગવિલાસો માટે જ જેઓ સાધુસંન્યાસી કે ત્યાગીવૈરાગી થયા છે, તેવા સૌ માટે પણ બીજો કોઈ શું કરી શકશે? તેને પણ કલ્યાણમાર્ગની એક ભૂમિકા સમજીને જ મન મનાવવું રહ્યું. કેમકે-

જેને આપણે સારુંખોડું, પાપપુણ્ય, નીતિઅનીતિ વિગેરે કહીએ છીએ, તે બધું પણ તાત્ત્વિક દાખિએ વિચારતાં, કલ્યાણમાર્ગમાં આગળ વધવાની ભૂમિકાઓ જ ગણ્ય. સૌ લાભને ઈચ્છે છે, કોઈને નુકસાન પસંદ નથી. જાતભાતના ચિત્રવિચિત્ર અનુભવોમાંથી પસાર થઈને મનુષ્ય સ્વાનુભવ દ્વારા એ નિર્ણય ઉપર આવે છે કે ખરેખર સાચો અને અખંડ લાભ શામાં છે. લાભની સમજ આવ્યા પણી તે લાભને જ લેવાનો. મનુષ્ય ચાહે તેટલાં શાસ્ત્રો વાંચે-વિચારે કે ચાહે તેટલા ઉપદેશો સાંભળો-સંભળાવે પણ તે ચાલવાનો તો પોતાના સ્વાનુભવ પ્રમાણે જ. માટે તે ભલે અનંત પ્રકારના સ્વાનુભાવોમાંથી પસાર થતો હોય. તે માટે તેને રોકીએ-ટોકીએ નહીં. સર્વજીવહિતાય-સુખાયની ભાવનાવાળાં સંતજનોએ તેના તરફ ફક્ત એટલા જ ઝૂંઝાડો રાખવાનો છે કે તે અન્ય જીવોને મર્માંગ નુકસાન પહોંચાડી ન હે, બસ.

મનુષ્ય નકલ કરતો-કરતો ક્યારે અસલમાં પલટાઈ જશે તે કોણ કહી શકે?
તેનું દાખાંત જોઈએ.

રાજાના દરબારમાં એક બહુરૂપિયો આવ્યો. જાતભાતનાં રૂપો ધારણ કરીને
તેણે રાજદરબારનું મનોરંજન કર્યું. રાજાએ તેને ઈનામ આપતાં કહ્યું કે ‘તું ગમે તેવાં
રૂપ ધારણ કર પણ તોય તને હું ઓળખી પાડું.’ બહુરૂપિયા કહે ‘એ વાતમાં શું માલ
છે?’ વાત ચડસે ભરાગી. બહુરૂપિયો એમ કહીને ચાલતો થયો કે ‘જો નહીં ઓળખી
શકો તો મ્હાં માગ્યું ઈનામ લઈશ.’ રાજા કહે ‘કબૂલ.’

બહુરૂપિયો તો ગયો. પાંચ દાઢા, દસ દાઢા, મહિનો. રાજા પણ રાહ
જોઈજોઈને વાત વીસરી ગયા.

ઇ એક માસ પછી રાજાના કાને વાત આવી કે તેના ગામની સીમમાં એક
મહાન તપરવી સંન્યાસીએ ધૂણી ધખાવી છે. તેઓ મહા સિદ્ધપુરુષ છે. તેમના દર્શનથી
સર્વ મનોકામનાઓ સિદ્ધ થાય છે. રાજાને પણ દર્શનની ઈચ્છા જાગી. રાજદરબારના
પૂરા રસાલા સાથે તેઓ પણ સિદ્ધના દર્શને ઉપડ્યા. અનેક પ્રકારનાં મેવામીઠાઈઓ
અને જરૂરેવાતના થાળ ભેટ આપવા સાથે લીધા છે. રાજા તો વાજતેગાજતે જ્યજ્યકાર
કરતા સિદ્ધ પાસે પહોંચ્યા. સાણંગ દંડવત્તુ પ્રણામ કરીને આશિષ મેળવી. અસલ
કરતાં નકલ વધુ ચમકે છે, તેમ સિદ્ધજીએ તો રાજાને ઉપદેશવાણી સંભળાવીને પાણી-
પાણી કરી નાખ્યા. રાજસાહેબ નમસ્કાર કરીને વિદાય માંગી રહ્યા છે, ત્યારે સિદ્ધજી
ખડખડાટ હસીને કહેવા લાગ્યા કે ‘બસ, મને બહુરૂપિયાને ન ઓળખી શક્યા ને?
તમે શરત હારી ગયા.’ રાજા તો તેનાં વેશપલટા અને વાક્ફધારા ઉપર વારી ગયા અને
કહે કે “માંગ, માંગ; જે માંગે તે આપું.” ત્યારે સિદ્ધના વેશમાં રહેલો બહુરૂપિયો, કે
જે હવે સાચા ત્યાગીના રંગાઈ ચૂક્યો છે તે બોલ્યો કે -

“રાજસાહેબ! હવે માંગવાનું શું હોય? આ ઇ માસમાં જોયું કે મારા જેવા
નકલી ત્યાગી-સંન્યાસીને પણ આવાં માનપાન મળે અને સ્વયં રાજા પણ ચરણ ચૂમવા
આવે, તો સાચા ત્યાગી-સંન્યાસીને મહામોંદું મોકષસુખ પ્રાપ્ત કેમ નહીં થતું હોય? હવે
તો મોકને પ્રાપ્ત કરીને જ જંપીશું, ત્યાર પહેલાં અહીંથી ઉઠે એ બીજા. હવે વહેવાર-
પ્રપંચને છેલ્લા સલામ.”

આમ, નકલને અસલનો રંગ ચરી શકે છે માટે નકલ એ પણ એક ભૂમિકા જ
ગણાય. માટે કોઈ તરફ દ્વેષ ન રાખતાં સર્વે માટે યથાશક્તિ કરી છૂટીશું. યથાશક્તિ
કરી છૂટવાનો સંકલ્પ કરવો એ પણ એક ભૂમિકા જ છે.

ટ્રસ્ટ, ટ્રસ્ટીઓ અને આધ્યાત્મિક વડા

ટ્રસ્ટનો આત્મા તેના ટ્રસ્ટીઓ છે. આધ્યાત્મિક ટ્રસ્ટની સફળતા-સાર્થકતા શાના પર છે? લોકો તેને વિશ્વાસની નજરે – સન્માનની નજરે – પ્રતિષ્ઠાની નજરે જુએ તે પર, નહીં કે તેની પાસે કેટલા રૂપિયા છે તે પર. તેની પાસે સ્થૂળ સંપત્તિ કેટલી છે તે વાત તો બીજા કે ગીજા નંબરે આવી શકે.

ઉપર્યુક્ત પ્રકારનું ટ્રસ્ટ ત્યારે જ બની શકે છે કે જ્યારે તેના ટ્રસ્ટીઓ તે પ્રકારના હોય અર્થात્ આંતરિક-આધ્યાત્મિક સૂઝભૂજવાળા હોય અને બાધ્ય રીતે પણ સરળ, સાધુસ્વભાવવાળા અને સાદાઈયુક્ત હોય; આંતરિક સત્ત્વસંપત્તિ તથા બુદ્ધિચાતુર્યથી ભરપૂર હોય છતાં ધીર-ગંભીર હોય. છીછરાપણું કે આછકલાપણું તો તેમનામાંથી ગોત્યું પણ ન મળે.

ટ્રસ્ટીઓથી ટ્રસ્ટનું કોઈ અલગ અસ્તિત્વ જ નથી. જેમ દેશ એટલે દેશની જનતા તેમ ‘ટ્રસ્ટ એટલે તેના ટ્રસ્ટીઓ.’ સાચા ટ્રસ્ટીઓને તો પોતાના કલ્યાણ માટે કોઈ બીજી અલગ સાધના કરવાની પણ જરૂરત નથી રહેતી. સદાસર્વદા ટ્રસ્ટના સદ્ગુરુદેશ્યો પૂરા કરવામાં, તે ઉદ્દેશ્યો સાથે – માટે તેમનું મન એટલું બધું મળેલું રહે છે, તેમનું તન એટલું બધું તન્મય રહે છે, તેમનું ધન એટલું બધું ધસમસતું રહે છે કે પછી તેમના તન-મન-ધનનો દુરુપયોગ થવાનો કોઈ અવકાશ જ નથી રહેતો – કોઈ સંભવ જ નથી હોતો. ધન્ય છે આવા ટ્રસ્ટીઓને! તેમના પર સદા ઓમ્ભૂલાપણની આશિષ વરસી રહી છે.

આધ્યાત્મિક વડા એ તો છત્રછાયા બરાબર છે. તેમને પ્રેરણામૂર્તિ બનાવીને આધ્યાત્મિક રણમેદાનમાં અથાક અને અણાનમ રીતે જૂઝી શકાય છે. જેમ પુત્રો મોટા થઈ ગયા પછી પોતાની જવાબદારી, વ્યવહાર, કારોબાર વગેરે પોતે સંભાળતા હોય છે, તેમને તે માટે પિતાની સીધેસીધી મદદની કે મંજૂરીની આવશ્યકતા નથી હોતી; છતાં પણ પિતાની છત્રછાયા અને હુંફથી પુત્રો શ્રદ્ધાયુક્ત થઈને ઉત્સાહપૂર્વક પોતાની જવાબદારીઓ નિભાવ્યે જતા હોય છે. પિતા પણ શ્રદ્ધા-પ્રેમપૂર્વક સૌ ઉપર હુંફ વરસાવતા હોય છે. પિતાને પુત્રોનાં કરેલાં કાર્યો, જવાબદારીઓ, આવકજાવક વગેરેની જીણીજીણી બાબતોમાં માથું મારવાની ઈચ્છાયે નથી હોતી કે જરૂરતે નથી જણાતી અને વળી જો મારા જેવો કોઈ અભણ પિતા હોય, તો પુત્રો આવકજાવકના આંકડા રજૂ કરે તોપણ તેને કાંઈ ખબર પડતી નથી.

પિતાના એ પ્રયત્ન સતત ચાલુ જ હોય છે કે પુત્રોમાં જે કાંઈ કમી હોય તે પૂર્ણ થાય અને તેઓ વધુમાં વધુ આદર્શ બને. પુત્રોને ખબર પણ ના પડે તે રીતે પિતા પોતાનું આ કાર્ય કરતા હોય છે. પરંતુ પિતાનું મુખ્ય કામ તો એ હોય છે કે પોતાની સતત હુંફ આપીને પુત્રોમાંથી અનાથપણાનો ભાવ કાઢી નાખીને સનાથપણાનો ભાવ ભરી દેવો.

આધ્યાત્મિક વડા પણ આવું જ કાર્ય કરતા હોય છે.

શિવામબુ અને શિવામબુકલ્ય - એક દેછિપાત

સુખ અને દુઃખ, પાપ અને પુણ્ય, કડવું અને મીહું, ગરમ અને ઠંડું, અજવાળું અને અંધારું વગેરે જોડકાંઓ છે. જો એક છે, તો બીજું પણ છે જ. જગતમાં જો મારનાર તત્ત્વ છે, તો અમર કરનાર તત્ત્વ પણ હોઈ જ શકે.

પિંડ, બ્રહ્માંડનું લઘુ સ્વરૂપ છે અને બ્રહ્માંડ પિંડનું વિરાટ સ્વરૂપ છે, તેથી પિંડ સો બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડ સો પિંડ. જો ઝેર અને અમૃત બ્રહ્માંડમાં હોય, તો પિંડમાં પણ હોઈ જ શકે. પિંડનું (શરીરનું) અમૃત આપણાને પ્રાપ્ત થતું નથી કે થયું નથી તે વાત જુદી છે પણ તે જરૂર હોઈ શકે. મનુષ્યના બનાવેલા મશીનમાં પણ તે જ્યારે ખોટકાય છે, ત્યારે તેને સારું કરવાની તેમાં જોગવાઈ હોય છે, તો કુદરતની સર્વોત્તમ કળારૂપી મનુષ્યશરીરમાં પુનર્નવા થવાની જોગવાઈ કુદરતે કેમ ન રાખી હોય? જીવતા શરીરને મારી નાખે એવું ધણું બધું જગતમાં છે, તો મરેલા શરીરને જીવતું કરે એવું પણ ધણું બધું જગતમાં હોવું જોઈએ. તે આપણા હાથમાં નથી આવ્યું, તેથી કેમ કહી શકીએ કે તે નથી? વિજ્ઞાનીઓના વિજ્ઞાનની સાર્થકતા ત્યારે જ થઈ કહેવાય કે જ્યારે તેઓ પિંડમાં રહેલા અમૃતને સર્વજનસુલભ કરી શકે. શરીરસ્થ અમૃતને જે શોધી શકે તે જ સાચો શોધક. અસ્તુ.

યોગશાસ્ત્રમાં સહજોલી, અમરોલી, વજોલી મુદ્રાઓનાં નામથી આરોગ્યની દીર્ઘ જળવણી માટે અને તેની પુનઃપ્રાપ્તિ માટેનું જે કાંઈ કહેવામાં આવ્યું છે, તેમાં સ્વમૂત્ર અને સ્વવીર્યને પણ સાંકળી લેવામાં આવ્યાં છે. પરંતુ આવું બધું અતિ ગૂઢ આચરણ, ગૂઢ કિયા-પ્રકિયાઓ અજમાવવાનું યોગીઓ અને યોગસાધકો માટે કહેવાયેલું છે, સર્વસામાન્ય જનસમુદ્દાય માટે નથી કહ્યું. શિવામબુકલ્યમાં પણ શિવામબુનું પાન કરવાની યોગીઓ અને મહાયોગીઓ માટે કહેવાયેલું છે અને તે પણ યોગની સિદ્ધિ અર્થે.

કોઈ પણ નિયમના પાલન વિના, કોઈ પણ પ્રકારના રોગ ઉપર અને સામાન્ય લોકસમુદ્રાય માટે હાલમાં જે સ્વમૂત્રપાનનો અતિ આગ્રહપૂર્વકનો પ્રચાર થઈ રહ્યો છે, તે બાબતમાં કાંઈક ઊંડાણથી વિચાર કરવા જેવું લાગે છે. તે માટે અહીં એક નમ્ર અને ઉપયોગી પ્રયત્ન કરી જોઈએ.

સ્વમૂત્રપાન બાબતની ઘૃણાને બાદ કરીએ તો ય વધુ વિચારના અંતે એમ લાગે જ છે કે શરીરે જ જે મૂત્રરૂપે પ્રવાહીને સંધર્યું નહીં; કયારા તરીકે, મળ તરીકે, વિજ્ઞતીય દ્રવ્ય તરીકે બહાર ફેંકી દીધું, તેને શરીરમાં પાછું નાખવાથી શું ફાયદો? કદાચ તેના જવાબમાં એમ કહીએ કે તેમાં અમુક તત્ત્વો તો શરીરને ખૂબ ઉપયોગી છે માટે. પરંતુ થોડાં ઉપયોગીને પ્રાપ્ત કરવા માટે ઘણાં બિનઉપયોગી તત્ત્વોને પણ શરીરમાં શા માટે પદ્ધરાવવા? જેમાં બધું જ ઉપયોગી અને સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય તેવું પસંદ કેમ ન કરવું? પણ જો પોતાનો કક્કો જ સાચો છે એ સાબિત કરવા માટે પોતાનાં તન-મનધન, બળ-બુદ્ધિ-લાગવગ લગાડી દેવાં હોય, તો તેમાં સૌ સ્વતંત્ર છે.

વળી, આમાં એક ભય પણ ખરો. જો સ્વમૂત્રપાન-ચિકિત્સા અતિ પ્રચારમાં આવી જાય તો એક વખત એવો આવવાની સંભાવના પણ ખરી કે ‘સ્વમૂત્રપાન’ પછી ‘પરમૂત્રપાન’ અને પછી ‘અમુક મૂત્રપાન’ - વિશિષ્ટ મૂત્રપાનનો જોક વધે અને તેથી ‘વિશિષ્ટ મૂત્ર’ મોંધું, અધું, કાળાંબજારિયું અને લાગવગિયું થઈ જાય અને તેથી તે પ્રાપ્ત ન કરી શકનાર કોઈનું મન એટલી હદે દુભાય કે તેથી વિશિષ્ટ-મૂત્ર-વ્યક્તિઓને પતાવી દેવાના પ્રસંગો પણ બને અને તેથી જે ચિકિત્સા આરોગ્યના સરળ, સહજ અને સસ્તાપણા માટે લાવવાનો પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે તે વર્થ્ય જ જાય ને! જેમ અત્યારે એલોપથી કરતાં નેચરોપથી મોંધી અને કષે પ્રાપ્ત થનારી થઈ ગઈ છે તેમ. જોકે અત્યારે આવું બધું કહેવાનું કસમયનું લાગશે, પરંતુ આવું બધું બનતું જ હોય છે.

સ્વમૂત્ર બાબતે વિચાર કરતાં એક બીજો પણ વિચાર આવે છે કે જો ‘સ્વમૂત્ર’ આવું ચ્યમતકારી હોય, તો ‘સ્વમળ’ પણ અતિ લાભદાયક કેમ ન હોય? મળ તો ખૂબ પોખજાયુક્ત ખોરાકનો હોય છે. વળી, જેઓ કાજુ-બદામ-પિસ્તાં, સાલમભિસરી, કસ્તૂરી, શિલાજિત વગેરે આરોગતા હોય તેમના મળની અલૌકિકતા અને દિવ્યતા બાબત તો શંકા લાવવાની જ શાની હોય? અને તો તો અપચાના રોગચાળાનો મળ મહામૂલ્યવાન જ ગણાયને? અને જેઓ બે-ત્રાણ દિવસે એક વખત જ જાજરૂ જતા હોય-તેમનો મળ તો હીરામાણેકની તોલે જ તોલાયને? અને આવા માણસને તિજોરીમાં જ રાખવા પડે ને? અને જો સ્વમૂત્રપાન અને સ્વમળભક્ષણ ‘લાખ દુઃખોં કી દવા’

જેવાં સાબિત થાય તો સ્વકફ અને સ્વશ્લેષ્મ વગેરે પણ કેમ નહીં? પછી સ્વમૂત્ર-મળની હિમાયત કરનારાથી સ્વકફ-સ્વશ્લેષ્મનો વિરોધ કેવી રીતે કરાશે? અને જો વિરોધ નહીં કરાય તો પછી અધોરપથના અધોરીઓ તરફ ઘૃણા શા માટે? કોઈ તેમને આ ચિકિત્સાના આધગુરુ સમજીને તેમનો સત્કાર-સન્માન, પૂજન-અર્થન વગેરે કરે, તો આ ચિકિત્સામાં માનનારા સૌંદેરે તેમને સાથ આપવો કે નહીં? જવાબમાં કહીએ કે ના, કારણ કે અધોરીઓમાં બીજું ઘણું બધું ઘૃણોત્પાદક હોય છે. પરંતુ તે બધું ઘૃણોત્પાદક પણ ખૂબ લાભદાતા હશે, તેની હજુ આપણને ખબર નહીં પડી હોય તો? આમ, આમાંથી જે પ્રશ્નોની પરંપરા સર્જય છે, તેનું સમાધાન કેવી રીતે કરવું તે પણ મોટો પ્રશ્ન છે.

સ્વનું અને પરનું રક્ત, રજ, વીર્ય પણ આ જ ચરણમાં વિચારણીય થઈ પડે તેમ છે. તરુણીની ડોકની નસ ઉપર મોહું મૂકીને તેનું સીધું લોહી ચૂસીને તેને નિર્જવ બનાવી દેનારાં ભૂતરાંઓ અને ખવીસોની વાંચેલી વાતો આ પ્રકરણથી તાદૃશ્ય થઈ આવે છે. હાલમાં તો જ્વાલબેંકો અને લોહીનાં વેચાણો ચાલી જ રહ્યા છે. હવે તે અતિપણાની કર્દી કક્ષાએ જઈને અટકશે તે રામ જાણો. વળી, આ બાબતમાં એક એવો પણ વિચાર આવવો અસ્વાભાવિક ન ગણાય ? કે -

મૂત્ર જો આટલું બધું રોગહર મનાતું હોય, તો તે શરીરનાં જે અંગો (મૂત્રપિંડો, મૂત્રાશય વગેરે)માં સતત ભરેલું રહે છે, તે અંગો બીમાર કેમ થતાં હશે? કદાચ કોઈ તેનો આવો જવાબ આપે કે ‘અમૃતને જે પીવે તે અમર થાય, કાંઈ જે ઘાલામાં અમૃત ભર્યું હોય, તે ઘાલો અમર ન થાય.’ પણ આમાં તો આવું કાંઈ ક્યાં છે? ઘાલો તો નિર્જવ છે અને મૂત્રપિંડ, મૂત્રાશય વગેરે સજીવ છે, શરીરનાં અંગો જ છે. જો મૂત્ર, શરીરની બહાર નીકળી ગયા પછી પીવાથી પણ તે અંગો પર અસર કરે, તો પ્રથમ જ કેમ ન કરે? (શિવામ્બુના કેટલાક સમર્થકોનું એમ કહેવું છે કે મૂત્રપિંડ-મૂત્રાશયમાં ભરેલું મૂત્ર ઔસિડિક હોય છે. તે જ્યારે શરીરની બહાર નીકળી હવાના સંપર્કમાં આવે છે, ત્યારે આલ્કોલીન બને છે. આ વાતનો છેદ તો વૈજ્ઞાનિક રીતે જ ઊડી જાય છે. સૌ જ્ઞાણો છે કે પેંથોલોજિકલ લેબોરેટરીમાં પરીક્ષણ માટે આપેલું મૂત્ર, હવાના સંપર્કમાં લાંબો સમય રહેવા છતાં પૃથક્કરણ સમયે ઔસિડિક જ હોય છે; સમયાંતરે કરેલ મૂત્રના પરીક્ષણમાં ઔસિડિકપણું ઘટતું નથી કે આલ્કોલીપીણું આવતું નથી. વળી, તાર્કિક રીતે વિચારતાં પણ એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે મૂત્રમાં જે પ્રકારના ઔસિડો રહેલા છે, તે જ પ્રકારના ઔસિડો હવાના સંપર્કમાં આવતાં આલ્કોલ બનતા નથી, તો

ઓસિડિક મૂત્ર હવાના સંપર્કમાં આવતાં આલ્કોલ ક્યાંથી બની શકે - સંપાદક.) મનુષ્યને આવા તક્કવિતક્રી થવા અસ્વાભાવિક ન કહેવાય, તેનો કોઈ અંત નથી. અસ્તુ.

વીર્યના વિલાસી અને નિર્લજ્જ પ્રયોગોનો પણ કોઈ પાર રહ્યો નથી. વર્તમાન-વિજ્ઞાનના ગાંડપણે નેતિક બાબતોને પણ અધૂતી રહેવા દીધી નથી. તરુણોને યેનકેન પ્રકારેણ સંક્જામાં સપદાવીને તેમના વીર્યનું સીધું જ પાન કરી જનારાઓની પણ બેઈમાન વાતો સાંભળવા મળે છે. એમ કરનારા એ રીતે કાયાકલ્પ કરવા માગતા હોય છે. આ રીતે કાયાકલ્પ થતો હશે કે કેમ તે તો ભગવાન જ જાણે. યોગશાસ્ત્રમાં વજોલી-મુદ્રાથી રજ-વીર્યને લિંગ દ્વારા બેંચીને મસ્તકમાં ચડાવીને કાયમ યુવાન રહેવાની વાતો નિરૂપાયેલી છે. કોઈ ઉસ્તાદો તો કેવળ માસિક સ્નાવ બેંચીને સિદ્ધ બની શકાય છે તેવું કહેતા હોય છે! આ ક્રમ ઘણો લંબાવી શકાય તેવો છે, પણ હજારો વર્ષ પહેલાં યોગશાસ્ત્રમાં નિરૂપાયેલી આવી વિચિત્ર અને જુગુખાપ્રેરક વાતોનો તાત્ત્વિક અર્થ શું હશે, તે અત્યારે કોઈ કહી શકે?

સ્વમૂત્રપાનના એક સ્વીકાર સાથે બીજાં ઘણાં બધાંનું પાન કરવાના સ્વીકારના શિકારમાં સપદાવાની મજબૂરી આવી પડે છે. પર્વતની તળોટીના પગથિયે પગ મૂક્યો કે એ પગથિયાં ઠેઠ ટોચ સુધી લઈ જાય છે, તળોટીમાંથી ઠેઠ શિખરે પહોંચાડે છે અને ટોચ પરથી એક પગથિયું નીચે ઊતર્યા કે એ જ ક્રમે પાછા તળોટીમાં ફેંકાઈને ધૂળ ચાટતા થઈ જવાય છે. જેને આપણે લાભદાયક માનતાં હોઈએ, તેનો પ્રચાર કરવા જતાં, જેને આપણે નુકસાનકારક કે બિનઉપયોગી માનતાં હોઈએ તેને માટે પણ ‘હા એ હા’ કરવા માટે મજબૂર થવું પડતું હોય છે. ‘તેમની માન્યતાનો જો સ્વીકાર નહીં કરીએ તો તેઓ આપણી માન્યતાનો પણ વિરોધ કરશે,’ એવો ડર બાંધછોડ કરવા પ્રેરતો હોય છે. કેવું ન ટળે તેવું સંકટ!

એક સ્વીકારને પ્રસન્નતાથી સ્વીકારીએ છીએ અને બીજા સ્વીકારોની સત્યપણાની સંભાવનાઓમાં નાકનું ટીચું ચડાવીએ છીએ, તો વિરોધાભાસીઓમાં-પક્ષપાતીઓમાં ગણાઈએ છીએ. કાંઠે રહું તો તરસ્યો મરું, અને આગળ જાઉં તો રૂભી મરું! ધર્મસંકટ! કરવું શું?

આવી બધી તટસ્થ રજૂઆતો કોઈને અતિ ઉપયોગી અને કલ્યાણપ્રદ લાગે છે; તો કોઈને નિર્લજ્જ અને હાર્યાસપદ ભાસે છે. પણ તોય કોઈ અદ્ભુત પ્રેરણાથી ઉદ્ભવેલી આવી સ્વયંભૂ સહૃરણાઓ શાનાથી દમાતી કે દબાતી નથી, અભિવ્યક્તિ થઈને જ રહે છે. અસ્તુ.

શિવાલયમાં જળાધારીમાંથી ટીપું-ટીપું પાણી શિવલિંગ ઉપર ટપકે છે અને તે જ પાણી ટીપે-ટીપે બહારના ગૌમુખમાંથી ચૂવે છે, જેને સૌ ભક્તો પ્રદક્ષિણા કરતી વખતે ચરણામૃત અને નમન તરીકે ગ્રહણ કરે છે. શું શિવામ્બુએ આ પ્રતીકોની પ્રેરણા આપી હશે? શું આ પ્રતીકોએ ફળદ્વારા ભેજાઓમાં શિવામ્બુના અસ્તિત્વને ધારદાર કર્યું હશે?

મળમૂત્રને સીધું ખાવાપીવાથી શું થતું હશે, તેના જવાબો, તેના પ્રયોગો ભવિષ્યમાં આવે ત્યારે ખરા પરંતુ તેનો ખાતર તરીકે ઉપયોગ થતાં તે સોનું પકવે છે, તે સૌ કોઈ જાણે છે. ખાતર તરીકે સોનું પકવતું હોય, એટલે સીધું ખાવાપીવાથી પણ એવું જ ફળ મળશે, તેમ કહેવું વધારે પડતું ગણાય.

પ્રથમ તો ગયેલું આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે કે પછી આરોગ્ય જાય જ નહીં તે માટે અને પછી અજરઅમર બનવા માટેના અખતરાઓમાં મળમૂત્ર, રક્ત, ૨૪-વીર્ય વગેરેનો ઉપયોગ મનુષ્ય કરતો આવ્યો છે અને કરતો રહેશે. હાલમાં જે બધું કાંઈ ચિત્રવિચિત્ર ચાલી રહ્યું છે તે, તે પ્રકરણના જ લિસોટા છે. અધોરપંથ તો સ્વ અને પરનાં મળ, મૂત્ર, રક્ત, વીર્ય વગેરેના અનંત અખતરાઓ માટે પ્રસિદ્ધ છે. એમાંના કોઈને મળીને જાણવું જોઈએ કે તેમનામાંથી કોઈ અજરઅમર કે કાયમી નિરોગી થયો છે?

સ્વમૂત્ર-ચિકિત્સકો તે ચિકિત્સાનાં ‘લાખ દુઃખોं કી એક દવા હૈ’ જેવાં ગુણગાન ગાતાં હોય અને તેને સાવ સરળ અને પરેજ પાણ્યા વિનાની ચિકિત્સા કહેતા હોય, તો તે માટે શિવામ્બુકલ્યના શ્લોકોનો અર્થ જોઈએ. શિવામ્બુકલ્યના શ્લોક ૧૦૪થી ૧૦૭માં લખ્યું છે કે શિવામ્બુપાન કરનારે પાંદડાં, ફૂલવાળાં શાક, કોદવ, ચણા, અરહર, મસૂર, અડદ અને વાયુકારક અન્ન તથા સ્ત્રીગમન સંબંધી ધર્મ પ્રયત્નપૂર્વક છોડી દેવાં. તેણે ખારા, ખાટા, કડવા, ગરમ અને તીખા પદાર્થોં છોડી દેવા; નહીં તો અનર્થ થશે. શ્લોક ૫-૮માં લખ્યું છે કે પરિશ્રમવાળું કામ ન કરવું, રાત્રે થોડું ખાવું, સવારે વહેલા જીઠવું, પૂર્વમુખે મૂત્રત્યાગ કરવો. વળી, તેમાં જુદી-જુદી ઋતુઓમાં જુદી-જુદી ઔષધિઓ સાથે સેવન કરવાનું અને અપકવ મૂત્રનો લેપ કરવાથી રોગ વધી જવાનું પણ લખ્યું છે. શ્લોક ૪૬-૪૭માં મૂત્રત્યાગ વખતે અને ગ્રહણ વખતે કયા મંત્રો બોલવા તે પણ જણાવ્યું છે અને કઈ ધાતુના પાત્રમાં શિવામ્બુ લેવું તેનો પણ આદેશ છે. આથી એ સાબિત થાય છે કે આ ચિકિત્સા પણ સાવ સહેલી તો નથી જ; મહા અટપટી છે.

આ વિદ્યાને અતિ ગુપ્ત રાખવાનો આદેશ અપાયો છે. આ માટે સાવધાની પણ ખૂબ રાખવાની કહી છે. શલોક ૮માં કહ્યું છે કે જેમ સાપના મોઢામાં અને પૂંછડામાં જેર હોય છે, તેમ મૂત્રની પ્રારંભની અને અંતની ધારામાં પણ વિષ હોય છે, મધ્ય ધારા જ ઉપયોગી છે. આ જગ્યાએ એ મૂળવણ જરૂર થાય કે એ કેવી રીતે નક્કી કરવું કું ક્યાંથી મધ્ય ધારાનો પ્રારંભ અને કયાં અંત થાય છે? વળી, અહીં વપરાયેલા ‘વિષ’ શબ્દને જો અલંકારિક ભાષા માનીએ, તો આ માટે જ્યાં ‘અમૃત’ શબ્દ વપરાયો છે, તેને અલંકારિક ભાષા ન માનીએ, તો તે સમતોલ ચિંતન ન કહેવાય.

મૂત્રમાં વિષ છે એ તો શલોકમાં કહી જ દીયું, તેથી તેનાથી અત્યંત સાવધાન તો રહેવું જ જોઈએ. વળી, ૨૦માં શલોકમાં લખ્યું છે કે શિવામ્બુનાં દસ વર્ષના સેવનથી આકાશમાં ઊરી શકવાની અને કામ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ આ જમાનામાં કામજિત થવાનું કોઈ પસંદ કરશે? અને ઘણાં વર્ણોથી આનો ઉપયોગ કરે છે, તેઓ એ જણાવે તો જ ખબર પડે કે ઊરી શકાય કે નહીં.

પ્રાકૃતિક ચિકિત્સામાં જે પ્રકારના આહાર, વિહાર, વિચાર, નિર્બસનીપણું, જિતેન્દ્રિયપણું વગેરેનો આગ્રહ રખાય છે, તે બધો જ આગ્રહ સ્વમૂત્રપાન-ચિકિત્સામાં રાખવામાં આવ્યો છે. તેમાં ફક્ત એટલો જ વધારો છે કે અસાધ રોગોને પણ સાધ્ય કરી શકવાનું લખાયું છે.

સ્વમૂત્ર-ચિકિત્સાના જિજ્ઞાસુઓએ, પ્રખર નિસર્ગોપચારક શ્રી વી.પી. ગીદવાણીજીની ‘શિવામ્બુ કે વિષામ્બુ’ નામની લેખમાળા જોઈ જવા જેવી છે, જે તેમના ‘આરોગ્યરત્નાકર’ નામના સામયિકમાં આવતી હતી. તેમાં તેઓશ્રીએ ખૂબ વિસ્તારપૂર્વક અને વૈજ્ઞાનિક પૃથક્કરણ સહિત સ્વમૂત્ર-ચિકિત્સા બાબત પોતાના વિચારો રજૂ કર્યા હતા. અસ્તુ.

તા. ૨૧-૨-૮૮ના ‘ગુજરાત સમાચાર’માં તથા ઓમ્ભુરુ પ્રેમસર્વણથ્યાનભિક્ષુ પરિવાર ટ્રસ્ટ દ્વારા પ્રકાશિત થયેલી ‘કડવું અમૃત’ નામની પુસ્તિકામાં અમારું આ બાબતનું લખાણ વાંચીને ઘણા પત્રો આવ્યા છે. તેમાં બે જ ભાઈઓને અમારી રજૂઆત યથાયોગ્ય સમજાઈ નથી, બાકી તો સૌએ આવકારી જ છે. તેમાંથી શ્રી વ્યાસભાઈ લખે છે કે :

શ્રી મોરારજભાઈએ આંખે મોતિયાનું અને જામરનું ઓપરેશન કરાવ્યાના સમાચારોથી આ પ્રણાલીનો આપોઆપ છેદ ઊડતો જણાય છે. કારણે તેઓશ્રી ઘણાં વર્ણોથી સ્વમૂત્રનું સેવન કરતા હતા અને ઘણા-સર્વ રોગો ઉપર ઉપયોગી હોવાનું

કડવું અમૃત

૧૨૧

જણાવતા હતા. કોઈએ તો સ્વમૂત્રપાનથી શરીર કાળું પડી ગયાના અને મૃત્યુ થયાના પણ દાખલા ટંક્યા છે. ખોખરાથી શ્રી પંડ્યાભાઈ લખે છે કે આપણા સમાજમાં ગાડરિયા પ્રવાહની જેમ ‘બાબાવાકયં પ્રમાણં’ ચાલે છે. શ્રી રાવજીભાઈએ અને શ્રી મોરારજીભાઈએ સ્વમૂત્રની સંસ્થા સ્થાપી, પણ તેનાથી પાંચ ટકા ફાયદો અને પંચાણું ટકા નુકસાન થાય છે તેનું શું? ઉદ્ય આયુર્વેદિક કેન્સર રુગ્ણાલય (વાંછિયા)ના સ્થાપક વૈદ્ય શ્રી રામસિંહજી ગોહિલ લખે છે કે ‘માનવમૂત્રના પ્રચારકો મારા જ્યાલથી ભારતના આર્થિક નિકંદ્ન કાઢવા માગે છે. શિવાભુજેવું લોભામણું નામ આપી લોકોને અવળે માર્ગે ચડાવે છે. મૂત્રના પ્રથમ ઘૂંઠે જ બુદ્ધિનો સર્વનાશ થઈ જાય છે. મૂત્રનો પ્રયોગ માંદાને સાજા કરવામાં કરે છે, તો માંદાનું મૂત્ર માંદું જ હોયને - તેથી રોગ શું મટવાનો હતો?!’ ‘કડવું અમૃત’ પુસ્તકમાં આપે લખેલ લેખ ‘શિવાભુજ અને શિવાભુજલ્ય - એક દાખિયાત’માં માનવમૂત્ર બાબતમાં સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે.’ તા. ૭-૮-૯૫ના ‘ગુજરાત સમાચાર’માં એક કાર્ટૂનિસ્ટે લખ્યું છે કે “થયું એમ કે મોરારજીભાઈના દીર્ઘયુષ્ણની ચાવી ‘સ્વમૂત્રપ્રયોગ’માં હતી એમ મેં વાંચ્યું ને મેં પણ ‘શિવાભુજ’ પીવાનું શરૂ કર્યું... પણ ઘરના લોકોમાં ગેરસમજ ઊભી થઈ જતાં એ લોકો મને અહીં (ગાંડાઓની હોસ્પિટલમાં) મૂકી ગયા...” અસ્તુ.

જૂનું નવાના અને નવું જૂનાના વાધા પહેરીને વર્તુળ પૂર્ણ કર્યે જ જાય છે, પણ તોય હજુ સુધી કોઈ અજર, અમર કે અખંડ નિરોગી નજરે નથી ચક્યો. કદાચ મન મનાવવા એવું કહી શકીએ કે તેવા મનુષ્યો જ્યાં વસતા હશે, ત્યાં આપણે પહોંચી નહીં શકતા હોઈએ. બાકી તો બાપમાંથી બેટો અને તેનો બેટો અને તેનો બેટો... એ રીતે બાપને અમર માનીએ તો ભલે.

પરિવર્તનનું ચક જે રીતે ચાલી રહ્યું છે, તે જોતાં કોઈ પણ ચિકિત્સાની બાબતમાં ‘આમ જ છે’ કે ‘તેમ જ છે’ તે કહેવું મહામુશ્કેલ છે. જીવને શિવની અકળ કળા જો પૂર્ણપણે કળાય તો તે જીવ શાનો? વૈવિધ્યની વિટંબણાઓમાં ચિકિત્સાનો ચકડોળ ચકાવો ખાતો જ રહેવાનો.

(નોંધ : આ આખી રજૂઆત કોઈની પ્રશંસા કે નિંદા કરવા માટે નથી, પરંતુ આ બાબતમાં અમારો અભિપ્રાય જાણવાની ઘણા સમયથી રાહ જોઈ રહ્યા હતા, તેવા સૌ જિજ્ઞાસુઓ માટે છે. આ રજૂઆત જેમને ગમે તેમનો આભાર અને જેમને ન ગમે તેમની ક્ષમા.)

શિવામ્બુ-પ્રચારકોમાં અને ચિકિત્સકોમાં પણ પરસ્પર મતભેદ!

વર્ષ-૭, અંક ૧૩, જુલાઈ-૧૯૮૮ના ‘શિવામ્બુ’ અંકમાં આવેલા તે મતભેદના અમુક ઉતારાઓનો સાર, માહિતી માટે અહીં ઉતારીએ છીએ.

‘શિવામ્બુ-ચિકિત્સા વૈજ્ઞાનિક છે’

એ મથાળાવાળા લેખમાં છે કે :

આ સ્વમૂત્ર-ચિકિત્સા કોઈ-કોઈ વાર પેશાબમાં શર્કરા, પસ, આલ્બુમિન, ઇન્ડિકેન, રક્તકણો કે પિગમેન્ટ્સ્ વગેરે અસામાન્ય ઘટકો હોય તોપણ સંબંધિત વ્યક્તિ માટે તે એરી અસરવાળું બનતું નથી... દર્દને જંતુજન્ય રોગ હોય તોપણ દર્દી પોતાનો પેશાબ પોતે લઈ શકે છે.

આમ ‘ઘણા બધા’ રોગોને તેમાં શિવામ્બુથી સારા થવાનું કહ્યું છે. તો વળી-

‘એક સ્વાશ્રથી ઉપચાર’ -

એ મથાળાવાળા લેખમાં લખ્યું છે કે :

‘દરેક રોગની એક દવા’ અગર ‘રામભાગ ઉપાય’ની અતિશયોક્તિ શિવામ્બુ માટે ન જ કરાય તથા

બાયપાસ સર્જરીનો વિકલ્પ

માં લખ્યું છે કે :

આ શિવામ્બુની ઉપવાસ સારવાર વૈદ્ય કે તજજ્ઞ નીચે લેવી સલાહ ભરેલી છે. કેમકે લોહીમાં અમૃતા ન વધે, વિષાક્તતા (કેટોસિસ) અવસ્થા ન આવે તે પણ જોવું જરૂરી છે. શિવામ્બુ એકલું બસ નથી. તેની સાથે યોગાસન-આહાર આદિનું નિયંત્રણ તથા લસણ, મેથી અને અર્જુનનો પ્રયોગ હું મારા પેશાન્ટોમાં કરું છું. એકલા શિવામ્બુના નિત્ય સેવનથી આયુષ્ય વધતું નથી. એના માટે પૂર્વજન્મકૃત કર્મો, સદાચાર-સદ્વૃત્તિ-આહારવિહારની નિયમિતતા, સાચવીને ચાલવું, અકરમાત, પ્રાણી વગેરેના ઉંશથી બચવું વગેરે-વગેરે યુક્તિઓની અપેક્ષા છે. દિનચર્યા-ઋતુચર્યા-નિક્રા-પ્રક્રચર્યાની સાથે તેનો પ્રયોગ થાય, તો કાંતિકારી જીવન રહે.

આયુર્વેદનો હવાલો આપી તેમાં લખ્યું છે કે શિવામ્બુ-ચિકિત્સા માટે દરેક માનવનું મૂત્ર ઉપયોગી નથી. આયુર્વેદ સ્પષ્ટ રીતે મૂત્રને પ્રાકૃત અને વિકૃત એમ બે રીતે વહેચેલું છે. તેમાં જે મૂત્ર વધુ પડતા આલ્બુમિનવાળું, રસીયુક્ત, અત્યંત દુર્ગંધી, લાંબો સમય પડી રહેલું, શેરડીના રસ જેવું, લોહીવાળું, ડિમેઝ્યુરિયાવાળું, ફિરંગ કડવું અમૃત

રોગવાળા દર્દિનું મૂત્ર, કિડનીના કષયવાળા દર્દિનું મૂત્ર, સ્ત્રીઓના પ્રદરજન્ય વિકારોવાળું મૂત્ર શિવામ્બુપાન માટે થોરય ગણાતું નથી.

શિવામ્બુ પિતની વૃદ્ધિ કરનાર હોઈ પિતપ્રકૃતિવાળા દર્દિઓએ તથા વસંત અને ગ્રીઝ ઋતુમાં, તેમજ દાહવાળા દર્દિઓએ શિવામ્બુ-ચિકિત્સાનો પ્રયોગ વૈદકીય સલાહ અનુસાર કરવો જોઈએ. વળી,

‘સાજા થયા અને સાજા કર્યા’

એ લેખમાં લખે છે કે :

જો કાનમાં ચેપ અથવા ફંગસ હોય તેવી સ્થિતિમાં કાનનો દુખાવો વધવાના કિસ્સા પણ જોવા મળ્યા છે. ઉઘરસના દર્દિઓમાં શિવામ્બુપાન, નસ્ય કે વરાળથી ફાયદો થતો જોવા નથી મળ્યો. ઓસિડિટીના અમુક રોગીઓએ પુસ્તકો વાંચી તેના ઉત્સાહમાં આવી જઈ પ્રયોગો કરવાથી રોગ વધવાની ફરિયાદ પણ મળી છે વગેરે.

વળી, કોઈ કહે છે કે મૂત્રમાં ઉપયોગી તત્ત્વો બે હજાર (૨૦૦૦) છે, તો કોઈ કહે છે કે બસો (૨૦૦) છે. આ કમે ઉત્તરતા-ઉત્તરતા વખત ગયે કોણ ક્યારે એમ પણ કહી દેશે કે ‘મૂત્રમાં એકેય તત્ત્વ ઉપયોગી નથી.’ તે કોણ કહી શકે?

ઉપર્યુક્ત ઉતારાઓ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે શિવામ્બુ-ચિકિત્સાના ઉપયારકો અને પ્રચારકોમાં પણ મતભેદો છે - તેમના પણ વિરોધાભાસી અભિપ્રાયો છે અને આમ થવું તે સ્વાભાવિક છે.

આ ઉતારાઓ તો માત્ર એક માહિતી પ્રાપ્ત કરવાના આશયથી મૂક્યા છે, જેથી જિજ્ઞાસુઓને આમાંથી કાંઈક વધુ સામગ્રી મળી રહે. આ ઉતારા ટાંકીને કોઈની નિંદા-પ્રશંસા કરવાનો આશય નથી. સૌનો આભાર.

કોઈ પણ મતનો અતિ આગ્રહ કેટલો ઉચિત છે, તેનો વિચાર પણ સત્ત્વચિકિત્સકોને હોય તો સારું ગણાય. અતિ વધુ પડતા આગ્રહની અસર અવળી પણ પડતી હોય છે, તે બાબત વિષે પણ વિચારવું ધટે. નેતિ... નેતિ... નેતિ...

! ? શિવામ્બુ ? ! — બાઈબલનો ખુલાસો —

સ્વમૂત્ર-ચિકિત્સાને લગતાં પુસ્તકોમાં જોન આર્મસ્ટ્રોંગનું નામ ટાંકેલું જોવા મળે છે. તેમને સ્વમૂત્ર-ચિકિત્સાની પ્રેરણા બાઈબલમાંથી મળી એમ તે પુસ્તકોમાં જણાવ્યું છે.

ઓલ્ડ ટેસ્ટામેન્ટ ચોપ્ટર ૫-૧૦ (દ્રિંક વોટર્સ આઉટ ઓફ ધાઈન ઓન સિસ્ટન) અને ન્યૂ ટેસ્ટામેન્ટ ચોપ્ટર ૬-૧૭ (વેન ધાઉ ફાસેસ્ટ એન્વાઈન્ટ ધાઈ હેડ એન્ડ વોશ ફેસ) નાં લખાણોનો અર્થ ‘તું તારું પોતાનું મૂત્ર પી અને ઉપવાસ સમયે તેનાથી મોહું ધો અને તેને માથામાં નાંખ’ એવો કરીને, બાઈબલમાં પણ સ્વમૂત્રપાનનો અને તેનાથી માલિશ કરવાનો આદેશ છે-એવું સ્વમૂત્ર-ચિકિત્સાનાં પુસ્તકોમાં જજાવવામાં આવે છે. પણ બાઈબલનાં તે પ્રકરણો જોતાં જજાય છે કે તેમાં તેનો તેવો અર્થ બિલકુલ કર્યો નથી. તે લખાણોનાં મથાળાં છે. (૧) વ્યભિચાર સામે ચેતવણી અને (૨) સાચો ઉપવાસ. આ મથાળાં જ ખરા અર્થમાં પરિચાયક થઈ પડે તેવાં છે.

‘સંપૂર્ણ બાઈબલ’ નામના બાઈબલમાંનાં (ગુજરાત સાહિત્ય પ્રકાશનના, આષાંદ-૧૯૮૧ જૂનો કરાર પાનાં નં. ૭૦૧-૭૦૨ તથા નવો કરાર પાનાં નં. ૮, મુખ્ય અનુવાદકો : નગીનદાસ ના. પારેખ અને ઈશુદાસ કૃવેલી) લખાણો અહીં ટાંકવાથી ખરો ખુલાસો થઈ જાય છે :

: વ્યભિચાર સામે ચેતવણી :

(૫)

બેટા, મારી જ્ઞાનની જ વાત પર ધ્યાન આપ અને શાશપણના શબ્દો કાને ધર, (૨) જેથી તારી વિવેકબુદ્ધિ જળવાઈ રહે અને તારી વાણીમાં ડાપણ આવે. (૩) પરસ્ત્રીના હોઠેથી મધ જરે છે અને તેની વાણી તેલથીયે વધું સુંવાળી હોય છે, (૪) પણ અંતે તે કડવી જેર હોય છે અને બેધારી તલવાર જેવી કાતિલ નીવડે છે. (૫) તેનાં ચરણ મૃત્યુના માર્ગ પડે છે અને તેના પગલાં અધોલોકમાં લઈ જાય છે. (૬) જીવનને માર્ગ ચાલવાને બદલે તે આદેઅવળે માર્ગ જાય છે અને તેને એનું ભાન હોતું નથી.

(૭) આથી, ઓ મારા બેટા, મારી વાત સાંભળ અને હું કહું તેની ઉપેક્ષા કરીશ નહીં. (૮) પરસ્ત્રીથી સો ગાઉ દૂર રહેજે અને તેના ઘરનાં બારણાં પાસે જતો નહીં, (૯) નહીં તો તારું પૌરુષ પરક્ષેત્રમાં ખર્ચાઈ જશે, અને તારી આવરદા નિર્દ્ય માણસના હાથમાં જશે, (૧૦) તારી શક્તિ પારકાને મળશે અને તારી મહેનતનાં ફળ બીજાના કુટુંબને મળશે. (૧૧-૧૨) અને અંત સમયે તારું શરીર ખવાઈ જતાં તું વિલાપ કરશે કે “કેમ મેં શિખામણ ન માની? કેમ મારા મને ઠપકો ન ગણકાર્યો? (૧૩) મેં મારાં ગુરુજનોનું કહ્યું સાંભળ્યું નહીં અને મને સુધારવા ઈચ્છનારાઓની વાત કાને ન ધરી! (૧૪) જોતજોતામાં આખા સમાજ સમક્ષ હું બેઆબરું થઈ ગયો.”

(૧૫) તારા પોતાના ટાંકાનું, તારા પોતાના કૂવાનું પાણી પીજે. (૧૬) તારો સંતતિપ્રવાહ ઊભરાઈને રસ્તા ઉપર વહેતા જરણાની જેમ વહો! (૧૭) એ તારા એકલાનો જ હો, પારકાનો ન હો! (૧૮) એ સંતતિપ્રવાહનું મૂળ તને મુખારક હો! યૌવનની તારી પત્ની સાથે જ તું આનંદ માણ. (૧૯) એ હરિણી-શી રૂપાળી અને મૃગલી-શી નમણી નારીનાં સ્તનોથી જ તને સદા સંતોષ હો અને તેના પ્રેમમાં જ તું નિરંતર મજન રહો!

(૨૦) મારા બેટા, તારે પરસ્ત્રીથી શા માટે મોહાવું જોઈએ? અને તારે શા માટે વ્યબિચારિણીની છાતીને આલિંગવી જોઈએ? (૨૧) કારણ, માણસના વહેવાર ઉપર પ્રભુની નજર સદા રહેતી હોય છે અને તે જે-જે કરે છે, તેના ઉપર તે ધ્યાન રાખે છે. (૨૨) દુરાચારી પોતાના પાપમાં જ સપડાય છે અને તેના પાપ જ તેને જકડી રાખે છે. (૨૩) સંયમને અભાવે તે મોતને ભેટે છે અને તેની ભારોભાર બેવકૂફી જ તેનો નાશ નોતરે છે.

ઉપર્યુક્ત આખું પ્રકરણ જોતાં (૧૫) ‘તારા પોતાના ટાંકાનું પાણી પીજે’નો અર્થ એવો જ બેસી શકે કે તારી પત્નીમાં જ તું સંતુષ્ટ રહેજે. અને (૧) ‘એ (સંતતિપ્રવાહ) તારા એકલાનો જ હો, પારકાનો ન હો’નો અર્થ એવો બેસી શકે છે કે તારાં બાળકોમાંનાં બધાં તારાં જ હો, પારકાનાં ન હો. અર્થાત્ વણશંકર ન હો અને (૧૮) ‘એ સંતતિપ્રવાહનું મૂળ તને મુખારક હો’માંના ‘મૂળ’નો અર્થ ‘પત્ની’ અને ‘વીર્ય’ બારાબર બેસી શકે છે.

સંનંગ અર્થ આ પ્રમાણે થયો :

તારી પત્નીમાં જ તું સંતુષ્ટ રહેજે, તારાં બાળકોમાંનાં બધાં જ તારાં હો, કોઈ પારકાનાં ન હો - અર્થાત્ વણશંકર ન હો અને તારી પત્ની સાથે તારું વીર્ય તને મુખારક હો.

ચોપ્ટર ૬-૧૭નો ખુલાસો ‘સંપૂર્ણ બાઈબલ’ નવા કરારમાં આ પ્રમાણે છે :

: સાચો ઉપવાસ :

(૧૬) વળી, જ્યારે તમે ઉપવાસ કરો ત્યારે દાંબિકોની પેઠે ઉદાસ દેખાશો નહીં. તેઓ તો લોકોને પોતાના ઉપવાસની ખબર પડે એટલા માટે મોહું વરવું કરીને ફરે છે. હું તમને ખાતરીથી કહું છું કે તેમને તેમનો બદલો મળી ચૂક્યો હોય છે. (૧૭) પણ તું જ્યારે ઉપવાસ કરે, ત્યારે માથામાં તેલ નાખજો અને મોં ધોજે, (૧૮) જેથી તેં

ઉપવાસ કર્યો છે, એવું લોકો જાણવા ન પામે; ફક્ત એકાંતમાં પણ વસનારા તારા પિતા જાણો. એકાંતની વાત જાણનાર તારા પિતા તને બદલો આપશો.

ઉપરનું લખાણ વાંચતાં એ બરાબર ખાતરી થઈ જાય છે કે આમાં પણ કયાંય સ્વમૂલથી મોહું ધોવાની કે માથામાં સ્વમૂલ ચોળવાની વાત નથી.

વળી, આર્મસ્ટ્રોંગ પોતે પણ કહે છે કે : હું સ્વીકારું છે કે ઉપર ટાંકેલા ધર્મપુસ્તક બાઈબલના સૂત્રનો અમુક અર્થ હોવો જોઈએ, એવો દાવો કરવો ઉહ્યાપણભર્યું નથી; ... [‘માનવમૂલ’ (અગિયારમી આવૃત્તિ) પૃષ્ઠ-૬૨ લેખક - સ્વ. રાવજીભાઈ મહિન્દીભાઈ પટેલ, પ્રકાશક : ભારત સેવક સમાજ તરફથી શ્રી પન્નાલાલ જવેરી, પાનકોર નાકા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧.]

બાઈબલના ઉપર્યુક્ત ખુલાસા વાંચવાથી એ જણાઈ જાય છે કે તેમાં સ્વમૂલપાનનું કે સ્વમૂલ-માલિશનું બિલકુલ નામનિશાન નથી. બાઈબલનાં અને બીજા ગ્રંથો-ધર્મગ્રંથોનાં લખાણોના આવા મનઘંઠ અર્થો શું સ્વમતાગ્રહના કારણે થઈ જતા હશે? જોકે આવું બધું થવું તે મનુષ્ય-સહજ સ્વભાવ છે.

● વિષેલા મોતિડા ●

- મૃત્યુથી અભય થવા માટે સાચી સમજણની તત્વજ્ઞાનની અતિ આવશ્યકતા છે.
- મનુષ્ય જ્યારે આધ્યા સિવાય લેવાની ઈચ્છા કરે છે. અધિકાર સિવાય પ્રાપ્તિની અભિલાષા સેવે છે ત્યારે તે હાસ્યાપદ રીતે નિષ્ફળ જાય છે.
- જેમ સાચા ઉપવાસથી પેટને આરામ મળે છે તેમ સાચા મૌનથી મગજને આરામ મળે છે.
- જે વ્યક્તિમાં જેમ જેમ પવિત્ર પ્રાણનો જથ્થો વધુ તેમ તેમ તે વ્યક્તિની પ્રતિભા વધુ, તેનામાં આકર્ષણ વધુ.
- સાચી તૂમિ સંતોષમાં અને સાચી સમજણમાં છે. સારાસાર અને નિત્યાનિત્ય વિવેકમાં છે. ભૌતિક વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ કે તેને ભોગવવામાં નથી.

-યોગબિન્દુ

● જ્યે નારાયણ ગ્રંથાવલી ●

પ્રકાશક અને પ્રાપ્તિસ્થાન : ઓમ્ભુગુરુ પ્રેમસમર્પણધ્યાનભિષ્ઠ પરિવાર ટ્રસ્ટ વતી ડૉ. સદ્ગુરુ સમર્પજી ભિષ્ઠ
૩/૫, પાલિયનગર, દર્શા સર્કલ પારો, નારાયણપુરા, અમદાવાદ-૧૩ (Guj-India) * ૨૭૮૧૧૧૬૫.

ગુજરાતી

૧. ગુરુમહિમા (યોગરહસ્યોથી ભરપૂર) (બીજી આવૃત્તિ)
૨. મુક્તા (પાતંજલ યોગદર્શન-સમાખ્યાપાદ) (બીજી આવૃત્તિ)
૩. શાંતા (પાતંજલ યોગદર્શન-સાધનપાદ) (બીજી આવૃત્તિ)
૪. મારા ગુરુદેવ (જીવન અને સાધનાની અનુભૂતિ) (બીજી આવૃત્તિ)
૫. ઈશ્વરની ઓળાખ (ઈશ્વર કોને કહી શકાય?) (ત્રીજી આવૃત્તિ)
૬. મંત્રવિજ્ઞાન અને ધ્યાન (બીજી આવૃત્તિ)
૭. નિર્ઝર જરા કો ગેબસે (વિશ્વઅશાંતિના અતિ ગુપ્ત કારણોની મૌલિક રજૂઆત)
૮. કિસકો લાગું પાય? (ત્રીજી આવૃત્તિ)
૯. સ્વાધ્યાય (ત્રીજી આવૃત્તિ)
૧૦. મારે સમાજને બેઠો કરવો છે. (ત્રીજી આવૃત્તિ)
૧૧. પ્રેરણાસ્તિષ્ઠ (ત્રીજી આવૃત્તિ)
૧૨. પ્રેરણાપીયુષ (શ્રી ગુરુપ્રેમભિષ્ઠજીના પ્રેરણાદાયી પત્રો)
૧૩. કડવું અમૃત (ત્રીજી આવૃત્તિ)
૧૪. મૃતસંખ્યાવની
૧૫. વીજળીના જાંબકારે
૧૬. આધ્યાત્મિક ગરબા (કાન્તિકારી તથાપદી)
૧૭. અમૃતઘલકણું ભિષ્ઠ જોળીએથી
૧૮. રહભરા (ત્રિમાસિક) લવાજમ : ત્રિવાર્ષિક : રૂ. ૧૦૦.૦૦, આજીવન : રૂ. ૫૦૦.૦૦
પરદેશ ત્રિવાર્ષિક : \$ 50, આજીવન : \$ 150

હિન્દી

૧. નિર્ઝર જીરા કો ગેબ સે (વિશ્વઅશાંતિના અતિ ગુપ્ત કારણોની મૌલિક રજૂઆત)
૨. ઈશ્વર કી પહોંચાન (ઓમ્ભુ વિષેની વિસ્તૃત માહિતી)
૩. ક્રાંત-ચિંતન (પુ. યોગભિષ્ઠ અને ઓ.પ્ર. પ.ટ્રસ્ટનો પરિચય)
૪. મુક્તા (પાતંજલ યોગદર્શન-સમાખ્યાપાદ)

English

1. Streaming from The invisible (The Subtlest causes of world unrest)
2. Easiest is Realization (Articles)
3. Yogabhikshu—An Introduction
4. I wish to Awaken The Society

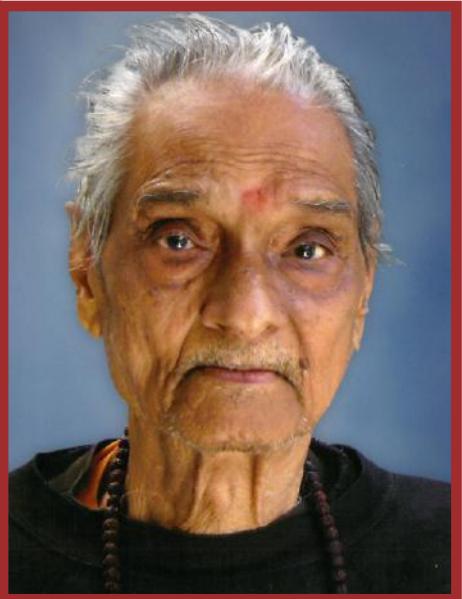
ઓપ્ટિયો - સીડી

૧. સંગીતમય ગાયત્રી મંત્ર
૨. શ્રી ઓમ્ભુ ગુરુ ચાલીસા
૩. ગુરુભાવની તથા ભજનો
૪. આરોગ્ય મંત્ર - જેનો જીબ પર કાબુ તેનો જગ પર જાદુ
૫. સંકટપોચન મંત્ર - કોન સો સંકટ મૌર ગરીબકો
૬. ઓમ્ભુ નમઃ શિવાય
૭. ઓમ્ભુ ગુરુદેવ પરમાત્મા વીનવ્યોગી વીનવીએ બનાવો સૌને હિવ્યાતા
૮. ઓમ્ભુ ગુરુદેવ શીવયોગી વીનવીએ બનાવો સૌને નિરોગી

અ.સૌ. સુશીલાબા શાંતિપ્રસાદ પંડ્યા
મુ. ઉમરેઠ

શરીર ધારણા : તા. ૨૫-૦૩-૧૯૮૫
ઓમ્પુર નિવાસ : ૨૭-૧૧-૨૦૦૪

શ્રી શાંતિપ્રસાદ અંબારામ પંડ્યા
(શ્રી કૃપાભિક્ષુ) મુ. ઉમરેઠ
શરીર ધારણા : તા. ૫-૮-૧૯૮૨
ઓમ્પુર નિવાસ : ૮-૧૨-૨૦૧૪

હાર્દિક શ્રદ્ધાંજલિ

સ્વધર્મનિષ્ઠ શ્રી શાંતિપ્રસાદ અંબાલાલ પંડ્યા તથા બા સુશીલાબહેન શાંતિલાલ પંડ્યા (ઉમરેઠ)ના ઓમ્પુરી નિવાસથી ઓમ્પુરિવારને સંનિષ્ઠ સેવક અને પરમ ગુરુપ્રેમીની ખોટ પડી.

શ્રી શાંતિપ્રસાદજી મહાન વિદ્વાન અને શાસ્ત્રોનાં પરમજ્ઞાતા હતા. તેઓ શ્રીએ પોતાનું નામ પોતે જ “કૃપાભિક્ષુ” રાખ્યું હતું. આ તેમના અતિ ગુરુનિષ્ઠપણાની સાબિતિ છે. તેઓ શ્રીએ પોતાની ૮૨ વર્ષની ઉમરમાં, અનેકોને સદ્ગુર્મભાગમાં પ્રેર્યા હતાં.

શ્રી શાંતિપ્રસાદજીના સુપુત્રી જયશ્રીબહેન તથા સુપુત્ર જયોતિપ્રભાઈ તથા તેમનો પૂર્ણ પરિવાર તેમના કલ્યાણકારી કાર્યોને આગળ ધપાવવા દફનિશ્ચયી છે.

માતા-પિતાને સ્મરણાંજલિ અર્પવા માટે તેઓના કુટુંબીજનોએ પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી યોગભિક્ષુજી સમક્ષ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનદાન કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો. પૂજ્ય ગુરુદેવે ઘણા લાંબા સમયે સહર્ષ અનુમતિ આપી. “કડવું અમૃત” (યોથી આવૃત્તિ) નામના આ પુસ્તકના પ્રકાશનની તમામ આર્થિક મદદ શ્રી શાંતિપ્રસાદજીના કુટુંબીજનોએ આપીને તેઓએ પૂજ્ય ગુરુદેવના લોક-કલ્યાણકારી વિરાટ યજ્ઞમાં એક આહુતિ આપવાનો મહદુલાભ લીધો છે.

આવા દિવ્યાત્માઓ પોતાની હૃતિમાં જ, પોતાના સત્કર્મો દ્વારા શાંતિ પામી ચૂક્યા હોય છે. ઓમ્પરમાત્મા આપણને સૌને આવી દિવ્ય યજ્ઞાાહુતિ આપવાની શક્તિ-ભક્તિ આપો એ જ પ્રાર્થના.

ઓમ્... ઓમ્... ઓમ્...

પુસ્તક-પ્રકાશન સમિતિના જય ઓમ્ ગુરુદેવ

